21.

Thilo Sarrazin
Teror ctnosti
O hranicích názorové svobody v Německu

Academia

Připravujeme:

Pavel Barša: Cesty k emancipaci

Robert Nozick: Anarchie, stát a utopie

Vydali jsme:

Zygmunt Bauman: Tohle není deník

Jakub Jirsa (ed.): Idea univerzity

Pavel Zahrádka: Spotřební kultura.
Historie, teorie a výzkum

Niklas Luhmann: Realita masmédií

Thilo Sarrazin (*1945) je jeden z nejoriginálnějších a nejodvážnějších politických myslitelů v soudobém Německu. Vzhledem k nediplomatické přímosti, s níž vyjadřuje své názory na ekonomickou a sociální realitu a politiku současného Německa a Evropské unie, bývá německými stoupenci politické korektnosti, k nimž patří i většina médií, označován za provokatéra a rasistu. Zastání však nalézá mj. i u bývalého kancléře Helmuta Schmidta, v dnešním Německu neobyčejně váženého. Kromě mnoha významných politických a správních funkcí, jimiž Thilo Sarrazin za celou svou profesní kariéru prošel, zastával v letech 2002 až 2009 funkci finančního senátora spolkového státu Berlín a v následujících dvou letech byl členem představenstva Spolkové banky. Mimořádný a jedinečný ohlas v Německu i ve světě vyvolala jeho kniha *Německo páchá sebevraždu* (česky 2011). Po knize *Evropa euro nepotřebuje* (česky 2013), věnované potížím, jež podle Sarrazina Německu a Evropě jednotná měna způsobuje, je *Teror ctnosti* již třetí Sarrazinovou knihou, kterou Nakladatelství Academia předkládá českému čtenáři. Autor v ní na historickém pozadí detailně analyzuje příčiny, projevy a důsledky ideologie „rovnosti" a z ní pramenící „posedlosti ctností", jak se projevuje v politické a sociální realitě současného Německa.

21.

Thilo Sarrazin
Teror ctnosti

Thilo Sarrazin
Teror ctnosti
O hranicích názorové svobody v Německu

Academia, Praha 2015

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Sarrazin, Thilo
Teror ctnosti : o hranicích názorové svobody v Německu / Thilo Sarrazin ; [z německého originálu Der neue Tugendterror. Über die Grenzen der Meinungsfreiheit in Deutschland přeložil František Štícha]. – Vyd. 1. – Praha : Academia, 2015. – 333 s. – (XXI. století ; sv. 35)
ISBN 978-80-200-2468-8 (brož.)

316.65 * 316.64 * 316.647.8 * 316.647.6 * 321-021.415 * 342.727 * (430)
– veřejné mínění – Německo – 21. stol.
– názory a postoje – Německo – 21. stol.
– stereotypy – Německo – 21. stol.
– konformismus – Německo – 21. stol.
– politická korektnost – Německo – 21. stol.
– svoboda projevu – Německo – 21. stol.
– monografie

316.4/.7 – Sociální interakce [18]

Der neue Tugendterror. Über die Grenzen der Meinungsfreiheit in Deutschland
by Thilo Sarrazin
© 2014 by Deutsche Verlags-Anstalt, München
a division of Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Germany

Translation © František Štícha, 2015

ISBN 978-80-200-2468-8

In memoriam
Hans Christian Sarrazin
Manfred Sarrazin

„Jsou-li všichni lidé svobodní, jsou si rovni;
jsou-li si rovni, jsou spravedliví."

Louis Antoine de Saint-Just, 1791

Obsah

Úvodem 13
Jak dál? 19

1 Co je svoboda názoru a jak se určují její hranice 21
Názorová svoboda je relativní **21**
K úloze médií **25**
Média a politika **27**
Pojem „politická korektnost" **33**
K současné axiomatice teroru ctnosti v Německu **34**
Vliv teroru ctnosti na názorovou svobodu **38**

2 Jak jsem se dostal do konfliktu s vládou veřejného mínění: případová studie 47
Opěrné teze **53**
Porušovaná tabu **55**
Diferenciace podle společenských skupin **57**
Náboženství a integrace **58**
Otázky genetiky **59**
Významnost rozdílné porodnosti podmíněné příslušností k sociální skupině **61**
Posuzování imigrace vzhledem k její ekonomické ceně **62**
Němectví, německá kultura a německý svéráz **63**
Rovnost/Diferenciace **65**
Závist **65**
Reakce médií a politiky **67**
Desinterpretace obsahu **69**
Záměrné opomíjení diferenciace, cílená nedorozumění **76**
Pravicový populismus, rasismus **77**
„Urážení" a „urážlivý jazyk" **81**
Dědičnost inteligence **84**
Biologismus, eugenika, sociální darwinismus **85**
Přednost má oportunita **87**
Sankce **90**
Izolování, osamocování, umlčování **94**
Trest za příbuzenství **96**
Trest za příbuzenství ve službách křesťanské lásky k bližnímu **98**
Skandál a publicistický konflikt **100**

3 Formování veřejného mínění a jeho elementy 114
Čím k nám ještě dnes promlouvá Machiavelli **115**
Raný teror ctnosti: Tocqueville o demokracii v Americe **118**
K psychoanalýze tabu **120**
Spirála mlčení **124**
Původ veřejného mínění a jeho utváření v žurnalistice **128**
Jak se člověk přizpůsobuje: nová behaviorální ekonomie **135**

4 Jazyk jako nástroj teroru ctnosti 149
Jazyk, vládnutí a sociální normy **149**
Etnická pojmenování **154**
Negr – černoch – Afroameričan **155**
Cikán – Sinti – Roma – uprchlík před chudobou – rumunský nebo bulharský přistěhovalec **156**
Jazyk pohádek: černí králové a čínské dívky **159**
Jazyk přizpůsobený rozdílům pohlaví **161**
Sňatky lidí téhož pohlaví **163**
Neostrost, eufemismy a znásilňování pojmů **165**
O tom, jak vymizeli pomocní vědečtí pracovníci, pomocní referenti a pomocní žáci **165**
Jazykové lázně, JABL a JÜL **168**
Sociální paslova: samoživitelství, být bez práce, hospodářské uprchlictví **169**
Samoživitelství **170**
Být bez práce **170**
Hospodářské uprchlictví **171**
Dekadence jazyka – dekadence myšlení **172**

5 Kult pravosti, dobroty a krásy: teror ctnosti v proměnách času 178
Kristianizace a zánik antického nebe božstev **181**
Svatá inkvizice **185**
Čarodějníci a čarodějnice **186**
Teror Francouzské revoluce **188**
Tma o polednách **190**
Pokleslé kulturní dědictví: teror ctnosti dnes **191**

Exkurz 195
Morálka a přesvědčení **195**
Relativita (téměř) veškeré morálky **195**
Úloha sociální odvahy **198**
Na tomto místě se na chvíli odmlčím, abych zrekapituloval **201**

6 Čtrnáct axiomů posedlosti ctností v současném Německu 204
1. Nerovnost je špatná, rovnost je dobrá **211**
Postulát **211**
Skutečnost **215**
Nerovnost, závist a ješitná pýcha **217**
Moc a zvůle **218**
Rovné jednání a spravedlnost **218**
Rovnost a štěstí **219**
Žití, pokrok, diferenciace: nerovnost jako princip a motor evoluce **220**
2. Druhotné ctnosti nejsou důležité, výkonnostní soutěž je sporná otázka **220**
Postulát **220**
Skutečnost **224**
3. Kdo je bohatý, nechť má pocit viny **225**
Postulát **225**
Skutečnost **230**
Bohatství a morálka **230**
Jak působí závist **232**
Otázka spravedlnosti **232**
Postupné rozdělování příjmů a majetku **233**
Jak účinkují stimulace **235**
Problém, který nelze vyřešit **236**
4. Rozdíly v individuálních životních poměrech většinou tkvějí v okolnostech, sotvakdy v lidech samých **237**
Postulát **237**
Skutečnost **238**
5. Lidské schopnosti závisejí téměř výlučně na vzdělání a výchově **240**
Postulát **240**
Skutečnost **245**
6. Mezi národy a etniky neexistují rozdíly, které přesahují čistě fyzický zjev **252**
Postulát **252**
Skutečnost **255**
7. Všechny kultury jsou rovnocenné: hodnotám a životním formám křesťanského Západu a západním průmyslovým zemím nenáležejí žádné preference **257**
Postulát **257**
Skutečnost **259**

8. Islám je kulturou míru. Pro Německo a celou Evropu je obohacením **264**
Postulát **264**
Skutečnost **265**
9. Chudobu a zaostalost ve světě mají v prvé řadě na svědomí západní průmyslové státy **276**
Postulát **276**
Skutečnost **278**
10. Muži a ženy se kromě svých fyzických pohlavních znaků neliší žádnými jinými vrozenými vlastnostmi **281**
Postulát **281**
Skutečnost **283**
11. Klasický obraz rodiny je přežitek. Děti nepotřebují otce i matku **287**
Postulát **287**
Skutečnost **289**
12. Národní stát je přežitek. Budoucnost patří světové společnosti **295**
Postulát **295**
Skutečnost **296**
13. Všichni lidé na celém světě mají nejen stejná práva, nýbrž jsou si také rovni, a měli by tedy všichni mít nárok na základní sociální zajištění německého sociálního státu **298**
Postulát **298**
Skutečnost **299**
14. Děti jsou svobodnou volbou, všechny podstatné demografické problémy vyřeší přistěhovalectví **301**
Postulát **301**
Skutečnost **303**

Úvaha na závěr **322**
Ideologie, skutečnost a budoucnost lidské společnosti **322**

Rejstřík **326**

Úvodem

Dne 10. září 2012, téměř přesně dva roky po vydání mé knihy *Německo páchá sebevraždu*, vyšlo v časopise *Spiegel* interview se třemi mladými Peršany, kteří přišli do Německa jako děti uprchlíků. Redaktor *Spiegelu* Maximilian Popp se jich mimo jiné zeptal: „Vadí vám, když politici jako Thilo Sarrazin tvrdí, že imigranti jsou líní a navíc nemají vůbec zájem na tom, aby se podíleli na formování této země?" Odpověď dopadla tak, jak se dalo čekat: „Je to bolestné, ale Sarrazinovy teze mě nepřekvapily. Mluví z nich přesně ten rasismus, jaký tu zažíváme už léta." Tazatel se zdál být uspokojen, neboť touto odpovědí rozhovor skončil.[1]

Obrátil jsem se na redakci a napsal jsem:

„Tato citace mých údajných výroků je smyšlená a v žádném z mých projevů, ať mluvených, nebo psaných, ji nelze nalézt. Podkladem pro ni je tedy buď neznalost, anebo úmysl mne difamovat. V obou případech pokládám za náležité uvést věc na pravou míru nebo se omluvit. Se zájmem očekávám vaši reakci (nebo nereakci)."

Za týden jsem se dočkal odpovědi od Maximiliana Poppa. Uvedl v ní řadu citátů z mé knihy *Německo páchá sebevraždu*, které byly sice všechny reprodukovány správně, jenže v nich chybělo to podstatné, totiž důkaz o správnosti jeho tvrzení. Na obhajobu svého stanoviska uvedl:

„Píšete, že takového výroku jste se nikdy nedopustil. Já však nic takového ve svém článku netvrdím. Spíše jen vypointovaně resumuji některá z vašich minulých stanovisek.

[...] Proto také nepokládám za vhodné svá slova nějak opravovat."[2]

Vyjádřeno bez obalu, redaktor *Spiegelu* chtěl nejspíš říci: Jde-li o to, postavit Thila Sarrazina do toho „správného" světla a poněkud tak posloužit oněm vyšším cílům ctnosti, pak na troše pravdy zas tolik nezáleží; je v rámci této logiky dokonce zřejmě dovoleno fakta záměrně trochu překroutit, byť i hrozilo nebezpečí, že vše bude působit dojmem pomluvy. Koneckonců se přece jen tímto způsobem podařilo přimět mladého Peršana k tomu, aby obvinění z rasismu zaznělo.

Onoho dne jsem se rozhodl napsat tuto knihu. Zmíněný příběh, ač možná obzvláště skandální, je totiž obrazem dnešního dobového trendu: Vzrůstající měrou se svobodné nahlížení na lidskou společnost vtěsnává do

předem stanoveného vzorce a pojem pravdy je tak dlouho relativizován, až se jeho kontury zcela rozplynou. Jestliže se skutečnost nehodlá podrobit našemu vlastnímu myšlenkovému konceptu, pak v případě nouze i v seriózním tisku jsou zákony statistiky stavěny na hlavu. Ve službách jakési vyšší „morální pravdy" je dovoleno „svobodně zacházet" s fakty, totiž vynechávat je, překrucovat, ba libovolně ignorovat. Kdo tomu nevěří, nechť se jen zamyslí nad výše uvedeným příkladem. Vše se patrně událo se souhlasem redakce, neboť na ni jsem se obrátil a Maximilian Popp mi odpověděl.

Spolu se mnou jsou patrně i mí čtenáři vděčni za to, že už dnes nejsme, jako ještě před nemnoha staletími, pro svou špatnou víru jako kacíři upalováni na hranici. Ty tam jsou i časy, kdy po nás svatá inkvizice mohla požadovat – dílem pomocí mučení –, abychom se zřekli svých mylných názorů a odvolali. Nicméně je to teprve tři sta osmdesát let, co Galileo Galilei pod tlakem inkvizice odvolal poznání, že Země se točí kolem Slunce. A když poté inkvizitoři na chvíli znepozorněli, potichu prý zamumlal: „A přece se točí." Měl pravdu. Neboť názory skutečnost nemění. Názorový tlak – ať má jakoukoli podobu – může změnit nanejvýš to, jak je skutečnost společností vnímána.

Společnosti, které popírají důležité aspekty reality nebo tuto realitu pro dominanci určitého světonázoru vůbec nevnímají, platí za takové počínání vysokou daň: omezený pohled na svět a omezené možnosti poznání. Vzdávají se tak často svého potenciálu rozvoje a zaostávají. Z historického hlediska je ztroskotávání společností pro jejich vnitřní omezenost spíše pravidlem než výjimkou.

Antické Řecko, často nazývané kolébkou demokracie, tolik demokratické zase nebylo. Ženy, nedospělí lidé a všichni ti, kteří nepatřili k občanům řecké *polis*, se veřejného dění účastnit nemohli. Nicméně duchovní klima svobodné bylo. Řecké božstvo, v tisícero podobách a se svým šéfbohem Diem, notorickým promiskuitním nevěrníkem v čele, bylo odrazem pozemských společenských poměrů na nebesích. S láskou, nenávistí, slavomamem a žárlivostí, jež božstva předváděla lidem, bylo pozemšťanům dovoleno myslet si a činit téměř cokoli. Moci toto vše prožívat bylo silou řeckého lidu, a tak se také tento lid stal zdrojem západního umění, filozofie a přírodních věd.

Nic z toho jim však nezabránilo svádět mezi sebou urputné války. Násilí bylo požehnaně, bylo takřka endemické, avšak svoboda myšlení vzdor

tomu rozkvétala. Pokud se ale šiřitel myšlenky stal nadmíru obtížným, už tehdy s ním rychle zúčtovali. V roce 399 před Kristem donutili Sokrata v Aténách vypít pohár bolehlavu, neboť filozofie, kterou šířil, se mocnářům znelíbila. A nestalo se tak proto, že holdoval lásce k chlapcům. Ta byla za těch dob všednodenností a takřka společenskou normou.

Pro přečiny méně rušící obecné mínění si v Aténách zavedli ostrakismus – střepinový soud. Ten, kdo se díky svým názorům a činům znelíbil nad přípustnou míru, mohl i jako aténský občan být donucen k vyhnanství, aby pokoj a smír ve společnosti už nikdo nerušil. Rozpor mezi svobodou myšlení a společenskou normou byl tedy v antickém Řecku jevem pragmatickým, avšak ne vždy byl řešen bez pomoci násilí.

Potlačovat myšlenky a postoje, které se nelíbí nebo jsou považovány za sociálně škodlivé, násilnou cestou není v moderní demokracii západního ražení již tak snadné. Avšak ani jednoduchá zásada „anything goes" neplatí. Pozvolna se totiž vytvořily skryté formy usměrňování a kontroly názorů a společensky akceptovatelný okruh toho, co lze říkat a co si lze myslet, je možné účinně omezovat i touto cestou. Tyto neformální procesy jsou spjaty s vykonáváním moci – s mocí mediální a s mocí politickou.

Většina lidí ochotně a ráda žije v konsenzu. Tlak vycházející z inherentní kontroly lidé dobře vnímají a do jisté míry se mu podvolují. A tak se opakovaně stává, že se z veřejné diskuse, zejména pokud je medializována, některé aspekty vytrácejí nebo se omezují, popřípadě se určité otázky a s nimi spjaté odpovědi tabuizují. Ten, kdo je vnímán jako překračovatel hranic, nemusí dnes již sice vypít pohár jedu ani odejít do vyhnanství, avšak může si být jist, že média se pokusí o to, aby on i jeho přívrženci byli vystaveni na pranýři hanby. Jde to tím snáze, čím více je mediální struktura propojena s mocí a čím větší je ta část populace, která hlas médií pokládá za bernou minci, pokud k ní tento hlas vůbec dolehne.

Měl jsem o tyto otázky zájem odjakživa, neboť společenský mechanismus, jenž za nimi vězí, hraje ústřední roli v příběhu většiny katastrof, které si společnosti samy způsobují:

- Proč v průběhu 16. až 18. století docházelo v některých oblastech Evropy k nápadné kumulaci upalování čarodějnic?
- Jak je možné, že v srpnu 1914 tak náhle propuklo válečné nadšení ve všech zúčastněných evropských státech? Carl Zuckmayer[3] ve svých

memoárech vypráví, jak on sám, vrátiv se jen pár dnů před vypuknutím války z Norska zpět do vlasti, proti své vůli natolik podlehl nákaze tímto sociálním virem, že se přihlásil jako válečný dobrovolník.

- Jaké společenské ochrnutí v Rusku neslo odpovědnost za to, že tato společnost od poloviny třicátých let 20. století bez odporu snášela nevýslovné stupňování stalinského teroru?
- Jak se mohlo stát, že téměř všechny německé spolky se na jaře 1933 natolik kolektivně přizpůsobily, že ze svých řad vyloučily všechny členy židovského původu – v době, kdy nacistický teror ještě zdaleka nebyl v plném proudu?
- Proč americká společnost s již zapuštěnými kořeny demokracie v letech 1951 až 1954 bez odporu dopustila inkvizitorské metody Výboru pro neamerickou činnost, iniciovaného senátorem McCarthym?
- Jaké sociální mechanismy přestaly náhle fungovat ve společnostech dosud poklidných, v Kambodži nebo ve Rwandě, že tyto společnosti byly postiženy genocidou?

Jde jen o velmi subjektivní výběr, ale i tak je z něj patrné, oč mi jde. Když mě přepadne pesimistická nálada, zdá se mi, že nosná konstrukce naší civilizace je povýtce chabá a její nátěr příliš tenký. Člověk je vybaven citlivými sociálními čidly, což vedle jeho inteligence umožnilo civilizační vzestup lidstva a jeho dnešní dominanci na naší planetě. Sociální inteligence individua je však silně vázána na jeho existenční instinkty a jimi podmíněný oportunismus. Tím se lidé zjevně znovu a znovu stávají – často nevědomě, mnohdy i proti své vůli – oběťmi sociálních trendů nebo společenských a politických mód, i kdyby byly sebeničivější. Koncem 18. století, ohlíže-je se na Francouzskou revoluci, Antoine de Rivarol napsal: „Přes veškerá úsilí tohoto filozofického století zůstanou navždy i ty nejcivilizovanější říše právě tak nakloněny barbarství, jako i to nejušlechtileji opracované železo podlehne rzi. Podobny kovu, lesknou se národy jenom na povrchu."[4]

Individuální odvaha jednat, myslet a žít v rozporu s měnícími se společenskými trendy podle mne během posledních desetiletí nezesílila, ale spíše, obávám se, polevila. Nemáme žádnou záruku, že jako společnost budeme jednat moudřeji a s větší kuráží než v letech 1914 a 1933, pokud by někdy v budoucnu nastaly srovnatelné události.

Současné Německo je samozřejmě dobře fungující a stabilní demokracií, jakou jsme nikdy dříve neměli, za což musíme být vděčni. Nicméně

v mnoha ohledech tu jde o podnik pro dobré počasí. Rozhodující síla převládajícího mínění brání tomu, aby mnohé otázky byly vnímány v celé jejich šíři a aby tak také byly analyzovány a zodpovídány. V zásadě je tomu tak v každé společnosti. Avšak specifická podoba té či oné společnosti způsobuje, že názorové klima je jednou otevřenější a podruhé stísněnější, jednou se v něm otevírá větší perspektiva pro budoucnost, podruhé je pro budoucnost méně příznivé.

Státy, národy a společnosti často ztroskotaly na tom, že byly z vnějšku napadeny nepřítelem, poraženy a nakonec zničeny. Stejně často však zanikly, začaly stagnovat nebo pomalu hynuly proto, že nebyly dostatečně otevřené, proto, že uvízly uvnitř společenského kódu, který si samy naprogramovaly.[5] Tato rizika existují v každé době v každé společnosti. Jednou jsou vyhraněnější, podruhé méně, a jejich podoba se mění s tokem času a společnost od společnosti.

Zdá se, že k podstatě společenského kódu patří fakt, že není racionálně zpochybňován, nýbrž podléhá vnitřnímu souznění a kolektivnímu emocionálnímu ukotvení. Ani jeho narušení není měřeno racionálními hledisky, nýbrž je vnímáno emocionálně jako útok na vlastní hodnotový systém. Společenský běs takto rozpoutaný v moderních demokratických společnostech již nelze manifestovat státními represemi, lynčujícím vražděním nebo stavěním na hranici. Místo toho nastupuje dehonestace, ignorování, umlčování, pomluva a pokus o veřejné pranýřování.

Kdo vyslovuje neoblíbené pravdy vzbuzující emoce nebo analyzuje souvislosti, které nepasují do vládnoucího „obrazu světa", stává se „provokatérem" nebo „rozeštvávačem". Podobných slovních nálepek nebyl v 19. století ušetřen ani takový „káleč do vlastního hnízda", jakým byl Heinrich Heine, a stejné nálepky byly v posledních letech výmarské republiky vmetány do tváře „tovaryšům bez vlasti" levicově liberálního tisku, ovládaného židovstvem. Salman Rushdie si všímá toho, jak spisovatelé, vědci a umělci celého světa, kteří se stavějí proti panujícímu mínění nebo proti náboženské ortodoxii, stále častěji padají za oběť osobní difamaci a jsou označováni za rozeštvávače národa. Kriticky k tomu poznamenává: „Těm, kteří v jiných dobách byli velebeni pro svou originalitu nebo nezávislost, je nyní vytýkáno, že do společnosti vnášejí neklid."[6]

K tématu veřejnosti v digitální éře píše Bernhard Pörksen, jak:

„je dobře patrná moralizace všech oblastí života, sklon k *teroru ctnosti*, jaký pozbyl veškeré soudnosti a míry. Proč je tomu tak? Moralizační rozhořčení sugeruje, že vše je v dané chvíli správně chápáno, poskytuje možnost povznést se nad druhým a ve chvílích kolektivní zloby nalézt společenský útulek. Vychází vstříc všeobecné lidské potřebě jednoduchosti, orientace podle věcí konkrétních, individuálních a personalizovatelných, naplňuje touhu po jednoznačnosti, okamžitém zaujetí stanoviska a instantního odhalení pravdy."[7]

Pörksenovo pozorování opravdu bezvadně odpovídá tomu, jak reagovala média a politika, když koncem srpna 2010 vyšla kniha *Německo páchá sebevraždu*.

Lidské jednání v sociálních kontextech je sice obrovsky mnohotvárné, avšak žádné není opravdu nové. Spíše je lze většinou odvodit z konstant Conditio humana. Nassim Taleb v knize *Antifragilita* píše, že předmětem knihy mu mohou být jen takové ideje, které v něm zrály dlouhý čas a jejichž zdrojem je skutečnost.[8] To je i má deviza pro tuto knihu.

Poznámky

1 Kronzeugen für eine Lüge, *Der Spiegel* 37/2012, s. 44.

2 E-mail, který jsem obdržel 17. září 2012.

3 Pozn. překl.: Německý spisovatel (1896–1977), u nás známý zejména díky slavnému dramatu *Hejtman z Kopníku*.

4 Antoine de Rivarol: *Vom Menschen. Gedanken und Maximen, Porträts und Bonmots*, Berlin 2012.

5 Jako příklady lze uvést zánik španělského království a osmanské říše v průběhu 18. a 19. století nebo endemickou zaostalost carské říše ruské, která nakonec vyústila v komunismus. Příkladem je i zánik socialismu ve východní Evropě a rozpad Sovětského svazu a Jugoslávie. Jared Diamond na historických příkladech popisuje zánik společností, které se zhroutí bez vnějšího zásahu, neboť samy sebe připravily o své vlastní životní základy, a to aniž si toho všimly. Srov. Jared Diamond: *Kollaps. Warum Gesellschaften überleben oder untergehen*, Frankfurt, 2005. Daron Acemoglu a James A. Robinson popisují neúspěch a selhání celých národů podmíněné tím, jak tyto národy organizují své instituce a svůj společenský systém. Srov. Daron Acemoglu, James A. Robinson: *Warum Nationen scheitern*, Frankfurt am Main 2013.

6 Salman Rushdie: Wir müssen unsere Stimme erheben, *FAZ* ze 2. května 2013, s. 27.

7 Bernhard Pörksen: Wir Tugendterroristen, *Die Zeit* z 8. listopadu 2012, s. 57.

8 Nassim Nicholas Taleb: *Antifragilität. Anleitung für eine Welt, die wir nicht verstehen*, München 2013, s. 38.

Jak dál?

Kapitola první vycházející z mých zkušeností obsahuje některá principiální pozorování k tématu názorové svobody. Mé zážitky a zkušenosti, jak jsem je popsal výše, totiž způsobily, že v uplynulých třech letech jsem se stále znovu a znovu zamýšlel nad mechanismy utváření veřejného mínění a hranic názorové svobody. Vyvstaly tak otázky, které sahaly mnohem dál a měly zásadnější povahu než pouhá diskuse nad jedinou knihou. Měl jsem za to, že tu rozeznávám omezování a kartelizaci v utváření veřejného mínění v Německu, která pohled na svět nepřípustně omezuje, a je tím koneckonců pro jednotlivce i společnost nevýhodná.

Kapitola druhá je věnována analýze konkrétních poznatků a zkušeností s utvářením (a manipulací) veřejného mínění, jaké jsem nabyl z diskuse nad mou knihou *Německo páchá sebevraždu*. Z této diskuse se vynořivší konkrétní mechanismy měly pro mne vysokou poznávací cenu a výrazně se spolupodílely na koncepci této knihy. Čtenáři však neunikne nic z argumentace této knihy, pokud z první kapitoly přeskočí ke kapitole třetí.

Kapitola třetí se zabývá některými opěrnými body, jež nám k objasnění společenských procesů utváření veřejného mínění, názorové svobody, ale i názorové vlády a potlačování svobodného myšlení může poskytnout historie, psychologie, sociologie, ekonomie, filozofie a politologie. Pochopitelně nebudu opakovat celé dějiny evropského myšlení. Spíše se pokouším upozornit na ty, které se mému vnímání světa jeví jako užitečné.

V kapitole čtvrté popisuji souvislost mezi terorem ctnosti a jazykem.

V kapitole páté s pohledem do historie analyzuji některé dějinné podoby teroru ctnosti. Připojen je exkurz k otázkám morálky ve světle tématu politika a společnost.

Kapitola šestá zkoumá, jaký účinek má zúžení názorového klimatu, jaké pozoruji v Německu, na vnímání důležitých témat v politice a ve společnosti. Jaké vnitřní spojitosti tu lze vysledovat? Jen s lehkou polemickou nadsázkou z nich vyvozuji německou axiomatiku[1] teroru ctnosti. Formuluji čtrnáct ideových sfér zájmů v politice a ve společnosti, v nichž je tento nový teror ctnosti obzvláště účinný, a jednotlivě je analyzuji. Ukazuji, že tato perspektiva teroru ctnosti s sebou přináší takřka groteskní znetvoření reality, jaké pro politiku a společnost nemůže zůstat bez následků.

Poznámky

[1] Axiom je tvrzení nebo ustanovení, jehož pravdivost není v rámci problematických souvislostí ani založena, ani dokázána, nýbrž je jednoduše předpokládána. Komplikované logické ústrojenství matematiky je založeno na několika málo axiomech. Axiomy systémů morálky se týkají toho, co se má pokládat za dobré nebo zlé. A náboženství spočívají na axiomatickém jádru, které je dáno – například božím zjevením – a nelze je zpochybňovat, aniž by se jejich zpochybňovatel vyloučil z kruhu věřících. Bez takovéto nezpochybnitelné axiomatiky náboženství už není náboženstvím. V tom také již od počátku osvícenství spočívá krize křesťanství.

1

Co je svoboda názoru a jak se určují její hranice

Immanuel Kant v často citovaném spisu *Co je osvícenství* definuje osvícenství jako „únik člověka z jeho nesvéprávnosti, kterou si sám zavinil" a tato nesvéprávnost není „jeho vinou" tehdy, jestliže „plyne nikoli z nedostatku rozumu, ale z nedostatku rozhodnosti a odvahy používat vlastní rozum bez vedení jiných".[1] Druhá část tohoto Kantova výroku, jež se vztahuje nikoli na vnější svobody, nýbrž na subjektivní vůli, už tak často citována není. Tam, kde chybí vlastní vůle, je člověk uvězněn v duchovní kleci, kterou si sám vytvořil. Alexander Gauland[2] si může právem stýskat nad „sklonem k netoleranci, který se šíří Německem" a nad tendencí „jakékoli stanovisko, které se vychýlí z vládnoucího mainstreamu, zatlačit do morálního ofsajdu".[3] Jenže něco takového je možné jen tam, kde lidé z nedostatku odvahy a rozhodnosti tomuto tlaku dokážou podlehnout.

Názorová svoboda je relativní

Z ryze formálního hlediska jsou hranice názorové svobody v Německu stanoveny ústavou. Článek 5 ústavy zůstal od jeho prapůvodní koncepce beze změny zachován do dnešních dnů, a nemá proto bohužel onu působivou

a prostou jasnost, jíž se vyznačují některé novější části, jako je například pasáž k dluhové brzdě. Zní takto:

> „Každý má právo svobodně projevovat a šířit své názory slovem, písmem i obrazem a bez omezení čerpat informace z obecně přístupných zdrojů. Svoboda tisku a svoboda rozhlasového a filmového zpravodajství je zajištěna. Cenzura neexistuje.
>
> Tato práva mají svá omezení v předpisech obecných zákonů, zákonných ustanoveních na ochranu mládeže a v právu osobní cti.
> Umění a věda, výzkum a výuka jsou svobodné. Svoboda výuky nezprošťuje povinnosti dbát ústavy."

Avšak tak jednoduché to není. Názorová svoboda, kterou skutečně prožíváme a praktikujeme, se pohybuje v jiných hranicích, než jsou ty, jež jsou vymezeny zákonem. Přestože tyto hranice nejsou formálně vytyčeny, jsou zřetelně užší. Vyplývají z neformálních pravidel společenských skupin, ze specifických stanov státních a soukromých institucí a z hranic rozumu a morálky platných v dané době. Souhrnně viděno, jsou výrazem komplexního společenského kódu. Tento kód se proměňuje v čase a i v téže době a téže společnosti jej různé skupiny mohou vnímat různě. Tyto kódy tedy nepodléhají žádnému všeobecnému trendu. Může se stát, že hranice společensky nesankciovatelných projevů se v určitých oblastech zúží a v jiných se zároveň naopak rozšíří.[4]

Například u sexuálních témat jsou hranice svobody vyjadřování a explicitních manifestací dnes podstatně širší než před pouhými čtyřiceti lety. Zato nepovedený žert na téma nacistické diktatury nebo žert dotýkající se práv žen může dnes na rozdíl od doby před čtyřiceti lety člověka ve veřejné službě nebo na jiné významné pozici připravit o kariéru. Kariéry však dnes nekončívají kvůli mimomanželským aférám nebo pro určitý sexuální sklon.

Tato síť komplexních pravidel, která vymezuje skutečné hranice realizovatelné názorové svobody, se s tokem času neustále mění. Není utvářena společenskou úmluvou, nýbrž implicitním konsenzem názorotvorných skupin, který však občas bývá i formalizován. Je podstatou těchto předzákonných hranic svobodného projevu, že jednotlivec je obvykle vůbec nevnímá a ve svých projevech se spontánně řídí společenským kódem, který je pro něj v dané době platný.

Průběh těchto hranic společensky tolerované názorové svobody může být v téže době v téže společnosti pro různé skupiny velmi rozdílný. Názory nebo způsoby jednání, které jsou v určité nice popkultury nebo kultury mládeže tolerovány, či dokonce oslavovány, mohou v jiných skupinách nebo v jiném kontextu vést ke společenskému opovržení.

Implicitní hranice svobodného projevu nejen kolísají v průběhu času a nejen vykazují skupinově specifické rozdíly v rámci jedné společnosti, ale i v západních demokraciích existují zřetelně tematicky podmíněné rozdíly stát od státu a národ od národu. Zatímco například ve Švédsku je nárok na zakoupení sexuálních služeb zakázán a v souladu s tím doznává i odpovídajícího společenského opovržení, volebním preferencím italského ministerského předsedy po dlouhou dobu nijak neuškodilo, když se jeho privátních večírků účastnily i prostitutky. Teprve když vzniklo podezření, že některé z nich byly nezletilé, dostal se Berlusconi do problémů.

Výroky, které v jedné zemi platí za oprávněnou věcnou kritiku a jsou zcela přijatelné, pokud je lze doložit, jsou v jiné zemi nepřípustné již proto, že obsahují kritiku a kritika tu znamená ztrátu tváře kritizovaného. Význam těchto norem byl patrný z váhavosti, s níž se v Japonsku v prvních dnech atomové katastrofy v březnu 2011 začalo o problémech veřejně hovořit.

Jemně spředená a stále se proměňující síť společenských norem, které možnost svobodného projevu omezují, se u některých témat může zahustit až do společenského tabu. Může se pak přihodit, že nejen určitá mínění, ale dokonce určité otázky jsou zakázány a podléhají opovržení. Tato tabu většina lidí respektuje většinou zcela bezděčně.

Historik Volker Reinhardt[5] k tomu píše:

> „Lidé jsou zjevně uzpůsobeni tak, že chtějí patřit k nějakému spolku pravověrných. A to zdaleka nemusejí být jen lidé věřící. Člověk chce přináležet k takovému společenství lidí, kteří vidí svět správně. Proto je náchylný k tomu, aby ty, kdo se odchylují, denuncioval."[6]

Svoboda projevu a svoboda myšlení jsou navzájem nerozlučitelně propojeny a vzájemně na sebe působí. Lidské myšlení je orientováno na sdělování; a tak pokud nás něco zajímá, rádi bychom se o tento svůj zájem podělili s druhými. Proto tam, kde sdělování není možné, většina na myšlení rezignuje. Potlačování názorové svobody v diktaturách se zaměřuje

nejméně toutéž měrou na potlačování údajně nesprávného myšlení jako na potlačování nesprávných názorů. Kde se nemyslí, tam se nemohou rodit názory.

Hospodářský, sociální a kulturní pokrok byl vždy provázen jistou mírou svobodného myšlení. Dokonce v autokratických vládních a společenských formách mohou existovat široké sféry, v nichž se myslící duch může volně vznášet a své myšlenky sdílet s druhými.

Společnosti, které uplatňují zákazy myslet a sdělovat, omezují svůj rozvoj. Tyto zákazy ovšem často hluboko tkvějí v jejich historických, kulturních a náboženských tradicích. Představují pak nezpochybnitelnou, integrální a samozřejmou součást společenského bytí a vědomí občanů těchto společností. Takové společnosti si nejsou vědomy svých vlastních hranic, a nemohou je proto ani překonávat. To platí o svaté krávě hinduistů právě tak jako o závislé roli žen ve většině islámských společností.

Vzestup západního světa byl umožněn svobodou myšlení a svobodou bádání, která si od rané renesance prorážela cestu ve všech sférách života. Formální záruky názorové svobody v rámci zajišťování občanských svobod stály na konci, nikoli na začátku této cesty. Nejprve tedy byl vznášen nárok na tuto svobodu, teprve pak přišla její kodifikace zákonem.

Platí však i vztah obrácený: Jestliže implicitní společenský konsenzus hranice pro svobodnou výměnu názorů zužuje, zužuje tím i hranice myšlení; to pak má opět vliv na směřování a obsah společenské diskuse a na budoucí vývoj společnosti.

Myšlení je moc a tam, kde se zápasí o společenskou moc, tam se zároveň zápasí o rozsah a rozměr zákazů společenského myšlení. Tyto zákazy se pak prosazují skrze společenská pravidla dotýkající se hranic svobodného mínění. Tyto procesy nejsou řízeny plánovitě. Dalekosáhle se šíří podvědomě, avšak mají vliv na jednání všech zúčastněných.

Nejméně podléhají lidé společenskému ovlivňování svých názorů všude tam, kde mohou uplatňovat svou vlastní odbornou kompetenci, tedy v epicentru svého povolání. Platí to pro truhláře, lékaře i fyzika. Čím méně naopak lidé uplatňují vlastní názor, tím víc se spoléhají na ty, jež pokládají za experty na dané otázky. Protože většina normálních lidí žije raději v konsenzu než v nesouladu a chce si co nejméně pálit prsty, tíhnou lidé k tomu, aby ve všech sférách, v nichž sami nejsou experty, sdíleli s ostatními takové názory, které vnímají jako většinové buď v celé společnosti, nebo v té

sociální skupině, k níž náležejí. Takto se rodí móda v myšlení právě tak jako móda v oblékání.

Podle výzkumů veřejného mínění existuje u německého obyvatelstva celkově

> „pozoruhodně velká míra intolerance vůči názorům [...], které odporují vlastním představám o morálně náležitém jednání. U deseti z celkem jednadvaceti výroků, jež byly dotazovaným předloženy k posouzení, se téměř jedna třetina obyvatelstva domnívá, že je nutné je zakázat. Myšlenka, že v ústavě zakotvený princip názorové svobody platí i pro názorové odbočky, narušování tabu a pro postoje z hlediska morálního zřejmě jen obtížně stravitelné, je mnoha lidem zjevně vzdálená."[7]

K úloze médií

Podle výzkumů veřejného mínění prováděných Ústavem pro demoskopii v Allensbachu mají dotazovaní u řady témat pocit, že jde o témata ožehavá. Avšak tento pocit je „podstatně vyhraněnější než společenská netolerance sama. Je tomu tak zejména u výroků týkajících se přistěhovalectví nebo úloh vázaných na rozdíly pohlaví." Jako vysvětlení této „diskrepance mezi netolerancí skutečnou a netolerancí pouze pociťovanou" připadá podle odborníků zkoumajících veřejné mínění v úvahu „už jen zpravodajská činnost médií".[8]

Společenské diskuse totiž nejsou řízeny širokou masou pracujících lidí, ať jde o stavební dělníky, manažery, nebo učitelky základní školy. Společenské diskuse jsou řízeny *třídou zprostředkovatelů smyslu*. V minulých staletích to byli nejprve teologové, pak filozofové a básníci, později k nim přibyl tisk. Dnes jde především o zástupce médií a občas o mediálně schopného spisovatele nebo vědce.

Velká většina těch, kdo pracují v oblasti médií, jsou univerzitními absolventy politologie, germanistiky nebo historie. Pokud tu jde o experty, pak jsou experty v kritice a určování smyslu, nikoli experty na řešení problémů v sociální a fyzické skutečnosti. Vzhledem ke svému vzdělání a ke své činnosti příslušníci této sociální skupiny často nemají vyhraněnější smysl pro čísla, proporce ani pro rozporuplnost reálných souvislostí. Svůj úkol

spatřují tito mediální zprostředkovatelé smyslu v hodnotícím komentování světového dění a duchovního života. V prezentaci svých hodnotících soudů a sklonů k analýzám často sledují panující módní trendy a podléhají přitom nezřídka i jistému stádnímu pudu. Existuje tu kohoutí právo silnějšího mezi protagonisty a obecná hierarchie zastávaných názorů a hodnot. Ta se mění s proměnou složení skupiny a módních trendů doby.[9]

Smyslutvorná mediální třída je jako kolektiv určující veřejné mínění držitelkou moci a tuto moc také ráda vykonává: Všude tam, kde občané z titulu své profese sami nepatří k expertům (nebo jsou ve věci vysoce emocionálně angažováni, respektive pociťují tíhu dané problematiky), řídí se nezávisle na stupni svého vzdělání velkou měrou těmi názory, které jim předestírají média.

Jestliže se u některého tématu vývoj veřejného mínění začne vymykat z převládajícího mediálního obrazu, jsou média znejistěna jen na krátkou chvíli; zároveň začíná převládat tendence pranýřovat toto veřejné mínění jako neosvícené a polemicky útočit na „notorické glajchšaltující paranoiky", neboť je samozřejmé, že média sama sebe pokládají za osvícenější než lid.[10]

Lidský mozek vstřebává informace o to trvaleji a spolehlivěji, čím častěji jsou opakovány. Nicméně po jisté době zapomíná na jejich zdroj a už vůbec si neuvědomuje, byl-li tento zdroj důvěryhodný, či nikoli.[11] Z toho plyne: často opakovaná nepravdivá nebo nedůvěryhodná informace v lidské paměti vždy přebije vzácněji se vyskytující informaci pravdivou. Nepravdivá zpravodajství týkající se určitého tématu, pokud početně výrazně převládají, tedy z lidské paměti vždy vytěsní ta pravdivá. Jestliže tedy média chtějí do té či oné míry dělat politiku, pak se chovají zcela racionálně, jestliže neustále opakují nepravdivá fakta, pokud tím slouží zamýšlenému účelu. V lidské paměti pak bude pravdivé překryto nepravdivým a nakonec zcela vytěsněno.

Z tohoto hlediska je zcela pochopitelné, i když zavrženíhodné, jestliže jsou jistými médii neustále opakována falešná tvrzení o mých tezích. Neboť nakonec zvítězí nikoli pravda, nýbrž často opakovaná informace; byť byla falešná. V tom také vězí pokušení – a prokletí – jakékoli propagandy.

Média a politika

Přes veškeré rozbroje napříč politickými stranami a spory o jednotlivá témata jsou politická a mediální třída na sobě silně závislé. Ta první potřebuje druhou, neboť o úspěchu politika a jeho šancích na kariéru a znovuzvolení ve značné míře rozhoduje jeho mediální podpora. Ta druhá potřebuje první, neboť komentáře politického dění umožňují politiku ovlivňovat a tím mediální třídě poskytují moc.[12]

Média i politika se podílejí na společné hře: neoblíbené a rušivé skutečnosti proměňovat v pouhá mínění a – obráceně – názory pro ně žádoucí měnit v údajné skutečnosti. Avšak jestliže lze jakoukoli skutečnost proměnit v pouhé mínění a kterékoli mínění ve skutečnost, pak je dovoleno vše.[13]

Volker Zastrow k tomu píše: „Ultimativní vítězství v politickém boji o veřejné mínění znamená učinit veřejnost slepou k faktu, že rozhodnutí, které chce politik prosadit, je jenom jeho volbou. Tato volba se však vydává za „tlak okolností" a rozhodnutí bez alternativy. Pomáhá při tom, že interpretační vzorce politiky a politické publicistiky jsou identické. Toto souznění, pokud nás veškeré signály neklamou, v posledních desetiletích výrazně zesílilo."[14]

Zájmy obyvatelstva přitom snadno zůstanou stranou. Neboť mediální třída sama sebe většinově vnímá jako osvícenější běžného lidu a typický politik je v jádru téhož mínění. Proto také úspěšné lidové hlasování v Hamburku zaměřené proti tamější školní reformě bylo takovým překvapením. Také berlínská zemská politika se ocitla ve víru zmatků, když nově zavedené možnosti lidového hlasování a referenda po změně ústavy v roce 2006 byly skutečně využity a použity proti vládní politice. Ve Švýcarsku proběhla proti většinovému názoru médií a politiky dvě úspěšná referenda: v roce 2009 k zákazu minaretů a v roce 2010 k takzvané iniciativě vypovězení kriminálních cizinců. Vzhledem ke zpravodajské aktivitě médií, která těmto hlasováním předcházela, k takovým výsledkům vůbec nemělo dojít; na takový výsledek obou těchto referend neukazovaly ani předcházející průzkumy veřejného mínění.

Ředitelka allensbašského institutu Renate Köcherová poněkud rezignovaně konstatuje, že výzkumy veřejného mínění v oblasti politiky jsou nazírány a využívány příliš jednostranně se zaměřením na osobnosti a strany,

přičemž politici demoskopii prakticky nevyužívají k tomu, aby lépe pochopili zájmy a názory obyvatelstva a lépe tak připravili nezbytné reformy.[15]

Po zveřejnění mého interview v *Lettre International* v září 2009 a po vydání mé knihy *Německo páchá sebevraždu* v srpnu 2010 došlo pokaždé k událostem, s nimiž nepočítala ani média, ani politika. V obou případech byly odsudky z úst politiků a z pera žurnalistických komentátorů vysloveny a otištěny dřív, než doschla tiskařská čerň časopisu a knihy. Avšak v obou případech došlo ke zcela nečekané a setrvalé mediální bouři vyvolané čtenáři a posluchači, a sice ve prospěch mých výroků. Jak média, tak politika poté svůj postoj zčásti zkorigovaly. V této souvislosti nejde vůbec o to, zda jsem měl, či neměl pravdu, nýbrž výlučně o to, že v tomto výjimečném případě dalekosáhlé politicko-mediální unisono odmítající mé analýzy a výroky nemělo na názory veřejnosti žádný dopad.

Něco takového se přihází pokaždé, když politická tabu, zhusta subsumovaná pod pojem „politické korektnosti", zabrání tomu, aby určitá otázka, která intenzivně zaměstnává mnoho občanů, byla podrobena skutečné politické diskusi. Ve spodních proudech neviditelného politického diskurzu pak vzniká přehrada, která hrozí – pokud se tabuizované téma přece jen zviditelní – protržením.

Tabuizace určitých otázek nebo odpovědí trvale zvyšuje distanci mezi politiky a občany a stupňuje nedůvěru jedněch vůči druhým. K podobné situaci ale může dojít i tehdy, jestliže preference občanů se pozvolna proměňují, aniž to politika zaznamená a vezme na vědomí. To se také přihodilo během sporů v případu „Stuttgart 21"[16] – kdy se občané vzepřeli mínění politiků a médií a nakonec uspěli.

Frustraci politiky a médií z nežádoucích reakcí obyvatelstva dobře vystihl na podzim 2010 redaktor časopisu *Spiegel* Dirk Kurbjuweit pojmem „běsnící občan"[17]. Zastánci mé knihy byli k těmto běsnícím občanům přiřazeni také proto, že někteří z nich se nechali strhnout k projevům nelibosti vůči žurnalistovi, který mě kritizoval. Tyto projevy mých stoupenců natolik rozzlobily *Süddeutsche Zeitung*, že okamžitě vyrukovaly s poukazem na nebezpečí pro demokracii.

Běsnící občan je tedy občan, který se z egoistických pudů či z všeobecné frustrovanosti obrací proti usnesením politiků a mediální tvorbě názorů. Tento občan je většinou – pokud vycházíme ze slov vynálezce tohoto pojmu – úspěšný, obvykle starší, málo osvícený a je rozhodně barbarským

krokem zpět proti časům, v nichž si média a politikové veřejné záležitosti mohou vyjednávat sami mezi sebou.

Touto málo blahosklonnou interpretací kritiky běsnícího občana jsem pochopitelně situaci vyhrotil, avšak nikoli bezdůvodně. V pojmu běsnícího občana je totiž rozeznatelný úmysl tohoto občana znevážit: Ten, kdo běsní, ztrácí sebekontrolu, jeho racionalita je omezena, možná dokonce není plně zodpovědný za své jednání a je redukován jen na svůj hněv. Takoví jsou totiž právě ti občané, kteří se zdráhají šmahem podepsat směnku, kterou jim vystavili politici a média.

Dosud popsané mechanismy působí v zásadě v každé demokraticky ustrojené společnosti, takže skutečně realizovaná a realizovatelná názorová svoboda je vždy jen výsekem z názorové svobody, již umožňuje zákon. Působí tu subtilní společenská kontrola, která ve svobodné společnosti rozhodně nemá jen negativní dopad. Jednotliví občané vnímají citlivými senzory, „zda jejich mínění je, či není společensky akceptováno a podle toho jednají". Podstatným informačním zdrojem jsou přitom média. „Pokud vysílají jiné signály než obyvatelstvo, pak se může stát, že některé sociální skupiny se cítí být izolovány, ačkoli ve skutečnosti nejsou."[18]

Rozdíl mezi společensky akceptovanou a právně přípustnou realizací názorové svobody je neostře ohraničeným a jen zřídka přesně vymezitelným prostorem. Nikdo z těch, kdo se společenským uplatňováním svých názorů v tomto prostoru pohybují, se sice nemusí obávat právních sankcí, musí však počítat se sankcemi společenskými. K nim patří vše od morálního odsudku a společenského opovržení až ke zlému osočování, osobní difamaci, zesměšňování, pomluvám a mobbingu.

Jestliže projevení vlastního názoru je narušením tabu a leží mimo hranice společenského konsenzu, mnozí kritici a zejména jejich spolubojovníci se domnívají, že už jen tato okolnost sama je zbavuje nutnosti seriózně se vypořádat s obsahem kritizovaného výroku či se vůbec jen podrobit námaze tento výrok mentálně strávit a obsahově mu porozumět.

A tak se tolerance lehce promění ve svůj opak: Kdo své batole úderem prvního roku nehodlá schovávat do jeslí, je adresátem „sporákové prémie", kdo manželství pokládá za věc muže a ženy, je stoupencem diskriminace homosexuálů a nenávisti vůči nim. Kdo prezentuje postoje katolické církve vůči homosexualitě, nesmí do žádné talk show.[19] Požadavek tolerance se pak snadno zvrtne v netoleranci vůči těm, kteří odlišné mínění tolerují,

avšak tato tolerance neznamená, že ho akceptují jako rovnocenné. K elementárnímu obsahu kterékoli náboženské víry totiž patří, že pokládá za nepravdivé takové výroky a za špatné takové morální hodnoty, které této víře odporují.[20] Proto vztah mezi náboženstvím a otevřenou společností zůstane vždy rozporuplný a konfliktní. Pokud by tomu bylo jinak, buď by nešlo o náboženství, nebo o otevřenou společnost.

Sankcionování společensky neakceptovaného, byť legálního názorového projevu má charakter emocionálních zákonů předmoderní kmenové společnosti. Každý, kdo se pro své špatné názory stal outsiderem, byl zavržen a nejrůznějšími způsoby trýzněn, často i zabit.

Antičtí Atéňané, již o něco osvícenější, měli pro těžké případy společensky neakceptovatelných mínění onen pohár bolehlavu, pro lehčí případy pak vyhnanství.

Pozici kmenu zaujímá v moderní společnosti virtuální společenství spjaté sdílením hodnot nebo smýšlení. Ve většině otázek však toto společenství zahrnuje vždy jen části společnosti. Moderní společnost se vyznačuje tím, že v ní z hlediska sdílení hodnot a názorů koexistují zcela rozdílné sociální skupiny, které se zčásti překrývají, zčásti se ignorují, zčásti jsou v neustálých střetech. Přitom tentýž jedinec může za rozdílných životních okolností nebo vzhledem k rozdílným složkám své osobnosti přináležet ke zcela rozdílným hodnotově-názorovým skupinám.

Protože koexistence rozdílných hodnotově-názorových skupin produkuje velké množství vnitřních sociálních rozporů, má v sobě duchovní život v liberální, otevřené společnosti vždy jistou míru chaosu a je to tak dobře. Formy názorových střetů mezi různými sociálními skupinami nebyly v žádné době příliš ušlechtilé, neboť z vylíčených důvodů jsou ovládány především emocemi a tyto emoce mají svůj zdroj hluboko v prapůvodních vrstvách kmenového vědomí.

Obzvlášť prudký je emocionální odpor tam, kde nesnadno vyvratitelná fakta či prosté logické úvahy mohou v určitém hodnotově-názorovém společenství zpochybnit elementy jeho podstaty. Svatá inkvizice měla pro takové případy nachystány hranice, Sovětský svaz si v sedmdesátých letech, když už masové vraždění a gulagy platily za politicky nekorektní, posloužil blázinci.

V těchto souvislostech jsem vnímal jako mimořádně vydařenou pointu, když vedoucí fejetonové rubriky ve *Frankfurter Rundschau* Arno Widmann

začátkem října 2009 ve svém zuřivém komentáři k mému interview v časopise *Lettre International* prohlašoval, že o mých názorech nelze vůbec vážně diskutovat: „Je to zkrátka blázen a to je všechno."[21] Paralely s pozdní fází Sovětského svazu, kde se nepohodlný kritik tak snadno označil za blázna a strčil do ústavu, si zřejmě nebyl vědom.

Spisovatelka Monika Maronová, která ještě zažila a protrpěla NDR, má po jednom čtvrtstoletí nyní znovu dojem, že „německá veřejnost [...] je postižena chorobou zákazů myslet a hovořit":

> „Kdo pochybuje o klimatické politice, je označen za popírače klimatických problémů. Kdo nechce právě *tuto* záchranu eura a *tuto* evropskou politiku, platí za nepřítele Evropy či nacionalistu, v každém případě má nálepku populisty. Kdo pokládá islám v jeho nynější podobě za nekompatibilní s otevřenou, demokratickou společností, stává se islamofobem, či je dokonce ostouzen jako nepřítel cizinců. Žijeme ve svobodné společnosti, v níž je názorová svoboda chráněna ústavou, a já vůbec nechápu, z čeho se tento názorový diktát, který není podpořen většinou obyvatelstva, vůbec může zrodit."[22]

Nikoli většina obyvatelstva, nýbrž smyslutvorná mediální třída totiž dalekosáhle rozhoduje o tom, jak široký, či úzký bude koridor pro společensky přípustná názorová stanoviska.[23] Nicméně i občan v tom hraje svou roli, a sice tím, do jaké míry se vytyčovaným vzorcům staví či nestaví na odpor. O tom ještě bude řeč. Že tento odpor v současnosti sílí a média tím nejsou nadšena, jsme poznali z pejorativního výrazu „běsnící občan".

A média jsou znepokojena: V rozhovoru s vydavatelem *FAZ* Frankem Schirrmacherem si šéfredaktor deníku *Zeit* Giovanni di Lorenzo postěžoval, že „v německých médiích již jistou dobu pozoruje znepokojivou tendenci k ladění na tutéž notu". Toto souznění prý vychází „z našeho vlastního středu, od žurnalistů, čtenářů a diváků". O něco později pak *FAZ* pochválil, že odmítla otisknout báseň Güntera Grasse o Izraeli, a naopak ji zkritizoval, že poskytuje příliš mnoho prostoru Sarrazinovi. Schirrmacher se obhajoval poněkud bezzubě poukazem na to, že mezi názory vyslovovanými ve fejetonu a v politice je rozdíl. Nikdo z obou diskutujících si zřejmě neuvědomil implicitní komiku této debaty. Nakonec však vyšlo najevo, co oba dva skličuje: Protivítr vanoucí od čtenářů a z internetu začal omezovat jejich

choutky vyrazit v případu Sarrazin prudce vpřed a vměšování zvenčí jim vadilo i u jiných témat.[24] Tím, co Giovanni di Lorenzo nazval „obzvlášť znepokojivou tendencí k ladění na tutéž notu", byla ve skutečnosti rostoucí obrana veřejnosti proti názorovým předlohám ze strany vlivných médií. Právě v tom oba diskutující spatřovali ohrožení mediální moci. Ve vydání předcházejícím této diskusi deník *Zeit* ukázal, jak rád vykonává svůj vliv. Rozhovor se mnou byl uveden následovně:

> „Co to má znamenat, pane Sarrazine? Po kontroverzní knize *Německo páchá sebevraždu* napsal Thilo Sarrazin novou knihu, týkající se otázek měny: *Evropa euro nepotřebuje. Jak nás politické vizionářství zavedlo do krize*. Hodlá tento muž opět provokovat?[25]

Günther von Lojewski líčí, jak se během posledních desetiletí přístup médií stále více posouval od snah poskytovat co nejobjektivnější zpravodajství k pokusům o stranické ovlivňování. Mluví o tom, že „média si nárokují moc", a klade následující otázku: „Nejsme to my, kdo politikům diktuje jejich agendu? Nejsme to my, kdo díky zveřejňování názorů nejvíce ovlivňuje tvorbu veřejného mínění v zemi?" Von Lojewski se obává, že politická působnost se viditelně zužuje „v soutěživost o zveřejněné mínění", přičemž média „mandát kontrolovatelů moci od nikoho nezískala".[26] Kdo jako Günther von Lojewski pracoval padesát let v médiích, většinou na vedoucí pozici, měl by tomu patrně rozumět.

Strašlivá blouznění 20. století, k nimž patřil zejména národní socialismus, měla v Německu zvlášť silně pustošivý účinek na lidskou mentalitu. Vývoj v Německu byl ale jen částí všeobecného trendu, u nás ovšem obzvlášť vyhraněného. Znejistění obyvatelstva a jeho touha po hojivé utopii vedly k tomu, že antiautoritářské, levicově liberální, zčásti i marxistické myšlení, ve všech případech pak protiměšťácké postoje dávaly podobu hodnotám a smýšlení mezi lidmi činnými v médiích mnohem výrazněji než v celé společnosti.

Pojem „politická korektnost"

Z tohoto pojmu povstal hermetický kód všeho dobra, vší správnosti a vší korektnosti a stal se dominantním ve velké části médií. Jejich militantnější představitelé přitom svůj pojem politické korektnosti ztotožňují s hranicemi slušnosti. Každý, kdo se nepoddá jejich hodnotícím soudům, překročil hranice slušnosti a už jen z tohoto důvodu není hoden jejich seriózněji zájmu. Takto postupuje například Patrick Bahners ve své knize *Die Panikmacher* (Panikáři), když kritizuje kritiky islámu.

Jacques Schuster vidí v německých debatách na témata jako obřízka, sexismus, doktorská disertace Annetty Schavansové[27] nebo rasismus specificky německý sklon k rozruchu a ještitnosti a cituje slova Eliase Canettiho:

> „Národní sebevědomí Holanďanům symbolizovaly hráze, Britům moře. Pro Němce to ale byl les: Rigidita a paralelnost přímo stojících stromů jsou symbolem jejich myšlení."[28]

Národní specifika nemění nic na tom, že pojem „politické korektnosti" se stal transnacionálním fenoménem Západu a přinejmenším v Evropě je ražen spíše na levé straně politického názorového spektra.

Italská žurnalistka Oriana Fallaciová ve svém polemickém spisu nazvala mediální stoupence politické korektnosti kvůli jejich vytrvalému pění „cikádami", „hmyzem, který namísto marxismu ovládla móda politické korektnosti", „módou či spíše demagogií, která ve jménu rovnosti [sic!] neguje výkon a úspěch, hodnoty a soutěživost, která přisuzuje tutéž cenu Mozartově symfonii a monstrozitě jménem rap, renesančnímu paláci nebo stanu postavenému v poušti".[29] Není nutné sdílet polemický impulz autorčin, abychom jádru její kritiky dokázali porozumět.

Pravidla politické korektnosti plynule přecházejí v pravidla slušnosti a společensky akceptovatelného chování a v tomto smyslu existovala odjakživa.

Dnešní tradice politické korektnosti vznikala v osmdesátých letech v USA a odtud pochází i její název. Ochranitelská tendence k politické korektnosti je sice obzvlášť silně rozšířena v levé sféře politického spektra, avšak – alespoň v USA – „si i pravice vytvořila svou formu PC – patriotickou korektnost,

chcete-li –, která právě tak míří k zahalování nepěkných pravd".[30] Při diskusi o politické korektnosti nesmíme směšovat dvě věci:

- Politická korektnost je především strukturní princip. Ten s implicitní nebo explicitní závazností určuje okruh toho, co lze vyslovovat, a spolu s ním i způsob, jaký je k tomu třeba volit. Navíc tu panují variace vzhledem k různým situacím, sociálním a věkovým skupinám atd. a tato variabilita může být nezávislá na intenzitě stanovovaných vzorců.
- Pravidly politické korektnosti se ale zároveň také rozumí konkrétní soubor pravidel vztažených v daném místě a v dané době na určitou společnost, která určují, co se má a nemá říkat nebo jak je třeba to říkat.

Je důležité obě roviny rozlišovat. Bojovně laděné nářky nad „politickou korektností" daly vzniknout inflačnímu pojmu, jehož váha tím nevzrostla a především se z něj vytratila zmíněná dvojí povaha:

- Na jedné straně: Předurčenost a zúžení toho, co vůbec lze říkat a co si vůbec lze myslet – což může vést až k dělení na přípustné a nepřípustné pocity – a intenzita cenzury, jež je k tomu účelu přímo či nepřímo vykonávána.
- Na druhé straně: Specifický kánon zakazovaných názorů, jazykových směrnic a předpisů chování uplatňovaný v konkrétní historické situaci na určitou společnost nebo určitou sociální skupinu v rámci této společnosti.

K současné axiomatice teroru ctnosti v Německu

Na začátku druhé kapitoly budu popisovat ona tabu, jež jsem při nastolování otázek a prováděné analýze v knize *Německo páchá sebevraždu* zřejmě narušil:

- rozdíly existující mezi sociálními skupinami,
- vliv náboženství na integraci,
- dědičnost lidských vlastností,

- následky rozdílné porodnosti jednotlivých sociálních skupin,
- charakter jednotlivých národů a společností,
- rovnost,
- závist.

Pokud budeme hledat nějakou překlenující normu, která všechna tato tabu podmiňuje, pak narazíme na postulát rovnosti. Nikoli rovnosti před zákonem, nikoli rovnosti šancí, nikoli rovnosti hodnot.

Mnohem více tu jde o postoj, který by nejraději principiálně popřel veškeré rozdíly mezi lidmi, náboženstvími a sociálními skupinami. Pokud popírání některých rozdílů vůbec nepřichází v úvahu, pak tyto rozdíly za žádných okolností nelze opatřovat hodnoticími atributy. Morálně je z této perspektivy zcela nepřípustné dávat rozdíly ve vývoji společenství a individuí, zejména rozdíly týkající se úspěchů ve vzdělávání a v ekonomice, do spojitosti s vlastnostmi sociálních skupin a individuí, přičemž nerozhoduje, zda tyto vlastnosti jsou vrozené, nebo podmíněné kulturně.

Podle této ideologie je člověk „nepopsanou školní tabulí", jež může být popsána víceméně libovolně výchovou a sociálními poměry. Setrvalé kulturní vlivy, biologicky podložené elementy lidské přirozenosti, vliv přirozené evoluce a úloha genetiky se z tohoto ideového hlediska buď zcela popírají, anebo se zcela vytěsňují do bezvýznamna a vnějškovosti. Americký psycholog Steven Pinker této ideologii „nepopsané tabule – tabuly rasa" (*blank slate*) věnoval celou knihu, v níž ukázal její principiální slepotu a omyly, které jsou v příkrém rozporu se stále rostoucími poznatky psychologie, biologie a genetiky.[31]

V ideologii rovnosti, symbolizované obrazem prázdné tabule, je vývoj rozdílů mezi lidmi vždy jen výrazem nedostatečné sociální spravedlnosti, tedy jen otázkou morálky. Alexis de Tocqueville, jeden ze skeptiků této ideologie, k tomu v roce 1840 napsal tato pěkná ambivalentní slova: „Rovnost je sice snad méně vznešená; je však spravedlivější a její spravedlnost ji činí krásnou a velikou."[32]

Vše, co podporuje nerovnost, či dokonce jen na existující nerovnost hledí analytickým zrakem, je nemorální. Všechny síly, které plodí nerovnost, jsou zlé, vše, co způsobuje rovnost, je dobré. A tak obchodní ředitel katolické charitativní organizace Misereor Pirmin Spiegel neoceňuje to, že země dnes živí třikrát více lidí než v době založení této nadace a že podíl

absolutně chudého obyvatelstva přitom stále klesá, ale spatřuje „příčiny hladu a nemocí ve světě" v nespravedlivém přerozdělování a v nevyhovujícím růstovém modelu.[33]

Toto je jádro teroru ctnosti: Ideologie (nebo náboženství) rovnosti prohlašuje veškeré rozdíly manifestující se v podávaném výkonu a v materiálním úspěchu individuí a společenských skupin za výron nespravedlnosti a nakonec i za výsledek zla působícího v tomto světě: Zlo způsobuje, zvětšuje, vysvětluje a ospravedlňuje nerovnost. Dobro bojuje proti zlu, a tím proti nerovnosti v jakékoli formě.

Prvotním zdrojem této ideologie je zvnitřnělý a nereflektovaný náboženský impulz. Zároveň však jde také o společenskou definici moci, neboť za všech dob se náboženské otázky spojovaly s otázkou moci. Proti tomuto druhu sekulárního, podvědomého náboženství potřebujeme nový způsob náboženské svobody.

Pokud navzdory novému náboženství rovnosti nelze rozdíly vždy a všude popírat, pak podle mínění věřících v žádném případě nelze tyto rozdíly opatřovat přípisy, jež by si bylo možno vyložit jako jisté hodnocení. Přitom již sám konkrétní popis reálných souvislostí je zhusta pokládán za nepřípustný hodnotící soud, a proto bývá raději obcházen.[34]

Toto zbožňování rovnosti lze nazvat ideologií, má ale spíše charakter jakéhosi náboženství. Jeho zdrojem je zčásti křesťanství, zčásti přírodní právo, zčásti marxismus. Se spravedlností rovnosti šancí a rovností před zákonem tato ideologie rovnosti samozřejmě nemá nic společného.

Není třeba zdůrazňovat, že jsou to ideologické klapky na očích a vyhrocené postoje, co tuto ideologii činí tak bezduchou, tak přihlouplou a také tolik nebezpečnou. Ve své krajní podobě tato ideologie rovnosti během posledních dvou set třiceti let po sobě zanechala širokou krvavou stopu, sahající od masových poprav gilotinou za Francouzské revoluce přes nejrůznější formy komunistického teroru až k Pol Potovým „killing fields" v Kambodži.

Jako všechny ideologie a všechna náboženství, pokouší se i tato ideologie rovnosti zaštítit proti tomu, aby mohla být kriticky přezkoumána svým vztahem k realitě. K její výzbroji patří moralizace jakýchkoli vznesených otázek a znevažování morálky všech, kteří svými otázkami a analýzami zpochybňují jádro tohoto náboženství.

Nejoblíbenějším znevažujícím trikem je přitom *nařčení z rasismu*. Samozřejmě že je vždy správné neklást jednu skupinu výše jen proto, abychom

mohli druhou zatratit. Nesprávné ale je skrze ideologii rovnosti tabuizovat existenci rozdílů vůbec, respektive připouštět ji jen jako nedostatek spravedlnosti. Z této perspektivy existuje „rasismus inteligence", „rasismus pohlaví", „rasismus vůči muslimům", a pokud snad poukážeme na podprůměrné výsledky v testech PISA, jichž dosahují žáci tureckého původu v Německu, pak jde samozřejmě o „rasismus vůči Turkům".

Nikomu přitom, zdá se, nevadí, že se tak jen oslabuje váha rasismu skutečného, totiž oněch postojů, které etnickému nebo rasovému původu připisují geneticky podmíněné negativní vlastnosti. Inflační a protismyslné obviňování z rasismu má však jasný cíl, a není proto náhodné: Každý, kdo analyzuje rozdíly mezi sociálními skupinami, ať jsou vrozené, či získané, má být morálně diskvalifikován. Americký psycholog Martin E. P. Seligman tento postoj trefně vystihl v ironické nadsázce: „Once we allow the explanation that Sam does better than Tom because Sam is genetically smarter, we start our slide down the slippery road to genocide."[35]

V mediální sféře tato ideologie rovnosti působí v různých formách a v různých dávkách a kód teroru ctnosti také není stanoven jednou provždy. Existují tu nekonzistence, rozdíly a klouzavé přechody. Avšak přesto lze říci, že kód, k němuž se kloní většina médií, obsahuje následující prvky:

- Nerovnost je špatná, rovnost je dobrá.
- Sekundární ctnosti jako píle, přesnost a dochvilnost nemají žádnou obzvláštní cenu.
- Kdo je bohatý, měl by se cítit vinen – ledaže si své peníze vydělal jako sportovec nebo popová hvězda. Kdo je chudý, je obětí nespravedlnosti a nedostatečné rovnosti šancí.
- Rozdíly v životních poměrech nespočívají v lidech, ale v okolnostech.
- Lidské schopnosti ve své podstatě závisejí na vzdělání a výchově, vrozené rozdíly prakticky nehrají roli.
- Mezi národy a etniky neexistují žádné rozdíly, které přesahují čistě fyzický zjev.
- Všechny kultury jsou rovnocenné: hodnotám a životním formám křesťanského Západu a západním průmyslovým zemím nenáleží žádné preference. Kdo si myslí něco jiného, smýšlí provinciálně a staví se nepřátelsky vůči cizincům.

- Islám je kulturou míru. Kdo má výhrady proti muslimskému přistěhovalectví, nechť je obviněn z islamofobie.
- Chudobu a zaostalost ve světě mají v prvé řadě na svědomí západní průmyslové státy.
- Muži a ženy se kromě svých fyzických pohlavních znaků neliší žádnými vrozenými vlastnostmi.
- Klasický obraz rodiny je přežitek. Děti otce ani matku nepotřebují.
- Národní stát je přežitek, národní specifika nenesou žádnou hodnotu. Nacionalita o sobě je spíše zlem, rozhodně nestojí za to, aby byla uchována. Budoucnost patří světové společnosti.
- Všichni lidé na celém světě mají nejen stejná práva, nýbrž jsou si také rovni, a všichni by tedy měli mít nárok na základní sociální zajištění německého sociálního státu.
- Děti jsou svobodnou volbou, všechny demografické problémy vyřeší přistěhovalectví.

Všechny tyto výroky mají správné politické jádro a ctihodný morální impulz. Je dokonce principiálně správné, jestliže určité hodnotové postoje nerovnosti, například názor, že žena není rovnocenná muži, jsou společností hodnoceny negativně. Tyto hodnotové soudy bezprostředně ovlivňují veřejné mínění, neboť lidé většinou akceptují postoje, které ve společnosti dominují, a sami se těmito postoji řídí, aniž o nich pochybují.

Zároveň však tyto soudy také zkreslují obraz, který se ve společnosti o převládajících míněních utváří. Lidé se totiž většinou zdráhají vyslovovat názory, které podle jejich vlastního úsudku neodpovídají společenské normě. A média spolu s politiky tento efekt ještě umocňují. Každého, kdo se staví mimo konsenzus, stihne trest médií, a názory, jež postihne tento trest, pak politický mainstream již vůbec nevyslovuje.

V šesté kapitole ukazuji, jak pohled brýlemi ctnosti, výše charakterizovanými, zkresluje vidění světa až ke groteskności.

Vliv teroru ctnosti na názorovou svobodu

Politická korektnost vyrůstá ze základního impulzu opovrhovat takovými postoji a hodnotovými soudy, které se pociťují jako morálně zavrženíhodné

nebo společensky škodlivé. Avšak politická korektnost zveličuje, neboť absolutizuje. Pokud nadmíru omezuje legitimitu rozdílných hodnotových soudů a kladení otázek, sklouzává do názorových úžin, ba k názorovému teroru.

Názorová úžina se ukazuje tam, kde určité otázky nebo určité interpretační možnosti empirických daností nejsou brány v úvahu nebo se předem vylučují. Názorový teror začíná tam, kde ti, kteří podle právě platných měřítek politické korektnosti kladou nesprávné otázky nebo dávají špatné odpovědi, jsou zesměšňováni, záměrně nechápáni či morálně diskvalifikováni. A tak se z diktátu politické korektnosti snadno stává nové maloměšťáctví.

V Německu osmdesátých a devadesátých let zuřil běs politické korektnosti mimořádnou silou ve třech případech a jistě nebylo náhodou, že všechny souvisely s holocaustem:

- Článek historika Ernsta Nolteho ve *FAZ* z 6. června 1986 vyvolal takzvaný spor historiků. Nolte dával fašismus do těsné spojitosti s národním socialismem a bolševismem. Jeho teze byly právem pokládány za zčásti sporné a zčásti neobhajitelné. Avšak útoky vedené proti němu přesahující věcnou stránku sporných otázek pozbyly veškeré míry a jsou dodnes zdrojem jeho společenského opovržení a izolace.
- Předseda Spolkového sněmu Philipp Jenninger se musel vzdát úřadu, když v projevu 10. listopadu 1988 proneseném jako upomínku na noc říšského pogromu[36] se dostatečně nedistancoval od obsahu své emocionální řeči, který sám o sobě nebyl napadnutelný.
- Spisovatel Martin Walser v projevu 11. října 1998 proneseném při přebírání Mírové ceny německých knihkupců řekl: „Osvětim se nehodí k tomu, aby se stala rutinou hrozby, kdykoli použitelným prostředkem zastrašování, morálním pendrekem či snad jen cvičením z povinnosti." Obrátil se tak proti svérázu politického diskurzu v Německu a smetla jej obrovská difamační vlna. Demonstranti kdykoli připraveni k násilí mu na dlouhá léta znemožnili vystoupit na kterékoli z německých univerzit.

Na jaře 2011 vyšla reprezentativní publikace Nadace Friedricha Eberta, v níž byly na vzorcích tisíce dotázaných v osmi evropských zemích zveřejněny výsledky průzkumu veřejného mínění ohledně nepřátelství vůči cizincům, rasismu, antisemitismu, sexismu, nepřátelství vůči islámu a homofobii.[37]

U čtyř z komplexů otázek byly mezi jednotlivými zeměmi významné odchylky, u témat nepřátelství vůči cizincům a nepřátelství vůči islámu však byly výsledky dosti homogenní.

Fakt, že se kolem padesáti procent dotázaných ve všech osmi zemích vůči přistěhovalectví a islámu vyslovilo negativně, však autoři neinterpretovali jako výraz velmi podobné situace panující po celé Evropě, nýbrž došli k závěru, že v šíření nepřátelských postojů vůči cizincům a islámu jsou mezi těmito osmi zeměmi jen nepatrné rozdíly.[38] Autorům bylo zajisté již před jejich průzkumem známo, že tu může jít jen o předsudky. Čím vyšší je podíl negativních soudů, tím větší je podle jejich mínění neosvícenost společnosti.

Tito autoři pokládají většinu obyvatel těchto osmi zemí za sexistickou, protože výrazně více než padesát procent dotázaných odpovědělo, že ženy by svou úlohu manželek a matek měly brát vážně. Možná by podobně dopadla i odpověď na otázku, zda by také muži neměli znovu začít brát vážněji svou úlohu manželů a otců. Tato otázka ale nebyla položena. Autory zřejmě vůbec nenapadlo, že dotázaní svou odpovědí jen mohli dát najevo své obavy z vysoké rozvodovosti, malé porodnosti a zanedbávání dětí.

Toto je jen jeden z mnoha jevů, které znamenají: V začarovaném kruhu politické korektnosti volba otázek předem určuje hranice poznání a zároveň omezuje interpretační rastr myslitelných odpovědí. První obětí běsu politické korektnosti je ve zmíněné studii naše mateřština: Ve studii se hovoří o „předsudcích vůči přistěhovalcům/přistěhovalkyním, Židům/Židovkám, černochům, [...] muslimům/muslimkám", jsou káráni „aktéři/aktérky, ovlivňovatelé/ovlivňovatelky mínění" a litováni „psanci/psankyně v Evropě – adresáti/adresátky lidského nepřátelství".[39] Autoři/autorky přitom dozajista litují, že němčina při nejlepší vůli dosud neumožňuje přechylovat slovo „černoch".[40]

Autoři/autorky samozřejmě pokládají za jisté, že pokud jde o rovné šance například v přístupu ke vzdělání, zdravotní péči, bydlení nebo práci, jsou zmiňovaní lidé „nadále diskriminováni vzhledem k sociální skupině, k níž přináležejí".[41] Že ženy žijí déle než muži a postupně dosahují i lepšího vzdělání, že homosexuálové jsou v průměru vzdělanější, více vydělávají a jsou profesně úspěšnější než heterosexuálové, že Indové, Číňané a Vietnamci jsou ve vzdělávacím systému úspěšnější než domácí obyvatelstvo a více vydělávají, toto vše se z neurčitého lkaní nad údajnou diskriminací zcela vytrácí.

Problémem autorů/autorek je pouze a jedině „nepřátelskost podmíněná příslušností k sociální skupině". Pokud někdo míní, že ženy by měly svou úlohu manželek a matek brát vážněji, jak se domnívá třiapadesát procent Němců, je podle tohoto rastru přiřazen k témuž druhu „nepřátelství podmíněnému příslušností k sociální skupině" jako ten, kdo nepokládá manželství lidí téhož pohlaví za dobrou věc, což platí o osmaosmdesáti procentech Poláků a sedmnácti procentech Nizozemců.[42]

Snaha přecházet „skupinově podmíněné nepřátelskosti" je v zásadě chvályhodný impulz. Není to ale zásadní problém například toho, jak muslimské migranty motivovat ke vzdělávání nebo jak bojovat proti vynucovaným sňatkům.

Pokud se někdo na skutečný svět a jeho problémy dívá výlučně nebo převážně skrze brýle politické korektnosti, pak systematicky vypouští četné otázky nebo popírá jejich oprávněnost. Opomíjí možnost vysvětlovat svět realisticky a uniká mu příležitost začít politicky jednat.

Příliš těsný korzet politické korektnosti zužuje okruh otázek, které lze nastolovat bez bázně před politickými sankcemi, a zužuje i okruh možných odpovědí. Obojí je překážkou společenské diskuse a oslabuje kapacitu politického jednání. Společnosti, které vymezují prostor pro veřejné mínění příliš úzce, ohrožují svou reformovatelnost.

Správci politické korektnosti v Německu jsou především mediální smyslotvůrci, podporováni korunními svědky z oblasti humanitních věd, kteří kdykoli ochotně přispěchají na pomoc za doprovodu vstřícně rezonující politické atmosféry.

Když vyšla má kniha *Německo páchá sebevraždu*, dával jsem mnoha vlakovým průvodčím autogramy. V lednu 2011 se ke mně posadila jedna mladší průvodčí a poprosila mě o autogram, že si ho vlepí do knihy; a zatímco jsem psal, tiše poznamenala: „Co vy všechno musíte vytrpět jen proto, že říkáte to, co si my všichni myslíme."

Neřekl jsem nic. A později jsem o tom přemýšlel: Jako obětní beránek jsem si vlastně vůbec nepřipadal. Mladá průvodčí totiž nevěděla o bouřlivém souhlasu, s nímž jsem se mnohde setkával. Neviděla uznání, jehož se mi dostávalo. Zato viděla výsměšnou zášť, jež na mě sršela z množství médií. Viděla nenávistné komentáře a pokusy dotknout se mé integrity nejen jako autora, ale i jako člověka.

A proč vlastně? Jistě ne kvůli mým tabulkám a poznámkám pod čarou. Nastolil jsem otázky a rozvinul hypotézy, které ti, kdo srostli s oním výše načrtnutým kódem politické korektnosti, zřejmě pociťovali jako skandální, a sice o to skandálnější, čím přísnější byla logika mé argumentace a čím jasnější byla citovaná fakta. K obzvláště skandálním konstatováním zřejmě patřila tato tvrzení:

- Inteligence je zčásti dědičná. Proto je fakt, že inteligentnější rodiče mívají méně dětí, společenský problém.
- Vzdělání může vyrovnat dědičné rozdíly v nadání jen částečně.
- Přistěhovalecké skupiny se jedna od druhé strukturálně odlišují ve sklonu ke vzdělávání a ochotě se integrovat.
- Pozadí islámské religiozity je často překážkou v integraci.
- Bylo by politováníhodné, kdyby Němci kvůli nepatrnému počtu rozených dětí za několik generací vymřeli.
- Národní svéráz evropského lidu stojí za to uchovat. Bylo by politováníhodné, kdyby německá kultura a německá řeč postupně vymizely.

Stoupenci politické korektnosti měli zřejmě jen jedinou možnost: Aby se nestalo, že budou chybět argumenty, nevěnovat konkrétnímu obsahu mých analýz žádnou pozornost. Místo toho raději vznášet námitky, které s obsahem knihy nemají nic společného. Znevažování, věcný nezájem a cílevědomé neporozumění mají při kritických střetech se mnou a mou knihou v mnoha médiích dosud navrch.

Když jsem zveřejnil svou knihu a snesla se na mne bouře nevole, stál jsem v konečné fázi své profesní kariéry, o žádný další úřad jsem neusiloval a měl jsem zabezpečeno důstojné stáří, jaké má v Německu zajištěno jen menšina. Většina se musí starat o svou obživu a mnozí počítají s postupem ve své kariéře. Nechtějí proto riskovat, že nadměrnými nároky na právo svobodného názoru budou této možnosti zbaveni. Taková je společenská realita nejen v Německu.

Avšak nezávisle na existenci těchto obav z ohrožení je většině lidí zároveň krajně proti mysli a naráží na jejich instinktivní odpor, pokud by se měli pohybovat mimo mainstream oněch mínění, uprostřed jejichž širokého proudu se mohou nechat nenápadně unášet. Média a politika tu nejsou výjimkou.

Dokonce se lze domnívat, že rozpětí veřejného mínění, které se ve smyslu politické korektnosti pokládá za přijatelné, se spíše zmenšilo. A obzvláště přizpůsobiví mainstreamovému toku mi připadají lidé středního a mladšího věku. Desetiletí blahobytu a svobodné demokracie paradoxně živila méně osobní odvahu a více nezájem, ochotu se přizpůsobit a snahu se neodlišovat.

To zřejmě není dobré. Svoboda je totiž pozoruhodná věc: Daří se jí jenom tam, kde je žádána. Tam, kde se celá šíře názorové svobody ve veřejném diskurzu plně nevyužívá, tam se i pozvolna zužuje stezka pro její budoucí využití.[43]

Názorová svoboda je jako sval na těle společnosti: Ustává-li pohyb, dochází k atrofii. Pokud své svaly pravidelně nenapínáme, musíme počítat s tím, že potence jejich pohybu bude slábnout.

Poznámky

1 Immanuel Kant: *Was ist Aufklärung?*, in Horst D. Brandt (Hrsg.): Ausgewählte kleine Schriften, Hamburg 1999, s. 20.

2 Pozn. překl.: Německý právník, publicista a politik, dlouholetý člen CDU a jeden ze zakládajících členů strany Alternativa pro Německo.

3 Alexander Gauland: Offener Meinungskampf. Das politisch korrekte Deutschland, *Tagesspiegel Online* z 10. prosince 2012, viz http://www.tagespiegel.de/meinung/offener-meinungskampf-das-politisch-korrekte-deutschland-/7498170.html.

4 Např. v jednom průzkumu veřejného mínění z března 2013 na dotaz, co za žádných okolností není přípustné, odpovědělo 60 procent dotázaných „urážet cizince", 39 procent „dotýkat se náboženského cítění druhých" a 33 procent „dělat dvojsmyslné poznámky o ženách". Srov. Thomas Petersen: Tatsächliche und gefühlte Intoleranz, *FAZ* z 20. března 2013, s. 8.

5 Pozn. překl.: Německý historik (nar. 1954) a uznávaný expert na italskou renesanci.

6 Die EU ist zu weit gegangen, Interview mit Volker Reinhardt, *Die Weltwoche* 30/31 2013, s. 41.

7 Thomas Petersen: Tatsächliche und gefühlte Intoleranz, o. c., s. 8.

8 Tamtéž.

9 Existují tu přitom překvapivé paralely: V září 2010 jsem bez emocí akceptoval, když na Mezinárodním festivalu literatury nabyli dojmu, že je třeba mne z této akce vyloučit, neboť Bernd Scherer, intendant výstaviště, Domu světové kultury financovaného spolkovou vládou, mi nedovolil zde vystoupit. Jeho jediným důvodem k tomu bylo to, že nesouhlasil s mými názory na přistěhovalectví a integraci. V březnu 2013 známý žurnalista David Goodhart uveřejnil v Anglii knihu, v níž se z levicově liberálního hlediska vyrovnává se ztroskotáním multikulturalismu v Anglii. Tato kniha vzbudila rozruch, vedla ale i k tomu, že jejího autora nepozvali na britský literární

festival Hay-on-Wye, kde byl celých patnáct let pravidelným hostem. Organizátor tohoto festivalu Peter Florence přiznal, že Goodhartovu knihu nečetl. Autorovo vyloučení z festivalu zdůvodnil tím, že tato kniha, již nečetl, odporuje jeho hodnotovým postojům vůči multikulturalismu a pluralismu. Tato německo-anglická paralela, bezmála ve formátu 1 : 1, byť s odstupem tří let, mne ohromila. Od dob křesťanského středověku ve světě západní kultury zřejmě módní vlny duchovní cenzury překračují hranice národů a států. Srov. Gina Thomas: Die liberale Angst. Britisches Kulturfest lädt Multi-Kulti-Kritiker aus, *FAZ* z 1. června 2013.

10 K této tendenci viz Harald Staun: Zwischen Mainstream und Volkes Seele, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 15. ledna 2012, s. 29.

11 Srov. Patrick Bernau: Die Botschaft hör ich wohl [...], *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 31. března 2013, s. 40. Tento efekt, již mnoho desetiletí empiricky prokázaný, se nazývá „efekt spáče", neboť „spící" informace, jejichž zdroj a pravdivostní obsah byly zapomenuty, mozek v případě potřeby opět vyvolá.

12 Walter Otremba, který od osmdesátých let pracoval na spolkovém ministerstvu financí a později byl státním sekretářem na ministerstvech hospodářství a obrany, se stejně jako já domnívá, že typ politika, který primárně sleduje agendu svých vlastních zájmů, a je tudíž méně závislý na médiích, během posledních třiceti let silně oslabil své pozice.

13 Srov. Constantin Seibt: Die Loge in der Politik, *Tages-Anzeiger Online* z 1. listopadu 2012, viz http://www.tagesanzeiger.ch/ipad/international/Die-Luege-in-der-Politik/story/12911614.

14 Volker Zastrow: Das Amalgam, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 27. ledna 2013, s. 3.

15 Steinbrück muss mit Themen punkten – nicht mit seiner Person, interview s Renatou Köcherovou, *Handelsblatt* z 27. června 2013, s. 10.

16 Pozn. překl.: Jde o urbanistický projekt související se změnou železničního uzlu v německém Stuttgartu, který byl silně medializován.

17 Pozn. překl.: V německém originálu jde o pojem vyjádřený kompozitem *Wutbürger* (Wut = hněv, vztek, zloba, vzteklost apod., Bürger = občan). Toto německé slovo se stalo v roce 2010 „slovem roku" a v elektronickém korpusu Ústavu pro německý jazyk v Mannheimu má již téměř 800 dokladů; pro srovnání spojení slov wütende Bürger (doslova odpovídající mému překladu běsnící občané) tu má pouhých 48 dokladů.

18 Thomas Petersen: Tatsächliche und gefühlte Intoleranz, o. c., s. 8.

19 Srov. Michael Hanfeld: Gleichstellung, *FAZ* z 15. června 2013, s. 38.

20 Srov. D. A. Carson: *The Intolerance of Tolerance*, Grand Rapids / Cambridge 2012.

21 Arno Widmann: Sarrazin, der Brandstifter, *Frankfurter Rundschau* ze 7. října 2009.

22 Andrea Seibel: „Der politische Islam bleibt eine Gefahr für alle", *Die Welt Online* z 9. července 2013, viz http://www.welt.de/politik/deutschland/article117845292/Der-politische-Islam-bleibt-eine-Gefahr-fuer-alle.html.

23 K tomu uvedu dva zcela protichůdné příklady:
(1) Když si známý šoumen Kurt Krömer pozval do své *Late Night Show* na ARD žurnalistu a knižního autora Matthiase Matusseka, beroucího si občas na mušku levicově

autoritářský mediální mainstream, aniž bychom ho proto museli hned stavět do pravicového kouta, podle očekávání se do něj jaksepatří obul a svého hosta, vystupujícího vždy důstojně, počastoval sprostými urážkami. Veřejnoprávní televizní stanici to zřejmě nijak nevadilo a Matussek se nedomohl ani soudního zákazu vysílání. Hamburský zemský soud v těchto sprostých urážkách neviděl jakékoli dotčení práva na ochranu osobnosti. Šlo o veřejně zinscenované zastrašování neoblíbeného intelektuála urážením dotýkajícím se jeho cti a zesměšňováním jeho osobnosti. Srov. Holger Kreitling: Matussek muss sich Krömers Spott Bergen, *Berliner Morgenpost* z 10. srpna 2013, s. 8.
(2) Pod záštitou Spolkového ministerstva životního prostředí, televizní stanice Galileo a týdeníku *Wirtschaftswoche* je každoročně udělována prestižní cena GreeTec. Když německé internetové publikum jako vítězný projekt překvapivě zvolilo atomový reaktor, byla pravidla hry okamžitě změněna a autor vítězného projektu byl diskvalifikován; porota jaderným fyzikům e-mailem sdělila své rozhodnutí jejich projekt ze soutěže vyřadit. Status soutěže byl organizátory se zpětnou platností změněn a volba publika smetena ze stolu. Obzvláště trapné bylo později poskytnuté vysvětlení: Atomová energie je po 19 000 mrtvých z Fukušimy definitivně minulostí (tito mrtví byli totiž obětí přílivové vlny, havárie atomového reaktoru ve Fukušimě přes svou závažnost nebyla dosud příčinou jediného úmrtí). Srov. Alex Baur: Götterdämmarung im Wendeland, *Die Weltwoche* 25/2013, s. 38.

24 Am Medienpranger – rozhovor Giovanniho di Lorenza a Franka Schirrmachera, moderovala Katrin Göring-Eckhardt, *Die Zeit* z 24. května 2012.

25 Uveřejněno v *Die Zeit* z 16. května 2012.

26 Günther von Lojewski: Macht ohne Mandat. Neun Hauptsätze zum Journalismus, *epd medien* Nr. 20 z 18. května 2012, s. 35nn.

27 Pozn. překl.: Annetta Schavan (1955) je německá politička (CDU). V letech 1995–2005 byla ministryní kultury, mládeže a sportu spolkové země Bádensko-Württembersko a v letech 2005–2013 spolkovou ministryní pro vzdělávání a výzkum. Z této funkce odstoupila po aféře kolem plagiátorství své doktorské disertace. V únoru 2014 se stala velvyslankyní Německa ve Vatikánu.

28 Jacques Schuster: Die erregte Republik, *Die Welt* z 9. února 2013, s. 3

29 Oriana Fallaci: *Die Wut und der Stolz*, Berlin 2004, s. 184n., překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Hněv a hrdost*, Nakladatelství Lidové noviny 2011.

30 Robert Hughes: *Political Correctness oder die Kunst, sich selbst das Denken zu verbieten*, München 1995, s. 45.

31 Srov. Steven Pinker: *The Blank Slate. The Modern Denial of Human Nature*, New York / London 2002.

32 Alexis de Tocqueville: *Über die Demokratie in Amerika*. Zweiter Teil, Zürich 1987, s. 484.

33 Wir brauchen eine andere Wirtschaftslogik, Interview mit Pirmin Spiegel, *FAZ* z 15. března 2013.

34 „Pokrokoví" pedagogové se dokonce vyhýbají slovům jako inteligence či hloupost, a proto mimořádně nadané dítě raději nazvou „jinak myslící", aby zastřeli, že jeho nadání vysoko přesahuje nadání jeho spolužáků. Slovo „mrzák", které bylo dříve ofi-

ciálním označením někoho tělesně postiženého, by dnes jistě mohlo být důvodem pro trestní stíhání. Tímto slovem sám sebe někdy v oficiálních rozhovorech označuje Wolfgang Schäuble, je ale jediný, komu je to dovoleno.

35 Martin E. P. Seligman: *What You Can Change and What You Can't*, New York 2007, s. 229. Pozn. překl.: „Pokud bychom připustili vysvětlení, že Sam je schopnější než Tom proto, že je geneticky talentovanější, rozjeli bychom se po skluzavce do genocidy."

36 Pozn. překl.: Jde o noc z 9. na 10. listopadu 1938, která je u nás dosud známa pod metaforickým názvem „křišťálová noc". Tento název se vztahuje na skleněné střepy z rozbitých židovských domů, obchodů, úřadů a synagog, které po onom židovském pogromu pokrývaly ulice. Tato noc se pokládá za oficiální signál k největší genocidě v dějinách lidstva. Protože název „křišťálová noc" se začal pociťovat jako nevhodný eufemismus, byl v Německu v poslední době nahrazen citově neutrálním názvem „noc říšského pogromu" (Reichspogromnacht). V mannheimském korpusu německých, převážně novinových textů má tento název již více než 3600 výskytů, zatímco název „křišťálová noc" (Kristallnacht) tu má jen 570 dokladů.

37 Andreas Zick, Beate Küpper, Andreas Hövermann: *Die Abwertung der Anderen. Eine europäische Zustandsbeschreibung zu Intoleranz, Vorurteilen und Diskriminierung*, Bonn 2011.

38 Srov. tamtéž, s. 64, 71.

39 Tamtéž, s. 18n.

40 Pozn. překl.: V němčině je ekvivalentem českého názvu *černoch* substantivizované adjektivum (der, die) Schwarze (z adjektiva schwarz = černý). Německá substantivizovaná adjektiva přitom principiálně neumožňují přechylovat.

41 O. c. v poznámce 39, s. 19.

42 Tamtéž s. 74.

43 Týká se to i všech možných faset spěšné autocenzury, kterou velmi názorně zobrazuje následující poněkud absurdní případ: V letním semestru 2013 proběhla v institutu pro anglofonní studia na univerzitě v Duisburgu-Essenu výstava komiksů, mezi jejímiž exponáty byly i tři kresby z knihy *Habibi* od Američana Craiga Thompsona. Jedna muslimská studentka se cítila dotčena tím, že jeden vystavený plakát ukazoval znásilnění ženy mužem vypadajícím jako Arab, a také nápisem Alláh , a vlastnoručně plakát odstranila. Rektor univerzity reagoval takto: Je samozřejmé, že bereme ohledy na náboženské cítění. A celá výstava byla ukončena. A tak se pohledem stranou vyhneme veřejné diskusi a z univerzity učiníme zónu pro společenská tabu.

2

Jak jsem se dostal do konfliktu s vládou veřejného mínění: případová studie

Co jsem ze svého hlediska mohl věcně říci k věcné stránce debaty nad mou knihou *Německo páchá sebevraždu*, řekl jsem začátkem roku 2012 na čtyřiceti stranách předmluvy k jejímu paperbackovému vydání.[1] Z věcného hlediska jsem tuto předmluvu pokládal za ukončení diskuse a nehodlám na tom nic měnit.

V této kapitole vyhodnocuji tehdejší reakce médií a politiky vzhledem k tomu, co tyto reakce mohou vypovídat o strukturách a komunikačních mechanismech naší společnosti.

Datum uveřejnění první ukázky z mé knihy *Německo páchá sebevraždu* v časopise *Spiegel* a deníku *Bild* 23. srpna 2010, jež měla krátce nato vyjít, znamená zlom v mém životě. Tento zlom nespočívá v neočekávaném úspěchu knihy ani v tom, že kromě souhlasu sklidila také ostrou kritiku. Na to jsem byl připraven a diskusi nad knihou jsem si přál.

Neočekával jsem však, že velká část kritiky tak rychle opustí věcnou rovinu, respektive že pojednávané věcné otázky budou rovnou bez povšimnutí pominuty. Trvalo jistou dobu, než jsem ony sociální mechanismy a psychologické popudy, které to způsobily, prohlédl. Pochopil jsem, že tomuto

způsobu kritiky vůbec nešlo o věcné otázky, které jsem nastolil. Zato šlo o jejich instrumentalizaci ke zcela jiným cílům.

Pro mne však sepsáním předmluvy k paperbackovému vydání v říjnu 2011 tato diskuse skončila a začal jsem psát knihu *Evropa euro nepotřebuje*. Tyto knihy se sotva mohou více nepodobat jedna druhé. Obě však spojuje jeden významný fakt: Těsně předtím, než vyšly, označil každou z nich spolkový ministr financí Wolfgang Schäuble za „nezodpovědný nesmysl". Pro věci, které neuznává, Wolfgang Schäuble, jak se zdá, omezuje i svůj slovník.

Není divu: Z jeho hlediska tyto knihy nebyly oportunní. Jako spolkový ministr vnitra byl odpovědný za politiku v otázkách populace, přistěhovalectví a integrace. Pokud svou politiku pociťoval jako úspěšnou, kniha *Německo páchá sebevraždu* se mu líbit nemohla. A stejně na tom byl jako spolkový ministr financí. Byl-li přesvědčen o správnosti a úspěchu své politiky prosazovatele eura, mnohé pasáže mé knihy *Evropa euro nepotřebuje* ho musely silně odpuzovat.

Nicméně identita a relativní radikalita jeho slov je výmluvná. Přes jejich stručnost je v nich patrná dvojí rovina, věcná a morální:

- „Nesmysl" jsou věcné výpovědi, v nichž není patrná ani stopa vnitřní pravdy, respektive jsou natolik logicky rozporné, že nejsou ani popisem reality, ani jejím objasněním. Radikálněji lze sotva nějakou literaturu faktu zkritizovat.
- „Nezodpovědné" jsou výroky, které nezávisle na jejich pravdivostní hodnotě poškozují vyšší morální hlediska nebo ohrožují nezpochybnitelné cíle a hodnoty.

Ztotožňování věcné a morální pravdy, k němuž se uchyluje Schäuble, se obvykle označuje jako *totalitarismus* a je příznačné pro ideologicky založené diktatury. Pokud někdo v Německu za druhé světové války říkal pravdu o výhledech na vítězství, mohl být kvůli rozvracení armády popraven. Pokud někdo v NDR říkal pravdu o stavu ekonomiky, mohl se dostat do vězení. Wolfgang Schäuble je zajisté přesvědčený a čestný demokrat, avšak do jeho myšlení se vloudilo cosi, co je možná pro současný stav naší společnosti symptomatické.

Nejmenším problémem pro mě bylo pochopit, jakou spontánní negativní reakci vyvolala kniha *Německo páchá sebevraždu* u mnoha politiků.

Mnoho analýz v knize obsažených je totiž přistihlo na nesprávné cestě. Najednou by měli dávat odpovědi na otázky a problémy, jejichž existenci by nejraději popřeli a na jejichž řešení neměli žádný koncept. Pro tyto případy jsou v pravidlech politických řešení připraveny ataky, které se neohlížejí na pravdu a často si poslouží ostouzením. Jen zřídka je ovšem podobnými ataky poctěna objemná kniha. Politikové totiž zpravidla žádné knihy nečtou, neboť na to nemají čas. Čtou noviny, což je obvykle regionální list jejich volebního obvodu. Čtou podklady k zasedáním, které jim píšou úředníci, ať na radnici, nebo ve Spolkovém sněmu. Jejich znalosti historie a ekonomiky většinou nepřekračují jejich obzor, což platí i o jejich všeobecném vzdělání. Jsou však i zde výjimky potvrzující pravidlo.

Angela Merkelová je velmi chytrá taktička. Když den po zveřejnění ukázky a šest dní před vyjitím mé knihy mluvčí spolkové vlády prohlásil, že kancléřka v knize nevidí „žádný přínos", byl to ze subjektivního hlediska dokonce čestný postoj. K čemu jí mohl být popis principiálních problémů, pro něž v jejich úhrnu neměla řešení a od jejichž pojmenování a popisu mohla čekat jen politické nevýhody? Spolková kancléřka vytáhla kartu moci. Prezident Spolkové banky si vzápětí pospíšil vyhovět jejímu veřejnému doporučení odstranit mne z představenstva této banky a požádal prezidenta republiky, abych mohl být propuštěn. Iniciativa spolkové kancléřky měla vítaný vedlejší účinek: Každému ve své vlastní straně dala jasně najevo, že nikdo, pro koho by mohlo mít cokoli ze Sarrazinovy knihy a jejích tezí jakýkoli význam, nemůže počítat ani s blahosklonností, ani s kariérou. A tak se z CDU začalo ozývat už jen hluboké ticho.

Angela Merkelová udělala ještě něco: Četbě nebezpečných knih je, jak známo, třeba zabránit, aby se odvrátilo nebezpečí, které z nich hrozí lidu. Proto také katolická církev ve středověku zakazovala prostému lidu číst bibli. V ní se totiž nevyskytuje ani papež, ani neposkvrněné početí, ani kněžský celibát. Když prodejnost mé knihy stále stoupala, spolková kancléřka 17. září 2010 ve *Frankfurter Allgemeine Zeitung* prohlásila, že tuto knihu nečetla a nikdy ji číst nebude. O jejím obsahu je prý dostatečně informována z deníku *Bild-Zeitung*. Běžný člen strany tak mohl být klidný – více než kancléřka rozhodně vědět nepotřebuje. A také pro mnohé ostatní občany bylo úřední osvobození od tlaku knihu si přečíst jistě vítanou úlevou. Ještě dnes patří velká většina kritiků knihy k těm, kdo ji nikdy nečetli.

Averzi mnohých politiků vůči autoru Thilu Sarrazinovi živilo také to, že mne pokládali za jakéhosi renegáta: Ve svém profesním životě jsem byl jako státní úředník a politik rozhodně úspěšný. Patřil jsem k profesionálním mechanikům administrativy a politického provozu a dopracoval jsem se tolika viditelných úspěchů, že si o nich většina mých kritiků mezi politiky mohla nechat jen zdát. Nebylo proto možné odbýt mne jako snílka či fantastu, který netuší, o čem hovoří. Musel jsem se tedy stát zrádcem.

Předseda SPD Sigmar Gabriel tak chytrý jako Angela Merkelová nebyl. Několik dnů na veřejnosti váhavě přešlapoval, než se rozhodl pro mé vyloučení ze strany. Pracovníci předsednictva strany připravili písemné prohlášení plné chybných citací a nic neříkajících frází. Klaus von Dohnanyi, který mě jako jeden z mála členů SPD od začátku veřejně podporoval, mi šlechetně nabídl, že mne při stranickém rozhodčím řízení bude obhajovat. Jednání se konalo 21. dubna 2011 před stranickou rozhodčí komisí obvodu Charlottenburg-Wilmersdorf. Tři členové komise, všichni právníci, byli zřejmě první funkcionáři SPD, kteří knihu opravdu četli. Během několika hodin jednání pokus vyloučit mne ze strany neslavně ztroskotal. Neodvolal jsem ani nezrelativizoval jediný řádek své knihy a představenstvo strany svůj návrh stáhlo.

Sigmar Gabriel to mohl předvídat. Proč tedy toto riziko veřejné blamáže podstoupil? Můj předpoklad je tento: Ještě předtím, než kniha vyšla, se koncem srpna 2010 za pouhých několik dnů horečných debat ukázalo, že levicová a levicově liberální část mediálního spektra dokázala potřísnit těmi nejemocionálnějšími odsudečnými výlevy nejen mé teze, pokud se domnívala, že je zná, ale i moji osobu. Gabriel v tom zřejmě uviděl nebezpečí pro jej podporující média a pro svou vlastní stranu, pokud sám nestál v čele této mé veřejné dehonestace. Toto pociťované nebezpečí pro něj zřejmě bylo důležitější než pátrání po jakýchsi pravdách nebo respekt před skutečností. Gabrielovy opakované výpady proti mé osobě a mé knize se staly dodnes platným vzorcem. Takto patrně funguje politika, není-li vykonávána významnými lidmi.

Často jsem byl dotazován, proč jsem se tehdy nepodvolil onomu tlaku a ze strany nevystoupil. Na to mám dvojí odpověď:

- Na důvodech, pro něž jsem v roce 1973 vstoupil do SPD, se nic nezměnilo a nic se nezměnilo ani na mých zásadních postojích k životu a ke společnosti. Nevidím tedy důvod, proč bych se měl poddat tlaku a ze strany vystoupit.
- Čelit neustálým urážkám části médií, pokusům udělat ze mě člověka nemorálního, pravicově populistického, či dokonce rasistu, bylo obtížné už jen proto, že mezi ideologizujícími obžalovateli se nenašel ani jediný, který by byl ochoten mi naslouchat, natož si knihu přečíst. V očích této skupiny lidí jsem se stal morálním vyděděncem a na tomto svém postoji nehodlali nic měnit. Ztroskotání stranického procesního řízení mi pak v rozporu s tímto obrazem poskytlo oficiální stvrzenku, že obsah a teze mé knihy statusu ani základní hodnotové orientaci SPD neodporují. Část pomluv a urážek byla tak spolu s jejich autory zbavena důvěryhodnosti a vyměřily se jim i pro budoucnost jisté hranice.

Zuřivé reakce, které následovaly po ztroskotání snah vyloučit mne ze strany, byly zcela pochopitelné. Stažení žádosti o mé vyloučení ze strany pro zmíněnou skupinu lidí znamenalo, že její předseda selhal. Dodnes se s touto skutečností nesmířili, což neustále plodí všelijaké kuriózní slovní urážky.[2] Předseda SPD ve Šlesvicku-Holštýnsku Ralf Steiner se jako reprezentant oné skupiny vyjádřil zcela v duchu jejích postojů a zřejmě se sobě vlastní destruktivní inteligencí, když po vydání knihy *Evropa euro nepotřebuje* veřejně prohlásil, že Sarrazin by měl konečně vydat svou nejcennější knížku, totiž svou stranickou legitimaci. Úspěšně bráněné členstvo SPD ovšem cíli izolovat mne a mé analýzy vytěsnit z centra společnosti stálo v cestě.

Tím se opět dostávám k úloze médií. Po celá desetiletí jsem se jako typické dítě demokracie problémy názorové svobody nijak nezaobíral, nýbrž přisuzoval jsem je diktaturám panujícím v soudobém světě nebo předdemokratickým režimům dávno minulým. Diskuse o politické korektnosti mě nikdy nijak zvlášť nezajímaly. S veselou myslí jsem bral na vědomí jazykové výplody feminismu a sám sebe se tázal, jak dlouho si ještě „všemohoucí bůh" dokáže v německé řeči uhájit své mužské pohlaví. Pobaven jsem registroval, jak ze slovníků cukrářů mizí výrazy jako „černochova hubička" a „mouřenínova hlava" a zacitoval jsem si ze Schillerova dramatu *Fiesco*: „Mouřenín udělal svou práci, mouřenín může jít." Registroval jsem zakřiknutou hloupost těchto puristických pokusů, bránil se duchu doby humorem a domníval se přitom, že mě se toto vše netýká. Byl to však zřejmě omyl.

Když jsem psal knihu *Německo páchá sebevraždu*, četl články a knihy, vyhodnocoval oficiální německé statistiky nebo konzultoval databanku OSN pro otázky populační prognostiky, ani ve snu by mě v tichu mé pracovny nenapadlo, že se mohu dotýkat nemorálních, či dokonce zakázaných otázek. Ještě řadu měsíců po vyjití mé knihy jsem měl za to, že je patrně třeba lépe objasnit věcné souvislosti, které jsem ve své knize možná nevyslovil s dostatečnou jasností. Avšak o to mým kritikům vůbec nešlo. Šlo o způsob mého pohledu na problémy, který u mnoha kritiků budil nenávist. A tato nenávist byla navíc zjevně posilována tím, že mé analýzy měly empirický podklad a z něj pramenící posloupnost myšlenek se řídila tradičními pravidly logiky.

Jak jsem později zjistil, způsoby výčitek, choreografie veřejných obžalob a jejich urážlivý charakter byly přesnou kopií vzorců analogických debat, které se vedly v sedmdesátých letech v USA. V žádném případě se nechci srovnávat s významným biologem Edwardem O. Wilsonem, který se proslavil svým výzkumem mravenců a knihou *Sociobiology* z roku 1975. Když tato kniha vyšla, byl Wilson nazýván rasistou, sociálním darwinistou, eugenikem a stoupencem onoho duchovního klimatu, který už jednou způsobil Osvětim. Jeho univerzitní i ostatní přednášky byly soustavně bojkotovány. Dnes je sociobiologie uznávaným výzkumným oborem, Wilsonovy analýzy a hypotézy se v jejich podstatných bodech potvrdily a námitky jeho pomlouvačů a kritiků, pokud nebyly už od prvopočátku směšné, byly jedna po druhé vyvráceny.[3]

S knihou *Německo páchá sebevraždu* se opakovalo to, co se přihodilo Wilsonovi, aniž to většina kritiků zpozorovala. Vždyť jim také nešlo o logiku a empirii, ale o to, můj přístup delegitimovat, a to bez ohledu na fakta a argumenty. Nějakou dobu mi trvalo, než jsem to rozpoznal. Narazil jsem, jak se zdá, na problematiku, která daleko přesahovala tematiku mé knihy. V celé téměř rok trvající diskusi, která zveřejnění mé knihy následovala, totiž nikdo nepřednesl ani jednu věcnou námitku, která by měla nějakou váhu. K věcným otázkám této diskuse jsem zaujal stanovisko – jak již bylo zmíněno – v rozsáhlém úvodu k brožovanému vydání knihy. Avšak žádný z kritiků, s nimiž jsem se v tomto úvodu vypořádával, na toto mé stanovisko blíže nereagoval. I díky tomu jsem pochopil, že tu vůbec nejde o věcné souvislosti.

V knize *Evropa euro nepotřebuje*, která vyšla v květnu 2012, jsem se věnoval zcela jiným otázkám. Pokusy kritiků knihy *Německo páchá sebevraždu*

skandalizovat i tuto knihu rychle zkolabovaly a podobně jako u knihy první ji odborníci spíše pochválili. Média jako *Süddeutsche Zeitung*, *Frankfurter Rundschau*, *Spiegel* nebo *Stern* byla nějakou dobu bezradná a po prvních polemických pokusech se pokusila knihu raději zdolat mlčením. Přesto šla dobře na odbyt. Frustrovaná média si našla východisko: Když se kniha v seznamu bestsellerů ocitla na prvním místě, *Spiegel* hned vedle připojil komentář: *Nudný seznam čísel*. Poselství bylo jasné: Sarrazin umí jen provokovat, jinak nic než nuda.

Zmatené reakce části médií na mou novou knihu posílily můj zájem o souvislosti, které popisuji v této knize. Analyzuji zde kanonickou víru těch, kteří ve sféře německého názorového klimatu jsou vždy na straně dobra, a proto mají vždy pravdu. Tato víra nás zavádí do fascinující říše stínů naplněné duchy morálních předsudků, do světa dobrých úmyslů v labyrintu křivých zrcadel, do světa pokřivené reality. Jak chudí duchem jsou však ti, kteří vidí svět s těmito klapkami na očích, a jak chatrný je onen krásný pocit stát ve službách dobra, pohlédneme-li na to, za jaký jeho obraz platíme tak vysokou cenu: svět jako dobrou vůlí kreslenou karikaturu.

V této kapitole si dopřávám v nevelkých dávkách toho, co jsem si v obou předchozích knihách většinou odepřel: tu a tam trochu posměchu. Východiskem principiální analýzy činím své osobní zkušenosti. Ale nebojte se, hranici k literatuře ukřivděnosti nepřekročím.

Opěrné teze

Recepce mé knihy *Německo páchá sebevraždu* jistou částí médií se vyznačovala tím, že se většinou nikterak netýkala věcných souvislostí. Abych čtenáři usnadnil orientaci, zopakuji nejprve věcné argumentační jádro této knihy:

- Čistá reprodukční kvóta 1,3 dítěte na ženu, která je již čtyřicet let stabilní, znamená, že každá další generace se stává o třetinu menší než generace předchozí. Nejde jen o to, že německý národ stárne. Jde spíše o to, že setrvalostí tohoto trendu se německý lid vymaže z dějin.
- Protože počet dětí v německých rodinách negativně koreluje se socioekonomickým statusem, stupněm vzdělání a inteligencí rodičů, klesá

v Německu jeho intelektuální potenciál a s ním i potenciální výkonnost vázaná na vzdělání ještě rychleji než porodnost sama. Za tuto klesající tendenci porodnosti je podstatnou měrou spoluodpovědná specifická konstrukce německého sociálního státu se svým principem vyrovnávání nákladů pro rodiny s dětmi.

- Demografické stárnutí a pokles intelektuálního potenciálu v Německu dlouhodobě ohrožují výkonnost a konkurenceschopnost německé ekonomiky, a tím i udržení životního standardu v Německu.
- Přistěhovalectví by mohlo být prospěšné jenom tehdy, kdyby úroveň vzdělanosti a kvalifikace imigrantů v průměru přesahovala průměr německý. Avšak pro specifickou strukturu přistěhovalectví do Německa – převážně z Turecka, Afriky a Blízkého a Středního východu – tomu tak není. Tato přistěhovalecká struktura naopak spíše úroveň vzdělanosti v Německu snižuje.
- Po celém světě existují mezi různými skupinami imigrantů signifikantní skupinově podmíněné rozdíly, které se i po mnoha generacích jen pomalu, pokud vůbec, stírají. Obecně přitom platí: Přistěhovalectví z Dálného východu úroveň vzdělanosti a kvalifikace přijímající společnosti všeobecně zvyšuje, imigrace z Turecka, Afriky, Blízkého a Středního východu tuto úroveň naopak snižuje.
- Rozhodující pro úroveň kvalifikace a vzdělanosti přistěhovalců je kultura v zemi jejich původu. Kultury muslimského charakteru mají na úroveň kvalifikace a průměrnou vzdělanost přistěhovalců a jejich potomků negativní vliv. Tato okolnost je o to významnější, že podíl těchto skupin na porodnosti v Německu silně narůstá.
- Porodnost přistěhovalců z Turecka, Afriky a Blízkého a Středního východu sice časem klesá, přesto má však tendenci zůstat vyšší, než je porodnost v přijímající společnosti.[4] Dynamika etnického složení a kulturní orientace Německa, jakou to způsobuje, je nebezpečně podceňována. Tento druh imigrace zadrží úbytek obyvatelstva v Německu jen za cenu hluboké a neodvolatelné kulturní proměny společnosti.

Načrtnutá argumentační linie zřejmě předpokládá onen stupeň svobodného myšlení, jaký moji kritikové nehodlají akceptovat. Před čtyřmi sty lety obhajovala katolická církev svůj geocentrický světový názor prostředky inkvizice a hrozbou plamenů, neboť argumenty jí už nepomáhaly. To už dnes

není možné. Dnes už zbývají jen morální plameny mediální: ty nechť pohltí integritu a slušnost „hříšníkovu".

Porušovaná tabu

Filozofický miláček Němců Richard David Precht si 26. září 2010 ve *Spiegelu* pobouřeně zastěžoval:

> „Jak je možné, že nějaký toporný odborník ve finančnictví, ohánějící se svými předsudky, svými kupami statistik a svými biologickými příručkami, vzbudí takový rozruch? Protože porušil tabu? Protože mlčící většině propůjčuje svůj huhňavý hlas? Protože média už zívala nudou? Anebo proto, že se trefil do černého, když mířil na hnědé?"[5]

V deníku *taz* psal Hartmut El Kurdi o „nejoblíbenějším kvartálním bláznovi v Německu Thilu Sarrazinovi" a jeho „rasistické mystice čísel".[6] Hans-Ulrich Jörges ze *Sternu* ještě tři měsíce po vyjití mé knihy běsnil: „Thilo Sarrazin [...] vypustil na veřejnost odpornou věc" a naříkal nad „záplavou nepokryté a nestoudné stigmatizace a vylučování muslimských migrantů".[7] K této lamentaci se dobře hodí recenze ve *Sternu*: „Je opravdu k smíchu, že tento muž slova, za jakého se Sarrazin pokládá, [...] si dokáže najít nakladatelství, které dokáže vytisknout takovou nestoudnost."[8]

V recenzi düsseldorfského profesora filozofie Gerharda Schurze se naopak praví, že Sarrazinova kniha je:

> „seriózním dílem. Z hlediska vědeckých nároků lze sice tu a tam podrobit kritice některá unáhlená zobecnění nebo nedostatečnost argumentace, avšak neznám jiného autora populárně-naučných knih, který by uměl tak dobře spojit směřování k širokému čtenářstvu s vědeckými standardy. Sarrazin si zaslouží, aby se s ním seriózně diskutovalo."

Sarrazinovi jde „o obranu vymožeností osvícenství". Místo aby ho ze své strany vylučovali, měli by si politici SPD uvědomit, že on jen brání ony hodnoty, které jsou jejich vlastním prapůvodním politickým dědictvím.[9] Nejvýznamnější sociální historik Německa Hans-Ulrich Wehler prohlásil,

že Sarrazinova diagnóza problémů se strefila „do černého" a že tu „urgentně volá po reformách člověk, který je téměř vášnivým sociálním demokratem".[10] Bonnský sociolog a psycholog Erich Weede ve své recenzi napsal:

> „Sarrazinova snaha o udržení a zlepšení stavu lidského kapitálu v Německu nemá nic společného s ‚rasismem', ‚biologismem' či jen s teorií o dědičnosti inteligence. Dokonce není ani třeba, abychom obavy ze zhoršení tohoto kapitálu, k němuž by mohlo v dohledné době v Německu dojít, podkládali teoriemi dědičnosti. [...] Nelze vyloučit, že masivní přistěhovalectví zejména z oblastí islámské kultury může být v dlouhodobé perspektivě neslučitelné s politickou stabilitou Německa."[11]

Srovnejme jazyk všech těchto výroků: V prvních čtyřech citátech polemiku pohání bezuzdný hněv. Ve třech následujících citátech se od třech vědců – filozofa, historika a sociologa – téže knize dostává chvály vyslovované klidnými slovy. Je zřejmé, že odmítající kritici byli zmítáni silnými emocemi, jaké dokážou vyvolat právě porušovaná tabu.

Umírněnější byla principiální kritika Gustava Seibta. Hovořil v ní o „novém konzervatismu", projevujícím se ve slučování „diskusí o demografii, přistěhovalectví a problémech sociálního státu", a tyto diskuse dal do spojitosti s „liberální migrantofobií". Ta má prý „ženskou a feministickou" tvář a její „jméno je Alice Schwarzerová a Necla Keleková". Občas se tu však vynoří i „praktikující židé", „kteří po komunismu a fašismu varují před třetí vlnou totalitarismu". Vzápětí na pomoc přispěchá i starosta Buschkowsky, aby „do kontrastního světla berlínské čtvrti Neukölln[12] postavil svého poctivého občánka." V úhrnu pak, a tu se dostávám k jádru Seibtovy kritiky, „přetrvávající strach z cizinců, který šlo ve sporu o azylanty a neonacisty v devadesátých letech ještě utlumit demonstracemi a výzvami ke slušnosti, dostává nyní osvícený, civilizovanější nátěr". Seibt však také varuje: „Bázní z novosti se dosud nikdy ničeho nedosáhlo."[13] Používá tak argumentu, jímž se v sedmdesátých letech 20. století tolik rádi oháněli i stoupenci jaderné energie.

Matthias Dusini se diví, „že společenská tabu jsou dnes prolamována nikoli hněvivými umělci, nýbrž bodrými bankéři a velvyslanci", zatímco etablovaný provoz umělecký se spíše podílí na jejich udržování.[14]

Thea Dorn cituje Martina Luthera, jehož slova „chudoba je ve městech veliká, ale lenost ještě větší" by v dnešních diskusích dostala cejch

„dehonestace", neboť v době dnešní platí: „Chlácholení je chráněno, polemika je rozeštváváním lidu. [...] Takový humanisticky vzdělaný chlapák, jako byl Franz Josef Strauss, by to dnes rozhodně dotáhl na starostu obvodu Mnichov-Maxvorstadt."[15]

Podle Herberta Seiferta Thilo Sarrazin svou knihu namířil na onen způsob veřejné diskuse v Německu, u nějž divák jen s námahou dokáže rozeznat, jde-li tu o vyjasnění sporných věcí, anebo jen o kontrolu veřejného mínění. „Příslušník německé elity státních úředníků" zde přestupuje onen „jazykový kód, který politici spolu s médii vytyčili veřejné diskusi o přistěhovalectví a jeho důsledcích a prohlásili ho za bezalternativní". Sarrazin „silné nelibosti nad tímto starostlivým poručníkováním otevírá ventil". Rozhodně to však primárně není běs nahromaděných emocí, který se takto uvolňuje; z tisíců čtenářských dopisů a komentářů je spíše cítit zájem o veřejnou diskusi, jíž se často účastní věcně zasvěcení občané."[16]

Henryk M. Broder ocitoval jednu výzvu k demonstraci organizované v Mainzu proti „Sarrazinově a všeobecnému rasismu a nenávisti vůči chudým". Stálo v ní, že „Thilo Sarrazin a ostatní nevyslovují žádné neznámé pravdy, neruší žádná tabu a nejsou obhájci názorové svobody". Nic z toho, o čem Sarrazin píše, není „žádné obohacení společenské diskuse, není nové, originální ani nejde o překročení nějakého tabu". Broder se logicky diví, k čemu tedy ten rozruch: „Jestliže ‚Sarrazin a ostatní' nevyslovují žádné nepohodlné pravdy, nepřekračují žádná tabu, není-li nic z toho, co říkají, nové ani originální ani nejde o obohacující příspěvek do společenské diskuse, pak je tedy vše, co Sarrazin a ostatní hlásají, stará vesta – a není hodno žádného rozčilování."[17]

Tím trefně vystihl paradoxnost části těchto debat.

A teď k oněm tabu, která byla mou knihou zřejmě dotčena, přestože prý vůbec neexistují:

Diferenciace podle společenských skupin

Ve své knize jsem se ve střídavých souvislostech zaměřoval na skupinově podmíněné rozdíly ve vzdělávacích a ekonomických úspěších a ve stupni integrace. Bral jsem přitom v úvahu, pokud to bylo možné, etnický původ a náboženské zaměření. U skupin, které se od průměru vychylovaly směrem

vzhůru – například u Židů, Číňanů, Vietnamců a Indů –, se tato výchylka promítla v recepci mé knihy jen zřídka, v případě Židů vůbec. Kde šlo ale o výchylku směrem dolů, tam propukly bouřlivé emocionální reakce – týkající se nikoli skutečností, nýbrž jejich popisu.

Pochopitelně vznikaly hned pokusy vytáhnout kartu antisemitismu. Harry Nutt ocitoval „fatální stať" Heinricha von Treitschke z roku 1879 *Naše vyhlídky*, v níž se autor vyslovoval kriticky k integraci židovských přistěhovalců z východní Evropy. Tuto stať „vnímám jako blueprint aktuálních populistických pamfletů".[18] Nutt pouze zamlčel pointu: Problematika židovských přistěhovalců koncem 19. století spočívala v tom, že tito lidé byli mimořádně úspěšní. Zakládali banky, plnili gymnázia a brali útokem akademické posty. Šlo tedy o přesný opak toho, co já popisuji ve své knize.

Náboženství a integrace

U muslimských migrantů se skupinově podmíněné rozdíly překrývají s jejich náboženskou orientací. Ve své knize to dokládám statistickými fakty. Avšak s interpretací kauzálních souvislostí jsem zacházel opatrně a neustále jsem zdůrazňoval, že statistický popis četnostního rozložení ve skupinách nic nevypovídá o jednotlivých případech. S tím se však recepce v politických a mediálních kruzích jen těžko vypořádávala. Už jen samotná prezentace statistických dat ohledně jazykových znalostí, účasti na vzdělávání nebo kriminality se pokládala za diskriminaci jednotlivců, zároveň se však téměř jakákoli diskuse v rovině faktografické odmítala. Tam, kde ji nešlo obejít, se rychle změnila v osobní urážky a obviňování z rasismu.

Nic nepomáhalo, že moje analýzy se široce kryly se stanovisky autorů, jako jsou Necla Keleková nebo politolog Hamed Abdel-Samad. Ten prohlásil: „Islám je jako droga [...] a na cestě do postavení mimo hru. Islám je třeba nikoli zatracovat, ale od základů ho modernizovat."[19]

Avšak v médiích dominovalo lkaní těch, kteří se cítili oběťmi mých analýz: Hilal Sezginová (matka německá profesorka, otec turecký profesor) v deníku *Zeit* pod titulkem „Německo mne odepisuje"[20] spustila nářky o tom, že „muslim zůstane vždy cizincem", a jakoukoli diskusi o skupinově podmíněných rozdílech a analyzování těchto rozdílů označila za principiálně nelegitimní: „Skutečně přiměřené by bylo jen hledět na mapu v měřítku

1 : 1."[21] Tím Hilal Sezginová požaduje zásadně rezignovat na jakékoli srovnávací výzkumy sociálních skupin. Je jí, zdá se, lhostejné, že kdybychom tento postoj domyslili, znamenalo by to rezignovat na jakoukoli empirickou sociologii.

Necla Keleková k tomu jen suše podotkla: „Tady ze sebe dělá oběť někdo, kdo ve skutečnosti patří k těm, kteří vyhráli." A dále kriticky říká:

> „Islámské svazy a turečtí lobbisté se v případu Sarrazin hřejí na výsluní své role oběti a předhánějí se ve slovní radikalitě. [...] Považují asimilaci Turků a muslimů do německé společnosti za zločin, mimo jiné i proto, že tato asimilace by jim překazila jejich integrační kšefty."[22]

Chaim Noll k tomuto způsobu debaty již téměř zoufale poznamenal:

> „K čemu je nám názorová svoboda, jestliže jsou z ní eliminovány celé sféry myšlení? Má-li islám patřit k Německu, jak tvrdí prezident republiky, pak k Německu musí patřit i kritika islámu. Neboť v západních zemích patří k lidským právům i možnost kritické reflexe kteréhokoli jevu. [...] Kritika islámu je nutná k zachování duchovní svobody v Evropě."[23]

Otázky genetiky

Na různých místech své knihy jsem v příslušných souvislostech citoval poznatky výzkumů, podle nichž jsou rozdíly v lidské inteligenci dědičné, a tyto poznatky jsem použil ve svých analýzách. To vyvolalo ten nejzavilejší hněv a stalo se hlavním motivem k tomu, aby se mnou bylo zahájeno řízení směřující k mému vyloučení z SPD. Frank-Walter Steinmeier mluvil o „přímo dobrodružné interpretaci údajných vědeckých poznatků v humánní genetice".[24] Dieter E. Zimmer k tomu ve zpětném pohledu napsal:

> „Špička SPD tedy patně byla tohoto mínění: Ani inteligence, ani jakákoli jiná charakterová vlastnost nejsou nijak geneticky předurčeny. Biologie v životě člověka nehraje žádnou roli. Kdo si myslí něco jiného, proviňuje se proti představám sociální demokracie o elementárních hodnotách, je biologista, rasista, téměř nacista a vlastně případ pro ochránce ústavy."[25]

Předseda SPD Sigmar Gabriel se z této ztrapňující kritiky ani tři roky poté nijak nepoučil a ještě v červenci 2013 udělal paralelu mezi mými výroky o dědičnosti inteligence a Osvětimí. Řekl to v rámci téže akce, v níž také vyslovil přání vidět moderátorku *Tagesschau*[26] s šátkem na hlavě.[27]

Některé žurnalistické hlasy prokázaly podivuhodné porozumění pro vědu a výzkum, když mi některé z vědců, které jsem citoval, například Gunnara Heinsohna, Richarda Lynna, Volkmara Weisse nebo Herrnsteina a Murraye, poněkud moralisticky přičetli k tíži.[28] Že v empirické vědě existují jen dvě kritéria, totiž pravda a vědecký pokrok, mnoha zástupcům médií, zdá se, nedochází. Místo toho preferují morálku a oportunismus.

Jedna má poznámka o genetické příbuznosti Židů, kterou jsem učinil v jednom interview a která byla špatně pochopena, vyvolala obzvlášť silnou bouři nevole. Avšak výklad mých slov o genu sdíleném všemi Židy jako „antisemitismus" obsahoval až jisté prvky komiky. Neboť já ve své knize líčím právě ony nadprůměrné intelektuální schopnosti Židů v Evropě. Ani to se však viceprezidentovi Světového židovského kongresu Maramu Steinovi nelíbilo a kriticky k tomu poznamenal:

> „My Židé jsme opět separováni, byť tentokrát pozitivně, od celku společnosti, je nám přisuzováno zvláštní postavení, a tím jsme koneckonců opět stigmatizováni. Je nutné, aby si všichni lidé vštípili do vědomí, že my Židé jsme prostě lidé jako ostatní."[29]

Tehdejší izraelský velvyslanec v Německu Yoram Ben-Zeev k této debatě poznamenal:

> „V Izraeli se o tom prakticky neinformovalo. Pokud jde o mne, nejsem biolog, ale dobře si vzpomínám na projev izraelského spisovatele Amose Oze, který [...] mluvil o tom, že německá kultura má židovské geny a že Židé mají geny německé. Tehdy se mu aplaudovalo."[30]

Také proto, že židovské hlasy nad knihou byly v úhrnu obdivuhodně neutrální, všechny pokusy spojit mé kritické výroky o islámu a muslimském přistěhovalectví s antisemitismem ztroskotaly.[31]

Významnost rozdílné porodnosti podmíněné příslušností k sociální skupině

Vycházeje z faktu částečné dědičnosti inteligence jsem nadnesl otázku, jaké dlouhodobé následky může mít pro určitou společnost trvale podprůměrná porodnost jejích vzdělaných vrstev. Již tato otázka sama byla odsouzena jako nepřípustná a nemorální a jen pro ni samu mne obvinili ze sociálního darwinismu a ze stoupenectví eugeniky. Frank Schirrmacher vyrukoval s kritikou „etablování zcela nového pojmu kultury. Jde tu o spojování biologie dědičnosti a kultury, a tedy o slova, která Sarrazin (s odvoláním na Darwina) používá stejně neohroženě, jako kdysi Gottfried Benn[32] užíval slov ‚výběrové šlechtění' a ‚selekce'."[33]

Schirrmachera pohoršuje už to, že otázku rozdílné porodnosti rozdílně inteligentních lidí vůbec tematizuji, avšak nijak se nesnaží odporovat mi ve věcných výrocích. Avšak nasnadě jsoucí otázku nelze jen tak sestřelit kanonem morálky. Rüdiger Safranski k tomu poznamenává:

> „Oslavujeme sice vítězný vpád biologie do vědy a techniky, avšak poskytnout mu prostor v obecném společenském vědomí odmítáme. Mohli jsme to v minulosti pozorovat u debaty nad Sloterdijkovými stanovisky k tématu biologické optimalizace člověka (‚lidský park') a nejnověji opět u debaty nad Sarrazinem. S eugenickými úvahami a s tvrzeními o dědičnosti inteligence jejím rozdílným rozložením v různých společenských skupinách si stále přivozujeme ta nejprudší zatracení."

Safranski přitom poukázal na filozofii Schopenhauerovu: „Jeho obraz člověka nebyl odvozen, jak se tehdy převážně soudilo [k tomu dodávám: a dnes opět soudí] z lidského ducha, nýbrž z lidského těla a jeho pudů, tedy z biologie. Se Schopenhauerem byl dovršen ve své době provokující biologický obrat ve filozofii."[34]

Frank Schirrmacher a Arthur Schopenahauer jako filozofické antipody? Věru pozoruhodná perspektiva!

Paradoxnost společenských tabu vede často k dojemným rozporuplnostem. Socioložka a prezidentka Berlínského vědeckého centra pro sociální výzkum Jutta Allmendingerová v jednom a tomtéž interview nejprve řekla:

„Nemám valného mínění o této politice porodnosti, o tomto hrozebném obrazu vymírání Němců." Přesto patrně i ona rozpoznává, že Německu nedorůstá dostatek inteligence, neboť jinak by po několika dalších větách nevznášela tento požadavek: „Pokud jde o nedostatek odborných sil, pak rozhodně potřebujeme jasné stanovisko k politice přistěhovalectví, neboť bez něho se naprosto neobejdeme."[35] Avšak ony bezdětné kvalifikované ženy, které si podle ředitelčina mínění nezasluhují žádnou zvláštní politiku porodnosti, samozřejmě mají zaplňovat ony mezery, které vznikly teprve z nedostatku dorůstající inteligence.

Tento způsob diskuse bohužel tabuizuje také otázku, jaké chybné administrativní kroky našeho sociálního státu vedou k závislosti rozložení porodnosti na příslušnosti k sociální vrstvě. Clemens Wergin tu hovoří o „zastírající dikci vyprázdněného smyslu".[36] Pak ovšem vyvstává následující obecná otázka: Co inteligentním a vzdělaným lidem brání v tom, aby vzali na vědomí a adekvátně mentálně zpracovali fakta a kauzální souvislosti, které se při zdravém logickém postupu samy vnucují? Je to snad obava z toho, exponovat se ve sporných náhledech? Je to skrytá touha ochránit si své vlastní iluze? Je to strach pohlédnout logickým konsekvencím do tváře?

Posuzování imigrace vzhledem k její ekonomické ceně

Plné protikladů bylo pohoršování se nad mou analýzou té skutečnosti, že rozdílné skupiny přistěhovalců vzhledem k jejich produktivitě a ochotě se integrovat přispívají rozdílnou měrou k růstu blahobytu a že tento příspěvek je u muslimských imigrantů v úhrnu spíše negativní. Henryk M. Broder k tomu poznamenal, že vytýkat Sarrazinovi pro tuto analýzu „opovrhování lidmi" je „čirou projekcí plynoucí z faktu, že tito přívrženci projektu multikulti neustále horují o tom, jak velkým ‚obohacením' jsou migranti pro společnost".[37] Navíc každý výrok o tom, jak imigraci potřebujeme pro zajištění hospodářské budoucnosti Německa, implicitně míří na ekonomickou cenu tohoto přistěhovalectví a této ceně se cíleně přisuzuje pozitivní hodnota. Je však pouze empirickou, nikoli morální otázkou, zda ekonomická cena imigrace vzhledem k určitým jejím skupinám je pozitivní, nebo negativní.

Němectví, německá kultura a německý svéráz

Název knihy *Německo páchá sebevraždu* dával tušit, že autor chce německému státu, německému národu, a dokonce němectví o sobě připisovat specifickou cenu, již by rád zachoval i pro budoucí časy. Rockový hudebník André Herzberg to formuloval takto:

> „Existuje tu mlčky sdílený konsenzus nijak se nevěnovat otázkám, jež se týkají naší identity, ať přicházejí zleva, nebo zprava [...] říkat ‚obyvatelstvo' místo ‚lid' nebo ‚lidé v naší zemi' namísto Němci. Já si však myslím, že Němci ona slova postrádají a u Sarrazina náhle zaznívají, u něj jde najednou opět zcela konkrétně o němectví."[38]

Tento postoj tvrdě narazil u všech těch, kteří, jako například Lorenz Maroldt z berlínského deníku *Tagesspiegel*, již v samotném pojmu *německý národní charakter* spatřují „klíčový pojem" pravicového extremismu.[39] Tematizace nízké porodnosti ve spojitosti s budoucností Německa ihned oživila vzpomínku na „Čestný kříž" pro německou matku.[40] V deníku *Junge Welt* samozřejmě nemohla chybět zpráva, že neonacistickému páru z Mecklenburgu se nedávno narodilo sedmé dítě.[41] Při tomto způsobu náhledu na svět bude tento svět tím lepší, čím méně dětí budou Němci rodit, neboť tím menší bude i hnědé nebezpečí. Naplno se rozezněly zvony bijící na poplach, když tentýž autor, který se kriticky postavil k nedostatečné porodnosti, zároveň poukázal na kulturní zvláštnosti a integrační problémy muslimských imigrantů. Margot Käßmannová neváhá a navazuje hned spojení s holocaustem: „Právě my Němci máme své zkušenosti s tím, co může znamenat, když se tímto způsobem natolik difamují některé společenské skupiny, když se natolik vyčleňují ze společnosti, když se jimi tolik opovrhuje, až vše vyústí ve vyhlazování lidských životů."[42]

Armgard Seegersová si jenom povzdechla: „Moderní Němec je osamělý a nepochopený. Přizpůsobivý a bezkonfliktní až k rezignaci na vlastní já. A nejraději má vytí s vlky."[43] Ještě v roce 1953 vydal Peter Suhrkamp ve svém právě založeném nakladatelství rozšířenou verzi antologie *Německý duch*, která poprvé vyšla v roce 1940 a ještě dnes je k dostání.[44] Peter Suhrkamp tehdy zakončil svůj doslov touto krásnou větou: „I po roce 1945 platí v nezměněné míře pro všechny národy Evropy tytéž impulzy, ať staré,

či nové, vést dialog se svou vlastní osobitostí a trvalostí – platí to i pro nás Němce v naší ohrožené současnosti."[45] V našem dnešním juste milieu by podobný knižní název stejně jako slova Petera Suhrkampa ihned upadly v podezření z náchylnosti k hnědému teroru.

Tím, že jsem Německu a německví přisoudil osobitou cenu, jsem se zřejmě dotkl jakéhosi tabu-tabu. Existují totiž společenská tabu, která lze pojmenovat, například nejrůznější diskriminační zákazy. U jiných tabu je však prohřeškem proti nim již jejich samotné pojmenování. Stoupenec onoho juste milieu by nikdy nepřiznal, že tabuizuje německví jako takové. Tato tabuizace musí totiž zároveň platit – na což ještě logika dosahuje – i pro veškeré židovství, ruství atd.

Klasickým stoupencem tohoto milieu, jenž veškerou budoucnost vidí v transnacionálnu, je mezi německými levicovými intelektuály velmi oblíbený britský historik Timothy Garton Ash. Tento britský historik mé otázky zřejmě pokládá za nelegitimní, a proto v recenzi mé knihy žertuje o Germánech za časů Tacita, kteří v německých pralesích plodí blonďaté Grétky a čtou si přitom z Goethova *Fausta*.[46]

Takový obraz je dost nereflektovaným důsledkem teorie, podle níž v německém charakteru či v esenci německví spočívá něco, co vedlo přímou cestou k holocaustu. To je ovšem nesmysl. Německo až do roku 1933 ve srovnání s jinými národy Evropy nebylo ani obzvlášť agresivní, ani obzvlášť antisemitské. Dokonce ani tvrzení, že Německo nese zvlášť velký díl viny na vypuknutí první světové války, již neodpovídá aktuálnímu stavu poznání v anglosaském světě.[47] Ona morální katastrofa a děs holocaustu nebyly zákonitým důsledkem vývoje německých dějin. Jsou děsivým unikátem, jehož hloubková dimenze i jeho vysvětlení nám zůstanou utajeny, budeme-li je esencialisticky spojovat s podstatou německví a s německými dějinami.

Již Machiavelli zřejmě věřil v podstatu německví, když před pěti sty lety napsal, že základní čestnost, již potřebuje daňový poplatník, je vlastní Němcům, zatímco Italové a Francouzi jsou na něco takového příliš zkažení.[48] Také Machiavelli by v souladu s novou německou dikcí musel být zřejmě prohlášen za stoupence té nejkrajnější pravice.

Rovnost/Diferenciace

Veškeré otázky v jejich úhrnu a celkové zaměření mé knihy se obsáhle střetly s ideologicky prosazovaným univerzalistickým přikázáním rovnosti, které by každému pokusu o jakoukoli diferenciaci rádo vtisklo cejch ideologické podezřelosti a sklonu k opovrhování lidmi. Platí to pro otázku dědičnosti inteligence stejně jako pro hodnocení kulturních orientací nebo slučitelnost náboženství s moderní společností. Přitom se legální pojem rovnosti neustále směšuje s rovností skutečnou, zatímco na druhé straně se v myšlení a ve slovech nedělá rozdíl mezi pojmy být si roven a mít tutéž cenu.

Z našeho myšlení se tak vytrácí skutečnost, že veškerý vývoj světa počínaje amébou v původní prapolévce až k dnešní explozi internetu se uskutečňuje díky vytváření rozdílů, které tento vývoj buď příznivě ovlivňují, nebo jej brzdí či zcela zastavují. Ten, kdo v rovině analytické nebo morální sází na rovnost a před diferenciací zavírá oči, opomíjí zákonitosti vývoje přírody stejně jako zákonitosti vývoje člověka a mentálně se pak snadno ocitá ve světě virtuálního kýče, který každou analýzu, jež se vymyká z tohoto obrazu světa, pociťuje jako „provokaci". Jistě není náhoda, že v souvislosti s diskusí nad knihou *Německo páchá sebevraždu* patrně žádné slovo nepadalo častěji.

Závist

Nevlastní sestrou rovnosti je závist – další takové tabu-tabu. Nikdo nikdy nepřizná, že je závistivý. Zato si najde dostatek jiných důvodů pro to, aby objekt své závisti ponížil. Bylo až téměř komické, jak se ještě předtím, než má kniha vyšla, začalo s veřejnými odhady, kolik to asi autorovi vynese. Hned ten den, kdy se kniha objevila na pultech knihkupectví, Renate Künastová v talk show *Beckmann* navrhovala, ať autor věnuje své tantiémy na podporu integračních projektů. Nebylo pak už daleko k výtkám, že jsem tuto knihu napsal z lačnosti po penězích.

V něčem byl tento postoj dokonce zákonitý: Jestliže si totiž jsou všichni lidé rovni a za jejich rozdílný úspěch mohou jen okolnosti, pak nerovnost jejich příjmů je nemorální, a nakonec i redaktor deníku *taz* má právo

požadovat svůj spravedlivý díl ze Sarrazinových tantiém. Tomu pak i odpovídaly novinové titulky „Kontroverzní kniha dělá ze Sarrazina milionáře",[49] „Předčasný penzista Sarrazin milionářem",[50] „Běsnící výherce"[51]. Bylo až slyšet ten kolektivní skřípot zuby spojené mediální říše.

Když jsem 23. ledna 2013 podruhé a naposledy diskutoval s tehdejší ministryní pro integraci v Dolním Sasku Aygül Özkanovou, nedokázala mi ani jeden a půl roku po vyjití mé knihy uvést jediné číslo, které by v ní bylo špatně. Avšak během jedenapůlhodinové diskuse mi čtyřikrát předhodila, že jsem si touto knihou vydělal mnoho peněz.

Toto mé setkání s ministryní, které bylo závěrečným bodem mých veřejných vystoupení ke knize *Německo páchá sebevraždu*, obsahovalo četné elementy, s nimiž jsem se pak setkával znovu a znovu a na něž i spojené síly rozumu a chladné hlavy byly zřejmě krátké:

- Ministryně pro integraci, která je tureckého původu, mne obviňuje z rasismu, aniž je schopna toto své obvinění doložit jediným citátem z mé knihy, a mé poukazování na nedostatky ve vzdělávání tureckých migrantů prohlašuje za urážku celé této národnostní menšiny; jejím „protiargumentem" je poukaz na její vlastní maturitní vysvědčení s průměrem 1,6.
- Mladá žena s šátkem na hlavě Soumaya Djemaiová z Islámského kulturního centra ve Wolfsburgu, která si naříká, že kvůli šátku musí sedět doma jako nezaměstnaná.
- Moderátor ZDF Clemens Altmann, který nesprávně cituje z mé knihy, aby tak navodil příliv sugestivních otázek.
- Mladá redaktorka RTL Anna-Lena von Hodenberg, která přiznává, že mou knihu nečetla, ale jejíž veškeré úsilí při interview se točí kolem toho, aby jí neznámou knihu i s jejím autorem uvedla v podezření z rasismu a pravičáctví.
- Levicově fašistická lůza, která se zčásti vloudí, zčásti násilím pronikne mezi posluchačstvo, vrhá kolem papírovými pytlíky plnými fekálií a rozbaluje transparenty s nápisem *Pryč sfórem pro rasisty*.
- Na scéně znovu ministryně pro integraci, jež s tváří plnou úsměvů všemu přihlíží, aniž jako zástupkyně státní moci jeví jakékoli známky ochoty přiměřeně zasáhnout.
- Přihlouplý místní tisk, těšící se následujícího dne z tohoto skandálu, avšak mlčící o diskutovaném obsahu.

- Konečně je tu publikum, které se ve své většině stále hněvivěji obrací proti ministryni a moderátorovi, čímž se účel celého pořadu, jímž bezesporu mělo být to, abych byl publiku představen, zvrtává ve svůj opak.

Je nesporné, že má kniha vystavila politickou a mediální toleranci tvrdé zkoušce.

Heinz Buschkowsky to chtěl se svou knihou *Neukölln ist überall* (Neukölln je všude kolem nás), která vyšla v září 2012, udělat lépe. Vzdal se všech zásadních analýz a bez příkras vylíčil jen praxi ve svém obvodu a přednesl své návrhy na řešení. I on byl nazván rasistou, i jeho autorská čtení byla narušována.[52]

Reakce médií a politiky

Reakce široké veřejnosti na mou knihu *Německo páchá sebevraždu* ukázala, že interpretační moc médií a jimi předepsaného mainstreamového myšlení může být prolomena jedincem. To mi přivodilo jejich dlouhodobou zášť. Konstantní falešná interpretace mých výroků byla mediální mstou ponížených, kteří doufají, že to nakonec budou oni, kdo bude mít trvale navrch.

Jistým žurnalistům zjevně nejde o zprostředkování poznatků a relevantních aspektů, nýbrž o propagandistické vhánění mediálního konzumenta do obory toho správného mínění. Zprostředkování reálných souvislostí je přitom kompletně podřizováno, třeba i pomocí lži, propagandistickému cíli. Místo aby podporovali čtenářovu orientaci při utváření jeho názoru, zvedají svou nadučitelskou paži k jeho indoktrinaci.

Jen velmi málo novinářů a politiků dalo na radu jedné čtenářky z Gery: „Dříve než se utvoří a začne projevovat nějaké mínění, je nezbytné vnímat dílo jako celek, což znamená přečíst si každou stránku." Proto jim také uniklo jádro knihy, které tato čtenářka reprodukovala takto: „K čemu je nám globalizace, když se vytrácejí jednotlivé kultury, Německo se stále více zadlužuje, z lidí se stávají starci a jen málokdo v zemi je natolik vzdělaný, aby byl schopen vést a rozvíjet naši ekonomiku?"[53]

Opakem této čtenářky je typický mediální konzument, který čte *Süddeutsche Zeitung*, *Zeit* a *Spiegel*, avšak s objekty jejich zpravodajství, například citovanou knihou, se nikdy blíže neseznámí. K tomuto druhu čtenářstva

se řadí i ona levicově liberální gymnaziální profesorka, zjevně vždy stojící jen na straně dobra, která mne během jednoho soukromého posezení ofenzivně častovala svými myšlenkovými prefabrikáty, jež si osvojila ze jmenovaných médií. Obvykle se nejdřív ptávám, zda dotyčný či dotyčná knihu, o níž se mnou chce hovořit, četl/-a. Pokud odpoví, že nikoli, diskusi se raději zdvořile vyhnu. Tentokrát jsem ale nedával pozor a náhle jsem se ocitl v jámě lvové:

- Když bylo zřejmé, že si nepamatuje elementární fakta,
- když vyšlo najevo, že její osobní zkušenost s muslimskými žáky je omezena na jedinou dívku s šátkem v jedné z jejích tříd,
- když se přiznala, že o autorkách, jako je Necla Keleková, Güner Balciová, Seyran Atesová nebo Sabatina Jamesová dosud nikdy nic neslyšela,
- když se ukázalo, že nemá ani tušení ani o výsledcích studií PISA,

rázem ji přepadla únava a byla tatam.

To je ilustrace kolosálního vlivu médií. Mnoho jejich konzumentů má pocit, že jsou informováni, místo toho jsou ale jen ovlivňováni a manipulováni.

„Tolerance končí na hranici toho, co lze od druhých očekávat. Avšak to, co lze od druhých očekávat, se liší vzhledem k prostoru a času. Rozumná míra tolerance se nikdy neurčuje sama od sebe." Takto se vyslovil historik Michael Stürmer čtvrt roku po začátku diskuse a pokračoval takto:

> „Mohutný úspěch Sarrazinových tezí v německé veřejnosti by měl vší politice a všem politikům připomenout, že pokud namísto konkrétních odpovědí a konstruktivního zklidňování nabízejí jen otřepané a duté fráze politické korektnosti, zahrávají si se sociální trhavinou."[54]

Této rady však většina médií a politiků nejspíš neuposlechla. Henryk M. Broder kolem sebe vidí jen „monochromní názorovou krajinu otřásající se rozhořčením"[55] a v ní jediný cíl: vnímat Thila Sarrazina jako „nedotknutelného".[56] Zástupce šéfredaktora stanice ZDF Elmar Theveßen pronesl v den, kdy kniha vyšla, ve zpravodajském pořadu *Heute Journal* tento komentář:

> „Thilo Sarrazin chce jiný stát. Nikoli otevřený a hostitelský, nýbrž odmítavý, bez respektu k druhým a nepřátelský vůči cizincům. To odporuje základním principům našeho svobodomyslně-demokratického společenského řádu. Sarrazin se tak staví do jedné řady s extremisty. Utíká před odpovědností, a proto již nepatří do špičkového úřadu Spolkové republiky Německo."[57]

Mohl bych zde uvádět další citáty a zážitky, například charakter a průběh již zmíněné talk show *Beckmann*, do níž jsem byl týž večer pozván. Tento večer ale zároveň ukázal hranice, na které strategie pobouření narazila: Jako odepsaný štvanec, jehož v kruhu šesti pronásledovatelů třímajících své vztyčené morální ukazováčky ani nenechají domluvit, jsem zřejmě již začal budit lítost. A tak reakce na tento pořad byly pro mne velkou měrou příznivé.

Domnělá prolomení tabu, za něž mne velká část politiky a médií pranýřovala, působila zřejmě na většinu občanů jako zbavení břemene a úleva, jakou pociťujeme, jsme-li náhle zbaveni dlouhodobého tlaku. U části médií to vedlo k oddechové pauze na přemýšlení. Jiní naopak své úsilí v boji proti tezím Thila Sarrazina zdvojnásobili. Stephan Hebel píše ve *Frankfurter Rundschau* o „volání krysařově" a žádá: „Ano, zbavme se Sarrazina."[58] K tomu bylo tím nejvhodnějším prostředkem – kromě rozmanitých pokusů o delegitimizaci a zostuzování – obsah mých výroků reprodukovat nesprávně nebo je nedostatkem diferenciace hrubě zkreslovat.

Ředitel Evangelické akademie ve Wittenbergu Friedrich Kramer v jedné veřejné diskusi, v níž musel přiznat, že v mé knize žádná nesprávná fakta neobjevil, ospravedlňoval tuto diskusi s následující odzbrojující naivitou: „Možná je to pravda. Avšak fakta sama říkají vše i nic. Nakonec vždy záleží na tom, co těmito fakty chceme říct."[59] Přeloženo do běžného jazyka to znamená: Obsah není důležitý, rozhodující je smýšlení.

Desinterpretace obsahu

Argumentace v mé knize je komplexní, neboť jasnost sdělení by neměla jít na vrub rezignace na rozlišování, a tato komplexní argumentace je tkána z různých argumentačních pramenů. Zřetelně jsem při tom rozlišoval mezi

faktory kulturními a faktory genetickými a střehl jsem se jakéhokoli výroku, ze kterého by mohlo například vyplývat, že některá etnika nebo příslušníci určitých náboženství jsou *geneticky* méně nadáni než příslušníci etnik či náboženství jiných. Není to ani můj názor, ani jsem pro svou potřebu takovou argumentaci nepotřeboval. Téměř hned na začátku jsem napsal:

> „Je pravda, že genetická výbava lidí všech zemí a národů je téměř identická, prokazatelné rozdíly jsou rozhodně podstatně menší než rozdíly v úrovních vývoje států, společností a národních ekonomik. Na druhé straně však v mentalitě národů a společenství existují velké rozdíly. Nejde přitom jen o tradiční vazby náboženského a jiného druhu. Jde také o vnitřní i vnější normativní směřování člověka, jde o struktury loajality, o měřítka sociálního ranku, ale i motivaci k píli, iniciativě a materiální orientaci. Tyto mentality a tradice jsou – v širokém rámci, jak ho připouští genetické naprogramování člověka – samy historickými produkty. Byly vytvořeny jistými rámcovými podmínkami a mění se, kdykoli se mění tyto podmínky – i když jen pomalu a po celá staletí."[60]

Tím bylo vyjasněno, že vedle demografie a přistěhovalectví jsou středem mé argumentace také faktory kulturní. Právě dynamická souhra těchto tří faktorů je zdrojem oněch problémů, které jsou předmětem mé analýzy. Aby mé argumentaci bylo opravdu rozuměno, bylo třeba knihu číst. Aby jí bylo možno rozumět alespoň v základních rysech, bylo by bývalo nutné přečíst si alespoň výstižné shrnutí jejího obsahu. Taková resumé se však v tisku objevila teprve mnoho týdnů poté, co se objevily první seriózní recenze.

Existovalo však několik výjimek:[61] Frank Schirrmacher z *FAZ* knihu přečetl velmi brzy a patrně celou (byť možná, jak se mi zdálo, vynechal poznámky). Svědčila o tom jeho recenze, která vyšla 29. srpna 2010, den předtím, než byla kniha vydána, a v níž výstižně formuloval jádro mé argumentace: „Demografické procesy nejen proměňují dynamiku společnosti. Protože mění její strukturu, proměňují i její trhy, její módu a konečně i její vzdělanostní a hodnotový kánon."[62] Schirrmacherova hlavní námitka však byla, že volám po „zcela nové politické diskusi, jejíž argumenty by v jádru nespočívaly v kultuře, ale v biologii".[63] Toto své tvrzení zdůvodňoval mou argumentací v otázkách dědičnosti inteligence a mým odvoláváním se na Charlese Darwina a Francise Galtona.[64] Porušením tabu byl pro

Schirrmachera zřejmě už sám fakt, že jsem při úvahách o vývoji člověka vedle kultury postavil biologii. Věcné námitky, které by se dotýkaly některých složek mé argumentace, však Schirrmacher nevznesl a omezil se na vyjádření svých pochybností; poté onu část mé argumentace, již kritizoval, shrnul takto: „Genetické a etnické dispozice silně omezují nejen schopnosti individuí, ale i celých národů."[65] Toto resumé však není korektní, neboť směšuje dvě myšlenky, které nepatří do jedné věty a které jsem v knize vždy pečlivě odděloval:

- Genetické meze inteligence působí vždy pouze na úrovni individua a jen na této úrovni je lze smysluplně analyzovat.[66]
- Kulturní orientace naproti tomu ovlivňuje schopnost a vůli národů, společností či náboženských obcí podporovat a vzděláváním plně rozvíjet intelektuální potenciál svých příslušníků. Tato orientace svými osvojenými vzorci chování předávanými z generace na generaci podléhá kulturní tradici. Pokud se v důsledku demografických procesů promění etnické nebo náboženské složení společnosti, tato proměna se dotkne i její dosud obvyklé kulturní orientace.

Kdyby byl Schirrmacher četl pozorněji, byl by se tohoto smísení dvou myšlenek, o jejichž pečlivé rozlišování jsem se soustavně snažil, možná nedopustil. Neboť již v ukázce otištěné ve *Spiegelu* byla obsažena pasáž, v níž pod nadpisem „Kulturní integrační problémy" píšu:

> „Relativní neúspěch muslimských migrantů lze také sotva přičítat vrozenému nadání, neboť tyto migranty postihuje stejnou měrou bez ohledu na jejich regionální původ. Záhadou je i to, proč pokrok, pokud se vůbec dostaví, je i ve druhé a třetí generaci u muslimských migrantů výrazně slabší než u jiných skupin s migračním pozadím."[67]

S Frankem Schirrmacherem jsme se v tomto ohledu neshodli ani později, avšak naše vzájemná diskuse nesklouzla pod určitou úroveň.[68] Jeho přemýšlivá, byť v jádru neoprávněná kritika však během následující recepce knihy zmutovala až k principiálně falešnému obrazu o jejím obsahu. Matthias Matussek si zažertoval: „Lidé z *FAZ* u Sarrazina zatracují především ty obzvláště odpudivé pasáže, které on sice nenapsal, avšak určitě je napsat

chtěl, a bylo proto třeba s velkým úsilím je rekonstruovat; což musela být pořádná robota."[69]

Již čtyři dny předtím, než kniha vyšla, reprodukoval Christian Geyer její obsah ve *FAZ* takovým způsobem, při němž zkreslování vyústilo v hotový falzifikát. Napsal: „Člen SPD Sarrazin varuje před cizinci." V mé knize však takový pojem není žádnou relevantní kategorií,[70] neboť ten je předmětem právní definice, a proto nemůže být rozumným měřítkem jakékoli analýzy. Hovořil jsem proto zpravidla o lidech s migračním pozadím a rozlišoval jsem při tom podle regionálního, etnického a náboženského původu. Rozdíly podmíněné příslušností k takto vymezeným různým sociálním skupinám, které se přitom ukázaly, byly centrálním opěrným bodem mé argumentace. Podívejme se, co z toho vyšlo Christianu Geyerovi:

> „Kulturní je pro Sarrazina jen krycí výraz pro genetický [...]. ‚My všichni' se přirozenou cestou stáváme hloupějšími, protože jsou to ausgerechnet muslimové, kognitivním věnem méně obdaření, kdo v naší zemi plodí nejvíce dětí. [...] Tím přestávají mít smysl jakékoli úvahy o kontrole přistěhovalectví, pokud jde o muslimy, neboť Sarrazin tyto úvahy z genetických důvodů stornoval ještě dřív, než mohly začít."[71]

Já však naopak ve své knize píšu: „Ten, kdo bude splňovat příslušné kvalifikační předpoklady, o nichž se v Německu diskutuje pod heslem ‚Greencard', bude moci samozřejmě přijít i z muslimské země.[72]

V následujících diskusích se pak Sarrazinovo údajné prohlášení muslimů za geneticky hloupější stalo standardním tvrzením početných mediálních vystoupení. Nicméně redakci *FAZ* musím připsat k dobru to, že se z nejrůznějších úhlů pohledu s mými tezemi vyrovnávala tak jako žádné jiné médium.

Christoph M. Schmidt mi v deníku *Handelsblatt* předhazoval, že prý „horší vzdělávací výsledky tureckých přistěhovalců" vysvětluji „vysokou mírou dědičností inteligence"[73] a ani tři roky poté *Handelsblatt* zřejmě na tomto svém postoji nic nezměnil, neboť Dietmar Neuerer v tomto deníku ještě v červnu 2013 napsal, že Sarrazin o Turcích a Arabech prohlašuje, že jsou „z větší části hloupější než Němci".[74] Deník *Stuttgarter Nachrichten* mi do úst vložil výrok o „geneticky podmíněných vzdělanostních deficitech muslimů".[75] *Spiegel* se během jednoho interview obrátil na holandského

pravicového populistu Gerta Wilderse s otázkou: „Knihu Thila Sarrazina znáte. Sdílíte jeho názor, že existují genetické příčiny méněcennosti určitých etnických skupin?"[76]

Zvlášť ukázkově si počínal *Stern*: Hans-Ulrich Jörges si vzal na mušku „Sarrazinovu tezi o dědičné hlouposti převážně tureckých migrantů"[77] a jeho kolega Friedemann Kohler formuloval ještě přesvědčivěji, poukázav na „Sarrazinovy neudržitelné teze o geneticky podmíněném nižším nadání přistěhovalců".[78] Ulrike Poscheová pak vše završila míněním, že Sarrazin přiznává muslimům nižší inteligenci, a tím i nižší schopnost integrace."[79]

Heribert Prantl vznáší v *Süddeutsche Zeitung* tuto obžalobu: Sarrazin nám „sugeruje, že integrace muslimů pro jejich hloupost ani není žádoucí".[80] Franziska Augsteinová mě při přebírání ceny Otto Brennera – právě při této příležitosti! – viní z požadavku, že „množení cizinců, lidí geneticky méně obdařených, je třeba zabránit".[81]

Arno Widmann mi ve *Frankfurter Rundschau* vytýká, že z „myšlenky, že inteligence je z padesáti až osmdesáti procent dědičná" odvozuji „dalekosáhlé rozdíly v mentalitách nikoli mezi jednotlivci, ale mezi různými národy". Mluví o „rozeštvávání národů" a vnímá, jak se „myšlení proměňuje v šílenství". Sarrazin je případ nejen pro justici.[82]

Historik a badatel v oblasti antisemitismu Wolfgang Benz si stěžuje, jak se tu „opětovně vyznavači nějakého náboženství stigmatizují tím, že jsou jim přisouzeny vlastnosti, které jsme si odvodili z jejich víry a jejich ‚kultury'. [...] Dokonce už byl udělán krok biologicky definovat i cosi jako ‚muslimský charakter' – tento krok udělal Thilo Sarrazin."[83] A ještě v květnu 2013 fantazíruje novinářka Daniela Kayaová v deníku *Zeit*: „Zatímco podle Sarrazina brání genetika a kultura přistěhovalcům v rozvoji jejich inteligence a rozumu, Buschkowsky již oznamuje zánik Západu projevující se v řídnoucím prodeji klobás v jeho obvodu."[84]

Tyto falešné výroky a chybné citáty opakující se v médiích po dlouhé měsíce (a vlastně dodnes) přičítám zejména té okolnosti, že mnozí novináři sami knihy nečtou, ale jen přejímají to, co si kde přečtou z druhé ruky či co kde zaslechnou. Není to jen pohodlné, ale jak se ukázalo v mém případě, také obzvláště oportunní: Výrok, který mi byl vložen do úst, že „muslimové" nebo „cizinci" jsou „geneticky" hloupější, totiž v sobě skrýval maximální potenciál k pobouření a skandalizaci. Nebylo mi ale zcela jasné, zda k těmto falzifikacím docházelo záměrně, anebo zda se tato falza rozbujela

spontánně jako plevel, neboť morální rozhořčení lidem znemožňovalo číst knihu pozorně, nedovolovalo jim přesně ji vnímat nebo kalilo jejich soudnost.

Že se v německých médiích, včetně tištěných, jen zřídka čte pozorně, mi došlo již před drahnou řádkou let. Nyní jsem měl dojem, že se situace ještě zhoršila. Možná to ale byl jenom klam a já byl jen v minulosti méně kritický a ovlivnitelnější. Z psychologického hlediska šlo téměř nabýt dojmu, že tu jde o jakousi kolektivní projekci: Předsudky, které jsem ani neměl, ani je ve své knize neprojevoval, byly promítnuty do výroků v ní údajně obsažených a dopadly tak na jejich pravé původce. Bylo mi však jasné, že chybný výklad základní linie mé knihy je patrně nevykořenitelný. Ať jsem korigoval a dementoval sebevíc, falza mých výroků bujela vesele dál jako pampelišky na jarní louce.

Navíc se v mnoha diskusích dělalo principiální rovnítko mezi pojmy „muslimští migranti" a „migranti" a tito se opět ztotožňovali s „cizinci". Přitom se z těchto diskusí zcela vytratilo, anebo z nich bylo záměrně vytěsněno, že právě diferenciace mezi skupinami podle jejich původu tvořila pointu mé knihy a že popis těchto rozdílů patřil k jejím podstatným poznatkům. Ke všemu bylo zcela opominuto, že pojem „cizinec" od reformy zákona o státním občanství vůbec nic neosvětluje. Ani u těchto ztotožňování a záměn, které mnoho z mých výroků změnily v absurdní tvrzení, nešlo dost dobře rozlišit, jaký díl z nich spočíval ve vědomé falzifikaci a jaký tkvěl v myšlenkové ledabylosti a nedostatku vlastních vědomostí. Nezmíněno většinou zůstalo i mé rozlišování uvnitř skupiny muslimských migrantů.

Vše bylo nakonec precizováno v jedné oficiální při: 28. září 2010 uspořádal mnichovský Dům literatury besedu se mnou, šéfredaktorem deníku *Handelsblatt* Gaborem Steingartem a mnichovským profesorem sociologie Arminem Nassehim. Ve svém úvodním vystoupení citoval Steingart z mé knihy takto: „U dětí migrantů je jejich neúspěch zpečetěn již jejich narozením, neboť podle Mendelových zákonů zdědí intelektuální výbavu svých rodičů."[85]

Každý posluchač nebo čtenář, který tomuto citátu uvěřil, musel dospět k závěru, že Sarrazin obecně pokládá migranty za geneticky předurčené k tomu, aby byli hloupí. Tato falzifikace mne pobouřila a ve své odpovědi jsem to dal zřetelně najevo. Tomu pak i odpovídal bouřlivý průběh celé následující diskuse.

Teprve za několik dnů, když se mi dostal do rukou výtisk *Handelsblattu*, v němž byl onen falzifikující výrok Steingartův otištěn, jsem měl možnost onen citát ověřit. V kapitole Práce a politika jsem sice s hledáním uspěl, avšak o *migranty v ní vůbec nejde*. Píšu tu spíše o problémech německých dolních vrstev a o chybné strategii v rámci transferového systému, která u příjemců transferů příznivě ovlivňuje početnost jejich potomstva. Píšu zde:

> „Velká část těchto dětí má se svým zrozením již zpečetěn svůj neúspěch. Za prvé podle Mendelových zákonů zdědí genetickou výbavu svých rodičů a za druhé vzhledem k jejich zápornému postoji ke vzdělávání a obecné principiální dispozici budou rodiči zanedbávány."[86]

Poté jsem odkázal na následující kapitolu věnující se vzdělávání. Jde o nejdelší kapitolu knihy a podrobně v ní pojednávám o možnostech, jak zmíněné znevýhodnění ve vzdělávacím systému kompenzovat. Po odeznění falzifikovaného citátu Steingart začal zdůrazňovat nutnost vzdělávání, jako by se tak ocital v rozporu s mou analýzou, zatímco vzhledem k ní jen přinášel sovy do Atén. Ostatně v mé knize je zařazena kapitola o přistěhovalectví a integraci až za kapitolou o vzdělávání.

Citát, jímž si Steingart posloužil, byl nejen chybný, ale v jednom ústředním bodu vedl i ke zcela mylnému dojmu o mých výrocích. Nechci Gabora Steingarta obviňovat z vědomé falzifikace, neboť je možné, že mu někdo citáty z mé knihy připravil; avšak onen nepravý citát se dost dobře hodil do jeho argumentace a byl přímým důsledkem oné logiky, o níž píšu v úvodu k této knize v souvislosti s redaktorem *Spiegelu* Maxmilianem Popem.

Mnozí ze zhruba tisíce posluchačů naší oficiální pře dobře zaregistrovali, jak špatně a tendenčně Gabor Steingart mé výroky reprodukuje, a dávali najevo svou nevoli. Situace se nezlepšila ani poté, co Armin Nassehi prohlásil, že Sarrazin používá „techniku maloměšťáka snažícího se vypořádat s neuspořádaným světem".[87] Jeden z obou mých spoludiskutujících mě tedy obviňoval z rasismu, druhý z toho, že jsem snad ztratil soudnost.

Reakce publika byla jednoznačná. Peter Fahrenholz nad tím v *Süddeutsche Zeitung* lkal, vytýkaje „podařenému mnichovskému publiku", jak „strašně nemístné bylo jeho chování", a stěžoval si na nedostatečnou diskusní kulturu: „Pomocí provokace udělal [Sarrazin] z dávno známého,

nicméně naléhavého problému předmět veřejné diskuse, a touto provokací přitom natolik otrávil společenské klima, že diskusi o tomto problému vůbec nelze vést."[88]

Že Steingart na klíčovém místě argumentoval falzifikátem mojí teze, jenž ze mne učinil rasistu, toho si Fahrenholz zřejmě nevšiml.

Diskusní večer uzavřel Armin Nassehi tímto výplodem své profesorské povýšenosti: „Publikum přineslo své *sacrificium intellectus*, svou intelektuální oběť našemu snu o řádu bez poskvrny. Kocovina po probuzení bude o to silnější."[89] Ani tento intelektuál ve státním úřadu si nevšiml, že Steingart učinil centrem své argumentace citační falzifikát. Jak rád bych byl býval během tohoto večera i během mnoha dalších detailně diskutoval s pozorným čtenářem nad věcným obsahem mé knihy a nechal si přitom vytýkat nepřesnosti, myšlenkové chyby i hrubé omyly. K tomu ale nedošlo.

Nils Minkmar z fejetonové rubriky *FAZ* mou knihu četl, a zvlášť důkladně zřejmě její pasáže věnované příběhu mého osobního zrání. Vyčetl z ní totiž stesk po dávné době: Sarrazin „je moderní Faust. Aby si uchoval krásu historického okamžiku, uzavřel by pakt se samotným ďáblem." Že by tu šlo o generační fenomén smutku nad pomíjejícím Německem? Nils Milkmar se vytasil s příměrem k jednomu podnikateli v úklidových službách, tureckého původu, který mu prý řekl: „Mě, pane, ovládá touha po dnech mého dětství."[90] To je jistě dráždivá, ba podivuhodná (byť pomýlená a subjektivistická) interpretace mojí knihy.

Většinou však bohužel vše probíhalo jinak: Žurnalisté, kteří knihu většinou nečetli, o jejím obsahu informovali veřejnost, načež část publika nabyla dojmu, že tuto četbu si mohou odpustit, neboť jim ji nahradila média. Také Helmut Schmidt se stal zřejmě obětí jednoho z nedorozumění zprostředkovaného médii, když v rozhovoru s Giovannim di Lorenzem poznamenal: „Směšování dědičnosti – procesu genetického – s kulturní tradicí, toto směšování pokládám za omyl."[91]

Záměrné opomíjení diferenciace, cílená nedorozumění

Ruku v ruce s falzifikací obsahu a klíčových výroků mé knihy šlo – ať vědomě, či podvědomě – zanedbávání či záměrné opomíjení diferenciací:

- Z „muslimských migrantů" se stali „cizinci".
- Z projekcí, jejichž předpoklady byly pojmenovány, a bylo je tedy možno ověřit, se staly „prognózy".
- Z empiricky doložených statistických výpovědí se staly „paušalizace".
- Z pojmenování kumulace problémů u určitých skupin obyvatelstva se stala „diskriminace" nebo „dehonestace".

Heribert Prantl zaplnil v *Süddeutsche Zeitung* pod titulkem „Vítejte!" celou stránku nad tématem integrace migrantů jako takových, aniž se slovem zmínil o skupinově podmíněných rozdílech mezi nimi, které jsem učinil centrem své analýzy.[92] Německý papež integrace Klaus J. Bade se ani neobtěžoval mé knize vytknout nějaké chyby a rovnou paušálně konstatoval mé zaostávání za současným stavem vědeckého poznání. Úspěch knihy vysvětloval „obavami ze ztrát" a v rozladěnosti nad přistěhovalectvím viděl jen „jedno z mnoha ohnisek v široké sféře rozmrzelosti z politiky a protestního chování".[93] Přesunul tak existující problémy z jejich reálné roviny do roviny psychologické a prohlásil tím i občana s jeho obavami za nekompetentního k tomu, aby otázky přistěhovalectví a integrace mohl posuzovat.

Pravicový populismus, rasismus

Mechanismy vnímání velmi výstižně charakterizoval Reinhard Mohr, poslouživ si k tomu pěkným výrazem „pečovatelé o prostor diskurzu":

> „Vnímáme především to, co zapadá do našeho obrazu světa, do rytmu našich vlastních životních a pracovních příběhů. K tomu se druží tlak zevnitř sociální skupiny, ona psychodynamika naší duchovní a emocionální vlasti, ať ve svazu, nebo ve straně. Veškeré toto prostředí nám oslabuje sociální zrak, což je předpokladem k vzestupu a kariéře."

Platí to i pro názorové klima panující v médiích:

> „Jako by tu nad pravidly diskurzu vládla neviditelná rada starších: jaká to podivuhodná shoda v respektování hranic přípustného a vyslovitelného [...] Ono staré heslo levice, že už jen říci, co existuje, je revoluční,

mění se nyní v ‚pravicově populistickou' provokaci. [...] Přitom realita sama je oním nepřítelem, jejž pečovatelé o prostor diskurzu svým hebkým kobercem utkaným z pěny slov mají zažehnat."[94]

Nejsnadněji to jde tak, že na to, co se nelíbí, se uvalí obsáhlé podezření z pravičáctví. Bernd Ulrich si v deníku *Zeit* stěžuje na:

„účinnost jednoho zcela nového německého tabu, které porušovatele tabu ochraňuje a staví je do role apoštolů nevyslyšených pravd; pravd o sociálních nešvarech, které jsou prý etablovanými politiky soustavně zastírány. To, co lze pokládat za rozněcování politických požárů, dělá si náhle nárok na status osvícenství. [...] Předsudek se dnes tváří jako společenská diskuse, jde však jen o liberální rasismus, který se obejde bez genů."[95]

Bernd Ulrich mi v našem dialogickém sporu, který stál na začátku celé debaty a byl publikován v deníku *Zeit* pod tendenčním titulkem „Jsou muslimové hloupější?",[96] nemohl prokázat jedinou věcnou chybu a ani mne k takovému výroku přimět. Nemohl ani obejít fakt, že analýzy zesnulé soudkyně Kirstin Heisigové z berlínské čtvrti Neukölln i jejího starosty Heinze Buschkowského přesně odpovídají analýzám mým. Přesto o týden později obvinil veřejnost z náchylnosti k „atakům pramenícím v tuposti a temnotách našeho vědomí, jak právě vidíme u Sarrazina" a nazval mě „německým pravicovým populistou".[97] Necla Keleková k takovýmto argumentům trefně poznamenala: „Vnucuje se dojem, že dávno potřebná debata tu má být kontaminována pojmy jako rasismus nebo populismus."[98]

Exemplárním příkladem postupu kritiků se stal Frank Decker, profesor politologie v Bonnu, který mě v interview deníku *Welt* ze 7. září 2010 nazval pravicovým populistou, a jeho verdikt pak byl s odvoláním na toto interview opakován i v jiných médiích. Pronesen ústy opravdového německého profesora, dostal tento výrok své opravdové vědecké posvěcení. Když byl jedním rozhořčeným čtenářem vystaven výtce, že knihu přece za pár dnů od jejího vydání nemohl celou přečíst, profesor Decker o několik měsíců později odpověděl:

„Ve své charakteristice Sarrazina jako pravicového populisty, na které nehodlám nic měnit, jsem se opíral o ty kategorie pravicového populismu, které jsem sám vypracoval.[99] [...] Základem k této charakteristice opravdu nebyla kniha sama (tu jsem četl teprve později), nýbrž prezentace této knihy a její obhajoba autorem v četných televizních pořadech."[100]

Od publikování mé knihy až do této chvíle jsem v televizi vystoupil přesně dvakrát: 30. srpna v pořadu *Beckmann* a 2. září v pořadu *Hart aber fair*.[101] Tento „expert" pod kuratelou státu, živený penězi daňových poplatníků, aniž četl mou knihu, pouze na základě dvou televizních talk show a definice, kterou sám sestavil, mne počastoval nadávkou a zprostředkoval dojem, že se tak vyslovil k obsahu mé knihy.[102]

Andreas Sentker žertuje, rovněž v deníku *Zeit*, že prý bych rád hrál starou dětskou hru „Kdo se bojí černouška?"[103], s jasným záměrem nařknout mne z rasismu. Steffen Grimberg hned ze začátku mluví v deníku *taz* o Sarrazinově „radikálním rasistickém populismu" a oba pojmy tak spojuje v jeden.[104] David Nauer pokládá dokonce můj návrh vylepšit stimulační struktury na podporu porodnosti vzdělaných žen za rasistický.[105] Daniel Bax hovoří na internetovém portálu *taz* o „salonním rasismu"[106] a Eberhard Schultz v Sarrazinově rasismu větří „nebezpečí pro demokracii". Pojem rasismu přitom účelově rozšířil do úplného rozmlžení:

„Rasismus podle současných vědeckých názorů a mezinárodního diskurzu rozhodně není jen biologicky podmíněné šílení po panské rase. Rasistické argumentační vzorce se stále více zakládají na přisuzování atributů jako ‚kultura', ‚národ', ‚etnikum' či ‚náboženská příslušnost'. Příznačný pro rasismus je konstrukt domněle homogenních skupin, jejichž individuálním příslušníkům se paušálně přisuzují negativní vlastnosti."[107]

Daniela Kayaová se domnívá, že už sama věta „Z demografického hlediska je enormní plodnost muslimských migrantů ve stárnoucí Evropě dlouhodobým ohrožením její kulturní a civilizační rovnováhy." by měla stačit k tomu, aby byl Sarrazin pro rasismus vyloučen z SPD.[108] Z tohoto hlediska je zřejmě samo kritické pojmenování existující skutečnosti a jejího vývoje

výrazem rasismu i tehdy, jestliže skutečnost sama je nepopiratelná. Mediální strategii těchto výroků trefně shrnula Monika Maronová, když v létě 2013 řekla: „Sarrazina prohlašovali tak dlouho rasistou, dokud toto tvrzení nezačalo platit jako akceptovaná pravda. A po Buschkowském vrhli názvem jeho knihy jako bumerangem zpět: Neukölln rozhodně není všude."[109]

Josef Joffe tento způsob myšlení nazývá „pastí rasismu" a říká: „Konstatování je buď správné, nebo nesprávné, ale nikoli rasismus." Zároveň pojmenovává příčinu tohoto způsobu myšlení: „Nejsilnějším tabu naší doby je připisovat negativní vlastnosti sociálním skupinám." A upozorňuje na skrytá rizika: „Ten, kdo popírá patologii, nemůže ani léčit."[110]

Turecký svaz Berlína a Braniborska na mě podal trestní oznámení již v říjnu 2009 kvůli mému interview v časopise *Lettre International*. Měl zřejmě v úmyslu zabránit veřejné diskusi o specifických integračních problémech jistých skupin migrantů tím, že nechtěl dopustit ani sám zřetelný popis existujících problémů, protože již takový popis je „rasistický". Když státní zastupitelství po prostudování textu interview odmítlo zahájit trestní řízení, obrátil se tento svaz na výbor OSN pro antirasismus (CERD[111]).[112] Již složení tohoto výboru vysvětluje, proč se v něm svoboda projevu pokládá spíše za marginální hodnotu.[113] Tento výbor už dříve obžaloval stát Izrael z apartheidu a americké vládě vytkl nelidskost kvůli uzavření jižní hranice s Mexikem.[114] V mé odhodlané kritice způsobu chování tureckých a arabských migrantů v Berlíně objevil „představy rasistické nadřazenosti".[115]

Podle těchto měřítek by byla „rasistická" jakákoli kritika způsobů chování podmíněných příslušností k sociální skupině.[116] Ve své grandiózní polemice *Hrdost a hněv* kritizuje Oriana Fallaciová ideologicky motivované zneužívání pojmu rasismu a mluví o „módě, která umožňuje cikádám etablovat novou formu intelektuálního terorismu, neboť se zmocňují pojmu ‚rasismus' podle své libosti". Cituje výrok jistého afroamerického intelektuála, jehož předkové byli otroci: „Jestliže budeme pojem rasismu aplikovat na sféru náboženství, nikoli na pojem rasy, pak prokážeme jazyku a našemu logickému myšlení špatnou službu."[117]

Přišla doba, kdy jsem se rozhodl nepřekročit při výběru svých diskusních partnerů jistou úroveň, a v květnu 2011 jsem na chystanou diskusi v pořadu *Hart aber fair* rezignoval. Redakce chtěla pozvat Lamyu Kaddorovou, která mě v *Süddeutsche Zeitung* nazvala rasistou. Já naproti tomu navrhl řadu kritiček islámu, které zas odmítla redakce. Překazilo by to totiž její hru „starý německý muž proti mladé muslimce". Od té doby se německé talk show na téma integrace konají beze mne.

Po odhalení vražd spáchaných teroristickou organizací NSU k nim autorka tureckého původu Hatice Akyünová přidala ještě jednu a vyslovila své podezření, že spoluzodpovědní za tyto vraždy jsou kritici islámu:

> „Tito pravicoví radikálové, kteří jsou vlastními vykonavateli násilí, sami sebe vnímají jako služebného naplňovatele vůle většiny. Prohlašuje to i sama NSU, když říká ‚činy se dělají slovy'. A jistý pan Sarrazin nebo jistý pan Buschkowsky nebo i jistá paní Keleková či také pan Giordano [...] těmto pravicovým radikálům, vždy připraveným k násilí, neustále dodávají nové impulzy k tomu, aby říkali: Tak vidíte, přece jen máme pravdu!"[118]

„Urážení" a „urážlivý jazyk"

Polemika Oriany Fallaciové *Hněv a hrdost*, kterou sepsala bezprostředně po teroristickém útoku al-Káidy z 11. září 2001, je zocelením jazyka, jasnozřivou, nemilosrdnou kritikou nejen islamistického teroru a jeho zdrojů, ale i evropské levicově liberální mediální třídy. Báječný kousek politické literatury, jehož jazyková síla pronikne každým vosím hnízdem. V tomto textu se stalo osočování těch správných jazykovou normou. Útlá knížka byla přeložena do dvaceti jazyků a prodala se za šest měsíců téměř milionkrát.

Ten, kdo se stal předmětem hněvu Oriany Fallaciové, mohl se právem cítit uražen. *Německo páchá sebevraždu* je proti tomu jen suchopárně věcný text, formulovaný natolik pregnantně a jasně, jak jsem toho byl schopen. Ani vůči náboženstvím, ani vůči etnikům, ani vůči individuím tu nezaznělo jediné urážlivé, ba ani žádné silné slovo. Mou devizou byla striktní věcnost, avšak při popisu faktů a vyvozování souvislostí jsem nehleděl na jazykovou diplomacii a její okliky.

Je samozřejmé, že text mé knihy nejprve přečetl nakladatelský právník. Ten neměl námitek, ani nepředložil žádný návrh na úpravu rukopisu. Po zveřejnění knihy se nikdo na nakladatelství neobrátil s žádnými právními námitkami. Ani jediná věta knihy se nikdy neocitla před soudem. A přesto

se to v médiích jen hemžilo výtkami, jak je její jazyk urážlivý a zraňující. Kdykoli jsem si poté ona kritická místa ověřoval, byl výsledek vždy negativní. Často citovaný výrok o „dívkách s šátkem na hlavě"[119] se totiž objevil už o rok dříve v interview v *Lettre internationale*, v knize samé se tento výraz nevyskytuje. Ani jediná formulace v celé knize není takového charakteru, aby mohla být vykládána jako urážka individua, skupiny, etnika, rasy nebo náboženství.

Médiím se pro výraz jejich pobouření nedostávalo slov. A čím více si to uvědomovala, tím větší bylo jejich rozhořčení. Podívejme se na jedno místo, které vyvolalo zvlášť silný hněv. Vyslovil jsem zde po delší analýze stavu integrace své jasné osobní stanovisko:

> „Rád bych, aby ještě i moji pravnuci za sto let mohli žít v *Německu*, pokud budou chtít. Nerad bych, aby země mých vnuků a pravnuků byla z velké části muslimskou zemí, v níž se, kam ucho doslechne, bude hovořit tureckým a arabským jazykem, kde ženy budou mít tvář zahalenu šátkem a rytmus dne bude určován voláním muezzinů. Chci-li toto zažít, mohu si pořídit dovolenou v Orientu.
>
> Je samozřejmé, že k budoucímu Německu a celé budoucí Evropě bude patřit náboženská svoboda, avšak stane-li se, že imámové budoucnosti obrátí autochtonní Němce a ostatní Evropany k islámu, bude naše možnost tomu zabránit stejně mizivá, jako byla možnost římské říše zabránit šíření křesťanství. Ale jak to dopadne, na to si musíme počkat. Nerad bych, abychom se stali cizinci ve vlastní zemi, ani v regionálním měřítku ne."[120]

Tato pasáž, většinou citována zkráceně, vyvolala mezi „levicově liberální názorovou oligarchií v médiích a politice, která uvykla tomu, že může autoritativně a tónem popravčího rozhodovat o dovolených a nedovolených názorech",[121] zdaleka největší bouři nevole. Arno Widmann ve *Frankfurter Rundschau* napsal: „Tato věta je infamace." Neboť Sarrazinovi jde ve skutečnosti „o to, udělat z jiných, jimž tato země patří stejně jako jemu, v této zemi cizince".[122] (Mladá dívka, která již nemůže v krátkých letních šatech projít jistými ulicemi berlínského Neuköllnu, aniž by byla atakována a hanobena,[123] pana Widmanna zřejmě nezajímá.) Mluvčí vlády Steffen Seibert k tomu prohlásil, že Sarrazinovy věty jsou „urážlivé, difamující a velmi

vyhrocené".[124] Takováto hodnocení jsou známým vzorcem, podle nějž se politická moc vyhýbá pro ni nežádoucí diskusi.[125]

Avšak kdo je v mé knize urážen? A čím? Urážen není nikdo. Jediné zlé slovo tu nepadne na hlavu Turků, Arabů, islámu nebo jednotlivých muslimů. Mé preference mohou být shledány staromódní, mé obavy paranoidní. Avšak ten, kdo myslí jinak nebo jinak vyhodnocuje společenský vývoj, může nad nimi mávnout rukou a hledět si svého.

Urážkou bylo moje doznání, že bych raději žil jako Němec mezi Němci než uprostřed cizí kultury. Toto mé doznání však neurazilo muslimské migranty, kteří si sami žijí podle svého, ale stalo se urážkou ducha multikulturalistické ideologie a její mediální představitele proměnilo v zuřivce pěnící hněvem. Byl to právě onen striktně věcný ráz mých analýz, čirý jako sklo, bez potřeby zlých slov, co dalo křídla jejich zlobě. Protože však není dobře možné rozhořčovat se nad tím, že někdo hovoří o svých preferencích, bylo třeba této preferenci samé a spolu s ní veškerým mým analýzám současného stavu integrace v naší zemi vtisknout cejch urážky. *Handelsblatt* mne nazývá „osamělým provokatérem" a stěžuje si na „pronikavý tón",[126] Jörg Lau v deníku *Zeit* vztyčuje svůj varovný prst: „Tón a postoj nejsou v otázkách integrace nic podružného."[127]

Peter Sloterdijk o osobách typu Sarrazina říká, že tito lidé:

> „mohou být výkonnými činiteli státní správy, neboť jejich strohost je predisponuje ke zvládání abstraktních procesů. Sarrazin je zjevně obdařen talentem nedbat při formulování vyhrocených tezí na jejich možný účinek. [...] Tito ozřejmovatelé jsou v pozitivním smyslu slova bezohlední, neboť se nelekají žádného podchlazení či nesentimentálního zvěcnění diskuse. Příslušníky radikálně reformistického prostředí a těmi politiky, kteří myslí výlučně v pojmech účinku a vždy soudí záměr podle jeho efektu, je řeč prostá empatie pravidelně desinterpretována jako úmyslná provokace. Vzniklý skandál pak vrací nevítané ozřejmení situace do jejího původního zastřeného stavu. To, co se nazývá zákazem myšlení, je většinou zákazem ozřejmení – rádi bychom věci ponořili zpět do jejich navyklých temnot."[128]

Dědičnost inteligence

Několik týdnů po začátku diskuse nad mou knihou se vydavatel deníku *Zeit* Giovanni di Lorenzo rozhořčuje: „Je to právě Elsbeth Sternová sama, tato vědecká pracovnice, na niž se Thilo Sarrazin odvolává, která vyvrací jeho teze o tom, že hloupost se údajně dědí."[129] Touto větou di Lorenzo vlastně urazil svou vlastní inteligenci. Protože je totiž slovo „hloupost" jen jiným výrazem pro „nižší inteligence", logicky z toho plyne, že rozdíly ve vrozené hlouposti podléhají stejným pravidlům dědičnosti jako rozdíly ve vrozené inteligenci.

Ve své knize píšu o tom, že rozdíly v měřené inteligenci jsou z padesáti až osmdesáti procent dědičné, a právě to Elsbeth Sternová řekla ve svém příspěvku, o němž Giovanni di Lorenzo hovořil. Dále uvedla, „že v rozvinutých zemích s povinností všeobecné školní docházky [...] je třeba nejméně padesát procent rozdílů v inteligenci přičítat genové variabilitě".[130]

V celé diskusi nakonec nikdo nepolemizoval s následujícím konstatováním Heinera Rindermanna a Detlefa Rosta: „Sarrazinovy teze, pokud jde o aspekty psychologické, celkově a principiálně nejsou v rozporu se stavem poznání odpovídajícího soudobým psychologickým výzkumům."[131]

Hněvivé rozhořčení, jež u Giovanniho di Lorenza způsobilo onen intelektuální zkrat, s vědeckou diskusí o dědičnosti inteligence naprosto nesouvisí. Tento běs je spíše živen takovým náhledem světa, z nějž má být veškerá biologie člověka zcela vytěsněna a v němž je víceméně vše pouhým produktem společnosti. Nebyla jistě náhoda, že výzkum inteligence byl v komunistickém Sovětském svazu zakázán, a není náhoda, že Michael Zander v recenzi mé knihy v *Junge Welt* citoval následující slova francouzského sociologa Pierra Bourdieaua:

> „Rasismus inteligence [...] je to, co vládnoucí vrstvě dává pocit, že její [...] existence je ospravedlněna: vnímání sama sebe jako vyšší bytosti. Každý rasismus je esencialismus a rasismus inteligence je charakteristickou formou ospravedlnění vládnoucí třídy, jejíž moc zčásti spočívá na vlastnění vzdělanostních titulů, které platí jako záruka inteligence."[132]

Pobouření nad faktem částečné dědičnosti inteligence je živeno stejným zdrojem, z nějž pramení rozhořčení nad mým výrokem, že Židé jsou spojeni

genetickým příbuzenstvím. Tento výrok byl označen jak za rasistický, tak za antisemitský a Arno Widmann žádá „stop vyvolávání rasismu, i když nemíří na Židy".[133] Naproti tomu židovský týdeník *tachles* pod titulkem „Poznatky židovské genetiky" zcela svobodomyslně informuje o genetické příbuznosti různých židovských obcí.[134]

Biologismus, eugenika, sociální darwinismus

Mnozí kritici se v otázkách dědičnosti inteligence zřejmě necítili úplně doma, a nelze jim to ani vyčítat. Nicméně myšlenka, že lidský duch by mohl nějak souviset s biologií a že vývoj lidské inteligence by mohl mít něco společného s dědičností, jim byla natolik proti mysli, že k inflačnímu slovu rasismus přidávali v hojné míře výčitky jménem biologismus, eugenika nebo sociální darwinismus. Impulz k tomu vzešel od Franka Schirrmachera, který mé analýzy vztahující se k otázkám dědičnosti inteligence a k účinkům rozdílné porodnosti rázně odmítl s poukazem na eugeniku a vyvolal tak následující bouři nevole.

Jeho výroky a následující série v témže duchu se nesoucích mediálních lamentací jsou téměř doslova obsaženy v satirickém románu *Solar* od Iana McEwana: Michael Beard, hrdina tohoto románu, je nositelem Nobelovy ceny za fyziku. Jako předseda jedné vládní komise během jedné tiskové konference odpoví na otázku, proč fyziku studuje tak málo žen. Poukáže při tom na současný stav ve výzkumu inteligence týkající se rozdílů v rozložení těžisek nadání mezi ženami a muži. Jedna členka této komise vzápětí na protest proti těmto výrokům z komise vystoupí a vyvolá tím mediální skandál. Jde totiž o sociální konstruktivistku, stoupenkyni takzvaných „blankslaters". V následující mediální bouři je románový hrdina vylíčen:

> „as a physicist turned ‚genetic determinist', a fanatical sociobiologist, whose ideas about gender difference were shown to be indirectly derived from social Darwinism, which in turn had spawned Third Reich race theories. Then, daringly building on this, a journalist [...] suggested that Beard was a neo-Nazi. [...] Beard became the ‚neo-Nazi' Professor."[135]

Tato pasáž románu je satirickým obrazem diskusí, které se v anglosaských zemích od sedmdesátých let vedly o poznatcích evoluční biologie a moderních výzkumů inteligence.[136] Když jsem tento román na jaře 2013 četl, velice mne pobavilo poznání, že pokusy o vyvolávání skandálů točících se kolem mé knihy *Německo páchá sebevraždu*, k nimž docházelo na podzim 2010, kopírovaly vzorec satirického románu. Frank Schirrmacher jako vůdce tohoto hnutí se zřejmě stal pozdní obětí této do Německa se přelivší anglosaské debaty, aniž v ní postřehl její satirický potenciál.

Pokud jde o ona „bojová hesla" biologismus, eugenika a sociální darwinismus, jimiž se v této debatě mávalo jako kyjem, podám nyní jejich definice z encyklopedie Brockhaus:[137]

- biologismus: „zevšeobecnění vědeckých výroků sloužících k popisu a poznávání života",
- eugenika: „aplikace poznatků humánní genetiky a patologie dědičnosti vzhledem k cíli ochránit existující genetický potenciál lidstva před jeho možným poškozením a umožnit jeho příznivý vývoj i v příští generaci",
- sociální darwinismus: „střechový pojem zahrnující všechny evoluční teorie sociálních věd, které interpretují sociální život analogicky k vývojovým zákonitostem živočišného a rostlinného života, jak je stanovil Charles Darwin".

Z těchto definicí je jasné následující:

- Protože ve své knize nerozvíjím žádné sociálněvědecké evoluční teorie, nemohu být ani obviňován ze sociálního darwinismu. Navíc ani obvinění ze sociálního darwinismu se nemusí ve všech případech dotýkat cti jeho stoupence, v závislosti na tom, jaká evoluční teorie je obhajována.
- Praktické nástroje dnešní eugeniky jsou neobyčejně účinné: legalizace potratů (při lékařském dobrozdání i po třech měsících těhotenství) a preimplantační diagnostika (PID). Hlasy kritizující oba tyto nástroje jsou nejméně slyšet z tábora těch, jimž se má kniha nelíbí. Je těžko pochopitelné, proč ve srovnání s oběma těmito eugenickými nástroji má být můj návrh přimět vhodnými podněty vzdělané ženy k tomu, aby měly více dětí, obzvláště zavrženíhodný.

- Zda je obhajitelné poznatky získané z biologie zobecňovat, lze rozhodnout vždy jen vzhledem k dané aplikační oblasti. Ve své knize jsem ale beztak k takovýmto zobecňováním nesahal. Výtka biologismu se tedy s obsahem knihy míjí. Protože nelze popřít fakt, že mnohé vlastnosti se dědí, byla má argumentace tímto faktem denuncována jako biologismus – jako bychom depreciativně míněným slovem mohli odstranit nám nemilou skutečnost samu.

Inflační užívání těchto pojmů při kritice mé knihy ukazuje na široké mezery ve vzdělání, ostrosti myšlení a mentální důkladnosti v německém mediálním světě. Klesli bychom hluboko, kdybychom chtěli tuto kritiku vedenou pod těmito hesly brát nějakým způsobem vážně. Nemá žádnou substanci a v nejlepším případě je živena z nevykvašených předsudků.

Matthias Matussek v souvislosti s těmito kritiky říká: „Sarrazin se stal šifrou k pobouření nad tím, jak ono juste milieu společnosti konsenzu vždy vysílá ochranku, aby každého, kdo vykřikuje svůj nesouhlas, eskortovala ze sálu."[138]

Přednost má oportunita

Ve velkolepém románu o konci NDR *Land der Wunder* od Michaela Klonovského vystupuje jako vedlejší postava zástupce stranického tajemníka listu *SED*. Ten v srpnu 1989, když už je vnitřní konstrukce NDR dost rozviklaná, nabádá u piva své kolegy:

> „Vůbec nepopírám jisté nedostatky. Ale právě proto, že vězíme v potížích, nesmíme tříštit své síly v neplodných diskusích o chybách, které jsme udělali. Tento negativismus všechno jen zhoršuje. Co potřebujeme, je konstruktivní kritika. Musíme táhnout za jeden provaz. Heslem je solidarita. Buďme konstruktivní!"[139]

Tento fiktivní Uwe Seehafer se později vynoří jako alter ego mluvčího vlády Angely Merkelové, Steffena Seiferta, když z pověření kancléřky prohlásí, že moje kniha „rozhodně není žádným přínosem". Oficiálně tím vlastně potvrdil, že spolkové vládě nezáleží na relevanci faktů nebo pravdy, nýbrž jen na

vlastní oportunitě. Angela Merkelová řekla: „Sarrazin rozděluje společnost, [...] k řešení problémů však nijak nepřispívá."[140] Je to řeč moci, jejímž nástrojem kdysi bývala a ve velkých částech světa dosud je cenzura. Volker Zastrow ve *FAZ* píše o:

> „slovních válkách vedených slizkým jazykem: někdo ‚nesnáší', když někdo něco říká nebo když s ním někdo sedí u stolu, ‚nepomáhá nám', když někdo napíše knihu. Nepomáhat, nesnášet, tak znějí rozsudky sociální smrti pronášené slimáky, produkujícími svůj kariérní sliz, po němž lezou vzhůru, zcela vzhůru. Jak báječně slizké [je] toto prohlášení kancléřčina mluvčího [...]."

Náš jazyk je zdánlivě prost všech tabu, „avšak když někdo neřekne ‚šoustat', ale řekne ‚dívka s šátkem na hlavě', nejraději by ho vymazali z tváře světa".[141]

Pojem pravdy v tomto stylu myšlení nehraje žádnou roli, mnohem spíše, jak praví již citovaná slova Sloterdijkova, „je řeč prostá empatie pravidelně desinterpretována jako úmyslná provokace". Není tedy jistě náhoda, že výrazy „provokace", „provokatér" a „provokující" byla nejhojněji užívaná slova v celé diskusi. Rádo se také hovořilo o Sarrazinově „sporných" či „hrubých" tezích. Poznámka Franka Schirrmachera, učiněná v jiném kontextu, se jistým způsobem dotýká i mne: „Něco takového jako ‚sporný' se řekne snadno; jsme-li příliš pohodlní hledat informace či jen zvednout sluchátko. Co má být? Vždyť důkazy se nenajdou. A protinázor se vždycky zužitkuje."[142] Autor nebo fakt, jenž je nazván „sporným", se pak celkem snadno obestře odérem pohoršení.[143]

Ukrajinský novinář a spisovatel Viktor Timčenko říká: „Politikové nepohrdají Sarrazinem proto, že porušuje tabu. Politikové jím opovrhují proto, že svou až trapnou přesností a svým pruským pedantismem demoluje systém jejich newspeaku."[144]

Angela Merkelová rychle zpozorovala, jaké nevítané paralely by tu mohly být konstruovány: O několik týdnů později se objevila v Postupimi, kde se udělovala cena dánskému karikaturistovi Kurtu Westergaardovi, a ve své slavnostní řeči velebila svobodu veřejného mínění. Jenže paralely se nesmějí hnát do extrémů: Ve své knize jsem ani nezobrazil proroka Mohameda s bombou ukrytou v turbanu, ani jsem se nemusel a nemusím se obávat vražedných útoků islamistických fanatiků. Naopak, podle všeho, co

o tom vím, je má kniha muslimům všeobecně a islamistům zvlášť zcela lhostejná. Vždyť je jsem také nijak neurazil. Urazil jsem spíše způsob vidění světa všech zlehčovatelů a zkrášlovatelů skutečnosti ve světě müsli plného harmonie. A to zjevně vyvolalo onu nenávist.

Angela Merkelová zpozorovala, že její postoj ji může připravit o část voličstva. V následujících týdnech proto znovu a znovu požadovala zlepšení integrace a vícekrát prohlásila: „Kultura multikulti ztroskotala." Tak prostomyslnou větu však v celé mé knize nenajdete. Koneckonců i já se rád podívám, když se tancuje flamenco, a miloval bych jazz, kdybych byl muzikální. Občas si zajdu do italské nebo čínské restaurace, dokonce i několik sushi barů jsem už viděl zevnitř. Navíc pravděpodobně znám více příběhů z *Tisíce a jedné noci* a více velkých děl evropské a americké literatury než většina našich politiků a novinářů.

Když debata stále nebrala konce a podle všech průzkumů veřejného mínění Sarrazinovy teze podporovala stabilní většina, stala se z Angely Merkelové ústřice: Uzavřela se a v interview pro *FAZ* 17. září 2010, čtyři týdny po začátku diskuse, prohlásila, že mou knihu nečetla a číst ji nebude.[145] Franz Schirrmacher v tom spatřoval útok na názorovou svobodu a napsal:

> „Neboť to, co právě zažíváme, je vypovězení veřejné diskuse. Pokud se ústavní orgány vyjadřují o nějaké knize a jejího autora sankcionují, pak je od nich třeba očekávat, že vědí, o čem mluví. [...] Neboť tam, kde tomu tak není, se svoboda veřejného projevu nahrazuje vládou zvěstí."

Schirrmacher cituje Dolfa Sternbergera, který na téma mínění a pravda v roce 1949 napsal:

> „Řečeno v kostce: Co by nás mělo zajímat, je nikoli mínění samo, ale pravda. Pravda se nám ale neukáže rázem jako zjevení, osvícení nebo prozření, jež nás poleká; pravdu se dozvídáme postupně, v procesu neustálého osvojování poznatků, srovnávání, zkoušení a opětovného poznávání. [...] Nejsou nám nic platné poznatky, jež si neobstaráme my sami."[146]

Na opačný postoj poukázal Alastair Campbell, někdejší mluvčí Tonyho Blaira, který před jedním vyšetřovacím výborem Dolní sněmovny na adresu

novinářů prohlásil, že lidé jsou pro ně jenom zboží; o pravdu již dávno nejde a novinářské řemeslo je podle něj již prakticky mrtvé.[147]

V nechuti Angely Merkelové obstarat si poznatky, přečíst si mou knihu a vést diskusi jsem spatřoval konsekventní mocenskopolitickou strategii. A tato strategie se také vyplatila: Když dnes lidé vidí Angelu Merkelovou na obrazovce, nikdo už nemyslí na „multikulti", ale všichni myslí na příští záchranný deštník.

O to víc platí konstatování Ulfa Poschardtse:

> „Případ Sarrazin otevírá otázku demokratického sebevědomí elit. Úzký koridor politické korektnosti se všemi svými historickými zásluhami natolik ztučněl, že již nedokáže vyvinout žádnou osvíceneckou funkci. Pokud se to, co je politicky korektní, stane populistickým, začne být tabuizováno, co je kacířské. [...] V tomto ohledu obestírá ortodoxnost politické korektnosti něco středověkého. Rebelie se vyplácí.[148]

Sankce

Mediální kritikové si rozložili svoje síly dosti jednostranně. Pokud jde o věcné souvislosti, nedostali se obvykle dále než k vydatnému rozsévání výrazů jako „sporný", „provokativní", „biologistický", „rasistický" a „pravicově populistický"; a mezery v obsahu nahrazovali útoky na mou osobu.

Můj východoněmecký původ z matčiny strany mi propůjčil atitudu „panského jezdce" a „sonorní hlas", monokl mi však přibásněn nebyl. Z mých tělesných nedostatků čišela zášť. Můj jazyk byl „arogantní", „zraňující", „urážlivý". Byl jsem „starý muž", „bohatý důchodce" a svou knihu jsem napsal z „touhy po penězích". Když byly útoky mírnější, byl jsem „maloměšťák", který nechápe svět. Deník *taz* mě přirovnal ke „staré děvce, která je sice laciná, ale k danému účelu pořád ještě použitelná, i když je třeba ji poněkud zkrášlit".[149] Pro Jakoba Augsteina jsem byl „zlý stařec, před nímž děti utíkají".[150] Historik Götz Aly, který s mými analýzami v mnoha bodech nesouhlasil, poukázal zároveň na „inkvizitorský tón, jímž se levicově liberální kritikové obořují na autora", a napsal: „Sám v těchto kruzích žiji a vím, jak se tu dbá o to, aby vlastní děti a vnoučata navštěvovaly ta ‚správná'

zařízení – rozuměj: školky a školy, do nichž chodí jen málo dětí migrantů a které jsou vedeny s náležitou občanskou péčí."[151]

Když bylo zřejmé, kolik podpory mám u veřejnosti, sáhla média k pomlouvání publika. Matthias Matussek o tom napsal: „Čím déle se v hlavních levicově liberálních komentářích uvažuje nad ohniskem vzruchu, tím více se vzdaluje Neukölln a tím více se problémovou vrstvou stává Sarrazinovo čtenářstvo, které se protiví demokratickým integračním nabídkám."[152]

Naslouchající občané byli nazýváni aplaudující „chátrou". Takto nazval Jan Fleischhauer ve *Spiegelu* posluchačstvo, které se 10. září 2010 sešlo v berlínské Uranii: „Byla to naparáděná chátra páchnoucí kolínskou, zaměstnanecká lůza [...], která dávala průchod své agresi syčením, hulákáním a tleskáním."[153] Matthias Matussek se této akce zúčastnil jako pódiový diskutant a napsal o ní:

> „Moje zkušenost je jiná. [...] V Uranii panovala slušnost, v sále před sebou jsem neviděl žádné zběsilé křižáctvo, jaké si *Zeit* vyfantazíroval. Viděl jsem mladší lidi, lidi s univerzitním vzděláním, tu a tam mladý pár; viděl jsem posluchače, kteří určitě nebyli poprvé na autorském čtení."[154]

Levicově liberální média dělala co mohla, aby mou knihu postavila do toho „správného" falešného světla. *Süddeutsche Zeitung* svou zprávu o výsledcích analýzy struktury populace zakoupivší mou knihu, provedené Institutem pro výzkum trhu, otitulkovala „Mužský spolek Thila Sarrazina".[155] Jediným důvodem k tomu byl fakt, že dvaašedesát procent těch, kdo si mou knihu koupili, jsou mužského pohlaví, zatímco celkový podíl mužů v populaci je „jen" čtyřicet devět procent. Bez rozpaků byl přitom pominut fakt, že u těch, kdo si mou knihu koupili, byly nadprůměrné i jejich vzdělání a příjmy, a že nadprůměrný mezi kupujícími byl také počet žáků základních škol a mladých zaměstnanců. Navíc bylo ignorováno, že mezi kupujícími politické literatury faktu vždy převládají muži. Zato si autor neodpustil sarkasmus, že sklon čtenářů Sarrazina k rizikům je obzvlášť nepatrný, a i zde se minul pointou: už kriminalistické statistiky totiž ukazují, že nadprůměrný sklon k rizikům je doménou krátkozrakých a nevzdělaných.

Během mých autorských čtení a přednášek věnovala místní média dvaceti demonstrantům, kteří před dveřmi třímali transparenty s nápisy typu „Sarrazine, drž hubu", pravidelně mnohem více svých zpravodajských řádek

než obsahu přednášky a diskuse k ní v sále o čtyřech stech či sedmi stech posluchačích. Nicméně se psalo, že tento „kontroverzní autor" zachovával „podivuhodně věcný" tón.[156]

Začátkem ledna 2011 udělovala Mohučská garda rancovníků[157] cenu kabaretiérovi Larsu Reichowovi a já jako její předchozí nositel jsem tu měl pronést laudatio. Když jsem se ujistil, že Lars Reichow je s tím srozuměn, souhlasil jsem. To však během příprav této akce vyvolalo v místních médiích nepopsatelný rozruch, zástupci SPD a Zelených v Mainzu se rozhodli pro bojkot a Lars Reichow byl vystavován nátlaku. Akce sama proběhla ve veselé a příjemné atmosféře, avšak tisk, rozhlas a televize se soustředily výlučně na dvě stě demonstrantů hlučících přede dveřmi. Lars Reichow mi k tomu později napsal:

„I když média šířila jiný obraz, já jen zřídkakdy zažil, aby moje malé umění bylo vnímáno s takovou přesností a takovým důvtipem.

Poté co jsem se musel učinit hluchým k četným dobře míněným radám, mám nyní dobré svědomí z toho, že jsem na vaše laudatio nerezignoval s kabaretně politicky korektním gestem ‚Já tuto cenu nepřijímám'. Byla by to bývala velká chyba, a to v mnohém ohledu!

V minulých týdnech jsem měl možnost zažít malou část toho, co jste si prožil vy, neboť přijetí ceny a oznámení, že se svým laudátorem nemám žádný problém, bylo zčásti provázeno takovou hysterií, jakou jsem dosud ze svého relativně lehkého žánru neznal. Nikdy předtím jsem se nesetkal s tak nekvalifikovanými a nesvéprávnými názory, zčásti plnými nenávisti. Primitivní způsob, jakým média zpracovávají snahu vytyčit nový obsah, bez jakékoli jeho reflexe, je neprofesionální a zničující. Nelze se zbavit dojmu, že ti, kdo pobírají honorář za řádek, tu jenom spěchají, aby už vydání svého listu měli odbyto a rychle si mohli jít užívat svého volna."[158]

Účel všech těchto kampaní a negativního nálepkování byl jasný: delegitimovat autora knihy jako osobu. V této perspektivě měly svůj smysl i falešné zprávy o mých výrocích, respektive jejich falzifikace. Uzavírám tuto část kapitoly jedním obzvlášť jasným a přesvědčivým případem:

V květnu 2011 za mnou přišla novinářka Güner Balciová. Vyrostla v Neuköllnu a její rodiče přišli do Německa z Turecka jako gastarbeitři.

Stanice WDR a RBB ji požádaly, zda by o mně natočila filmový dokument, který se měl vysílat na podzim 2011, rok po zveřejnění mé knihy. Nejprve jsem váhal, nakonec jsem ale souhlasil, neboť novinářka ve mně budila důvěru.

Nezávisle na těchto nabídkách získala Güner Balciová zakázku od ZDF, jejíž přijetí stanice WDR a RBB výslovně schválily. Pořad se měl natáčet během procházky čtvrtí Kreuzberg. Tuto procházku však bylo nutno přerušit kvůli nátlaku několika fanatiků, jímž se moji partneři nechali zastrašit. Došlo tu k nepěkným scénám vrhajícím na liberalitu této čtvrti špatné světlo. Güner Balciová sestavila velmi neutrální reportáž, která se vysílala v magazínu ZDF *Aspekty*.

O několik dnů později mě navštívila producentka chystaného dokumentu stanic WDR a RBB a sdělila mi, že Güner Balciová tento dokument nakonec dělat nebude, neboť filmem, který natočila pro *Aspekty*, se již „vyčerpala". Producentka mne žádala o souhlas s tím, aby se pořadu ujal jiný režisér, avšak dosud natočený materiál měl být použit. Váhal jsem, a když jsem se obrátil na Güner Balciovou, zjistil jsem, že je touto situací zcela překvapena a se svým odvoláním nesouhlasí. Nato jsem projekt odřekl a dosud natočený materiál jsem odmítl dát k dispozici.

WDR a RBB vzápětí svěřily reportáž třem jiným žurnalistům a 9. ledna 2012 se pořad vysílal pod názvem „Sarrazinovo Německo – Jak jedna debata rozděluje zemi".[159] Reportáž obsahovala rozsáhlý rozhovor s Heinzem Buschkowským a jeho výroky byly pomocí důmyslných střihů postaveny do kontrastu se mnou; to ho pobouřilo a dal to najevo i mně.

Já jsem pak už interviewován nebyl, neboť po odvolání Güner Balciové jsem další spolupráci odmítl. Zmínění autoři poté točili dvouhodinové autorské čtení v saském Döbelnu, zřejmě v naději na nějaký „kompromitující" materiál. Nic ale nenašli, a tak se rozhodli pro falzifikaci: Střihem spojili dva úseky, které od sebe oddělovalo 45 minut pořadu: v prvním úseku jsem hovořil o dědičnosti vlastností a užil jsem příkladu z chovatelství koní. Ve druhém úseku jsem referoval o datech svědčících o úrovni vzdělávacích úspěchů muslimských migrantů. Sestřihem vznikl neodbytný dojem: Sarrazin přičítá nepatrné úspěchy ve vzdělávání muslimských migrantů jejich genetickému vybavení.

Zmíněné stanice se od odstavené Güner Balciové zřejmě obávaly přílišné objektivity, což by odporovalo účelu jejich pořadu. A tak si pro svůj

pořad raději najaly tři osvědčené ideology názorového kartelu veřejnoprávní rozhlasové stanice a získaly produkt, jaký by dělal čest i *Černému kanálu* Eduarda von Schnitzlera v bývalé NDR.

Güner Balciová mi k tomu všemu napsala:

> „Na celé této debatě mě nejvíc zlobí, jak široce rozšířený je mezi mými kolegy i mezi politiky názor, že o Thilu Sarrazinovi a jeho knize se nesmí mluvit, natož točit film. Svoboda projevu a svoboda mínění jsou prostě velmi omezeny. I u nás. Toto poznání mě velmi zneklidňuje."

Ten, kdo opustí „dovolené" názorové spektrum, způsobí, že většina žurnalistů zapíná svůj „etiketizující modus". Takový jedinec přestává mít právo na přiměřené, férové zacházení a zpravodajství, je možno jej osobně zostouzet a jeho argumenty lze destruovat a oklešťovat. Stává se zatracencem. Účelem je udělat ze zostouzeného nelidskou bytost, jíž náleží sociální vyloučení. Průměrný občan milující spíše harmonii a lekající se konfliktů, který si rád zavyje s vlky, má být ochráněn nejen před stykem s postiženým, ale pokud možno vůbec s každým, kdo vytyčených zábran nedbá.

Je příznačné, že k tomu nejhoršímu zostuzování mé osoby došlo teprve tehdy, když jsem se v knize *Evropa euro nepotřebuje* veřejně vyslovil ke zcela jinému tématu. Na povrch tu zřejmě prorazila zběsilost nad tím, že se mne nepodařilo definitivně umlčet.[160]

Izolování, osamocování, umlčování

Spisovatel Richard Wagner, narozený v Rumunsku, se zkušenostmi ze života v reálném socialismu napsal, když debata kolem mne vrcholila: „Vzhledem k tomuto Tohuwabohu posledních týdnů si lze rozhodně klást otázku, v čem spočívá rozdíl mezi Spolkovou republikou a NDR. Spontánní odpověď: Ve Spolkové republice je i opozice proti svobodě názoru a pro zákazy výkonu povolání."[161]

Právně napadnutelné charakteristiky jako rozeštvávání lidu nebo urážka se v mé knize nedaly najít a výzvy k občanům apelující na jejich zdravé národní uvědomění, které měly lid obrátit proti mně, vyzněly naprázdno.

Muselo však existovat ještě něco jiného než verbální zášť, jíž ani neustálé opakování neučinilo přesvědčivější!

Vše, co jsem za osmatřicet let své práce ve službách státu a společnosti vykonal, budilo v médiích trvale jen nevalný zájem a je to tak koneckonců v pořádku. Vždyť miliony lidí plní denně a nenápadně svou záslužnou povinnost. Avšak člověk je bytost sociální a bez včlenění do společnosti, bez komunikace v kruhu svých spřízněných duší zajde na úbytě. Sociální izolace, vyslovená prokletím medicinmana, byla již v africké buši osvědčeným prostředkem, jak dohnat člověka nejprve ke smrti sociální a poté ke smrti fyzické.

Zajisté – něco udělat se muselo: Sarrazin byl členem představenstva Německé spolkové banky a kromě toho i členem SPD. Nic z toho nelze strpět u provokatéra a salonního rasisty! Již den před začátkem zveřejňování ukázek z mé knihy, 25. srpna 2010, prohlásil Wolfgang Schäuble, že by mu bylo stydno, kdyby člen jeho strany pronášel podobné výroky, a nepřímo požadoval, abych byl z banky vyhozen: „Je to problém a pan Weber by o tom měl přemýšlet."[162]

V den otištění ukázky a týden před zveřejněním knihy se tak vytvořil obrovský mediální tlak jak na mé vyloučení z SPD, tak na mé odstavení z představenstva Spolkové banky. Držitelé moci a úřadů byli zčásti na špici tohoto hnutí, zčásti mu jen pár dnů odolávali. Poté se začali tomuto tlaku poddávat.

Spolkový prezident Wulff píchl do prvního z četných vosích hnízd, jež na něj ještě čekala, když v jedné slabé chvíli veřejně prohlásil, že k mému propuštění nabídne svou pomocnou ruku. Přestože se v mé pracovně v bance hromadila stanoviska profesorů, kteří mé propuštění kvůli knize pokládali za nemožné, usnadnil jsem nakonec prezidentovi jeho prekérní situaci. Má kniha, chráněná zákonným právem na svobodu vyjadřování, by byla nemohla být dostačujícím důvodem k tomu, abych byl zbaven úřadu.[163] Přesto bylo správné, že jsem Spolkovou banku opustil, neboť kvůli své soukromé publicistické činnosti jsem nehodlal ohrozit pověst instituce, jíž jsem si vážil a již jsem pokládal za důležitou.

Politice však byl vystaven vysoký účet. Nikoli za mé penzionování, neboť já po Spolkové bance požadoval a dostal od ní jen takovou penzi, jakou bych byl dostal, kdybych si byl v bance odsloužil plný počet let. Vlastní cena spočívala v tom, že veškerá obvinění vůči mně vznášená prezident

banky nakonec veřejně odvolal. Logicky uvažující lidé si pak nutně kladli otázku, proč jsem vlastně z banky musel odejít.[164]

Roger Köppel k tomu napsal: „Proti Sarrazinovi nebyly použity argumenty, nýbrž politické sankce [...]. Šlo o to, co nejrychleji ho politicky a společensky kompromitovat. Hned zpočátku se mířilo na osobu, aby nebylo třeba vyrovnávat se s jejími stanovisky." A dochází k tomuto závěru: „Ano, v Německu smíte vyslovit svůj názor. Avšak ten, kdo vyslovuje názory vrchnosti nepříjemné, může ztratit práci a upadnout v opovržení. Ten je zasažen kumulovanou vylučovací silou státu."[165]

Když se můj odchod z banky na veřejném jevišti odehrál, aniž bych doznal zjevnějšího úrazu, veškeré naděje mediální smečky se vrhly k podnětům na mé vyloučení ze strany. Vše završil předseda strany Sigmar Gabriel, když na plná ústa pronesl, že jsou to právě Sarrazinovy teze, které v jejich absolutní perverznosti vedly v Německu k eutanazii a Osvětimi.[166] O to větší bylo rozčarování, když kárná komise SPD v mé knize neshledala nic rasistického ani nic protivícího se stranickému statutu a návrh stranického výboru byl nakonec s ostudou stažen, aniž bych byl na svých výrocích relativizoval či odvolal jedinou hlásku.

Nejosvědčenější metodou, jak potlačit nelibý názor, je o tomto názoru mlčet, anebo o něm za každou cenu informovat neúplně nebo povrchně a zběžně. V tom tkví i původ a jádro veškeré cenzury. Avšak mohutná vlna pobouření a stejná vlna nadšení, jaké se vzedmuly po vydání mé knihy *Německo páchá sebevraždu*, takové postupy znemožnily.

Vše jsem nakonec přestál, nejsem ani izolovaný, ani osamělý a cítím se dalek sebelítosti. Avšak zároveň mám za sebou zkušenost, jakou bych nepřál prožít nikomu.

Trest za příbuzenství

Tlaková vlna mediálního výbuchu nejsilněji zasáhla mou ženu. Od roku 1973 byla angažovanou, odborně i lidsky uznávanou učitelkou základní školy – nejprve v Kolíně nad Rýnem, pak v Bonnu, později v Mainzu a nakonec v Berlíně – a věrně mne provázela po cestách, na něž mne zavedlo mé povolání.

V Berlíně, kde vyučovala od roku 1999, byla stejně jako já šokována všemi osobitostmi tohoto města, jejího učitelstva a jeho správy, které

podle výsledků veškerých testů přivedli vzdělávací výsledky berlínských škol na tu nejnižší možnou úroveň v Německu. Často jsme to společně probírali a já se z jejích praktických zkušeností mnohému naučil. Nebylo pro ni vždy snadné zachovat ony standardy, které mimo Berlín byly normální. Já ji však podporoval v její snaze poskytnout dětem, za něž nesla odpovědnost, to nejlepší a před zkaženými měřítky Berlína se jen tak nesklonit.

Když jsem se v roce 2002 stal berlínským finančním senátorem a inicioval jsem velký, avšak zároveň kontroverzní balík strukturálních úspor, začali někteří rodiče, avšak především někteří lidé z vedení školy pokládat stále častěji za případné zchlazovat si své rozhořené dušičky na mé ženě, neboť na mne jako na senátora se dostat nemohli. Ačkoli vše přestála s nadhledem, šikaně svých nadřízených, jíž byla ve velkém stylu vystavována poté, co na podzim 2010 vyšla má kniha *Německo páchá sebevraždu*, již neodolala. V létě 2011 v důsledku této šikany ukončila svou profesní kariéru, pět let před zákonným penzionováním. Má kniha pro ni kvůli neslýchanému chování berlínské školní správy znamenala zákaz výkonu povolání. Úřadující senátor Jürgen Zöllner neměl dostatek odvahy, aby přiměřeně zasáhl a vynutil si korektní správní postup: kromě oportunismu nakonec zvítězila i zbabělost.

Má žena vděčila velkou měrou své robustní konstituci a značnou měrou též mé podpoře za to, že vinou neuvěřitelného dění kolem její osoby, vyvolaného mou knihou, psychicky neonemocněla. O svých zkušenostech později napsala knihu: *Hon na čarodějnice. Moje učitelování v Berlíně*.[167] Přes všechny právní námitky je kniha dosud na pultech a dobře se prodává. Zajímavé bylo, jak na tuto knihu reagovala média: Většinou ji pominula mlčením. Pokud k nějakým reakcím došlo, byly tím zápornější, čím levicovější bylo médium.

Nebyla náhoda, že to byl právě článek v centrálním orgánu levicového liberalismu, v deníku *Zeit*, který se pokoušel Ursulu Sarrazinovou zesměšnit, zatímco šikanu, jíž byla vystavena, bez vzrušení pominul.[168] A náhoda nebyla ani to, že toto ó jak liberální médium její stanovisko k tomuto skandálnímu článku uveřejnilo v silně zkrácené verzi.

Nejvíce ovšem i zde zabodoval portál *taz*, který napsal: Ursula Sarrazinová zde „pere své staré špinavé prádlo z dob, kdy učila na základní škole", místo aby, jak by si to *taz* představoval, odhalila „jemný, flitry posetý závoj, jímž je obestřen tajuplně exotický svět německé školní učebny plné dětí

z cizokrajných přistěhovaleckých kultur". Místo toho jen „odhaluje neprůsvitný závěs školních kabinetů a úřadoven – a ten je úzkoprsý a nažehlený do hran jako německý úřednický kapesník. [...] Tuhle knihu číst nemusíme."[169]

Jasné je jedno: Portál *taz*, stejně jako veškerý levicově liberální tisk, chce raději dojemný kýč nezávazné multikulti než konkrétní pravdu o chátrání berlínského vzdělávacího systému a způsobu chování jeho vedoucích úředníků, mezi nimiž se střídá nekompetence s kriminalitou. V realitě berlínské správy jde o věci, které daleko přesahují takové „lapálie", jako je opožděná dostavba berlínského letiště, jehož náklady přesáhnou původní plán o několik miliard eur.

Trest za příbuzenství ve službách křesťanské lásky k bližnímu

Doslov připomínající frašku se k tématu „trest za příbuzenství" odehrál v evangelické farnosti Halberstadt. V zimním kostele této farnosti pořádal od roku 2005 farář Hartmut Bartmuß pod názvem Halberstadtské večery přednášky a diskuse s širokým spektrem odborných a politických témat.[170] Také já jsem tu v dubnu 2011 měl přednášku a její ohlas byl příznivý. Již tehdy však byly činěny pokusy moje pozvání k této přednášce zmařit a do čela těchto pokusů se postavila zemská biskupka Luteránské církve středního Německa Ilse Junkermannová.

V dubnu 2013 se v Halberstadtu mělo pořádat autorské čtení Ursuly Sarrazinové. Autorka již dostala pozvání a svou účast přislíbila. Nicméně čtyři týdny po tomto příslibu obecní církevní rada v Halberstadtu pozvání většinou hlasů odmítla se zdůvodněním, že „se lze obávat podobných konfliktů, k nimž došlo při vystoupení jejího manžela Thila Sarrazina".[171] Jinak řečeno, jediným důvodem k odmítnutí přednášky bylo to, že přednášejícím hostem byla manželka Thila Sarrazina. Během mého vystoupení totiž k žádným konfliktům nedošlo, celé se odehrálo velmi harmonicky. Šlo tedy zjevně jen o to, aby teď vyhráli ti, kteří tehdy mému pozvání nedokázali zabránit.

Farář Bartmuß k tomu řekl: „Jsem otřesen. [...] Mysleli jsme si, že po skončení NDR něco podobného už nikdy nebudeme muset zažít." Poukázal na to, že „zrušená pozvánka pro Ursulu Sarrazinovou právě v tematickém

roce Lutherovy dekády[172] věnovaném toleranci je svérázný počin".[173] V kostele, v němž krátce předtím hovořil Bodo Ramelow ze strany Levice, neměla vystoupit členka církve Ursula Sarrazinová, někdejší učitelka základní školy, členka SPD a dcera předsedy odborového svazu, a to jen proto, že se provdala za toho „nesprávného" muže.

Když se z této události vyvinula týdny trvající veřejná kontroverze, obecní církevní rada faráře Bartmuße jako moderátora Halberstadtských večerů bez rozpaků odvolala a osmiletou spolupráci ukončila faxem bez poděkování. To celou diskusi ještě víc rozdmýchalo. V dopise deníku *Magdeburger Volksstimme* k tomu má žena napsala:

> „Obecní církevní rada v Halberstadtu teď vyvolala právě tu diskusi, které chtěla zabránit, a to zcela bez mého přičinění.
>
> Při nejlepší vůli neumím pochopit, jak bych přednáškou či rozhovorem o škole mohla uškodit celému městu. Halberstadtští občané jsou tu opravdu velmi poručníkováni. O tom, co jim prospívá nebo škodí, by si nejspíš raději rozhodovali sami. Jde tu opravdu o kuriózní argument.
>
> Mám velmi specifické osobní zkušenosti se spolkovým školským systémem a o tento systém, v němž existují takovéto nedostatky, v němž může docházet k takovým šikanám, jde. Nebo snad chtěla halberstadtská obecní církevní rada dát najevo, že na paní Sarrazinovou lze uplatňovat jiná než obvyklá lidská měřítka?
>
> Ostatně: Jak může halberstadtská obecní církevní rada vědět, zda a čím mohu přispět k diskusi o vzdělávání? Tato rada nezná ani mě, ani mou pedagogickou práci a její vyjádření nebudí dojem, že některý z členů rady mou knihu četl."[174]

Závěr je jasný: Trest za příbuzenství není jen perverze, která zanikla se zánikem národního socialismu. Morální trest za příbuzenství existuje i dnes a zde v Německu. Ze všech nejméně to chtějí vzít na vědomí ona média, která tento trest vykonávají. Avšak kdyby si to sama před sebou přiznala, poškodila by obraz sebe samých. A to raději mlčet anebo všemožně šířit zášť!

Skandál a publicistický konflikt

To, co se mi přihodilo, jsem v době oněch událostí pociťoval jako cosi mimořádného. Proměnilo to mé vnímání světa, ale se systematizací získaných zkušeností jsem nijak nepospíchal. Teprve časový odstup a další četba mi umožnily poznat, že celý proces všech pokusů o skandalizaci kolem knihy *Německo páchá sebevraždu* se všemi jeho nechutnými detaily probíhal opravdu podle osvědčeného a pravidelně aplikovaného schématu, jaké lze v té či oné formě najít u všech publicistických skandalizací. Tento proces a jeho dynamiku popsal specialista na výzkum médií Hans Mathias Kepplinger takto:

> „Způsob reakcí a jejich intenzita spočívají u všech velkých skandálů v souhře intenzity skandalizace médii a jí etablovaných představ, emocí a tendencí chování. Nějaká často jen zdánlivě správná představa je spjata se zdánlivě morálně nutným vzrušením a v obou případech jde o tutéž příčinu, o mediální zobrazení jevu; v průběhu skandálu se pak zdánlivě správná představa a zdánlivá morální nutnost reakce na ni vzájemně posilují. Zda je daná představa oprávněná, nebo nesprávná, nedokáže většina veřejnosti zjistit a ani žurnalisté v tom často nemají zcela jasno. K představě o události patří pobouření a víra ve vše, co toto pobouření může posilovat. Představy a pocity jsou ve vzájemném souladu."[175]

Běs skandalizace se u zúčastněných médií a veřejnosti postará o citově ovládanou sebejistotu, která v sobě zdánlivě nese svou vlastní pravdu a způsobuje, že jakékoli dokazování pravdy je zbytečné a vyvrácení domnělé pravdy obtížné, ba nemožné. Většina skandálů je založena na skutečné nepravosti, avšak jen pět až deset procent nepravostí, o nichž se mluví v médiích, způsobí skandál.[176] V mnoha případech je velikost skandálu a význam odhalené nepravosti v naprostém nepoměru a stále znovu dochází k velkým skandálům, které se zakládají na houževnatě napadaných nepravostech, které ve skutečnosti vůbec neexistují. Velikost a rozsah skandálu nejsou kritériem pravdy a skandalizace sama není spolehlivou cestou k jejímu hledání.

Úspěšná skandalizace coby „mediální pranýř" se často přirovnává k veřejnému pranýři ve středověku. Je to zároveň správné i zavádějící. Veřejný

účinek je sice stejný, nicméně středověký pranýř byl výsledkem soudního procesu, který byl spjat s hledáním pravdy a nakonec vedl k trestu, jímž byl právě pranýř. Naproti tomu publicistická skandalizace je obžalobou, rozsudkem i trestem, který vynášejí lidé nekompetentní a stranicky zaujatí, spíše než s řádným soudem srovnatelní s lynčujícím davem, který domnělého zloděje koní či hanobitele žen bez okolků pověsí na nejbližším stromě.

Skandalizace většinou vychází z několika vůdčích médií a velká smečka novinářů, opisujíc od sebe navzájem a budíc nové a nové emoce, vzápětí pádí v jejich šlépějích. Skandalizace sílí sama sebou jako chór řecké tragédie, aniž vlastním věděním či novým elementem jakkoli posouvá její děj.

V procesu skandalizace hraje skandalizovaná osoba roli zloducha, o jehož vině není třeba diskutovat. Protože je již jasné, že je to zloduch, jsou všechny prostředky jeho karikování, osočování a ponižování v zásadě legitimní a náležité. Každá diferenciace a jakékoli zvažování by skandálu jako takovému ubraly na jeho skandalizační ceně. Cílem skandalizace je skandalizovaného dovést k zaslouženému trestu, izolovat ho, zostouzet, zbavovat cti, jeho přátele a podporovatele zbavovat odvahy. Každý, kdo ve své podpoře a relativizaci zajde příliš daleko, musí snášet, že jsou zpochybňovány jak jeho kompetence, tak čistota jeho motivů.[177] Hrozí mu, že vír skandalizace s sebou strhne i jeho. A tak úspěch skandalizace spočívá v tom, že potenciální podporovatelé dotčené osoby se stáhnou do ústraní a obestřou se mlčením. Takto vykonaná izolace skandalizované osoby účinek mediálního pranýře završuje. Dokonalá je skandalizace tehdy, jestliže skandalizovaný odstoupí ze všech svých úřadů a dál už se jako izolovaná osoba propadá do bezvýznamnosti. V ní kromě své rodiny a pár přátel už nikoho nemá a objevit se kdekoli na veřejnosti se téměř neodváží. V případě Christiana Wulffa měla skandalizace úspěch. Jeho neobratnost v komunikaci ho nakonec přiměla k odstoupení z úřadu spolkového prezidenta a všechna obvinění z korupce vyšuměla.[178]

Takový osud byl chystán i mně a začátkem září 2010 to několik dnů skutečně vypadlo, že skandalizátoři budou úspěšní. Avšak jejich pokus ztroskotal a skandalizace se změnila v publicistický konflikt.

K těm, kteří se hned zpočátku postavili proti Sarrazinovi a později se ocitli v nedobrém světle, patřili podle Kepplingera zejména kancléřka Merkelová a prezident Wulff. Kepplinger jmenuje šest důvodů, proč skandalizace ztroskotala:

- Názor obyvatelstva, jak se odrážel v úspěšném prodeji knihy a ve výzkumech veřejného mínění.
- Co do rozsahu a intenzity bezprecedentní reakce publika na negativní zpravodajství a projevy v televizi.
- Přímá reakce řady Židů na mé nařčení z antisemitismu: „Tím se stal dosud úspěšný smrtící argument bezcenným."
- Množství vědeckých stanovisek, díky nimž se „námitky proti vědecké neudržitelnosti Sarrazinových tezí zhroutily".
- Obrana Sarrazina „řadou významných žurnalistů a publicistů".
- „Zřejmě rozhodujícím důvodem ztroskotání této skandalizace byl tematický přechod diskuse o Sarrazinových tezích k diskusi o názorové svobodě v Německu."[179]

Kepplinger dále cituje Bertholda Kohlera, který 9. září 2010 ve *FAZ* napsal:

> „Co v této republice můžeme říkat a psát, aniž se tak čas od času vystavíme nebezpečí, že budeme nařčeni dokonce z ‚opovrhování lidmi', jaké jsou Sarrazinovi kritici schopni rozpoznat právě jen u něho, a ohrozíme tím svou existenci. [...] V každém případě se zdá, že u části elit této země se vytratilo vědomí toho, že svoboda názoru, která je konstitutivním prvkem demokracie, se netýká jenom těch názorů, které jsou pokládány kancléřkou za užitečné a obzvláště chytrými sloupkaři za hodné diskuse, a takových názorů, které odpovídají právě platnému stavu vědeckého poznání, nýbrž i výroků mylných, zavrženíhodných a deklasujících, pokud nepřesahují hranici ostatních ústavou garantovaných právních hodnot."[180]

K postojům „Německo podle Sarrazina" se vyjádřil sociolog Josef Schmidt takto: „Vítězi jsou realisté, jimž hesla jako rozmanitost, otevřenost světu a tolerance nejsou pohodlnými polštáři k odpočinku; a kteří nevěří, že politická rozhodování lze trvale nahrazovat morální kazatelnou a jazykovou regulací."[181]

Bylo mou snahou, abych se v této kapitole co nejvíce zdržel všech emocí. Fakta hovoří sama za sebe a všech unáhlených soudů bychom se měli beztak raději zdržet.

Poznámky

1 Srov. Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, Paperback-Ausgabe, München 2012, s. 1nn.

2 Např. poslanec SPD Rüdiger Veit z Gießenu na plenárním zasedání Spolkového sněmu 5. června 2013 prohlásil, „že mnohé teze pana Sarrazina nesou známku osobnosti psychopata opovrhujícího lidmi", s. 30 608 plenárních protokolů 17/242.

3 Srov. Steven Pinker: *The Blank Slate*, o. c., s. 109nn.

4 Tak je tomu nejen v Německu, ale i v celé Evropě. Ve většině zemí však statistika porodnosti nepřipouští dostatečnou diferenciaci podle etnicity a původu, nýbrž zaměřuje se pouze na státní občanství. Zůstává pak nejasné, nakolik je například ve Francii celková čistá reprodukční kvóta 2,0, což je v Evropě špičková hodnota, ovlivněna přistěhovalectvím.

5 Richard David Precht: Soziale Kriege. Vom Unbehagen der bürgerlichen Mittelschicht, *Der Spiegel* 39/2010, s. 176.

6 Hartmut El Kurdi: Die Rückkehr des Rechenritters Sarrazin, *taz*, z 24. srpna 2010.

7 Hans-Ulrich Jörges: Wer den Schuss nicht hört, *Stern* 47/2010, s. 48.

8 *Stern* 37/2010, s. 141.

9 Gerhard Schurz: Sarrazin verteidigt jene Werte, aus denen die SPD hervorging, *Focus* l/2011, s. 56nn.

10 Jürgen Kaube: Pflichtlektüre für die SPD. Deutschlands bedeutendster Sozialhistoriker verteidigt Thilo Sarrazin, *FAZ* z 8. října 2010, s. 31.

11 Erich Weede: *Demographie, Intelligenz oder Humankapital und Zuwanderung. Schafft Deutschland sich ab? Hat Thilo Sarrazin recht?*, in: Jürgen Bellers (Hrsg.): Zur Sache Sarrazin, Berlin 2010, s. 65, 71.

12 Pozn. překl.: O sociálních poměrech v této berlínské čtvrti se Sarrazin rozepisuje ve své knize *Deutschland schaft sich ab* (česky *Německo páchá sebevraždu*) a rozsáhle zde cituje jejího starostu Buschkowského, který na toto téma nedávno vydal knihu *Neukölln ist überall* (*Neukölln je všude kolem nás*).

13 Gustav Seibt: Dem Bewahren, Schönen, Guten, *SZ-Magazin* z 27. listopadu 2010, s. 48nn.

14 Matthias Dusini: Neo-Avantgardisten der Höflichkeit?, *Der Standard* z 25. listopadu 2010, s. 33.

15 Thea Dom: Tribunal der Gutmeinenden, *Die Zeit* z 30. září 2010, s. 5.

16 Heribert Seifert: Lärmige Inszenierungen. Thilo Sarrazin und der widersprüchliche Kampf um Kommunikationskontrolle, *Neue Zürcher Zeitung* ze 7. září 2010.

17 Henryk M. Broder: Für den tierischen Ernst, *Die Weltwoche* 1/2011, s. 15.

18 Harry Nutt: Von hosenverkaufenden Jünglingen und Kopftuchmädchen, *Magazín der Berliner Zeitung* z 27. listopadu 2010, s. M08.

19 Citováno podle Michael Hanfeld: Eine nachhaltige Debatte?, *FAZ* z 18. září 2010, s. 31.

20 Pozn. překl.: V originále *Deutschland schafft mich ab.* Jde o narážku na titul Sarrazinovy knihy *Deutschland schafft sich ab*, česky *Německo páchá sebevraždu.*

21 Hilal Sezgin*: Deutschland schafft mich ab*, in: Patrick Schwarz (Hrsg.), Die Sarrazin-Debatte, Hamburg 2010, s. 184.

22 Necla Kelek: Sarrazins Analyse ist eine Ohrfeige für die Parteien, *Focus* 36/2010, s. 60n.
23 Chaim Noll: Annullierung der Aufklärung, *Die Achse des Guten* z 5. října 2011, viz http://www.achgut. com/dadgdx/index.php/dadgd/artikle/annulierung_der_aufklaerung/.
24 *Mitteldeutsche Zeitung* z 15. listopadu 2011.
25 Dieter E. Zimmer: *Ist Intelligenz erblich? Eine Klarstellung*, Hamburg 2012, s. 8.
26 Pozn. překl.: Jde o televizní zprávy stanice ARD.
27 Srov. *Auftakt der Muslimischen Hauptstadtgespräche des ZMD war ein voller Erfolg*, viz: http://islam.de/22501, s. 143.
28 Tak učinil např. Nils Minkmar: Lesen ist nicht genug, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 19. září 2010.
29 Maram Sten: *Der benutzte Jude, in: Deutschlandstiftung Integration* (Hrsg.): Sarrazin. Eine deutsche Debatte, München 2010, s. 143.
30 Ich lerne natürlich Deutsche, Interview mit Yoram Ben-Zeev, *Welt am Sonntag* z 19. září, s. 3.
31 Peter Wortsmann v deníku *Zeit* poukázal na souvislost s Johanesem Reuchlinem, který svou knihou *Augenspiegel* z roku 1511 agitoval za náboženskou toleranci a zvolil si k tomu titulek „Nepalte to, co neznáte". *Die Zeit* z 5. ledna 2011, s. 16.
32 Pozn. překl.: Gottfried Benn (1886–1956) byl významný německý spisovatel.
33 Frank Schirrmacher: *Ein fataler Irrweg*, in: Sarrazin. Eine deutsche Debatte, o. c., s. 24.
34 Rüdiger Safranski: Die Zähmung des Menschen, *Der Spiegel* 38/2010, s. 171nn.
35 Müssen wir das Kindergeld kürzen?, interview s Juttou Allmendinger, *Die Welt* z 31. května.
36 Clemens Wergin: Herzliche Grüße von Henrico, *Die Welt* ze 14. září 2010, s. 7.
37 Henryk M. Broder: Thilo und die Gene, *Der Spiegel* 36/2010, s. 163.
38 Ich finde Sarrazin mutig, interview s André Herzbergem, *Junge Freiheit* z 10. září 2010.
39 Lorenz Maroldt: Anstiftung zur Ablenkung, *Tagesspiegel Online* z 24. srpna 2010, viz http://www.tagesspiegel.de/meinung/spd-und-sarrazin-anstiftung-zur-ablenkung/1909894.html.
40 Pozn. překl.: „Čestný kříž německé matky" zavedl Adolf Hitler nařízením z 16. prosince 1938. Zkráceně byl nazýván „mateřský kříž" (Mutterkreuz).
41 Srov. Mutterkreuz des Tages: Kinderprämie, *Junge Welt* z 29. listopadu 2010, s. 160.
42 Citováno podle Henryk M. Broder: Eine Art Massenhysterie, *Spiegel JahresChronik* 2010, s. 160.
43 Armgard Seegers: Was darf man heute sagen? *Hamburger Abendblatt* z 1. září 2010.
44 Peter Suhrkamp (Hrsg.): *Deutscher Geist. Ein Lesebuch aus zwei Jahrhunderten*, Frankfurt am Main 1953.
45 Peter Suhrkamp: *Vorwort zur zweiten erweiterten Ausgabe*, in: tamtéž, o. c., s. 16.
46 Srov. Timothy Garton Ash: Germans, More or Less, *The New York Review of Books* z 24. února 2011.
47 Srov. Christopher Clark: *Die Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog*, München, 2013.

48 Cität od Klause von Dohnanyi.
49 *Berliner Morgenpost Online* z 1. října 2012.
50 *Handelsblatt* z 21. září 2010.
51 *Financial Times Deutschland* ze 3. ledna 2011.
52 Srov. Lesung von Heinz Buschkowsky abgebrochen, *Berliner Morgenpost* z 15. března 2013, s. 9
53 Čtenářský dopis adresovaný mně z 22. prosince 2011.
54 Michael Stürmer: Toleranz kommt nicht von allein, *Die Welt* z 25. listopadu 2010. s. WR1.
55 Henryk M. Broder: Eine Art Massenhysterie, o. c., s. 160.
56 André F. Lichtschlag: Der Fall Sarrazin als Zeitenwende?, *Eigentümlich frei* z 1. října 2010, s. 28.
57 Citováno podle Henryk M. Broder: Eine Art Massenhysterie, o. c., s. 162.
58 Stephan Hebel: Der Ruf des Rattenfängers, *Frankfurter Rundschau* z 1. září 2010.
59 Oliver Schlicht: Heimspiel für den Welterklärer. Der umstrittene Publizist zu Gast in der Kirche Sankt Moritz in Halberstadt, *Volksstimme Online* z 16. dubna 2011, viz: http://www.volksstimme.de/nachrichten/sachsech_anhalt/478127_Heimspiel-fuer-den-Welterklaerer.html.
60 Thilo Sarrazin: Deutschland schafft sich ab, o. c., s. 32. Pozn. překl.: V českém vydání *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011, s. 31.
61 Jednu z prvních recenzí, sice polemickou, zčásti ale výstižnou, napsal Bruno Preisendörfer: Intelligenz ist zu 50 bis 80 Prozent angeboren, *Der Tagesspiegel* z 27. srpna 2010, s. 6. Velmi brzy se objevila i recenze od Matthiase Kamanna: Nur als Provokateur originell, *Die Debatte*, o. c., s.23.
62 Frank Schirrmacher: *Ein fataler Irrweg*, in: Sarrazin. Eine deutsche Debatte, o. c., s. 23.
63 Tamtéž, s. 24.
64 Má odpověď týkající se věcných souvislostí je obsažena v úvodu k brožovanému vydání. Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. XXXIIInn.
65 Frank Schirrmacher: *Ein fataler Irrweg*, o. c., s. 25.
66 Avšak protože se geneticky podmíněná část inteligence dědí, existuje nutně i v tomto ohledu souvislost s demografií.
67 Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 287. Pozn. překl.: V českém vydání *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011, s. 251.
68 Srov. Die Zustimmung beunruhigt mich etwas, Gespräch mit Frank Schirrmacher und Thilo Sarrazin, *FAZ* z 2. října 2012.
69 Matthias Matussek: Die Gegenwut, *Spiegel Online* z 6. září 2010, viz: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/sarrazin-debatte-die-gegenwut-a-715836.html.
70 Výraz „cizinec"se v německém originále na jeho 464 stranách objevuje pouze třikrát.
71 Christian Geyer: So wird Deutschland dumm, *FAZ* z 26. srpna 2010, s. 27.
72 Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 329. Pozn. překl.: V českém vydání *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011, s. 286.

73 Christoph M. Schmidt: *Falsch verstandene Statistik und Rasismus*, in: Sarrazin. Eine deutsche Debatte, o. c., s. 134.

74 Dietmar Neurer: Sarrazin wettert gegen Taksim-Demonstranten, *Handelsblatt Online* z 24. června 2013, viz: http://www.handelsblatt.com/politik/deutschland/vergleich-mit-akw-demos-umstrittene-sarrazin-thesen-zu-tuerken-und-arabern/8393242-2-html.

75 Das Schweigen des Präsidenten, *Stuttgarter Nachrichten* z 22. září 2010, s. 4.

76 Interview s Gertem Wildersem. *Der Spiegel* 45/2010.

77 Hans-Ulrich Jörges: *Ein Ungeheurer wird freigesetzt*, in: Sarrazin. Eine deutsche Debatte, o. c., s. 155.

78 Friedemann Kohler: Deutschland einig Wutbürgerland?, *Stern Online* ze 17. prosince 2010, viz: http://www.stern.de/panorama/das-wort-des-jahres-2010-deutschland-einig-wutbuergerland-1635418.html.

79 Ulrike Posche: Der Besserwisser, *Stern* z 27. prosince 2012, s. 72.

80 Heribert Prantl: *Willkommen!*, in: Sarrazin, Eine deutsche Debatte, o. c., s. 165.

81 Franziska Augstein: *Verkehrung des Selbstverständnisses*, Festrede zum Otto-Brenner-Preis, 17. listopadu 2010.

82 Arno Widmann: Der Fall Sarrazin, *Frankfurter Rundschau* z 2. srpna 2010, s. 33.

83 Das hat einige sehr aufgeregt, interview s Wolfgangem Benzem, *Die Zeit* z 18. listopadu 2010, s. 25.

84 Daniela Kaya: Warum trinkt Steinbrück Eierlikör; Die SPD versagt als Partei der Einwanderer. Eine sozialdemokratische Stilkritik, *Die Zeit* z 16. května 2013.

85 Gabor Steingart: Über Aufstieg und Fall entsheidet die Bildung einer Gesellschaft, *Handelsblatt* z 1. října 2010, s. 19.

86 Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 175. Pozn. překl.: V českém vydání *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011, s. 157.

87 Johanes Patzig: Sarrazin im Hexenkessel, *Münchner Merkur* z 1. října 2010, s. 2.

88 Peter Fahrenholz: Terapeut und Brandstifter, *Süddeutsche Zeitung* z 1. 2010, s. 13.

89 Armin Nassehi: Mein Abend mit Sarrazin, *Die Zeit* ze 7. října 2010, s. 55.

90 Nils Minkmar: Lesen ist nicht genug, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 19. září 2010, s. 26.

91 Giovanni di Lorenzo und Helmut Schmidt: *Verstehen Sie das, Herr Schmidt?* Fragen an den Altkanzler, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 223.

92 Heribert Prantl: Willkommen!, *Süddeutsche Zeitung* z 11. září 2010, s. 3.

93 Klaus J. Bade: Das einträgliche Geschäft mit der Angst, *Neue Zürcher Zeitung* z 25. listopadu 2010.

94 Reinhardt Mohr: Die Diskursraumpfleger, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 24. října 2010, s. 11.

95 Matthias Geis und Bernd Ulrich: *Alles, was rechts ist*, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 201.

96 Bernd Ulrich und Özlem Topcu: *Sind Muslime dümmer?*, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 110nn.

97 Bernd Ulrich: *Wo Rauch ist, ist auch Feuer*, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 138nn. Teprve postupně jsem začal chápat, že to není tak, že bych právě já byl levicově liberálními médii poctěn výjimečně nechutnými útoky. Spíše jde o to, že tato média často podléhají pokušení denunciovat vše, co se znelíbí jejich myšlenkovému mainstreamu. „Pravicově populistický" je přitom jejich oblíbené bojové heslo, jímž veškerým míněním a postojům, které se nelíbí, dávají preventivní hnědý nátěr. Do podzimu 2010 jsem např. nijak nevnímal existenci pravicově konzervativního týdeníku *Junge Freiheit*. Avšak kdekoli byl nyní tento časopis zmíněn, tam téměř nikdy nechyběla zmínka o jeho „pravicovém populismu". Vzal jsem tento týdeník na vědomí teprve tehdy, když mě nevyžádaně začal zásobovat kopiemi svých článků k sarrazinovské debatě. Jeho zprávy byly pokaždé stejně seriózní jako průměrná *Spiegel*-Story, a ve věcné hloubce dokonce převýšily úroveň *Süddeutsche Zeitung* nebo *Frankfurter Rundschau*. Atribut „pravicově populistický" měl zřejmě sloužit jeho delegitimizaci.

98 Necla Kelek*: Ein Befreiungsschlag*, in: Sarrazin. Eine deutsche Debatte, o. c., s. 38.

99 Srov. Frank Decker: *Der neue Rechtspopulismus*, Hamburg 2003.

100 Dopis z 19. ledna 2011.

101 Pozn. překl.: Jde o pravidelnou politickou talk show německé televizní stanice ARD.

102 Je to podobné, jako kdybych poté, co bych v této své knize postup profesora Deckera definoval jako *hloupé blábolení*, tuto definici napříště použil jako důkaz toho, že pan profesor Decker je hloupý blábolivec.

103 Andreas Sentker: Keine Angst vorm schwarzen Mann, *Zeit Wissen* z 5. října 2010, s. 13.

104 Ich habe lange mit mir gerungen, interview s Matthiasem von Blumencron, *taz Online* z 27. srpna 2010, viz: http://www.taz.de/!57607/.

105 Hilal Szegin: *Deutschland schafft mich ab*, o. c., s. 189.

106 Daniel Bax: *Nein zum Salonrassismus*, in: Sarrazin: Eine deutsche Debatte, o. c., s. 120nn.

107 *Eine Gefahr für die Demokratie, Eberhard Schultz im Gespräch mit Karlen Vesper*, in: tamtéž, s. 103.

108 Daniela Kaya: *Warum trinkt Steinbrück Eierlikör?*, o. c.

109 Andrea Seibel: *Der politische Islam bleibt eine Gefahr für alle*, o. c.

110 Josef Joffe: *Die Rassismusfalle*, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 183n.

111 Zkratka anglického názvu *Committee on the Elimination of Racial Discrimination*, česky obvykle pod názvem *Výbor pro odstranění rasové diskriminace.*

112 Tento výbor v nótě z 26. února 2013 adresované spolkové vládě žádost Tureckého svazu podpořil. Srov.: http://www2ohchr.org/English/bodies/cerd/docs/CERD-C-82-D-48-2010-English.pdf. To vyvolalo novou vlnu pobouření, jež se přehnala některými médii. V berlínském deníku *Tagesspiegel* ohlašovaly 18. dubna palcové titulky „OSN kárá Německo kvůli Sarrazinovi" článek Fatiny Keilaniové, v němž byly jak mé výroky, tak věcné souvislosti reprodukovány zkresleně.

113 Alexander Wendt k tomu napsal: Tomuto grémiu předsedá ruský politolog Alexej S. Avtonomov, který získal svůj doktorský titul v roce 1984 za časů generálního ta-

jemníka KSSS Konstantina Černěnka. Jeho alžírský zástupce Nourreddine Amir, ročník 1940, od šedesátých let loajálně sloužil jako kariérní diplomat střídajícím se autokratickým režimům své země. O čínském členovi výboru Yong'an Hunagovi, ročník 1945, se toho ví jen málo: poslední jeho profesionální zakotvení, které CERD oznámil, se datuje rokem 1992. Rumun Ion Diaconu, narozen 1938, v osmdesátých letech v OSN zastupoval říši stalinistického diktátora Nicolae Ceausesca. Ostatní členové výboru pocházejí ze státních aparátů těchto zemí: Togo (jemuž od roku 2005 vládne volební podvodník), Burkina Faso (od roku 1987 ovládaného pučistou) a Nigérie, na jejímž severu vládne šaría včetně trestů bičování a rozsudků smrti nad nezletilými. Zástupci klasických západních států jsou v tomto povedeném výboru OSN v menšině. Snad se starosti Němců nad rozsudkem tohoto výboru poněkud zrelativizují, dozvědí-li se, v jaké řadě rasistických států se to ocitli. Od doby založení tohoto výboru v roce 1984 do roku 2012 se polovina všech stížností (21) obracela proti Dánsku, na něž si neustále stěžují především muslimští přistěhovalci, zbytek pak připadá na takové problémové země, jako je Austrálie (8 případů), Švédsko (3 případy), Nizozemí (dvakrát) a další demokratické země. Jedna stížnost se v roce 2009 obrátila proti Rusku, CERD ji však odmítl jako nepřípustnou. Tato poněkud jednostranná orientace tohoto výboru nevyplývá jen ze složení jejího členstva, ale také z toho, že čínští Tibeťané nebo pronásledovaní křesťané v Nigérii si v zájmu svého zdraví a života pořádně rozmyslí, zda si mají stěžovat u OSN. Všude totiž nepanuje takové vstřícné stížnostní klima jako v Dánsku." Srov. Alexander Wendt: Lupenreine Antirassisten, *Die Achse des Guten* z 2. května 2013, viz http://www.achgut. Com/dadgdx/index.php/dadgd/article/lupenreine_antirassisten.

114 Srov. Gunnar Schupelius: Thilo Sarrazin wird gerügt, SPD freut sich, *BZ* z 24.dubna 2013.

115 Výboru byly patrně předloženy jen výňatky z tohoto interview, navíc s překladovými chybami (např. výraz *„časem se musí normalizovat"* byl přeložen jako *disappear over time*). Christian Tomuschat v jedné pozoruhodné analýze ukazuje „jak se původní koncept ochrany lidských práv [...] chránit jednotlivce před nadměrnou mocí státních institucí" ve svém jádru obrací a „původní občanské svobody jako svoboda názoru a svoboda projevu jsou potlačovány v zájmu zajištění společenské harmonie"; poukazuje na existující nebezpečí, jestliže „z důvodů politické korektnosti je zaváděn systém názorové policie, který odporuje podstatě demokratické otevřenosti". K četným závažným nedostatkům usnesení výboru mimo jiné poznamenal: „Čtenáři se tu ani nesděluje, jak je třeba chápat pojem rasy nebo rasově určené sociální skupiny, ani tu není připojeno nějaké hodnocení, které by přednesené skutečnosti uvedlo v souvislost s relevantními právními normami." Výbor podle něj „neprokázal, kde pan Sarrazin rozšiřuje rasistické myšlenky nebo podněcuje k rasové nenávisti". Výbor zcela zřejmě Sarrazinovy výroky ani nečetl v jejich souvislostech, ani nepřezkoumával jednotlivé elementy vzhledem k jejich relevanci pro použitelnost článku 4 dohody. [...] Podle stanoviska výboru se již sám principiální výrok o existenci propasti mezi Němci a osobami tureckého původu rovná rozšiřování rasistických myšlenek. Jinými slovy, výbor se snaží zabránit tomu, aby se o tomto faktu veřejně diskutovalo; chce nastolit tabu." Christian Tomuschat: *Der Fall Sarrazin vor dem UN-Rassendiskriminierungsausschuss*, EuGRZ 2013, s. 262nn.

116 Právě tímto směrem míří turecká kritika Německa, ať už pochází od Turků žijících v Německu, nebo z Turecka samého. U příležitosti zahájení procesu týkajícího se vražd spáchaných NSU turecký list *Star* přinesl tento komentář: „Celé Turecko a všichni Turci žijící v Německu tento případ pozorně sledují. Přejí si, aby se tento proces týkal nejen spáchaných vražd, ale i samého německého rasismu. Kancléřka Merkelová zdůrazňuje, že německý stát udělá všechno pro to, aby pachatelé byli potrestáni. Avšak její slova znějí málo důvěryhodně. Neboť ona sama a její křesťanskodemokratická strana mají pro německé Turky jen málo porozumění. Rasismus je v této zemi všudypřítomný." Citováno podle Karen Krüger: Die Nazis und der Staat. NSU-Prozess in den türkischen Medien, *FAZ* ze 7. května 2013.

117 Oriana Fallaci: *Die Wut und der Stolz*, o. c., s. 185nn.

118 Proneseno během jedné diskusní akce v Mnichově, viz: http://de.wikipedia.org./wiki/Hatice_Aky%C3%BCn#cite_note-5.

119 Pozn. překl.: Tento výrok však Sarrazin cituje v jedné ze stovek poznámek své knihy; říká v něm: „Toho, kdo nic nedělá, přece nemusím akceptovat. Nemusím respektovat nikoho, kdo se nechává živit státem, ale tento stát odmítá, nestará se rozumně o vzdělávání svých dětí a neustále produkuje malá děvčátka s šátkem na hlavě."

120 Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 308n. Pozn. překl.: V českém překladu, o. c., s. 269.

121 Gerd Habermann: *Rezension von Deutschland schafft sich ab, eigentümlich frei* z 1. října 2010, s. 59.

122 Arno Widmann: Für unser Land, *Frankfurter Rundschau* z 26. srpna 2010, s. 11.

123 Novinářka Güner Balciová, která vyrostla ve čtvrti Neukölln, uvedla tento příklad během jedné pódiové diskuse a podotkla, že z těchto důvodů v této čtvrti se svým dítětem nežije.

124 Citováno podle Henryk M. Broder: *Eine Art Massenhysterie.*, o. c., s. 159.

125 K tomu jeden příklad: V srpnu 2013 publikovala Gertrud Höhlerová knihu *Die Patin*, což je radikální kritika stylu vládnutí Angely Merkelové. Nad touto knihou byla 27. srpna uspořádána talk show Günthera Jaucha. Přítomné Ursule von der Leyen samozřejmě připadla role obránkyně Angely Merkelové. Ta se však této role neujala pomocí věcných argumentů, nýbrž napadla tón knihy a autorku obviňovala z osobní motivace.

126 Donata Riedel u. a.: Der einsame Provokateur, *Handelsblatt* z 26. srpna 2010, s. 54.

127 Jörg Lau: Das wird man wohl noch sagen dürfen!, *Die Zeit* z 22. října 2009.

128 Peter Sloterdijk: *Zeilen und Tage*, Frankfurt 2012, s. 496.

129 Giovanni di Lorenzo: *Zu viel der Uhre?*, in: Die Sarrazin-Debatte, o. c., s. 123.

130 Elsbeth Stern: *Was heißt hier erblich?*, in: tamtéž, s. 126.

131 Heiner Rindermann, Detlef Rost: *Intelligenz, Kultur und Gesellschaft. Thilo Sarrazin und seine Thesen*, in: Zur Sache Sarrazin, o. c., s. 92.

132 Citováno podle Michael Zander: Der Hassprediger, *Junge Welt* z 23. září 2010, s. 10.
133 Arno Widmann: *Wider den Rassenddünkel*, in: Sarrazin. Eine deutche Debatte, o. c., s. 89.
134 Srov. *tachles*-Newsletter z 9. srpna 2012.
135 Ian McEwan: *Solar*, London 2010, s. 189, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Solar*, Odeon 2011.
136 Srov. Steven Pinker: The Blank Slate, o. c.
137 *Brockhaus Enzyklopädie*. Siebzehnte völlig neu bearbeitete Auflage des Großen Brockhaus, Wiesbaden 1972.
138 Matthias Matussek: Die Gegenwart, *Spiegel Online* z 6. září 2010, viz: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/sarrazin-debatte-die-gegenwar-a-715836.html.
139 Michael Klonovsky: *Land der Wunder*, Hamburg 2009, s. 188n.
140 Zur Problemlösung trägt er nicht bei, *Berliner Morgenpost* z 6. září 2010.
141 Volker Zastrow: Körperzellenrock, *FAZ* z 12. září 2010.
142 Frank Schirrmacher: Ein literarischer Stern soll verglühen, *FAZ* z 27. prosince 2012, s. 25 (článek, v němž jde o nakladatelství Suhrkamp).
143 Proč se v médiích neustále označuje jako „sporný" pečovatelský příspěvek, nikdy se však takto nenazve problematika změny klimatu? Politické známky takto rády udělují především levicově působící média, aniž tak mají zapotřebí zabývat se věcnou stránkou jevu. Srov. Klaus Kelle: Es fehlte nur noch der Scheiterhaufen, *Rheinischer Post* ze 7. prosince 2012.
144 Viktor Timtschenko: Der Überläufer. Wie die politische Klasse plötzlich ein Problem bekam, eigentümlich frei ze 4. ledna 2013, s. 22.
145 Interview ve *FAZ* z18. září 2010.
146 Srov. Frank Schirrmacher: Frau Merkel sagt, es ist alles gesagt, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 19. září 2010, s. 25.
147 Citováno podle Günther von Lojewski: Macht ohne Mandat, *epd medien* Nr. 20 z 18. května 2012, s. 38.
148 Ulf Poschardt: Politisch korrekt, öde, *Die Welt* z 11. září 2010.
149 *Taz* z 18. června 2012, s. 16.
150 Jakob Augstein: Sarrazin-Debatte in der SPD: Haltung, Genossen!, *Spiegel Online* z 27. září 2011, viz: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/sarrazin-debatte-in-der-spd-haltung-genossen-a-759443.html.
151 Götz Aly: Das Juden-Gen, *Frankfurter Rundschau* ze 7. září 2010.
152 Matthias Matussek: Ein Freak, ein Störenfried, ein Jahrmarktsereignis, *Spiegel Online* z 20. září 2010, viz: http://www.spiegel.de/kultur/gesellschaft/sarrazin-debatte-ein-freak-ein-stoerenfried-einjahrmartksereignis-a-718332.html.
153 Jan Fleischhauer: In die Falle getappt, *Der Spiegel* 38/2010, s. 182.
154 Matthias Matussek: Ein Freak, ein Störenfried, ein Jahrmarktsereignis, o. c.
155 Tobiáš Kniebe: Der Männerbund des Thilo Sarrazin, *Süddeutsche Zeitung* z 8. ledna 2011, s. 11.
156 Jako příklad uvedu jednu akci v Duisburgu: Během jedné diskuse v tamějším muzeu Wilhelma Lehmbrucka požadoval místní radní pro sociální otázky Jansen, aby se Německo více otevřelo uchazečům o azyl. Já jsem obrátil jeho pozornost na poměry ve čtvrti Duisburg-Marxloh a na okolnost, že Duisburg je již teď ve stavu bankrotu. To vyprovokovalo horečnou debatu, a když debata skončila, omlouval se mi jeden posluchač za to, jak tohoto radního napadal. Uklidňoval jsem ho, že jsem se tím nijak nedal vyvést z míry, poukazuje na to, že ten člověk je přece hloupý jako bota. Zaslechl to jeden novinář a média vzápětí podávala hlášení: „Sarrazin uráží radního pro sociální otázky" a citovala, jak vše zhodnotil essenský státní zástupce Willi Kassenböhmer: „Pokud se to opravdu takto stalo, pak by šlo o trestný čin urážky." (Thomas Mader: Sarrazin tanzt den Niveaulimbo, *WAZ* z 2. prosince 2010, s. 6.) To mě opravdu pobavilo. Vrchní zemský soud ve Frankfurtu totiž již předtím vynesl svůj verdikt, podle nějž srovnání mé osoby s děvkou, o němž jsem se již zmiňoval, je v souladu s ústavněprávní garancí názorové svobody.
157 Pozn. překl.: V originále *Mainzer Ranzengarde*. Německé slovo *Ranzen* odpovídá v češtině slovům *ruksak, ranec* a hovorově či v dialektu znamená také *břicho*. Právě podle tohoto posledně jmenovaného významu dostal tento spolek své jméno.
158 Soukromý dopis z 9. ledna 2011.
159 Sascha Adamek, Jo Goll, Norbert Siegmund: Sarrazins Deutschland – Wie eine Debatte das Land spaltet, vysíláno 9. ledna 2012 televizní stanicí WDR.
160 Právně jsem se bránil proti veřejnému hanobení mé osoby podáním žaloby ve třech případech: (1) Proti deníku *taz*, který mě v souvislosti s jedním diskusním příspěvkem k tématu eura přirovnal ke „staré děvce, která je sice laciná, ale k danému účelu pořád ještě použitelná, i když je třeba ji poněkud zkrášlit". Zde vrchní zemský soud ve Frankfurtu shledal, že tento výrok ještě spadá pod právní ochranu svobody vyjadřování. (2) Proti deníku *Berliner Zeitung* a jeho novinářce Mely Kiyakové. (3) Proti deníku *taz* a jeho novináři Denici Yücelovi. Oběma posledním autorům se mé tělesné a jazykové zvláštnosti staly důvodem k velmi osobním urážkám. V obou těchto případech jsem byl v právním sporu úspěšný: *Berliner Zeitung* přistoupila na mimosoudní vyrovnání zaplacením odškodného ve výši 10 000 eur. *Taz* byl odsouzen zemským soudem v Berlíně k odškodnému ve výši 20 000 eur. Proti tomuto rozsudku podal *taz* odvolání k vrchnímu soudu v Berlíně. Do doby publikování této knihy tento soud dosud nerozhodl.
161 Richard Wagner: Ist die freie Meinungsäußerung eine Provokation?, *eigentümlich frei* z 1. října 2010, s. 34.
162 Burkhard Fraune: Sarrazin sorgt für einen Sturm der Entrüstung, *Hamburger Abendblatt Online* z 25. srpna 2010, viz http://www.abendblatt.de/politik/deutschland/article611124/Sarrazin-sorgt-fuer-einen-Sturm-der-Entruestung.html.
163 Immanuel Kant ve spisu *Co je osvícenství*? z roku 1784 principiálně rozlišuje mezi soukromým a veřejným užíváním rozumu: Nositelé veřejných úřadů – finanční radové, duchovní, důstojníci – se sice při vykonávání svých úřadů musejí podrobit disciplíně, jíž si tyto úřady žádají, a v tomto ohledu mohou svůj rozum užívat jen soukromě, na druhé straně však má nositel úřadu jako *učenec* svobodu uplatňovat svůj rozum také veřejně a odpovídajícím způsobem pak vyjadřovat své mínění. Nemůže tedy být kupříkladu důstojníkovi, jak praví Kant výslovně, „laciným způsobem bráněno, aby

se jako učenec vyjadřoval k chybám, k nimž dochází ve válečné službě, a aby tyto své názory předkládal k posouzení svému publiku". Duchovní podle Kanta musí jako pastor při výuce katechismu učit oficiální víře, neboť k tomu je povolán. Vedle toho však jako *učenec* může z pohnutek rozumu veřejně zpochybňovat kterýkoli článek věrouky. Srov. Immanuel Kant: *Was ist Aufklärung*, in: Horst D. Brandt (Hrsg.): Ausgewählte kleine Schriften, o. c., s. 22nn.

164 Je politováníhodné, avšak patrně nezměnitelné, že okolnosti konce jedné kariéry mají v budoucí veřejné paměti mnohem větší váhu než veškeré činy a zásluhy této kariéry. Proto pro mě byly odvolání mého obvinění a přiznání neomezeného nároku penze hlavními body celého procesu.

165 Roger Köppel: Selbst wenn Sarrazin unrecht hätte, *FAZ* ze 7. září 2010, s. 10.

166 Citováno podle Alexander Gauland: Eklat vermieden, Preis gezahlt, *Tagesspiegel Online* z 20. září 2010, viz: http://www.tagesspiegel.de/meinung/wulff-und-sarrazin-eklat-vermieden-preis-gezahlt-/1937622.html.

167 Důkazní situace byla natolik jasná, že žádný z veřejných činitelů v knize jmenovaných nemohl vznášet žádné právní námitky. Blamáž, jíž je kniha vystavila, byla jen odpovídajícím trestem. Ředitel berlínské školy Reinholda Otta, Joachim Syska, šel nicméně ještě mnohem dál za „obvyklou" šikanu a v dopisech školské dozorčí radě se dal strhnout k řetězci masivních pomluv spadajících do oblasti trestního práva. Když si má žena pod hrozbou uplatnění právních prostředků vynutila nahlédnutí do agendy na ni vedené a dozvěděla se tak o těchto dopisech, podala v prosinci 2011 trestní oznámení. Vyšetřování státního zastupitelství stížnosti mé ženy potvrdilo, při uzávěrce důkazního řízení však příslušný státní zástupce bohužel nastoupil rodičovskou dovolenou. Jeho pověřený zástupce poté – aniž se s ním domluvil či ho jen o svém kroku informoval – proces trestního stíhání neprodleně zastavil. Ve své zprávě o zastavení trestního stíhání se nicméně pečlivě vyhnul tomu, aby spáchání trestného činu popíral. Jako zdůvodnění svého rozhodnutí pouze uvedl, že „není patrné, že by vám dopisy obviněného mohly přivodit nějakou újmu. [...] Vy sama možným pomluvám či nepřátelským útokům ze strany obviněného již nejste vystavena." (Dopis státního zastupitelství v Berlíně z 24. června 2013.) Vrchní státní zastupitelství tento postup zaštítilo. Nevinná učitelka se náhle ocitá bez právní ochrany, poté co věrně sloužila státu po osmatřicet let.

168 Srov. Martin Spiewak: Die Akte Ulla, *Die Zeit* ze 4. října 2012.

169 Alke Wierth: Ich hingegen [...], *taz* z 2. října 2012.

170 V roce 2012 tu např. vystoupili generální tajemnice SPD Andrea Nahles, předseda poslaneckého klubu strany Die Linke v zemském sněmu Duryňska Bodo Ramelow a předseda Strany pirátů Bernd Schlömer.

171 *Evangelischer Pressedienst* z 27. února 2013.

172 Pozn. překl.: Jde o desetiletí předcházející 500. výročí vyvěšení tezí Martina Luthera. Během těchto deseti let je každý rok stanoven určitý tematický okruh věnovaný Lutherově reformaci.

173 E-mail z 27. ledna 2013.

174 Bürger werden bevormundet, *Magdeburger Volksstimme* z 6. března 2013.

175 Hans Matthias Kepplinger: *Die Mechanismen der Skandalisierung*, München 2012, s. 75.

176 Tamtéž, s. 80.

177 K tomu jeden příklad: Během skandálu se sponzorováním CDU denuncoval Ulrich Deppendorf v komentáři zpravodajství *Tagesthemen* již dopředu všechny ty, kdo by se snad chtěli zajímat o ohlašovanou interpretací oněch událostí Helmutem Kohlem, neboť podle něj na situaci Unie „tyto trapné takzvané deníkové záznamy exkancléře Kohla" nemohou nic změnit. „Načasovány přesně k datu stranického sjezdu, nemohou tyto záznamy již nikoho ve straně dojmout. Nad touto mírou sebeospravedlňování mohou i ti nejvěrnější Kohlovi stoupenci jen kroutit hlavou. Nikoho už nezajímá, co nám Kohl může povědět." Deppendorf chtěl těmito slovy bezpochyby předpokládané zájemce od inkriminované četby odradit tím, že dopředu denuncoval to, co sám neznal. O několik dnů později byla jeho slova vyvrácena skutečností. O víkendu před expedicí knihy na pulty knihkupectví mělo nakladatelství již 160 000 objednávek a Kohlova autorská čtení navštěvovaly tisíce posluchačů. Srov. tamtéž, s. 95.

178 Srov. Thomas Petersen*: Die Anatomie politischer Skandale, die Achse des Guten* z 15. dubna 2013, viz: http://www.achgut.com/dadgdx/index.php/dadgd/article/klopfzeichen_aus_der_welt_der_sozialwissenschaften_folge_10.

179 Srov. Hans Matthias Kepplinger: *Die Mechanismen der Skandalisierung*, o. c., s. 152nn.

180 Berthold Kohler: Die roten Linken, *FAZ* z 9. září 2010.

181 Josef Schmidt: Repräsentative Demokratie in der Krise? Deutschland nach Sarrazin, *Deutschlandradio Kultur* z 27. ledna 2011.

3

Formování veřejného mínění a jeho elementy

Utváření a ovlivňování veřejného mínění, právě tak jako jeho využívání a formování médii a politikou jsou elementárně spojeny s nabýváním, zajišťováním a obranou společenské a politické moci. Kdokoli usiluje o získání nebo uhájení veřejné moci nebo o vládu nad veřejným míněním, ať v demokracii, diktatuře, absolutistickém království, či docela prostě ve fejetonu některého deníku, musí vykonávat vliv na veřejné mínění. Proto se již v antice pěstovalo řečnické umění a předvolební dary existovaly již před 2500 lety, když se blížily nové každoroční volby římských konzulů. Líčení těchto věcí by se snadno mohlo zvrtnout v bezbřehost. Následující výběr jsem sestavil vzhledem k tomu, že má mimořádnou poznávací cenu pro otázky pojednávané v této knize:

- Niccolò Machiavelli ukazuje, jak i absolutní vládce v době renesance byl odkázán na přízeň veřejného mínění, chtěl-li vládu nejenom získat, ale také si ji udržet, a mechanismy, které popisuje, působí překvapivě aktuálně.
- Alexis de Tocqueville na příkladu mladých Spojených států amerických názorně ukazuje, že ani vláda lidu se nedá ztotožnit s názorovou svobodou, a uvádí důvody, proč tomu tak je.

- Sigmund Freud analyzuje funkční šíři a veřejnou úlohu společenských tabu a vysvětluje tak mnohé z toho, co dnes rozumíme politickou korektností.
- Elisabeth Noelle-Neumannová líčí svou analýzou „spirály mlčení", jak dynamika formování veřejného mínění získává energii z bázně individuí před společenskou izolací.
- Hans Matthias Kepplinger objasňuje zdroje skutečnosti, že média obvykle stávají nalevo od svého publika.
- Nová ekonomie relativizuje předpoklad racionality jako vzorec interpretace lidského jednání a poskytuje přesvědčivé hypotézy, které mohou objasnit, jak se médiím a politice daří manipulovat veřejné mínění.

Čím k nám ještě dnes promlouvá Machiavelli

Niccolò Machiavelli (1469–1527) sloužil po několik desetiletí v různých funkcích florentskému knížectví a zažil četné převratné události, k nimž v Itálii docházelo jak soupeřením italských států mezi sebou, tak dobyvačnými taženími Španělů, Němců a Francouzů. Ve svém díle *Vladař* (napsáno v roce 1513, uveřejněno posmrtně v roce 1532) popisuje mechanismy, jimiž se získává a udržuje moc, a věnuje se přitom i vzniku a usměrňování veřejného mínění. Jeho analýza je formulována stručným a jasným jazykem a je doplňována četnými příklady ze soudobých událostí v tehdejší Itálii i z dob řecké a římské antiky.

Sevřeností jazyka, jasností argumentace a rezignací na jakékoli moralizování na nás dnes tato kniha působí děsivě, nicméně o cynismus v ní nejde. Její příklady jsou vázány na svou dobu a dnes už – přinejmenším v Evropě – u státnických záležitostí nejde o války, vraždění a zradu.

Tím zřetelnějším se však stává poznatek, že mechanismy moci zůstávají dnes stejné jako v minulosti. Změnila se jen jejich historicky podmíněná prováděcí forma. Nezměnily se v podstatě ani Machiavellim popisované způsoby lidského chování. Také renesanční kníže mohl rozvíjet svou stabilní vládu jen tehdy, jestliže byl lidem a velmoži svého knížectví sice obáván, ale nikoli nenáviděn. Byl tedy nucen veřejné mínění jak sám ovlivňovat, tak na něj při svém rozhodování brát zřetel; to pro chytrého vládce zároveň vytyčovalo meze uplatnitelného násilí: „Neboť ani ten, kdo má velmi silné

vojsko, se neobejde bez podpory místních obyvatel, chce-li proniknout do cizí země."[1]

Chceme-li použít násilí, musíme počítat s lidskou pomstychtivostí:

> „Proto si nutno pamatovat, že lidi musíme buď zahrnout laskavostí, nebo je zničit, neboť za drobná příkoří se mstí, ale za velká nemohou. Musí tedy příkoří člověku učiněné být tak velké, abychom se nepotřebovali bát pomsty."[2]

Pokud jsme ale v lidech nevzbudili velkou osobní zášť, lze se spolehnout na jejich zapomnětlivost: „Z toho je vidět," praví Machiavelli, „že nový vladař má už ve chvíli, kdy obsadí zemi, uvážit všechny křivdy, k nimž musí sáhnout, a uskutečnit je všechny současně, aby v nich pak nemusel den co den pokračovat, aby i bez nich udržel obyvatelstvo v poslušnosti a získával si je různými dobrými skutky."[3] Dnešní demokratická politika si z této Machiavelliho zásady vytvořila heslo: Krutá opatření je třeba provést hned zpočátku (legislativního období).

Při provádění reforem, které se dotýkají občanských pozic, bylo však třeba už před pěti sty lety být obezřetným; Machiavelli varuje:

> „Musíme si uvědomit, že zavádění nového řádu je pokus neobyčejně svízelný, jeho úspěch velmi nejistý a nebezpečí při jeho provádění nesmírné. Nový vládce si znepřátelí všechny, kdo měli prospěch ze starých zákonů, kdežto ti, kdo si slibují prospěch od zákonů nových, se ho zastávají jen vlažně. [...] Proto všichni ozbrojení proroci zvítězili, bezbranní podlehli. Nehledě k tomu, co jsme už řekli, je povaha lidí vrtkavá. Snadno se dají o něčem přesvědčit, ale jejich víra netrvá dlouho."[4]

Již před pěti sty lety bylo veřejné mínění vrtkavé, podléhalo náladám a rychle se proměňovalo. Proto Machiavelli varuje, že při vládnutí nelze být jen dobrý: „Člověk, který chce být za všech okolností dobrý, zcela určitě pohoří mezi ostatními, kdo dobří nejsou. Je proto nezbytné, aby se vladař pro vlastní spásu naučil, že nemusí být vždycky dobrý, ale podle potřeby někdy ano, někdy ne."[5]

Proto vládu nelze zakládat jen na lásce lidu – dnes bychom řekli popularitě –, ale spíše si žádá autoritu – Machiavelli ji nazývá bázní; „je proto

mnohem bezpečnější, když už se jednoho z obou musíme vzdát, být obáván než milován".[6]

O názorech a soudech lidí, jimž je vládnuto, nemá Machiavelli valného mínění:

> „Protože o lidech lze tvrdit všeobecně: jsou nevděční a nestálí, buď něco předstírají, nebo tají, vyhýbají se nebezpečí a dychtí po zisku. [...] Ale vladař musí vzbuzovat strach tak, aby se vyhnul nenávisti, i když si nezíská lásku. Je zcela dobře být obáván, ale nikoliv nenáviděn. [...] Ale především nesmí zatoužit po cizím majetku, protože lidé snadněji zapomenou na smrt vlastního otce než na ztrátu jmění."[7]

Lidé hledí především na vlastní výhody, a vzhledem k tomu lze také ovládat veřejné mínění: „Nebere-li lidem ani majetek, ani čest, žijí spokojeně, a zbývá jen bojovat proti náročným choutkám několika málo jedinců, a ty udržíme mnoha způsoby a snadno na uzdě."[8] Veřejné mínění je orientováno jen krátkodobě: „Současný stav věcí zajímá lidi daleko víc než minulý, a daří-li se jim v nových poměrech dobře, jsou spokojeni a nepřejí si nic víc. A budou vladaře všemožně hájit, když se i v ostatních věcech bude chovat řádně."[9]

Plně spoléhat se nelze ani na rozum, ani na morálku většiny lidí:

> „Schopnosti rozumu jsou trojího druhu: někdo rozumí své věci sám od sebe, druhý dovede posoudit, čemu jiný rozumí, třetí nerozumí ničemu a nic nedovede posoudit. První je velmi schopný, druhý schopný, třetí neschopný.

A tak si vladař sice musí hledat dobré ministry a poradce, avšak nesmí být na nich zcela závislý, neboť:

> „Všichni lidé jsou špatní, dokud je nutnost nepřivede k tomu, aby byli dobří. Lze tedy shrnout: Je to tak, že zdrojem dobrých rad, ať již přicházejí od kohokoliv, je panovníkova moudrost, a ne že by dobré rady byly zdrojem panovníkovy moudrosti."[10]

Navíc lze veřejným míněním snadno manipulovat. Důležitější než skutečné jednání vladařovo je proto dojem, který svým jednáním budí:

„Kdo ho vidí a slyší, musí mít dojem, že je zosobněná laskavost, věrnost, upřímnost, lidskost a zbožnost. A zvláště si musí dát záležet, aby se zdálo, že má tuto poslední ctnost. Téměř všichni lidé věří víc zraku než hmatu. [...] Lid dá vždycky jen na zdání a na výsledek věci, a na světě není než lid. Menšina nic nesvede, když se většina má o co opřít."[11]

A zde už se dotýkáme otázky teroru ctnosti: Veřejný výkon moci a požadavek loajality těch, jimž je vládnuto, se ani před 500 lety neobešly bez silného pokrytectví. Kdo by si tuto citaci nespojil s představou veřejných návštěv kostela vůdčích politiků USA a s prezentací jejich vzorného rodinného života?

Raný teror ctnosti: Tocqueville o demokracii v Americe

Z pozorování tehdy ještě mladé demokracie ve Spojených státech pochází dosud patrně nejhlubší a nejpronikavější analýza vztahu mezi vládou většiny, rovností a názorovou svobodou. Mladý právník Alexis de Tocqueville byl spolu s jedním ze svých přátel v roce 1831 francouzskou vládou vyslán do USA, aby tam studoval jejich právní systém a způsoby výkonu právní moci. Tocqueville cestoval po USA jeden rok a výsledkem byla nejen studie, jíž byl pověřen, ale především dílo *Demokracie v Americe*, které vyšlo v letech 1835 a 1840 ve dvou částech.

Intenzivně se v něm zabývá tím,

- jak se v USA slučuje vláda většiny s ochranou menšin (v různých souvislostech vždy různě vymezených),
- jak lze zvůli většiny omezovat různými opatřeními, jako jsou decentralizace, nezávislost soudů, svoboda tisku atd.,
- jak lze uvolnit napětí vznikající mezi vládou většiny a individuální svobodou.

Ukazuje, že základní idea vlády většiny spočívá na myšlence rovnosti všech lidí a neustále se vyrovnává s problémem, jak ideologie, podle které je pravda majetkem většiny, omezuje a ohrožuje svobodu myšlení:

„Morální síla většiny se zčásti zakládá na představě, že ve spojení mnoha lidí je více osvícenosti a moudrosti než v člověku jediném a že tedy i v množství zákonodárců je více moudrosti než v jejich vybrané části. Je to rovnostářská teorie aplikovaná na duševní vlastnosti."[12]

Osvětluje to na četných příkladech z amerického všedního dne, sociálních zvyklostí a duchovního života. Tocquevillovo myšlení je mnohotvárné, bohatství jeho postřehů je intenzivní, fascinace americkou demokracií, tehdy ve světě jedinečnou, je veliká. A ani tam, kde je skeptikem, nedá se snadno zúročit. Nicméně konkrétně dokládá, jak vláda veřejného mínění vyvěrající z ideologie rovnosti, která tkví v samotném principu demokracie, dokáže citelně omezovat svobodu myšlení a svobodu názorů, potažmo i liberální ovzduší dané společnosti. Když charakterizuje duchovní klima v Americe kolem roku 1830, užívá k tomu názorných a nenapodobitelných formulací:

„Neznám zemi, kde vládne obecně vzato menší nezávislost ducha a méně opravdové svobody diskuse než v Americe. [...] V Americe vytyčuje většina kolem myšlení začarovaný kruh. Uvnitř těchto mezí je spisovatel svobodný, ale běda mu, odváží-li se je překročit. Ne že by se musel obávat autodafé, ale je vydán napospas nepříjemnostem všeho druhu a každodennímu pronásledování. Politická kariéra je mu uzavřena: urazil jedinou sílu, která mu k ní mohla otevřít cestu. Upírá se mu všechno, i sama sláva. Než zveřejnil své názory, domníval se, že má stoupence; nyní, kdy se odhalil, se mu zdá, že už nemá žádné, neboť ti, kdo ho odsuzují, se projevují hlasitě, a ti, kdo smýšlejí jako on, aniž mají jeho odvahu, mlčí a straní se ho. Ustupuje, sklání se nakonec pod tíhou každodennosti a uchyluje se k mlčení, jako by měl výčitky svědomí, že řekl pravdu."[13]

Dosaďme si za pojem „většina" pojem „většina médií", a získáme popis soudobého Německa – jenže tak radikální a určitý, jakého jsem se sám dosud neodvážil. Nicméně jeden podstatný rozdíl tu existuje: Dnes už nerozhoduje mínění většiny lidu, ať je sebebláhovější, nebo seberozumnější. Rozhodující má být spíše názor médií. Ta by ráda určovala, jak má lid správně myslet, a neváhá tento lid cenzurovat, pokud si většinově myslí to, co nemá. V Německu je tento postup velmi osvědčený.

Alexis de Tocqueville měl naději, že svobodný tisk dokáže zužování duchovní svobody spjatému s většinovým principem úspěšně čelit. Místo toho však dnes musíme konstatovat, že svobodný tisk v Německu tento proces spíše prohlubuje a dohání ad absurdum. Násilí tělesné je nahrazeno diktaturou duše:

> „Okovy a kati, to byly hrubé nástroje, jichž kdysi používala tyranie; ale dnes zdokonalila civilizace dokonce i sám despotismus, který však, jak se zdá, se beztak už neměl čemu učit. [...] Nechává být tělo a míří přímo na ducha. Pán zde už neříká: budete myslet jako já, nebo zemřete, nýbrž: Máte svobodu nemyslet vůbec jako já; váš život, váš majetek, všechno vám zůstává, ale ode dneška jste mezi námi cizí. Zachováte si v obci své výsady, ale nebudou vám k ničemu, protože budete-li se ucházet u svých spoluobčanů o volbu, neposkytnou vám ji, a budete-li požadovat pouze jejich úctu, budou také dávat najevo, že vám ji odmítají. Zůstanete mezi lidmi, ale ztratíte svá lidská práva. Když se přiblížíte ke svým bližním, budou před vámi prchat jako před tvorem nečistým; i ti, kdo věří ve vaši nevinu, vás opustí, protože i před nimi by ostatní utíkali. Jděte v pokoji, ponechávám vám život, ale nechávám vám jej horší než smrt."[14]

Tocqueville charakterizuje pranýř jako nástroj veřejného mínění, pokus o zbavení cti a izolaci toho, komu je vtisknut společenský cejch.

K psychoanalýze tabu

Koncem šedesátých a začátkem sedmdesátých let jsem jako mladík hodně četl Sigmunda Freuda. Odpovídalo to duchu doby a navíc od Freuda nebylo daleko k Erichu Frommovi nebo Wilhelmu Reichovi. Později jsem sice psychoanalýzu jako vědeckou metodu zavrhl, Freuda jsem si ale pořád cenil jako přesného pozorovatele člověka a společnosti. Vzpomněl jsem si na jeho knihu *Totem a tabu*, sbírku statí z let 1912 a 1913, a znovu si ji přečetl. Mnohé v ní je podmíněno dobově a z etnologického hlediska také patrně vědecky překonáno. Avšak Freudova principiální analýza společenského fungování a účinnosti tabu se mi zdá dnes aktuálnější než kdykoli dříve

a její explikativní síla vztažena na dnešní situaci je podle mne veliká. Je to patrné už z definice:

> „*Tabu* je polynéské slovo. [...] Pro nás na jedné straně znamená: *svatý, posvěcený*, na druhé straně: *nesvatý, nebezpečný, zakázaný, nečistý*. [...] Tabuové zákazy postrádají jakékoli zdůvodnění a jsou neznámého původu. Ačkoli pro nás jsou nesrozumitelná, jeví se těm, kteří jsou jimi ovládáni, jako srozumitelná."[15]

Podstata tabu tedy spočívá v tom, že je pro toho, kdo mu podléhá, racionálně nezpochybnitelné. Jeho vnitřní pravda má jakousi náboženskou povahu a morální axiomatický status. Freud proto logicky konstatuje: „Tabu [...] co do své psychologické povahy [...] není nic jiného než Kantův kategorický imperativ, který má působit jako vynucovaná norma a je odmítnutím jakékoli vědomé motivace."[16]

Sigmund Freud přirovnává tabu k obsedantní neuróze a bylo by zajímavé analyzovat z tohoto hlediska mnohé dnešní společenské tabuizace:

> „Podobnost tabu s obsedantním onemocněním je spíše čistě vnějšková. Obsedantní zákazy při neurózách se shodují se společenskými tabu jen v tom, že tyto zákazy jsou právě tak nemotivované a svým původem záhadné. Jednou nějak vznikly a pro nepřekonatelný strach musejí být dodržovány. Hrozba vnějšího trestu je zbytečná, neboť je dána vnitřní jistota, že překročení zákazu by vedlo k nesnesitelné pohromě."[17]

Podobnost mezi společenským tabu a obsedantní neurózou popisuje Freud následovně:

> „Resumujme nyní, ve kterých aspektech se shoda mezi tabuovými zvyky a symptomy obsedantní neurózy projevuje nejzřetelněji: 1. v nemotivovanosti příkazů; 2. v jejich utužení vnitřním puzením; 3. v jejich šíření a v nebezpečí nákazy tím, co je zakázáno; 4. v tom, že vedou k ceremoniálnímu jednání a příkazům vycházejícím z toho, co je zakázáno."[18]

Na tomto místě se nebudu věnovat aplikaci Freudovy paralely na působení společenských tabu v dnešní době, ale vrátím se k ní později.

Když Freud hovoří o „tabuických národech", míní tím etnika, která si zvolil jako příklad svého popisu, ať jde o africké Pygmeje, jihoamerické indiány, australské aborigince, nebo Polynésany; avšak jeho analýza exaktně zapadá do sféry tabuizace v dnešní společnosti:

> „Tabuické národy [...] mají tedy ke svým tabuizačním zákazům *ambivalentní vztah*; podvědomě by si nepřály nic víc než je překračovat, avšak zároveň se tak učinit strachují; strachují se právě proto, že by si to přály, a jejich bázeň je silnější než jejich touha. Tato touha je však u každého individua společenství podvědomá právě tak jako u neurotika."[19]

V tom tedy podle Freuda spočívá podstata tabu: Zakazuje činit nebo myslet si něco, co bychom rádi dělali nebo si mysleli. Avšak tento zákaz je podvědomý, do jisté míry zanořený v našem vědomí, neboť jinak by nešlo o tabu: „Základem tabu je zákaz konat to, k čemu podvědomí silně tíhne. Aniž to chápeme, dobře víme: kdo činí to, co je zakázané, kdo porušuje tabu, sám se jím stává." Tabu se tedy nedotýká jen činu samého, ale i jeho původce:

> „Člověk, který překročil tabu, se jím sám stává, neboť v něm povstává nebezpečí, že bude pokoušet ostatní, aby ho následovali. Takový člověk budí závist: proč má být jemu dovoleno, co je ostatním zakázáno? Je tedy opravdu *nakažlivým*, pokud všechny příklady svádějí, aby byly napodobovány; a proto je třeba se ho stranit."[20]

Freud pokračuje:

> „Je právě tak jasné, proč v překračování jistých tabuových zákazů tkví sociální nebezpečí, jež všichni musejí potrestat nebo se za ně kát, nemají-li jím být sami poškozeni. Pokud své vědomé popudy přičteme svým podvědomým choutkám, je toto nebezpečí reálné. Tkví v možnosti napodobování, jehož brzkým důsledkem by byl rozpad společnosti. Kdyby ostatní přestupek neztrestali, byli by nuceni čelit vědomí, že mají vůli činit totéž, co činí onen zlovolník."[21]

Jako příklad neurotického chování uvádí Freud nadměrnou ohleduplnost: „Vyskytuje se všude tam, kde kromě převládající ohleduplnosti panuje protichůdný, avšak podvědomý trend k nepřátelskosti, a kde tedy dochází k typickým projevům ambivalentních citových postojů."[22] Ten, kdo tyto skryté výhrady projeví, se jako překročitel tabu sám stává, jak bylo vylíčeno, objektem tabuizace a na něj se promítá ona skrytá nepřátelskost: „Obranný proces, k němuž tak často dochází jak v normálním, tak chorobném životě duševním, nazýváme *projekce.* [...] Opět tak dospíváme k závěru, že tabu vyrůstá z půdy ambivalentního postoje citového."[23] Touto projekcí „odvrhujeme svou vlastní nepřátelskost, o níž nic nevíme a ani nic vědět nechceme, [...] ze svého vnitřního prožitku do světa mimo nás, a tím ji oddělíme od sebe sama a přidělíme těm druhým."[24]

Byly to právě tyto zapuzené pocity nepřátelskosti, hrající podle mínění Sigmunda Freuda svou roli při krystalizaci společenských tabu, které umožnily, aby se můj výraz „dívky s šátkem na hlavě" stal předmětem zdánlivého skandálu. Potud média spolu s politiky vyjevili svou vlastní ambivalentní nepřátelskost, jestliže se nad tímto výrazem tolik pohoršovali a jeho tvůrce prohlásili zloduchem.

Při formování společenských tabu hraje jazyk důležitou roli: Freud líčí, jak v mnoha etnických společenstvích dostávají tabuizované jevy a osoby stále nová a nová jména, jako by to, co je nežádoucí, co je vnímáno jako negativní a co je podvědomě spojováno s objektem jména, bylo změnou tohoto jména možno vykořenit.[25] Tato motivace nám umožní pochopit mnohé ze snah o tvorbu korektního jazyka, které se staly jednou z nejviditelnějších vyjadřovacích forem teroru ctnosti. Všude tam, kde vžité věcné názvy jsou vytěsňovány do postavení mimo hru, se jen podává svědectví o tom, že postoj ke skupině osob nebo k jevu, které jsou přejmenovávány, je ambivalentní. Jestliže má sociální skupina vůli sama sebe přejmenovat, pak může jít podle mne o známku sebenenávisti: Svědčí o nezlomném sebevědomí Židů, že se nikdy nepokusili uniknout nesčetným projevům antisemitismu tím, že by si změnili jméno. Naproti tomu černošským „negroes" v USA moc nepomohlo, jestliže se nejprve stali „blacks" a poté „African Americans". Podobně je tomu s přejmenováním „cikánů" na „Sinty" a „Romy". V kapitole o jazyce teroru ctnosti se k otázce vytěsňování ještě vrátím.

Na druhé straně existuje s chutí vykonávaná praxe tabuizovat nevítané kladení věcných otázek či vyvozování závěrů tím, že tyto otázky či tyto závěry jsou subsumovány pod takový obecný pojem, který se sám dotýká

společenského tabu. Děje se tak například pravidelně při užívání slova rasismus. Tento pojem se čím dál nesmyslněji rozšiřuje, aby nakonec veškeré otázky a výzkumy týkající se rozdílů mezi lidmi podmíněných příslušností k sociální skupině bylo možno prohlásit za nemorální a nelegitimní. Tato strategie je také zčásti účinná, což nás přivádí k následující podkapitole.

Spirála mlčení

Specialistka na výzkum veřejného mínění Elisabeth Noelle-Neumannová v roce 1982 konstatovala, že neexistuje žádná obecně uznávaná definice toho, co veřejné mínění je. Dopočítala se padesáti definic. Přestože tento pojem není snadné definovat, „s veřejným míněním se setkáváme u všech národů a ve všech dobách",[26] a jak dokládají svědectví ze zcela odlišných kultur a citáty z písemnictví od dob antiky, je veřejné mínění patrně nerozlučně spjato se sociální existencí lidstva.

Noelle-Neumannová rezignuje na vlastní definici a rozdílná kulturní a písemná svědectví shrnuje takto:

> „Veřejné mínění spočívá v nevědomé snaze lidí žijících v sociálním svazku dospět ke společnému stanovisku, k vzájemné shodě, která je nutná k tomu, abychom dokázali jednat a v případě nutnosti i rozhodovat. Konformita se odměňuje, přestupek proti společenské úmluvě se trestá."[27]

Mimořádný význam, jaký má veřejné mínění pro velkou většinu lidí, ale i pro fungování společnosti, autorka vystihuje krásnou metaforou „sociální pokožka".[28]

Stejně jako pokožkou cítíme slunce a vítr, sucho a vlhko, horko i mráz a získáváme tak přesný obraz atmosféry, klimatu a právě panujícího počasí, reagujeme těmi nejjemnějšími senzory na stav, směr a výkyvy veřejného mínění. Sociální pokožka jako přechod mezi individuem a společností nejenom vymezuje jednotlivce, nýbrž úhrn individuálních vjemů na této styčné ploše zároveň určuje obsah toho, co rozumíme pod pojmem „společnost".

Veřejné mínění zahrnuje sociální kontrolu. Význam, který mu přisuzujeme, vyvolává integrační tlak, neboť – jak praví Noelle-Neumannová – ve všech lidských společnostech lze integrační procesy přisoudit strachu

jednotlivce z despektu, zesměšňování a izolace. Obzvlášť důležitým se integrační tlak veřejného mínění stává v dobách proměny hodnot. Registrovat tuto proměnu má pro přežití individua vysokou cenu.

To například vysvětluje význam módy, jenž daleko přesahuje rozmarnou hravost, která je módě zároveň vlastní: Móda je sociální znakový systém, v jehož rámci se sociální skupiny rozpoznávají, nalézají a navzájem odlišují. Noelle-Neumannová vidí v jednotlivcově strachu z izolace, „díky němuž je zajišťována soudržnost společnosti, hnací sílu k napodobování",[29] jak ji exemplárně pozorujeme v oblasti módních trendů. Potvrdí nám to jistě každý, kdo se při nějakém významném společenském setkání ve svém oděvu necítil ve své kůži.

Že kritérium ‚konformní – nonkonformní' je pro lidské úsudky často významnější než kritérium ‚pravdivý – nepravdivý', ukazují i mnohé experimenty nové behaviorální ekonomie, o níž ještě budu hovořit.

Právě tak jako móda má v sobě „veřejné mínění zabudovánu iracionální hodnotovou komponentu [...], morální nebo i estetickou cenu. Kdo myslí jinak, je nikoli hloupý, nýbrž špatný."[30] Svůj úsudek o tom, co je právě vhodné si myslet, si jednotlivec utváří na základě rozmanitých signálů přicházejících z jeho sociálního okolí, avšak i z různých kontaktů mediálních. I když nejsme pravidelnými čtenáři novin, přece jen občas nepřehlédneme palcový titulek v kiosku či vylepený plakát nebo z rádia zaslechneme komentář, když právě ladíme svou oblíbenou stanici s rockovou hudbou. Někdo snad i setrvá u *Svátečního slova*, když čeká na film vysílaný pozdě v noci. Suma všech médií působí na atmosféru doby a vnímání této atmosféry působí na postoje a chování jednotlivce.

Toto vše tvoří ve své obecné rovině základnu jevu, který Noelle-Neumannová v rámci svých výzkumů veřejného mínění odhalila: Lidé se neradi doznávají k názorům, jež nevnímají jako většinové mínění, a hlásí se tím statečněji k nějakému názoru, čím spíše mohou předpokládat, že tento názor odráží postoje většiny. Děje se tak v zásadě ve všech skupinově podmíněných dynamických souvislostech, ať v rodině, ve svazu, či na pracovišti, ale zároveň právě i obecně ve společnosti a v politice.

V rámci veřejného mínění může tímto způsobem docházet ke zpětnovazebním efektům při jeho formování: Stoupenci většinového mínění vystupují ofenzivněji a častěji a ti, kdo dosud váhají, tomuto tlaku podléhají, a zvrat ve veřejném mínění může být posílen. Přirozená potřeba harmonie

většinu lidí vede na stranu většiny, což zároveň ovlivňuje tvorbu jejich společenských postojů.

Tento jev objevila Noelle-Neumannová při výzkumu voleb a počátkem sedmdesátých let jej nazvala „spirála mlčení". Od padesátých let jí vedený allensbašský ústav prováděl během kampaní před důležitými volbami na vzorcích obyvatelstva pravidelné výzkumy volebních preferencí. Avšak teprve před volbami do Spolkového sněmu v roce 1965 byli respondenti poprvé dotázáni také na to, kdo podle jejich mínění volby vyhraje. Nezávisle na jejich vlastních volebních preferencích tak byli oslovení nepřímo dotázáni na odhad panujícího názorového klimatu. Vyšlo přitom najevo, že vnímaná proměna názorového klimatu nakonec ovlivnila i samy preference voličů; Elizabeth Noelle-Neumannová tento jev nazvala „efektem spoluběžce". Proměna názorového klimatu ve prospěch CDU/CSU tak před volbami do Spolkového sněmu v roce 1965 o tři měsíce předběhla změnu vlastních volebních preferencí; zvláštní sílu pak vyvinul efekt spoluběžce těsně před volbami.[31] Reálné chování voličů tak bylo zjevně nakonec ovlivněno veřejným míněním o tom, kdo vyjde z voleb jako vítěz.

Efekt spoluběžce se opakoval i těsně před volbami do Spolkového sněmu v roce 1972, které doprovázely v důsledku východní politiky Willyho Brandta silné emoce. Obzvlášť zřetelně se přitom ukázalo, že tím, co rozhoduje o názorovém klimatu, je rozdíl v míře, v níž různé názorové skupiny hovoří, nebo mlčí:[32] Přívrženci CDU/CSU se v nadměrném rozsahu střežili vyznávat se v diskusích, nošením odznaků, samolepkami na autech atd. ze svého stoupenectví a zpětná vazba byla výrazná: SPD se poprvé stala ve Spolkovém sněmu nejsilnější frakcí. To se zatím opakovalo pouze jedenkrát (1998).

V důsledku voleb do Spolkového sněmu v roce 1972 se stala spirála mlčení tématem volebních strategií. CDU/CSU v boji před volbami do Spolkového sněmu v roce 1976 vsadila na včasnou veřejnou sebeprezentaci a mobilizaci svých přívrženců a vše se dařilo. Předvolební průzkumy dlouho signalizovaly volební vítězství. Avšak několik měsíců před volbami došlo v odhadech vítěze voleb, jak je ukazovaly předvolební průzkumy, ke zlomu. Preference voličů opět následovaly opožděně, CDU/CSU však prohrála jen těsně.

Průzkumníci veřejného mínění měli zpočátku nejasno v tom, co změnu názorového klimatu způsobilo. Pracovníci allensbašského institutu proto

výsledky předvolebních průzkumů blíže analyzovali tak, že je rozdělili do dvou skupin podle toho, zda se dotazovaní informovali převážně z televize, nebo z tištěných médií. Výsledkem bylo zjištění: „Pouze ti, kteří svět častěji vnímali očima televize, proměnu názorového klimatu zaregistrovali, kdežto ti, kteří své okolí vnímali bez pomoci televizních očí, nic z této proměny nepostřehli."[33]

V červenci až srpnu 1976 zjišťoval allensbašský ústav nejen názorové klima a volební preference obyvatelstva, ale paralelně s tím i odpovídající postoje žurnalistů. V tehdejším předvolebním souboji dvou táborů existovaly totiž jak v názorovém klimatu, tak ve volebních preferencích obrovské rozdíly mezi běžným obyvatelstvem a třídou žurnalistů. Zatímco v preferencích SPD/FDP na jedné straně a CDU/CSU na straně druhé bylo obyvatelstvo rozděleno zhruba v poměru 1 : 1, u žurnalistů tento poměr činil 3 : 1:

- Z obyvatel oprávněných volit věřilo 40 procent, že volby vyhraje CDU/CSU, a pouze 33 procent věřilo ve vítězství SPD. Zcela jinak tomu bylo mezi žurnalisty: jen 10 procent z nich věřilo ve vítězství Unie, naproti tomu 76 procent věřilo ve vítězství SPD.
- Tomu odpovídaly i rozdíly ve volebních preferencích: 49 procent dotázaných obyvatel v srpnu 1976 odpovědělo, že budou volit CDU/CSU, 42 procent chtělo volit SPD, 8 procent jejího spojence FDP. A opět zcela jiná byla situace mezi novináři: jen 21 procent chtělo volit CDU/CSU, 79 procent pak mělo v úmyslu volit některou z obou stran sociálněliberální koalice – 55 procent SPD a 24 procent FDP.

Aniž by bylo nutné přičítat to snaze zmanipulovat veřejné mínění, novináři během volební kampaně informovali veřejnost a komentovali situaci samozřejmě tak, jak viděli svět oni. Přitom obrazná tvář televizního vysílání poskytovala zcela nové možnosti, jak vlastní názor zastřít dojmem „objektivního zpravodajství", aby je tak divák nepokládal za mínění, nýbrž za popis reality. Rozdíl mezi tiskem a pohyblivým obrazem dobře vystihuje slovo básníkovo – z Goethovy básně *Krotké xenie*:

Hloupostí lze mluvit mnoho,
a psát rovněž dosti toho,
aniž zhyne duše, tělo,

vše zůstane tak, jak chtělo.
Mám-li však hloupost před zrakem,
pak ovládne mne jak zázrakem;
neb bere smysly útokem,
duch zůstane jich otrokem.

Vyhodnocení prezentace předvolebního boje z roku 1976 v televizních zpravodajstvích, které provedl Hans Matthias Kepplinger, ukázalo, že symbolická řeč vybraných obrazů a sekvencí zvýhodňovala vládní strany a znevýhodňovala strany opoziční. Představitelé opozičních stran byli například výrazně častěji ukazováni z nepříznivé, málo sympatické perspektivy, než tomu bylo u představitelů stran vládních.[34]

Elisabeth Noelle-Neumannová vzhledem k poznatkům získaným díky předvolebním bojům v roce 1976 zavádí pojem „dvojího názorového klimatu" a dovozuje: „Kdykoli narazíme na mylný úsudek obyvatelstva o právě panující názorové síle, vyplatí se přezkoumat hypotézu, že tento mylný úsudek byl způsobem masovými médii."[35]

Pokud u citlivých otázek srovnáme skutečné mínění obyvatelstva s dojmem, jenž zprostředkují média, pak i po čtyřech desetiletích lze na výsledcích průzkumů veřejného mínění pozorovat tentýž efekt. Podle průzkumu veřejného mínění z března 2013 v důsledku tohoto mediálního účinku 41 procent obyvatelstva souhlasilo s tímto názorem: „Pokud dnes někdo k některým tématům řekne to, co si opravdu myslí, je ihned vykázán do patřičných mezí, nebo je dokonce veřejně osočován. Některé věci zkrátka nelze vyslovovat příliš hlasitě."[36]

Tím už se opět dostávám k roli, již při utváření a rozvíjení veřejného mínění hrají média.

Původ veřejného mínění a jeho utváření v žurnalistice

Při četbě knihy *Spirála mlčení* jsem narazil na výzkumy Waltera Lippmanna a Niklase Luhmanna týkající se utváření veřejného mínění. Oba se zabývají centrální úlohou, již média při vnímání a utváření veřejného mínění hrají.

Americký novinář a mediální kritik Walter Lippmann psal svou knihu *Public Opinion* ovlivněn dojmem z první světové války a publikoval ji již v roce 1922. Vliv však začala mít až o mnoho desetiletí později.

Lippmann zpochybňuje předpoklad, že většina lidí si své mínění, ať už se týká čehokoli, utváří pečlivým sběrem informací a jejich uvážlivým vyhodnocováním. K tomu jim chybí čas a ve většině oblastí i odborná erudice. Mínění se spíše utváří prostřednictvím názorných stereotypů, které duchu a mysli umožní orientaci prostou námahy a zároveň přinášejí zklidňující jistotu.

Za pozitivní stereotyp své doby pokládá Lippmann „pokrok", za negativní „kolektivismus". Stereotyp, dovozuje Lippmann, „nám nejen spoří čas v našem zaneprázdněném životě a funguje nejen jako obranný prostředek našeho postavení ve společnosti, nýbrž chce nás i ochránit před všemi oněmi otřesnými účinky, které se dostavují, jestliže chceme svět vidět jako neměnný a v jeho celistvosti".[37]

V závislosti na tom, jaké má pozorovatel vědomosti, zkušenosti a emoce, je identický jev hodnocen zcela rozdílně. Jeho mnohotvárnost se může vyjevit toliko expertovi. „Avšak v oblasti veřejného mínění mohou být experty pouze nemnozí lidé, neboť náš život je tak krátký. [...] Odborník je odborníkem jen ve velmi malé oblasti jevů."[38] Je proto nevyhnutelné, že při utváření vlastního mínění lidé v mnoha oblastech sahají k stereotypům, které jsou o to účinnější, čím silněji zprostředkovávají emoce.

Noelle-Neumannová uvádí pěkné příklady emočně nabitých stereotypů ze sedmdesátých let:

- „politici s heslem ‚hlavu dolů'" (stoupenci trestu smrti),
- „zákaz výkonu povolání" (zákaz zaměstnávat levicové či pravicové radikály ve veřejné službě),
- „ten, který zapomíná na rozsudek smrti" (někdejší ministerský předseda Filbinger jako soudce námořnictva za druhé světové války).[39]

Lippmann komentuje:

> „Avšak ten, kdo se zmocní takovýchto symbolů, které v dané chvíli ovládají společenské cítění, ovládne silnou měrou i svou cestu k politice. [...] Politik nebo zájmová skupina, kteří se stanou pánem dobového symbolu, stávají se i pánem momentální situace."[40]

Myšlenkové obrazy nabité emocemi mohou mít velkou moc. Ukazatelem pravdy nicméně nejsou a navíc jsou pomíjivé. Noelle-Neumannová to znázorňuje takto:

> „Tak jako bouřkové mraky se stereotypy vznášejí nad názorovou krajinou dané doby a o chvíli později se možná rozplynou; nikdo je už neuvidí. Jednání lidí a politiků, kteří se před těmito mraky schoulili do kouta, se pro ty, kteří přijdou později, stane nevysvětlitelným; dokonce ten, který se sám schoulil, to později nepochopí, a tísnivé okolnosti oné doby nedovede vysvětlit, aniž by se uchýlil k objasňujícím náhražkám."[41]

Tyto souvislosti se v Německu obrážejí v komentování a hodnocení událostí v době národního socialismu nebo diktatury NDR: Jenom ten, kdo tyto doby prožil nebo vyrůstal bezprostředně po jejich konci, dokáže mít představu o oněch tíživých poměrech, jimž byli lidé vystaveni a které určovaly jejich chování. Kdo tuto představu nemá, dopouští se často chybných úsudků pod vlivem měřítek své doby, a míjí se tak podstatou tehdejších konfliktů a charakteru tehdejší doby. Sleduji zpravodajství o době třetí říše od poloviny padesátých let dodnes: tato zpravodajství byla a jsou tím povrchnější, a pokud jde o soudy vyslovované nad chováním lidí v době diktatury, tím arogantnější, čím později se komentující novináři narodili.

Lippmann popisuje, jak se rodí síla pozitivních i negativních stereotypů, na příkladu emocí, jež vyvolaly první světovou válku:

> „Kromě uctívání hrdinů existuje však také vymítání ďáblů. A tentýž mechanismus, jenž rodí hrdiny, plodí i ďábla. Jestliže vše dobré přinesli Joffre, Foch, Wilson nebo Roosevelt, pak všechno zlo zplodili císař Vilém, Lenin a Trockij."[42]

Podle Waltera Lippmanna člověk potřebuje emočně nabité stereotypy k tomu, aby se dokázal orientovat ve světě, jehož nepřehlednost daleko přesahuje lidskou schopnost tento svět chápat:

> „Nejsme vyzbrojeni k tomu, abychom se dokázali vyrovnat s tolika subtilnostmi, s tolika rozmanitostmi, s tolika proměnami a kombinacemi. Ačkoli je nám v takovém okolí žít a jednat, musíme si tento náš svět nejprve rekonstruovat na jednoduchý model, máme-li být schopni v tomto prostředí vůbec existovat."[43]

V tomto smyslu hovoří Lippmann o „pseudoprostředí", podle nějž se lidé orientují.[44]

Zde do hry vstupují média, neboť i ona poskytují tuto redukci a tuto rekonstrukci světa skutečného, a v tom také spočívá jejich nesrovnatelná moc. K rekonstrukci totiž dochází už rigorózní selekcí toho, o čem se vůbec píše a hovoří. Noelle-Neumannová cituje amerického sociálního psychologa Kurta Lewina, který roli médií vystihl metaforou „gatekeeper". Média si volí své zpravodajství podle „news value", tedy podle toho:

> „co je jasné a dá se zprostředkovat bez rozporů: superlativy, konflikty, překvapení; vše, s čím se čtenář dokáže identifikovat, tedy co je mu místně či psychologicky blízké, co se ho může osobně dotýkat, co pro něj nese důsledky. Tím, že tato pravidla výběru doznávají mezi žurnalisty širokého konsenzu, dochází i ke zpravodajské konsonanci, která na publikum působí utvrzujícím dojmem."[45]

Každý však ví, že otázky selekce nelze oddělit od vlastních pocitů, postojů a hodnot. Platí to stejnou měrou jak o volbě partnera či koupi auta, tak i o rozhodnutí, jakým způsobem má nějaké médium jaké zprávy sdělovat a jaké sdělovat nemá. Lippmann soudí, „že je to model stereotypů v centru našeho kodexu chování, který široce předurčuje, které oblasti jevů vidíme a v jakém světle je chceme vidět".[46]

Výběr mediálních zpráv, způsob jejich vnímání a zabarvení, jímž je média opatřují, jsou tedy vždy subjektivní. Jednostrannosti mediálního zpravodajství by bylo možno zabránit jen tehdy, kdyby rozpětí rozmanitých možností vnímání bylo dostatečně reprezentováno žurnalisty samými. Neboť zajisté platí: o čem média mlčí, to neexistuje.

Podobný koncept jako Walter Lippmann vyvinul začátkem sedmdesátých let německý sociolog Niklas Luhmann. Funkce veřejného mínění podle něj spočívá v tom, „upoutat k nějakému tématu pozornost, a tím je dostat na pořad dne. Společenský systém se totiž nedokáže vyrovnat s bezpočtem témat najednou." Luhmann předpokládá, „že politický systém, pokud se zakládá na veřejném mínění, je integrován nikoli pravidly rozhodování, nýbrž

pravidly pozornosti",[47] tedy těmi pravidly, která podle formulace Noelle-Neumannové „rozhodují o tom, co se dostane za jednací stůl a co nikoli".[48] Ve své správné analýze Luhmann nicméně pomíjí otázku, zda zákony mediální společnosti umožňují, aby se na pořad dne dostávala i ta „správná" témata a aby o nich bylo veřejně diskutováno.

Pochybnosti o tom vznikají už tehdy, kdykoli se podrobněji zahledíme na nějaké krátké časové období: Tyto řádky byly napsány v polovině února 2013. Co bylo tehdy patrně nejdůležitější zprávou uplynulých týdnů? Nepochybně to bylo převzetí finančních závazků irského státu Evropskou centrální bankou v době bankovní krize – extrémní případ financování státu emisní bankou, k němuž neopravňovala ani mimořádná kritická situace Irska. Většina médií tento proces a jeho zásadní význam pro budoucnost eurozóny patrně ani nerozpoznala. A pokud ho rozpoznala, věnovala mu jen minimální pozornost. Ten, kdo by byl chtěl pochopit implikace tohoto procesu jen pomocí médií, byl by nadobro ztracen.

Místo aby média informovala o tomto procesu, byla po celé dny, ba týdny ovládána trojím komplexem zpráv, a to jak v seriózních listech, tak v médiích bulvárních:

- Rozhovor jednoho pozdního večera v jednom stuttgartském baru v lednu 2012 mezi předsedou frakce FDP Rainerem Brüderlem a novinářkou *Sternu* Laurou Himmelreichovou a diskuse o sexismu, jež po tomto rozhovoru následovala.
- Nález koňského masa v různých produktech německého potravinářského průmyslu.
- Pád asteroidu na Urale, při kterém bylo zraněno, převážně skleněnými střepy z prasklých oken, asi 1000 lidí.

Tato situace, vztažena na náhodně zvolenou dobu, velmi dobře ilustruje onu Lippmannem charakterizovanou pseudorealitu, již vytvářejí média. Hans Mathias Kepplinger již v roce 1975 v pojmové dvojici názvu své knihy *Kultura reálná a kultura mediální* sloučil problematiku, o níž pojednává Lippmann. Problém médií vytvářené pseudoreality, v zásadě patrně nevykořenitelný, ale ještě sílí, jestliže hodnoty a postoje, které zastávají žurnalisté, se systematicky a výrazně liší od hodnot a postojů, jež zastává ostatní obyvatelstvo. Právě tak je tomu v Německu, stejně jako nejspíš

v řadě jiných zemí, a pseudorealita, již nám média nabízejí, je tak obzvláště pokřivená. Význam této pokřivenosti a všech nebezpečí, jež v sobě skrývá, bohužel daleko přesahuje nebezpečnost koňského masa a pád meteoritů.

Správci této pseudoreality jsou média, či lépe řečeno v nich činné osoby, totiž žurnalisté. To vede k oběma následujícím otázkám: *Co vlastně chtějí žurnalisté? Odkud berou své názory?* Hans Mathias Kepplinger věnoval výzkumu médií a žurnalistů velkou část svého vědeckého života a já zde nyní ve velmi zhuštěné podobě předkládám některé z jeho výzkumných výsledků:

1. Žurnalisté chtějí mít vliv na politické dění:[49]
   - Stejně jako politikové jsou většinově toho názoru, že vliv médií na politiku je větší než vliv politiky na média.
   - Na rozdíl od politiků, kteří reálný mocenský poměr ve svůj neprospěch podrobují kritice, se však žurnalisté domnívají, že vliv médií na politiku by měl být ještě mnohem větší, než ve skutečnosti je.
2. Žurnalisté jsou v konkrétních záležitostech spíše etiky smýšlení než etiky zodpovědnosti. Zodpovědnost za vedlejší účinky svého zpravodajství většinově odmítají.[50]
3. Politické postoje žurnalistů, respektive médií, která zastupují, mají výrazný vliv na výběr, prezentaci a komentování zpráv.[51]
4. Žurnalisté se sice domnívají, že v zásadě je třeba informovat pravdivě, avšak zároveň většinově soudí, že v zájmu dobré věci je dovoleno přehánět.[52]
5. Jestliže principiální politické postoje uspořádáme podle levicově-pravicového schématu, pak se ukazuje, že velká většina žurnalistů stojí nalevo jak od obyvatelstva, tak od svého vlastního publika.[53]

Poslední z těchto bodů je třeba blíže rozvést. Kepplinger definuje pojem „postoj" jako „dispozice lidí, kteří prezentují vyzkoušené interpretační modely, chovat se určitým způsobem. Politické postoje jsou pak pomocnou orientací, která je pro politické myšlení a jednání relevantní." Kepplinger polemizuje s názorem, že rozlišování mezi levicí a pravicí je dnes bezpředmětné: „Proti tomuto tvrzení mluví novější studie, které dokumentují jasnou souvislost mezi zmíněnou klasifikací a širokým spektrem zastávaných hodnot."[54]

Jádrem Kepplingerova měření postojů je sebehodnocení žurnalistů[55] vzhledem k tomu, zda jejich aktuální politické smýšlení je spíše nalevo, nebo spíše napravo od smýšlení určitých skupin obyvatelstva:

- 63 procent své politické smýšlení staví nalevo od smýšlení svého otce, pouze 8 procent napravo,
- 48 procent své smýšlení staví nalevo od svých školních kamarádů, jen 15 procent napravo,
- 46 procent své smýšlení staví nalevo od svého publika, jen 7 procent napravo,
- 26 procent své smýšlení staví nalevo od svých přátel, 9 procent napravo.[56]

Poslední z těchto hodnot svým vybočením zas tolik neudivuje, uvážíme-li, že na rozdíl od rodičů, kamarádů ze školy a svého publika si své osobní přátele nalézáme sami, a že sympatie, které cítíme jeden k druhému a které jsou předpokladem přátelství, jsou většinou tím větší, čím více se naše zásadní životní postoje sobě podobají. Proto se také svým přátelům podobáme více než průměru populace.

Novinářská profese zřejmě přitahuje především takové lidi, kteří mají spíše kritický vztah ke společensko-politické situaci. Tento princip sebeurčení pak přirozeně vede k tomu, že například právníci bývají konzervativnější, než je průměr dané společnosti, nebo že podíl homosexuálů v oblasti módy je nadprůměrný. Není to naše profese, co utváří naše postoje a dispozice, nýbrž naopak my sami si podle svých postojů a dispozic volíme své povolání.

Proto je také zřejmě nevyhnutelné, že novináři stojí v průměru nalevo od zbytku populace. Pohled do dějin žurnalismu od počátku 19. století pak zřetelně ukazuje, že tento model je modelem tradičním. Protože však postoje novinářů mají vliv jak na výběr zpráv, tak na hodnotové zabarvení jejich zpravodajství a jejich komentářů, není třeba se divit, že mediální zpravodajství se v průměru pohybuje nalevo od postojů publika a že jeho objektivita má své meze.

Jistou protiváhu lze vidět v tom, že vlastníci médií v jistém rozsahu vymezují jejich principiální orientaci. Tato snaha však naráží na možnosti nacházet dobré lidi. Proto vidíme levicové tendence ve zpravodajstvích i v novinách spíše konzervativních všude tam, kde oko šéfredaktorovo nehledí ostřížím zrakem na probírané téma.

Tyto souvislosti jsou i z delší historické perspektivy stabilní a patrně v zásadě neodstranitelné. Vždyť už v souvislosti s diskusí o spirále mlčení bylo zmíněno, že například před volbami do Spolkového sněmu v roce 1976 se devětasedmdesát procent novinářů vyslovilo pro sociálněliberální koalici, zatímco ve zbytku populace to bylo pouhých padesát procent. A na této levicové tendenci novinářstva se nic nezměnilo ani o třicet let později. Hamburský Institut pro žurnalistiku ze vzorku 1500 novinářů zjistil toto rozložení jejich politických sympatií:[57]

Zelení	35,5	procenta
SPD	26,0	procenta
CDU	8,7	procenta
FDP	6,3	procenta
Ostatní	4,0	procenta
Žádná strana	19,6	procenta

Je tedy ze strukturálního hlediska dosti patrné, že pohled na svět a problémy společnosti, který zprostředkovávají média, je oproti průměrným postojům obyvatelstva posunut poněkud doleva. Tento přirozený poměr protikladných sil může však projít zkouškou ohněm, pokud náhle vyjde najevo, že v určité kardinální otázce se pohled médií a pohled publika diametrálně rozcházejí. Iluze, že obraz světa, jak nám ho vykreslují média, je v každém ohledu obrazem reality, je pak zničena. Této iluzi se ráda oddává i ona většina mezi politiky, která si plete mediální zpravodajství se světem, jaký skutečně existuje. Kontroverze nad mou knihou *Německo páchá sebevraždu* byla i proto tak charakteristická a výmluvná, že její centrální otázka učinila omyl stavící mediální obraz světa na roveň skutečnosti tak transparentním a naléhavým.

Jak se člověk přizpůsobuje: nová behaviorální ekonomie

Elisabeth Noelle-Neumannová svým obrazem spirály mlčení popsala jeden důležitý moment lidského jednání a diagnózou „dvojího názorového

klimatu" zobrazila existující napětí mezi mediálním světem a skutečností. Mnohé z poznatků, k nimž dospívá výzkum médií, koreluje s novějšími teoriemi o tom, jak se v lidské mysli rodí úsudky a rozhodování.

Klasická ekonomie je ovládána obrazem člověka, jehož nazývá „homo oeconomicus" a který dospívá k racionálním rozhodnutím na základě stabilních a konzistentních preferenčních struktur; tato rozhodnutí jsou vesměs natolik promyšlená, že se navzájem dobře doplňují, takže tento „homo oeconomicus" tímto způsobem maximalizuje svůj užitek. Tento obraz hluboce zasahuje do analýzy hospodářského chování a ovlivňuje konstruování nosných ekonomických systémů. Potud je jeho heuristický význam trvalý. Do jisté míry dokáže rozumně objasnit i individuální lidské jednání.

Pokud je však aplikován na obecnou teorii lidského jednání, může tento model selhat. K takové aplikaci tíhnou často ti, pro něž je veškerý sociální svět redukován na pouhou ekonomii. Lidské jednání může být vskutku mnohdy racionální a maximální míra racionality, totiž bezrozpornosti, činí lidské rozhodování v průměru kvalitnějším, a sice v tom smyslu, že je pro nás výhodnější. Nicméně předpoklad racionality jako faktoru prognózování individuálního jednání v konkrétní situaci je často neadekvátní. Bylo by však na druhé straně chybou stavět předpoklad racionality a iracionality do vzájemného protikladu. Oba tyto předpoklady mají svou heuristickou cenu, pokud některý z nich neabsolutizujeme.[58]

Psycholog Daniel Kahneman se stal známým svými experimenty týkajícími se procesů lidského rozhodování. Jeho experimenty zrelativizovaly hypotézu racionality a omezily její platnost. V roce 2002 za výsledky své práce získal Nobelovu cenu za ekonomii. Ve své knize *Myšlení rychlé a pomalé* předkládá souhrn svých poznatků a včleňuje je do širších souvislostí. Hned v úvodu své knihy se dotýká úlohy médií:

> „Lidé mají sklon hodnotit relativní důležitost věci podle snadnosti, s jakou si ji vybaví v paměti – a to je velkou měrou ovlivněno tím, do jaké míry o ní zpravují média. Témata, která jsou často zmiňována, přitahují naši pozornost, zatímco jiná se z naší mysli vytrácejí. To, o čem média informují, zas odpovídá jejich názoru na to, čím veřejnost právě žije. Není náhoda, že autoritářské režimy vystavují nezávislá média citelnému tlaku. A protože zájem veřejnosti nejsnáze vzbudí dramatické události a celebrity, jsou ‚mediální orgie' běžným jevem. [...] O mimořádně důležitých, avšak málo vzrušujících tématech, [...] k nimž například patří pokles vzdělávacích standardů nebo nadměrné investování zdravotnických zdrojů během posledního roku lidského života, média prakticky mlčí."[59]

Protože pak média sama, jak dovozeno výše, si své zprávy nevybírají podle objektivních kritérií, nýbrž provozují svou vlastní agendu, existuje v souhře mezi selektivním zpravodajstvím a ovlivnitelným publikem široké pole působnosti. Může se pak přihodit spíše náhodou, jestliže lidé z médií získají jak odpovídající obraz ke speciálnímu tématu, o němž se informuje, tak odpovídající obraz světa obecně.

Kahneman v lidském rozhodování rozlišuje mezi Systémem 1 a Systémem 2:

- Systém 1 rozhoduje intuitivně a spontánně, na základě vrozených poznatků a na základě asociací a zkušeností. „Ve skutečnosti většina z toho, co děláme špatně, pochází ze Systému 1, avšak Systém 1 je zároveň zdrojem většiny z toho, co děláme dobře. [...] Systém 1 zpracovává informace s kognitivní lehkostí, avšak nevydává žádný varovný signál, jestliže se stává nespolehlivým. Intuitivní odpověď máme snadno pohotově a bývá vysoce přesvědčivá, nehledě k tomu, zda je produktem získaných zkušeností, nebo je důsledkem heuristiky.[60]
- Systém 2 naproti tomu vyžaduje vědomé a namáhavé přemýšlení. Pracuje pomaleji, zato však spolehlivěji; je vlastním nástrojem racionálního myšlení.

Systém 2 dokáže zabránit takovým intuitivním léčkám, do nichž snadno upadáme, pokud dáme Systému 1 volný průběh. Kahneman k tomu mimo jiné uvádí tuto myšlenkovou úlohu:

> „Pálka a míček stojí celkem 1,10 dolaru.
> Pálka stojí o dolar víc než míček.
> Kolik stojí míček?"

Spontánní intuitivní odpověď Systému 1 je 10 centů. Ale je chybná; správná odpověď je 5 centů. Neboť pouze tehdy je pálka, stojící 1,05 dolaru, o jeden dolar dražší než míček.

Tuto myšlenkovou úlohu řešilo mnoho tisíc studentů a více než padesát procent ze studentů tří elitních amerických univerzit, Harvardu, MIT a Princetonu, na ni odpovědělo špatně! Stali se obětí intuitivní lehkosti Systému 1, aniž usilovali o to, zapojit namáhavý Systém 2, vyžadující vědomé přemýšlení.[61]

Média oslovují převážně náš Systém 1, neboť je jejich dobrým úmyslem zbavit své publikum nadměrné námahy a učinit nám život snazším. O to závažnější však je, že to, co se nám intuitivně zdá samozřejmé, může být spjato s těžkými omyly. Chceme-li na někoho udělat dojem, je rozhodující nikoli pravda, nýbrž to, jak přesvědčivý příběh vyprávíme; ten se fabuluje a splétá tím snáze, čím chatrnější je síť našich informací:

> „To, co určuje, zda příběh je dobrý, je nikoli konzistence informací a nikoli jejich úplnost. Ve skutečnosti je tomu jinak: Do konzistentního rámce se snáze vtěsná vše, co víme, víme-li toho málo."[62]

Je tomu zřejmě tak: Máme-li na listě papíru nakresleny náhodně rozmístěné tři body, snadno z nich vytvoříme obraz velikonočního zajíčka, veselé krávy nebo atomové elektrárny. Máme-li těchto bodů tři sta, je to už neskonale těžší.

Náš Systém 1, tak snadno podléhající omylům, reaguje intuitivně na určitá uskupení informací a automaticky z nich vyvozuje závěry, které závisejí na způsobu, jímž je toto uskupení uspořádáno. V Kahnemanově kategorizaci jsou tu nejdůležitějšími efekty „priming" a „framing".

Efekt primingu spočívá v asociačních řetězcích: „jídlo" vyvolá asociaci „polévka", „mýt" asociuje „mýdlo". Důležitým efektem primingu je „ukotvení". Jeho důsledkem je, že zmínka o vysokých číslech směruje následné odhady k vysokým číslům. Proto také prodejci aut vždy nabízejí nejprve ten nejdražší model; model průměrné ceny se poté jeví jako relativně levný. „Psychologické mechanismy produkující efekty ukotvení nás činí mnohem citlivějšími k sugescím, než je většině z nás milé."[63]

Efekt „framingu" naproti tomu cílí na celé oblasti rozhodování: Úzký framing nás vede k rozhodování, zda náš nový vůz má mít dieselový, nebo benzinový motor. Široký framing nás naproti tomu vede k otázce, zda k uspokojení svých dopravních nároků vůbec nějaké auto potřebujeme, či zda by pro nás nebylo výhodnější pořídit si měsíční jízdenku na MHD, slevovou

kartu na železnici a občas si půjčit auto v půjčovně. Kromě úzkého a širokého framingu existuje také framing emocionální, závislý na střídajících se zážitcích a panujících emocionálních vlivech. Teorie vskutku racionálního rozhodování vlastně předpokládá, že framing na naše rozhodování žádný vliv nemá. Tak tomu však není. Rozmanitá rozhodování jednotlivce nejsou nikdy skutečně konzistentní a navíc je lze snadno nasměrovat tím „správným" framingem. Šlo by též říci: zmanipulovat.

Ten správný priming a framing ovlivňuje úsudky a rozhodování lidí, aniž si toho musejí, respektive mohou být plně vědomi. V tom spočívá velká síla a velké pokušení médií a politiky, aby těchto efektů využívaly tak, jak se jim to právě hodí. A k tomu také dochází.

Behaviorální ekonom Richard Thaler a právník Cass Sunstein na toto téma napsali knihu a v ní popsali systém, jak lze efekty primingu a framingu politicky využívat k ovlivňování veřejného mínění a jednání lidí. Jde tu sice o opačný postoj ke „svéprávnému občanovi", totiž o inteligentní způsob státního poručníkování, avšak Sunstein a Thaler se k tomu doznávají: „Paternalismus je důležitý, neboť podle našeho přesvědčení je v architektuře rozhodování legitimní, jestliže je jednání lidí ovlivňováno proto, aby jejich život byl delší, zdravější a lepší."[64] Způsobem kladení otázek a formulací alternativ je třeba lidi postrčit tím správným směrem.

Sunstein a Thaler rozlišují „Econs" (neboli případy „homo oeconomicus" ekonomické teorie) a „Humans" (neboli skutečné lidi, převážně ovládané Systémem 1). Lidé typu „Humans" se dopouštějí předvídatelných omylů, z nichž autoři vyzdvihují dva:

- Takzvanou *Planning Fallacy* – soustavnou tendenci k podceňování prostředků, jichž je třeba k tomu, aby byl nějaký projekt dokončen.
- Fenomén *Status quo Bias* neboli jistý druh setrvačnosti. Lidé tíhnou k tomu, dát přednost *statusu quo* před změnou jakéhokoli druhu.[65]

Při našem vnímání a usuzování hraje roli nikoli pouze náhodné ukotvení toho, co vnímáme (priming), nýbrž i přístup k informacím, právě tak náhodně podmíněný, a konečně i otázka, zda tyto informace jsou, či nejsou reprezentativní. Toto vše nás dovádí k nesprávnému vnímání, například při odhadu rizik, a toto nesprávné vnímání může mít vliv na politická rozhodování, neboť vlády se při rozdělování zdrojů orientují pravděpodobně více

podle obav lidí než podle reálných pravděpodobností. Kdo by tu nevzpomněl na Fukušimu a německý obrat v energetické politice!

Sunstein a Thaler z toho všeho naivně odvozují: „Jak soukromá, tak i politická rozhodování lze vylepšit tehdy, jestliže dokážeme vnímání lidí lehce posunout směrem k reálné pravděpodobnosti."[66] Za poněkud naivní pokládám tento závěr proto, že ani politici nejsou uchráněni před omyly vnímání. Navíc lze mechanismy popisované Sunsteinem a Thalerem také zneužít a jejich pomocí veřejným míněním manipulovat.

Lidská náchylnost k omylům je podporována i tím, že svou výkonnost vidíváme zcela nerealisticky příznivě. Sunstein a Thaler citují studie, podle kterých devadesát procent řidičů a čtyřiadevadesát procent profesorů věří, že jsou lepšími řidiči a lepšími profesory, než je průměr. Protože lidé si vzhledem ke svému přeceňování často namlouvají, že jich se nějaká újma nemůže dotknout, „obvykle také zanedbávají potřebu činit smysluplná bezpečnostní opatření".[67]

Toto vše přispívá k objasnění efektu framingu, který se dostavuje proto, že „lidé ke svým rozhodnutím často dospívají bezmyšlenkovitě a spíše pasivně. Jejich reflektující systém [míněn je Kahnemanův Systém 2] se jich neptá, zda jejich odpověď či jejich rozhodnutí by dopadly jinak, kdyby jinak zněla také položená otázka."[68]

Protože lidé tento rozpor většinou ani nezpozorují, nemohou ho tudíž samosebou ani odstranit. Stávají se tak nevědomými oběťmi sugesce kladených otázek či prezentace alternativ, a mohou tak být i do jisté míry vedeni určovaným směrem.

Lidské rozhodování je podstatně určováno sociálními vlivy, z nichž nejdůležitějším je tlak sociální skupiny, k níž náležejí. Obzvlášť děsivým příkladem je masová sebevražda tisícičlenné sekty Jima Jonese z roku 1978.

Slavné a skličující jsou experimenty Solomona Asche a Muzafera Sherifa z třicátých a padesátých let. Pokud byly testované osoby závislé jen samy na sobě, dávaly na jednoduché vizuální testy většinou správnou odpověď. Pokud však byly součástí skupiny, pak se klonily spíše k převládajícímu názoru této skupiny, i když ten byl zjevně nesprávný. Nešlo o oportunismus; oni tomu skutečně věřili. Přitom „nové výzkumy v oboru ‚neuroimaging' skutečně ukazují, že lidé v podobných experimentech nejen simulují, že mají tentýž názor, nýbrž že věci skutečně vidí tak jako ostatní".[69]

Klasickým případem je výzkum „autokinetického efektu", který provedl Sherif v roce 1935: Byl-li v temném prostoru vysílán na zeď fixní světelný bod, působil za nějakou dobu na pozorovatele tak, jako by se pohyboval. Tento bod je ve skutečnosti nehybný, avšak chvění oka vede ve tmě k tomuto optickému klamu. Když byly testované osoby dotazovány jednotlivě, dávaly o způsobu pohybu tohoto bodu zcela subjektivní a rozporuplné odpovědi. Jejich hodnocení se však začalo sbližovat, když byli dotazováni ve skupině nebo když museli svou výpověď učinit veřejně. Byl to zjevně skupinový tlak, co uvnitř skupiny vedlo ke sblížení jednotlivých výpovědí. Je zřejmé, že jiná skupina by mohla dospět ke zcela jiné výpovědi podmíněné skupinovým míněním. Tím pak lze vysvětlit, že tentýž stav věcí bývá různými sociálními skupinami, sahajícími až k celým národům, hodnocen velmi rozdílně. Mínění se zhusta utvářejí vlivem náhodných okolností a jsou navíc – jako v případě zdánlivě tančícího bodu – beztak daleko od reality. Avšak tlak sociální skupiny dospět ke společnému názoru je zřejmě pro pocity lidí důležitější než nalézání pravdy.[70]

Sklon k utváření konformního skupinového názoru je sice vyhraněný a je zřejmě založen v lidských instinktech, jeho obsah však zůstává otevřený. Neboť je v moci jednotlivců, kteří se míněním většiny odchylujícím se od skutečnosti nedají ovlivnit a jednají rozhodně, aby většinové mínění skupiny a směr jejího jednání dokázali ovlivnit. Platí to jak o soukromých záležitostech, tak o veřejně vedených diskusích.

Skupinově konformní jednání lidé naprosto nevnímají jako taktiku nebo oportunismus. Ve zmíněných testech šlo spíše o to, že se příslušníci skupiny také obsahově identifikovali se skupinovým názorem a pokládali ho pak za pravdivý i tehdy, když byli dotazováni jednotlivě. Projevilo se to

> „dokonce ještě o rok později a také tehdy, když byli zařazeni do jiných skupin s jiným názorem. Jako typické se přitom ukázalo, že skupinový soud byl přejímán i pozdějšími ‚generacemi' [...] Zde vidíme, proč mnohé sociální skupiny padají za oběť *kolektivnímu konzervatismu*."[71]

Sherifa tyto experimenty tolik zaujaly také proto, že chtěl nalézt vysvětlení, jak se utvářelo veřejné mínění v rámci diktatury, jakou byl národní socialismus. Rozhodující je tu rovněž fenomén, s nímž jsme se setkali už v souvislosti se *spirálou mlčení*, totiž „pluralistická ignorance":

„Většina z nás vůbec netuší, co si ostatní lidé myslí. Přesto přejímáme tradice a obyčeje ne snad proto, že je máme rádi nebo že je alespoň pokládáme za přijatelné, nýbrž přejímáme je výlučně a jedině proto, že je mají rádi lidé z našeho okolí."[72]

Proto se diktátoři tolik snaží, aby nevyšlo najevo, jaký je názor většiny.

Jak sugestivně může většinové mínění působit na utváření vlastního názoru, ukazují dva příklady:

- Když byli dotázáni jednotlivě, pak z pěti možných odpovědí vztahujících se k nejtíživějšímu problému USA pouhých dvanáct procent respondentů zvolilo odpověď, že jde o subverzivní aktivity. Když však tento názor zastávala většina dané skupiny, přiklonilo se k tomuto názoru čtyřicet osm procent dotázaných.
- Když byli dotázáni jednotlivě, souhlasilo jen devatenáct procent respondentů s následujícím názorem: „Svoboda projevu je spíše privilegium než právo, a je obhajitelné ji omezit, jestliže se jí společnost cítí ohrožena." Když však byli dotazovaní konfrontováni s jednotným názorem čtyř jednotlivců, souhlasilo s tímto názorem padesát osm procent lidí.[73]

Tuto přizpůsobivost lidé prokazují bez jakýchkoli sankcí, diktatury nebo panujícího násilí, puzeni patrně výlučně svým instinktem nedostat se do osamění a sociální izolace. Sunstein a Thaler dovozují, že sociální tlak zřejmě člověka vede k tomu, „aby akceptoval i zcela podivné názory, a dokonce podle nich jednal".[74]

Rakušan Johanes Werner Günther (nar. 1918) o svých zkušenostech vojáka ve válce za nacismu řekl: „Chcete-li lidmi manipulovat, musíte jim nahnat strach, zbavit je informací a zakázat jim myslet. Nešlo o nic jiného než o jistý způsob vymývání mozků."[75] Tento fakt lze nejen využít pro ono Sunsteinem a Thalerem propagované postrčení lepším směrem. Má zároveň zdrcující účinek na schopnost posoudit spolehlivost lidí, dojde-li ke skutečnému sociálnímu protivětru nebo k hrozbě opravdových nevýhod. Novější výzkumy ukazují, že sociální ovlivnitelnost, která nás činí tolik náchylnými vůči manipulaci našimi postoji a našimi úsudky, je pevně zakořeněna v lidském mozku. Pokud tuto oblast limbického systému vyřadíme z provozu, stanou se lidské úsudky vůči sociálním vlivům imunní.[76]

Kultura i politika mohou být konformismem silně ovlivňovány. Například výběr hudby může být pod silným vlivem toho, co je údajně populární, sociálně nakažlivé jsou i stravovací návyky, a dokonce i při placení daní bývají lidé čestnější, jestliže věří, že většina je při placení daní rovněž poctivá. Takto se způsoby sociálního chování podmíněné skupinovou příslušností stávají sebenaplňujícím proroctvím, jež se obvykle stabilizuje jak ve smyslu pozitivním, tak ve smyslu negativním.[77] Je tak pochopitelnější, proč se mohou skupiny, společnosti a národy určitým způsobem stabilně navzájem odlišovat: Uvnitř národa, kde je málokdo poctivým plátcem daní, jak je tomu v případě Řeků, se trvalé podvádění státu stabilizuje tím, že ostatní to činí právě tak. Naproti tomu v zemi, jakou je Švédsko, kde většina věří, že všichni ostatní své extrémně vysoké odvody čestně platí, bude i tato většina své závazky sama dodržovat.

Sunstein a Thaler vidí v zásadě tři možnosti sociálního ovlivňování, které lze uplatnit k onomu jimi propagovanému postrčení správným směrem: informování, skupinový tlak a priming (které nazývají ‚ražení'), nepopírají však, že tyto prostředky „lze zneužít i ke špatným úmyslům".[78]

Také David Brooks ve své knize *Sociální živočich* principiálně vychází z poznatků behaviorální ekonomie. Kultury vykládá jako emergentní systémy, v nichž se díky aktivitám milionů lidí v procesu „sociální nákazy" vytvářejí jisté vzorce chování, jež si následující generace vnitřně osvojí bez jakéhokoli vědomého rozhodování.[79] Ani chudobu a nevzdělanost nelze vymycovat izolovaně, nýbrž jenom tak, že se vedle kultury, z níž pocházejí, vytvoří kultura nová.[80] Kolosální formující síla, která je vlastní rozdílným kulturám jednotlivých etnik, například u černochů, muslimů nebo cikánů, se projevuje i v preferencích jejich životního stylu a z něj pramenícího konzumu, takže i prodejní a marketingové strategie, chtějí-li být úspěšné, musejí brát realitu těchto kulturních rozdílů v potaz.[81] Prožívané cítění sounáležitosti je pro utváření a soudržnost sociálních skupin velmi důležité a vesměs je pociťováno jako krajně pozitivní. Vysvětluje to nejen chování fotbalových fanoušků na stadionu, nýbrž mimo jiné i účinky a vnitřní logiku vojenského drilu.[82] Význam sociální skupiny pro člověka je ale také příčinou toho, že skupinový tlak dokáže zvítězit nad rozumem a porozuměním.[83]

Ať jsou však emoce při utváření úsudků a názorů sebenebezpečnější, přesto jsou nepostradatelné: Argumentace vedená jen na základě racionality (Kahnemanův Systém 2) by mohla vést k omezenému vnímání světa,

které naše emoce a lidskou imaginativnost nedoceňuje a způsobuje tak okleštěný pohled jak na svět, tak na člověka.

Pravda je taková: Motivaci, životní vůli, vnímání světa a vůbec vše, co nás pohání, čerpáme ze svých emocí (a tím z hlediska dějin lidstva nejstarší oblasti našeho mozku), v širším smyslu tedy z Kahnemanova Systému 1. Avšak za úspěch svého živočišného druhu vděčí člověk své schopnosti formálně myslet, tedy Systému 2; jen s jeho pomocí vytváří neustálé novoty (od pěstního kyje přes oheň a pluh až k moderní vědě) a flexibilně vyvíjí nové strategie, jak řešit dosud neznámé problémy.

Ve zkratce by šlo říci: Člověk za svůj evoluční úspěch vděčí racionalitě Systému 2. Avšak jeho vnitřní puzení užívá racia jen jako nástroje a tento nástroj nemůže nikdy nahradit jeho emocionální náboj. Abychom užili jen lehce nadneseného příměru: Inženýrský um a výrobní techniky potřebné k výrobě Porsche 911 jsou plodem Systému 2. Avšak myšlenka postavit takové auto a touha tímto vozem se projíždět bez diskuse pramení ze Systému 1.

Poznatky, k nimž jsme v této kapitole z různých úhlů pohledu dospěli, lze zhuštěně vyjádřit následujícími výroky:

- Formování názorů jednotlivce je stejně jako formování a rozvíjení veřejného mínění v mnohém ohledu zprostředkováváno sociálně. Většině lidí je silně proti mysli, pokud se cítí být jen pro jediný odchylný názor izolováni. Většina lidí přejímá většinový názor své sociální skupiny, i když jsou o věci informováni lépe. Ve vnitřním ukotvení tohoto názoru jdou často dokonce tak daleko, že převzatý názor pokládají za svůj vlastní. I mimo své vlastní sociální okolí je pro většinu lidí důležité nalézat se v bezpečném pohodlí domnělého mainstreamu veřejného mínění.
- Bezprostředně rozpoznat, co platí za většinové mínění, respektive za mínění vůdčích tvůrců názorů, je ve většině oblastí pro většinu lidí prakticky nemožné. Jsou proto v tomto ohledu víceméně odkázáni na to, co jim zprostředkují média.
- Média sama pak zpravidla neposkytují objektivní obraz skutečnosti. Při nejlepší vůli nemohou víc než zobrazit vždy jen její určitý subjektivní výřez. Avšak média nadto mají většinou své vlastní vnímání světa a svou agendu, jež mu odpovídá; ta bývá umístěna nalevo od publika.
- Protože tendencí politiky je spíše jít v mediálních šlépějích než naopak, neboť obraz světa politiky je publiku vykreslován převážně prostřednictvím médií a protože média mají při zobrazování světa tendenci sledovat svou vlastní agendu, plyne z toho pro společnost v úhrnu povlovný, avšak již sto let trvající a setrvalý pohyb „doleva".

Tento tendenčně levotočivý pohyb nalézá svůj názorný výraz v jistých jazykových modelech, o nichž pohovořím v následující kapitole.

Poznámky

1 Niccolò Machiavelli: *Der Fürst*, Frankfurt am Main 2008, s. 21. Pozn. překl.: Citováno podle českého překladu: Niccolò Machiavelli: *Vladař*, Argo, Praha 2012, s. 12n (překlad Adolf Felix, 1969).
2 Tamtéž, s. 24. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 15n.
3 Tamtéž s. 53. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 49.
4 Tamtéž, s. 38. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 31n.
5 Tamtéž, s. 78. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 79n.
6 Tamtéž, s. 83. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 87.
7 Tamtéž, s. 83n. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 87n.
8 Tamtéž, s. 89n. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 95.
9 Tamtéž, s. 115. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 127.
10 Tamtéž, s. 114. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 126.
11 Tamtéž, s. 88nn. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 93.
12 Alexis de Tocqueville: *Über die Demokratie in Amerika*, Erster Teil, Zürich 1987, s. 370. Pozn. překl.: Citováno podle českého překladu *Demokracie v Americe*, Leda, Praha 2012, s. 242 (překlad Vladimír Jochmann).
13 Tamtéž, s. 382n. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 250.
14 Tamtéž, s. 383. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 250.
15 Sigmund Freud: Totem und Tabu, Frankfurt 1991, s. 46, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Totem a tabu*, Psychoanalytické nakl. J. Kocourek 1997.
16 Tamtéž, s. 66.
17 Tamtéž, s. 75.
18 Tamtéž, s. 77.
19 Tamtéž, s. 80.
20 Tamtéž, s. 81. Výstižnější popis a vysvětlení toho, co se nad mou knihou *Německo páchá sebevraždu* dálo v některých sférách politiky.
21 Tamtéž, s. 82.
22 Tamtéž, s. 99.
23 Tamtéž, s. 112.
24 Tamtéž.
25 Tamtéž, s. 106nn.
26 Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale. Öffentliche Meinung– unsere soziale Haut*, Frankfurt/Wien/Berlin 1982, s. II.

27 Tamtéž, s. III.
28 Tamtéž, s. II.
29 Tamtéž, s. IX.
30 Tamtéž, s. XII.
31 Tamtéž, s. 15n.
32 Tamtéž, s. 17n.
33 Tamtéž, s. 232.
34 Tamtéž, s. 234, a také Hans Mathias Kepplinger: Ausgewogen bis zur Selbstaufgabe? Die Fernsehberichterstattung über den Bundestagswahlkampf 1976 als Fallstudie eines kommunikationspolitischen Problems, in: *Media Perspektiven* 1979, s. 750–755.
35 Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale*, o. c., s. 242.
36 Thomas Petersen: *Tatsächliche und gefühlte Intoleranz*, o. c., s. 8.
37 Walter Lippmann: *Die öffentliche Meinung*, München 1964, s. 85.
38 Tamtéž, s. 85n.
39 Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale*, o. c., s. 208n.
40 Walter Lippmann: *Die öffentliche Meinung*, o. c., s. 146. Lippman toto své stanovisko velmi podrobně opírá o pečlivou analýzu oněch procesů utváření veřejného mínění v USA, které nakonec na podzim 1917 vedly k jejich vstupu do první světové války.
41 Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale*, o. c., s. 209.
42 Walter Lippmann: *Die öffentliche Meinung*, o. c., s. 14.
43 Tamtéž, s. 18.
44 Tamtéž.
45 Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale*, o. c., s. 212.
46 Walter Lippmann: *Die öffentliche Meinung*, o. c., s. 92.
47 Citováno podle Elisabeth Noelle-Neumann: *Die Schweigespirale*, o. c., kap. XIX.
48 Tamtéž, s. 219.
49 Jde o výsledky získané z dotazníkového průzkumu v roce 2008, jehož se účastnilo 623 členů svazu Spolkové tiskové konference a 611 poslanců Spolkového sněmu. Vyplněné dotazníky odevzdalo 37 a 31 procent dotázaných. Protože strukturní znaky odpovědí se navzájem mnoho nelišily, lze předpokládat dostatečnou reprezentativnost. Srov. Hans Mathias Kepplinger: *Rivalen um Macht und Moral*, in: Journalismus als Beruf, Wiesbaden 2011, s. 21nn.
50 Srov. empirický výzkum u Hanse Mathiase Kepplingera: *Rationalität und Ethik im Journalismus*, in: Journalismus als Beruf, o. c., s. 177nn.
51 Srov. Hans Mathias Kepplinger: *Der Einfluss politischer Einstellungen auf die Nachrichtenauswahl*, in: Journalismus als Beruf, o. c., s. 101nn.
52 Srov. Hans Mathias Kepplinger: *Erlaubte Übertreibungen im Journalismus*, in: Journalismus als Beruf, o. c., s. 163ff
53 Srov. Hans Mathias Kepplinger: *Entwicklung und Messung politischer Einstellungen von Journalisten*, in: Journalismus als Beruf, o. c., s. 129nn.
54 Tamtéž, s. 130.

55 Základem Kepplingerova měření byl vzorek vedoucích redaktorů deníků a týdeníků a redaktorů veřejnoprávního rozhlasu a televize, kteří dostali dotazník. Této dotazníkové akce se v letech 1991/1992 zúčastnilo 455 novinářů, což bylo 36 procent z oslovených respondentů. Srov. tamtéž, s. 134. Okolnost, že jde o dvacet let starou studii, by mohla dát vzniknout pochybám o její aktuálnosti. Avšak „posun doleva", který je podle této studie v žurnalistickém cítění patrný, se zdá být – jak ukazují stranické preference novinářů – stabilní.
56 Srov. tamtéž, s. 138.
57 Citováno podle Jan Fleischhauer: Warum sind so viele Journalisten links? *Spiegel Online* z 18. dubna 2013, viz: http://www.spiegel.de/politik/deutschland/s-p-o-n-der-schwarze-kanal-warum-sind-so-viele-journalisten-links-a-895095.html.
58 Srov. Hanno Beck: Der Mensch ist kein kognitiver Versager, *FAZ* z 11. února 2013, s. 18.
59 Daniel Kahneman: *Schnelles Denken, langsames Denken*, München 2012, s. 20. Pozn. překl.: V českém vydání z r. 2011, s. 15. Náš překlad se drží překladu německého s přihlédnutím k překladu českému, jehož je mírně upravenu variací. Zatímco v německém překladu se hovoří o nadměrných investicích ve zdravotnictví „v posledním roce života", v českém překladu se – patrně mylně – píše „za poslední rok", což má odlišný smysl.
60 Tamtéž, s. 514n.
61 Tamtéž, s. 61n.
62 Tamtéž, s. 114n.
63 Tamtéž, s. 160n.
64 Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein: *Nudge. Wie man kluge Entscheidungen anstößt*, Berlin 2010, s. 14.
65 Tamtéž, s. 18.
66 Tamtéž, s. 43.
67 Tamtéž, s. 52.
68 Tamtéž, s. 53.
69 Tamtéž, s. 84.
70 Tamtéž, s. 85.
71 Tamtéž, s. 86.
72 Tamtéž, s. 87.
73 Srov. tamtéž, s. 87n.
74 Tamtéž, s. 88.
75 „Du wolltest ja leben", interview s Johannesem Wernerem Günteherem, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 10. března 2013, s. 53.
76 Srov. Clive Cookson, Daryl Ilbury: Crowd Behaviour. United They Stand, *Financial Times* z 28. prosince 2011, s. 6.
77 Srov. Richard H. Thaler, Cass R. Sunstein: Nudge, o. c., s. 91nn.
78 Tamtéž, s. 105.
79 Srov. David Brooks: Das soziale Tier, München 2012, s. 175n.
80 Srov. tamtéž, s. 135nn.
81 Srov. tamtéž, s. 209nn.

82 Winston Churchill začal svou profesní kariéru jako aktivní důstojník u kavalerie. Ve svých memoárech *My Early Life* líčí pocity štěstí zažívané při společném jízdním útoku. Tato četba na mě ve školním věku udělala velký dojem. Stejný zážitek popisuje Alexander Stahlberg v knize *Die verdammte Pflicht*, v níž vypráví o vojenském výcviku u jednotky kavalerie ve třicátých letech 20. století. Také koně jsou živočichové žijící ve skupinách a společný trysk je, jak se zdá, činí stejně šťastnými jako jejich jezdce.

83 Srov. David Brooks: *Das soziale Tier*, o. c., s. 376nn.

4

Jazyk jako nástroj teroru ctnosti

Jazyk jako nástroj komunikace je vždy zprostředkován sociálně. K jeho vzniku může dojít jen díky tomu, že ti, kdo se spolu domlouvají, se shodují v základním porozumění obsahům slov a gramatickým konstrukcím, má-li mít jejich užívání smysl. Jazykový úzus se liší vzhledem k sociální skupině, jíž mluvčí přináleží, vzhledem ke vzdělání, regionu, profesi a vzhledem k mnoha dalším aspektům.

Jazyk je také vždy indikátorem našich vlastností a naší sociální příslušnosti.[1] Volba slov, slovník, gramatika, dialekt, intonace atd. nám dávají podstatné informace o tom, kdo mluví nebo píše. Melodie řeči, volba slov, dikce a argumentace mají navíc na adresáta či adresáty komplexní účinek. Kombinovaný účinek intonace, volby slov a gramatiky proto pravidelně daleko přesahuje – s výjimkou rudimentárních informací, jaké poskytuje navigátor – kyberneticky měřitelný informační obsah sdělení.

Jazyk, vládnutí a sociální normy

Ve všech dobách proto vždy existovaly pokusy volit slova tak, aby byl prostřednictvím primingu a framingu adresát ovládán. Vladaři se většinou navíc pokoušeli působit na ovládané vhodnou jazykovou regulací. Tyto jazykové regulace představují věcné souvislosti ve smyslu jejich žádoucí

interpretace a regulována je i volba slov.[2] Příklad ze současnosti nám poskytuje standardní věta Angely Merkelové: „Padne-li euro, padne i Evropa," sloužící usměrňování názorů a ovlivňování. Z hlediska většiny občanů je totiž Evropa bezesporu něco dobrého. Kdo na euro mnoho nedá, ten je tedy zřejmě proti dobru a stává se tak rovnou morálně podezřelým.

Instrukcemi, jaká volit slova, má být prosazen určitý náhled, aniž by bylo nutno příliš se zabývat argumentací. Pravidla určující „správná" a „nesprávná" slova se tak snadno stávají nástrojem myšlenkového poručníkování. V USA se tomu v osmdesátých letech začalo říkat Political Correctness (politická korektnost) a v Německu se tento pojem ujal počátkem let devadesátých. Určitá slova se v tomto kontextu s oblibou cejchují jako společensky zraňující či diskriminační. Často je tomu sice opravdu tak, avšak tento postoj se stává problémem tehdy, jestliže jde nikoli o způsob vyjadřování, nýbrž o obsah.[3]

Pokud jsou jazyková pravidla politické korektnosti ve společnosti respektována, jde o projev aplikovaného skupinového tlaku. Toto konstatování však samo o sobě o smyslu a ceně těchto pravidel nic nevypovídá. Jde spíše o podmnožinu sociálních norem, jimiž se řídí chování lidí k sobě navzájem ve všech dobách. Tyto normy jsou podmíněny historicky a krátkodobě jsou často stabilní, dlouhodobě však ve značné míře podléhají proměnám. Jejich existence, ať mají jakoukoli podobu, je pro pokojné lidské soužití přímo nezbytná. Sociolog Heinrich Popitz k tomu poznamenává:

> „Je zřejmé, že sociální normy omezují zvůli člověka v jeho chování vůči druhým. Vedou k tomu, že se lidé dost bezpečně a dost trvale na sebe navzájem nalaďují. Toto naladění by však nebylo možné, kdybychom nedokázali v často se opakujících typických situacích jednání druhých předvídat a počítat tedy s jistou pravidelností. Účinnost noremního sociálního jednání lze tedy chápat jako jakousi ‚konstrukci' pravidelných a vzájemně předvídatelných průběhů jednání."[4]

K sociálním normám pochopitelně patří také to, jaké politické a společenské postoje lidé zastávají či spíše k jakým názorům mlčí, a také to, jakého jazyka užíváme k označování věcí, společenských skupin nebo jednotlivců. Oblast politické korektnosti tedy zahrnuje dílčí aspekty systému právě platných sociálních norem. Z tohoto důvodu lze sice pojem „politické korektnosti" dobře pochopit, avšak k účelům analýzy se příliš nehodí. Je například bezpochyby politicky korektní nemluvit o „světovém spiknutí židovstva". Pokud by tak přesto někdo činil, nešlo by jen o přestupek vůči politické korektnosti, nýbrž toto označení by bylo i věcně nesmyslné a jako evidentně antisemitské by bylo zároveň i v širším smyslu jako sociální norma zcela neakceptovatelné.

Naproti tomu výraz „černošský král", převzatý v nedávné době z dětské knížky *Pippi Dlouhá punčocha*, lze beze všeho v pohádkovém kontextu nadále užívat, aniž by bylo nutné to pokládat za porušení nějaké relevantní sociální normy. Protože pojem „politické korektnosti" zahrnuje rovnou měrou jak nevyhnutelné sociální normy, tak i normy zbytečné, či dokonce směšné, je pro jakoukoli analýzu nepoužitelný a v této knize ho zmiňuji jen proto, abych reagoval na diskusi, která již započala a kterou nelze ignorovat.

Za všech dob se vytyčovaly meze pro to, co lze říkat, a existovala společenská pravidla vymezující rozsah verbalizace témat spjatých s negativními jevy či témat jinak ožehavých, nebo témat jednoduše jen trapných. Nový na pojmu „politické korektnosti" tedy není jeho obsah, nýbrž jen jeho slovní podoba. Z historického hlediska toto pojmenování pochází z USA a ani tam do roku 1990 širší veřejnosti nebylo známo. Od této doby se však lavinovitě a bouřlivě šíří jako pojem zastřešující veškeré pokusy očistit jazyk od jeho diskriminující působnosti, ať skutečné, nebo jen domnělé, vzhledem k etnicitě a sexualitě, ale i jiným jevům.[5] Název Political Correctness většinou sloužil (i pod vžitou zkratkou PC) jako nástroj boje proti pokusům nepřímo regulovat popis a hodnocení reality kontrolou jazyka.

Tyto pokusy jsou často ryzím barvením věcí na růžovo, přičemž diskuse v USA produkují nové a nové originální květy jazyka. Například burzovní krach roku 1987 byl nazván Equity Retreat a pro redukci počtu zaměstnanců v podnicích se ujal název Corporate Rightsizing.[6] Zajisté nejspíš z říše satiry už pochází označování lidí malého vzrůstu, stále dokola omílané, jako Vertically Challenged. Tento posledně citovaný název nicméně ve svém humorném hávu ukrývá jeden společenský problém ve vší své vážnosti: Všude tam, kde se kladou překážky, ba kde se znemožňuje pojmenovat relevantní jev sociálně akceptovatelným jazykem, tam jazyk nejen ztrácí část své komunikační funkce, nýbrž navíc zkresluje skutečnost a znesnadňuje nám jak této skutečnosti porozumět, tak správně posuzovat události kolem nás a správně chápat vlastní rozhodování.

Jazykové příkazy, zákazy a regulace slouží k usměrňování myšlenek a diskurzů, a tím i k usměrňování společenského a politického vědomí a z něj pramenící společenské vůle. Jejich zneužívání nezávisí na konkrétních postojích, nýbrž souvisí jen se stupněm prožívané liberálnosti.

Existuje tudíž PC pramenící vpravo a PC pramenící vlevo. PC přicházející zprava je zvlášť vyhraněná v USA,[7] zatímco v Německu je úsilí o politicky korektní jazyk usídlen spíše v levé sféře názorového spektra. Kritika „politické korektnosti" se v Německu stala klíčovým slovem společenské kritiky konzervativců.[8] Protože obviňování z politické korektnosti zahrnuje zcela rozdílné jevy, nelze toto označení, jak už bylo zmíněno, k účelům analýzy použít.

Pojem politické korektnosti nás však dovedl ke správné a vždy důležité diskusi o jazyce jako mocenském nástroji usměrňování veřejného mínění, které může vést až k pokusům o potlačování určitých názorů nebo obrazů světa. Matthias Dusini a Thomas Edlinger velmi výstižně říkají, že „i v této zemi" se „dosud neposkvrněné pojmy [...] zastírají sterilní sémantickou rouškou".[9]

Boj proti PC lze uplatnit jako vhodnou základnu polemiky s jistými výstřelky dobové atmosféry: Kam jen pohlédnete, tam vidíte diskriminaci: ať jde o sféru sexuálních preferencí, pohlaví, rasu, věk, krásu, peněženku, původ, inteligenci, nebo druh a stupeň zdravotního postižení. Pokusy politické korektnosti vybudovat jazykové bariéry proti všemožným druhům diskriminace jsou často bizarní, mnohdy směšné, místy skličující a zároveň poskytují námět na mnoho hodin politických kabaretů.

Význam slov nebo slovních spojení je vždy výsledkem sociální konvence. Platí to o jejich věcném významu právě tak jako o jejich emocionálním náboji. Otázkou společenské konvence je ale také míra jasnosti a vzniku konfliktu, již je jazykový výraz s to nabídnout. Pouze základní zákony gramatiky, jež umožňují logicky uspořádat slova do vět, jsou zřejmě v lidském vědomí pevně zakotveny nezávisle na existující kultuře.

Kouzlo lidského jazyka stejně jako původ veškerého básnictví tkví v tom, že – na rozdíl od počítačového kódu – ve většině případů vedle věcného informačního obsahu zprostředkovává také emocionální a smyslutvorný obsah. Vezměme si Goethovu báseň *Vyznání měsíci*:

Plníš opět dolinu i stráň
mlžným leskem ticha

klidně jako plachá laň
má duše teď dýchá.

Goethe by byl mohl také napsat: „Měsíc osvěcuje přízemní mlhu, která se snesla do údolí. A já jsem klidný a vyrovnaný." Ale pak by ho dnes nikdo necitoval.

Ještě populárnější byla v 19. století balada Ludwiga Uhlanda o křižáckém tažení císaře Friedricha Barbarossy:

Když Rudovous tam s vojsky všemi,
tažení vedl ku Svaté zemi
se zbožným vojskem v boji činným
bral se pohořím nehostinným.
Tu čekalo je třikrát běda
jen kamení a žádný chleba.

Přesto by se dnes učitel němčiny na mnoha školách dostal do potíží, kdyby se s touto básní chtěl nějak vypořádat, neboť o seči statečného Švába, jenž byl napaden padesáti jezdci, se tu praví:

A zleva zprava uvnitř vřavy
klesají Turci beze hlavy.
Tu s hrůzou ostatní bezednou
prchají všichni najednou.

Pokud totiž dává někdo na index „černošského krále" z *Pippi Dlouhé punčochy*, bude mít potíže i s „Turkem beze hlavy", ačkoli účinky sebevražedného atentátu v Bagdádu nebo v Kábulu jsou mnohem děsivější.

Neodvratných vedlejších emocionálních účinků většiny informací zprostředkovávaných jazykem je si PC vědoma a volbou slov a předlohami formulací se snaží tyto účinky řídit. Do jisté míry lze tyto pokusy pokládat za legitimní. Avšak tam, kde střídmý dohled přechází v nepřímou cenzuru a ve snahy o kontrolu myšlení, překračují tyto pokusy hranice – nutno dodat, že neostré a pohyblivé – k teroru ctnosti.

Je tomu tak bezmála všude tam, kde vžité a po staletí užívané názvy náhle upadnou v nedůvěru a začnou být tabuizovány. Pravidelně totiž jde

o to, změnou pojmenování zbavit název, který má být tabuizován, jeho domnělé či skutečné negativní emocionální příchutě. Klasicky tu přichází ke slovu metoda tabuizace, jak ji popsal Sigmund Freud: Tím, že z nějakého názvu učiníme tabu, hodláme změnit samu realitu – či alespoň její pojetí –, která je tímto názvem označována.

Ve většině případů to ale nefunguje: Buď se nový název neprosadí, nebo se emocionální konotace tkvící v pojmovém obsahu starého názvu přenáší na název nový. Negativní konotace je často důsledkem určitých problémových jevů spjatých s těmi, kdo jsou takto nazýváni. Pokud se tyto problémové situace změní, ztratí i tabuizovaný název svůj negativní nádech, pokud ho ovšem vůbec kdy měl. Jestliže se však problémová situace nezmění, pak se negativní konotace starého názvu s velkou rychlostí přenese na pojmenování nové.

Snaha měnit přejmenováváním jevů jejich vnímání, či dokonce změnit jev samotný, se proto většinou podobá onomu pohádkovému závodu zajíce s ježkem.[10] Skutečnost se jejím přejmenováním změní právě tak málo, jako se přejmenováním měny změní její kupní síla. Důstojnost objektu přejmenování je tabuizací starého názvu navíc spíše poškozena než posílena. Mimořádná energie, která se na tyto názvoslovné otázky spotřebovává, plodí mystifikaci jazyka. Lze ji pochopit jen jako důsledek myšlení, které buď pojmenovávání přisuzuje magické účinky, nebo které chce vlády nad názvy využít ke svým mocenskopolitickým cílům.

Dnes už existují tisíce příkladů tabuizace jako důsledek nahrazování starých názvů novými. V následujících výkladech analyzuji jen jejich malou část a řadím je do několika pojmových skupin.

Etnická pojmenování

Pokud nedojde k poškození práv druhých, má každý jednotlivec i každá sociální skupina v zásadě právo sám či sama si zvolit své jméno. Tuto volbu by měli ostatní respektovat. Pokud někdo trvá na tom, aby si skupina ponechala jméno, jež ona sama už nechce, zbytečně ztrácí síly a sám se stává obětí hry, v níž jsou jména obdařována pragmatickými sociálními konotacemi, jež jim prostě nepřísluší. To však na druhé straně neznamená, že historicky ukotvené názvy ztrácejí svou legitimitu jen proto, že vyšly z módy. Podle

své libovůle nemůžeme ani rozlišovat mezi názvem stylově neutrálním a názvem depreciativním. Claudius Seidl se ironicky táže, zda snad u nás existuje mocná jazyková policie, která náš jazyk cenzuruje. Taková policie samozřejmě neexistuje. Avšak přátelé politické korektnosti vidí situaci dosti zjednodušeně, když volbu pojmenování redukují na otázku dobrého vychování.[11]

Negr – černoch – Afroameričan

Skupina lidí žijících v Africe na jih od Sahary či lidí odtud pocházejících, etnicky rozhodně nikoli homogenní, je spjata společným znakem černé barvy kůže. Prostřednictvím latinského slova „niger" se pro Afričany jižně od Sahary vžil v angličtině název „negro" a v němčině „Neger". Žádné z těchto slov v minulosti nemělo pejorativní zabarvení, nýbrž až do poloviny sedmdesátých let 20. století šlo o běžné oficiální názvy. Jinak tomu bylo v USA se slovem „nigger", které – pocházejíc z dob otroctví – bylo užíváno depreciativně či pejorativně.

Od konce šedesátých let se mezi americkými černochy začal prosazovat jimi samými zvolený název „black", jímž byl název „negro" postupně nahrazen. V důsledku toho i v Německu k názvu „Neger", původně zcela neutrálnímu, začala vzrůstat nedůvěra, až vše vyvrcholilo změnou názvu „Negerkuss" na „Schokokuss".

Název „Mohr",[12] odvozený od španělských Maurů, se udržel o něco déle. Od středověku se tak v Německu říkalo lidem tmavé pleti, mimo jiné i afrických černochům. Pochoutku jménem „Mohrenkopf" už ale v Německu nekoupíte a ani „Sarroti-Mohr" už není k mání.[13] V Rakousku je právě podrobován kritice název „Mohr im Hemd", tradiční to rakouské sladkosti.[14] Pokud jde o název „Mohr" v Schillerově dramatu *Fiesco*, ten zatím ve vydáních jeho děl zůstává nezměněn (nevím ovšem, co s onou větou dělá německé vládní divadlo na jevišti). Podlehne v Německu témuž přejmenovávacímu trendu také pečivo, jemuž se říká „Blondschopf"? O tom lze pochybovat.

Američtí černoši však nyní odmítají i název „black" a označují se jako „African Americans". Tímto vymezením vzhledem k někdejším černým přistěhovalcům ze subsaharské Afriky činí dějiny svých předků coby otroků částí své kulturní tradice.[15]

Opakovaným sebepřejmenováváním (docházelo ještě i k jiným pokusům, o nichž se zde nezmiňuji) však problémy černých Američanů nebyly nijak dotčeny: Ať jde o podprůměrný podíl na zaměstnanosti, podprůměrné příjmy, nebo nadprůměrnou kriminalitu. Také ve všech ukazatelích vzdělávacích úspěchů stojí američtí černoši za východními Asiaty, bělochy a Hispánci až na čtvrtém místě. Veřejné vnímání těchto problémů mnozí pokládají za faktor negativně ovlivňující prestiž skupiny, což má zpětně vliv na emocionální náboj jejího jména. A odtud pramení motivace ke změně již akceptovaného názvu skupiny.

Patrně nejvíce pronásledovanou a nejsilněji diskriminovanou skupinou byli v průběhu 20. století Židé. Přesto kupodivu nikdy neprojevili tendenci toto své jméno nahradit jiným. Nadále chtějí zůstat Židy, ačkoli je tak nazývali i nacističtí vrahové. Lze to snad připsat té okolnosti, že ve všech zemích, ve kterých žijí, mají v zaměstnanosti, příjmech a vzdělávání vysoce nadprůměrné výsledky, a nepociťují tedy jakékoli ohrožení své skupinové prestiže.

Cikán – Sinti – Roma – uprchlík před chudobou – rumunský nebo bulharský přistěhovalec

Název „cikán" byl tradičním označením pro příslušníky skupiny etnik, která zhruba před tisíci lety opustila Indii a od té doby žije v Evropě. Lingvisté se domnívají, že toto jméno pochází ze starořeckého slova „Athínganoi" (tj. nedotknutelní) a ze staroperského slova „Ahinkar" (kovář). Jména Sintové a Romové, v Německu běžně užívaná, jsou názvy dvou velkých etnik, vedle nichž existují ještě Manušové ve Francii a Kalé.[16]

Po druhé světové válce a pokusu o vyhlazení cikánů nacisty rostl proti názvu „cikán", na nějž se vázaly nepříjemné konotace, odpor a místo tohoto názvu se začala prosazovat jména Sintové a Romové. Mnoho lidí dnes chápe název „cikán" jako rasistickou nadávku. Avšak menšina z nich to chápe jinak a bere se za to, jak to dělá například filmařka Lidija Mirković, abychom „název cikán zachovali, osvobodili ho od panujících klišé a obrátili ho v pozitivum".[17] Líčí osudy tradičního skupinového názvu na příkladu rodinné zkušenosti a odvolává se na svou matku, která se pokládala za Srbku a říkávala: „Já nekradu, nežebrám a doma máme čisto." Podle

ní obecně platí, že integrovaní (cikáni, Sintové, Romové, jakkoli je chcete nazvat) mají sklon se v přijímající společnosti zneviditelnit, což znamená, že společenské vnímání je určováno tou dílčí skupinou, pro niž mnohá negativa, jež jsou jí přisuzována, skutečně platí.

I zde se opět ukazuje, že změnou pojmenování se problémy, které objektivně existují, samy od sebe nevyřeší. Když se zhroutil východní blok a otevřel se světu, začalo docházet k silnému přistěhovalectví Romů a Sintů do střední a západní Evropy. Způsobilo to zčásti i statisticky významný nárůst žebrání, krádeží a prostituce. Okamžitě jste se však stali rasistou, když jste v této souvislosti použili slovo Romové. Namísto něj se od počátku devadesátých let v německých novinách užívá výrazu „rumunské bandy zlodějů".

Již několik let pronikají do Německa v důsledku pochybené velkorysé politiky EU a špatných motivací sociálního státu „uprchlíci před chudobou z Rumunska a Bulharska". Také v tomto případě je výraz Romové ve velké míře tabuizován. Německý sněm měst ve své alarmující zprávě z ledna 2013, v níž poukazoval na dramatický vývoj a explozivní nárůst příslušných statistických čísel, název Romové nejprve zcela obešel a hovořil pouze o „přistěhovalectví z Rumunska a Bulharska".[18]

Romani Rose, předseda Centrální rady německých Sintů a Romů, tuto praxi podporuje a říká: „Problém migrace podmíněné chudobou se nesmí etnizovat, neboť tak dochází k sociálnímu vylučování a stigmatizaci celých menšin."[19] Výstižnou charakteristiku jednoho z někdejších státních zástupců z Kolína nad Rýnem, podle níž u trestných činů vloupání „specializované klany Romů [...] představují největší problém", Romani Rose nazývá „rasistickým podsouváním a čirou propagandou" a tvrdí, že „je tu podsouvána geneticky podmíněná kriminalita".[20] Přitom se pečlivě vyhýbá tomu, aby popíral pravdivost situace. *Jeho námitky míří pouze proti jejímu pojmenování.* Spojitost Romů s jevy, jako jsou žebrání, krádeže a prostituce, má být zřejmě tabuizována tím, že se hovoří výhradně o přistěhovalcích z Rumunska a Bulharska. Je to stejné, jako bychom ve spojitosti s užíváním slova „mafie" chtěli zakázat adjektivum „italská" nebo jako bychom za rasistické označili konstatování, že mnoho Rusů se oddává nadměrné konzumaci alkoholu.

Zcela individuální pohled na tento problém měla Claudia Rothová, někdejší spolková předsedkyně Strany zelených, když hovořila o tom, že „prý má dojít k náporu přistěhovalců Sintů a Romů", a vzápětí vyslovila své varování: „Jestliže někdo pěje s tímto chórem, vědomě rozněcuje vášně

a připravuje živnou půdu pro rasistické postoje." Místo toho, „abychom konečně přistěhovalectví vnímali jako obohacení a účinnými prostředky všemožně bojovali proti rasismu".[21] Již samo pojmenování problému spjatého se společenskou skupinou je prohlašováno za rasismus.

V současnosti tedy zákonitě zažíváme druhou názvoslovnou proměnu. Poté co už se neříká „cikáni", je nyní třeba rozhodně zamezit užívání názvu „Romové" všude tam, kde by mohlo jít o jakoukoli negativní souvislost. Negativní obraz spjatý s mnoha jevy, které se na mnoha místech zcela viditelně vynořují na povrch, se nyní transformuje do pojmu „uprchlíci před chudobou z Bulharska a Rumunska". Lze již dohlédnout dne, kdy i výraz „uprchlíci před chudobou" bude zařazen na index jako rasistický.

Princip toho všeho je zřejmý: Každý název vztažený na sociální skupinu, který by z jakéhokoli důvodu mohl mít negativní konotaci či který takové konotace již nabyl, je stažen z oběhu. Z oběhu se tím samozřejmě automaticky nestáhnou příčiny, které tyto konotace vyvolaly, a tak se po jisté době tato hra opakuje. V principu vše může trvat tak dlouho, až jazyk přestane cokoli vyjadřovat.

Odstraníme-li název, jenž něco označuje, věc sama tím zůstane nedotčena. Když pštros ve své velké nouzi strčí hlavu do písku, pak sice lva na něj útočícího neuvidí, avšak lev kvůli tomu před ním neuteče. Když dítě zakryje své oči dlaněmi, svět kolem něj se nevytratí; dítě ho jenom nevidí. Podobnému magickému omylu podléhají i všichni ti, kdo se domnívají, že změní svět, jestliže změní pojmy a slova. Nedospělost tohoto způsobu myšlení je zcela zjevná. Každému, kdo mu podléhá a myslí to upřímně, se úspěšně podařilo zabránit svému dospění.

Hesenský ministr pro integraci Jörg-Uwe Hahn (FDP) byl obviněn z rasismu, když se zmínil o „asiatském zjevu" spolkového ministra hospodářství Röslera. *Frankfurter Rundschau* vyslovil podezření, že tak učinil v temném úmyslu spolkového předsedu FDP ponížit, a požadoval omluvu.[22]

Někteří politici SPD a Zelených si přisadili. Jenže Philipp Rösler bezpochyby jako Asiat vypadá. Jak by měl také vypadat, když oba jeho vlastní rodiče jsou Vietnamci? Toto konstatování je asi tak diskriminační, jako kdybychom řekli, že Ole von Beust koneckonců vypadá jaksi severoněmecky. Opět tu platí analýza Sigmunda Freuda týkající se otázek tabu a jeho projekce: Zákaz byť jen letmo se dotknout etnického původu nějakého člověka, pokud se tento původ projevuje v jeho vzezření, je výrazem projekce, v níž

ti, kteří jsou pobouřeni, přenášejí své vlastní potlačované pocity nepřátelství na toho, kdo tabuizovanou realitu pojmenuje.

Zhruba v tutéž dobu vzbudil rozruch literární kritik Denis Scheck, když ve svém pořadu na stanici ARD vystoupil s tváří nalíčenou načerno, aby tak protestoval proti tomu, že klasikové dětské literatury jsou „očišťováni" od tradičních, avšak dnes neoportunních výrazů. *Spiegel Online* k tomu napsal: „Stejně jako výraz ‚Neger' je i praxe nabarvit si tvář načerno rasistickou tradicí."[23] Prohlásíme pak všechny ty, kdo na mnichovský masopustní bál přijdou s péry ve vlasech za indiány, v slaměné suknici co černošští králové anebo v burnusu jako beduíni, šmahem za rasisty?

OSN má patrně tyto sklony: Jistá tisková mluvčí komisaře OSN pro lidská práva žádá po nizozemské vládě, aby učinila přítrž staleté tradici, při níž je Mikuláš během slavnostních průvodů doprovázen „černým Petrem" („Zwarte Piet").[24] To narazilo na odpor i u ministerského předsedy Marka Rutteho a následovaly četné protesty. Při průzkumech veřejného mínění se přes devadesát procent Holanďanů vyslovilo pro zachování této tradice.[25] Vždyť také sotvakdo by mluvil o rasismu, kdyby ve slavnostním průvodu na Jamajce měla tradiční roli figura nalíčená nabílo.

Jazyk pohádek: černí králové a čínské dívky

Od úsvitu lidstva na světě existovaly národy, které různě vypadaly, různě žily a různě se odívaly. Každý, kdo si někdy zalistuje v časopisu *Geo*, se může přesvědčit, že až na oblečení je tomu tak dosud. Ještě po značnou část 20. století nosila většina Turků fez a nabírané kalhoty, čínské ženy se odívaly do tradičních rouch, k nimž nosily široké ploché slaměné klobouky a mnohé přírodní národy se oblékaly do bederních sukýnek a suknic z lýčí, pokud neběhali nazí.

Tento svět je zobrazen v dětské knížce Otfrieda Preusslera *Malá čarodějnice*. A z vůle nakladatelovy se to má změnit. Neboť ten hodlá „zastaralé a dnes již politicky nekorektní výrazivo" z knížky vymýtit. Proto slova jako „černoch", „Turci" nebo „Číňanky" se už v příštích vydáních nemají vyskytovat. Podobný osud čeká i knížku *Pippi Dlouhá punčocha* od Astrid Lindgrenové.[26]

Jakou práci by měli jazykoví očišťovači s pohádkami bratří Grimmů! V lidových mýtech v těchto pohádkách soustředěných se to jen hemží vadnými

obrazy sociálních rolí, statečnými princi a nevykoupenými princeznami, čarodějnicemi, trpaslíky a zlými macechami. Diskriminace společenských skupin je tu zcela přirozená věc a hrůzostrašnosti nejroztodivnějšího druhu jsou vykreslovány bez jakéhokoli vztahu k hodnotám. Avšak právě tato sbírka pohádek sahá až do vzdálených kultur s takovou setrvalostí jako snad žádné jiné německé kulturní dědictví.[27]

Jazykoví očišťovači se brání tím, že chtějí jen změnit nevhodné výrazivo, které „s ohledem na děj není nijak důležité". Přesně takto jsou obhajovány četné fíkové listy ve vatikánských muzeích, které přece zakrývají jen „nedůležité detaily". S tímto argumentem můžete přemalovat i historický obraz *a ponechat vněm* „jen to důležité". Můžete klidně přepsat *Mínu zBarnhelmu* pro její společenská klišé, *Kupce benátského* pro antisemitismus a *Othella* pro jeho rasismus.[28]

Jisté je, že děti snesou i pohádky, které jim přepíšeme. Hezké je už jen to, že vůbec knížky čtou a nedívají se jenom na televizi. Avšak smyslem těchto změn nemůže být nic jiného než poručníkování dětské fantazie: Nechť nevidí svět takový, jaký skutečně je nebo dříve byl, nýbrž nechť ho vidí takový, jaký by měl být z hlediska těch, kteří chtějí zabránit tomu, aby veškeré rozdíly mezi společenskými skupinami lidí unikly našemu vnímání.[29] Tomuto cíli padnou za oběť nejen „černoši", ale s nimi rovnou i „Turci" a „Číňanky". Již samo konstatování vnějškových rozdílů mezi skupinami lidí, jako jsou barva kůže nebo tvar očí, je zřejmě považováno za rasismus. Tabuizace etnického původu Philippa Röslera v tomto kontextu zcela souzní s duchovním záměrem přepracovat knížku *Malá čarodějnice*.

Redakční politika dětského nakladatelství Klaus Willberg a jeho mediálních souputníků mi připomíná hrdinu Orwellova románu *1984* Wilbura Smithe. V úvodní scéně románu se dívá z okna na své pracoviště – na ministerstvo pravdy. V něm pracuje na svém velkém úkolu přepsat všechny texty napsané v minulých dobách, které jsou určené pro archivaci, takovým způsobem, aby se kdykoli hodily k právě panujícím názorům. Na bílé fasádě 300 metrů vysoké budovy čte tato tři stranická hesla:

> Válka je mír.
> Svoboda je otroctví.
> Nevědomost je síla.[30]

Je jisté, že přepisování známých dětských knížek je činem, jemuž bychom neměli přikládat nadměrnou váhu. Avšak pokud s tím jednou začneme, pak přestanou platit jakékoli kvalitativní hranice. Od této chvíle nás povede dlouhá strmá cesta až k ministerstvu pravdy. Kdo Orwella četl, ten ví, že ono ministerstvo pravdy mohlo existovat jen proto, že existovalo také ministerstvo lásky. Z něj stát kontroloval veškeré myšlení a nakonec zlomil i hrdinu románu. Jaká že byla poslední slova šéfa STASI Ericha Mielkeho před sněmovnou lidu NDR? „Ale vždyť já vás všechny miluji!"

Jazyk přizpůsobený rozdílům pohlaví

Snahy přizpůsobit jazyk rozdílům pohlaví začaly v sedmdesátých letech v USA a odtud se začaly rychle šířit do Evropy. V nejširším smyslu jde o dopad feministického hnutí. Prudké boje, které na tomto poli byly a jsou vedeny o otázky jazykového úzu, jsou proto vesměs zastíracími manévry, a jsou tudíž obzvlášť zarputilé:

- Nejprve jedna samozřejmost: Pokud budou existovat lidé, budou se – až na nečetné výjimky – rodit jako chlapci nebo dívky a vyrostou z nich muži nebo ženy. Na tomto faktu žádný/žádná kouzelník/kouzelnice jazykových proměn nikdy nic nezmění.
- V návaznosti na tuto samozřejmost jeden lingvisticko-historický odkaz: Pokud bude existovat jazyk, budou substantiva téměř všech jazyků světa rozlišovat pohlaví (*on, ona*) nebo jeho neutralitu (*ono*). Ani na tomto faktu žádný/žádná kouzelník/kouzelnice jazykových proměn nikdy nic nezmění.
- Zároveň je nutné si uvědomit, že důsledkem evropské a antické kultury je skutečnost, že většina generických názvů osob (tedy názvů bez ohledu na pohlaví), například „bůh" nebo „člověk", jsou maskulina. Potud vývoj jazyka v mnohém ohledu zrcadlí tradiční mužskou dominanci.

S ústupem této dominance dojde přirozeným procesem i k odpovídajícím jazykovým změnám. Pokud se společnost vyvíjí, zcela organicky dochází i k vývoji jazyka, jenž vývoj společenský reflektuje, aniž bychom tento vývoj museli vynucovat nebo ho nějak centrálně spravovat. Jazyk se vyvíjí

zároveň s podmínkami, za nichž ho užíváme, a toto užívání ho spontánně legitimizuje.

Jako příklad lze užít vymizení slova „Fräulein"[31] z němčiny a slova „Miss" z angličtiny. V tradičním světě západní morálky bylo provozování sexu u ctihodných žen legitimní činností jedině v manželském svazku. Na neprovdané ženy se tedy z hlediska morálky kladl axiomatický požadavek panenskosti. Stávalo se tak, že i starším neprovdaným ženám se říkalo „slečna", a jestliže takové ženě někdo řekl „paní", pociťovala to jako útok na svou dobrou pověst.

Rozlišování mezi „slečnou" a „paní" však začalo být nesmyslné, když společenský vývoj stav panenskosti a stav vstupu do manželství od sebe ostře odřízl. Když se pak v sedmdesátých letech připojování výrazu „slečna" před jméno úředně odstranilo, nestalo se tak navzdory společenskému vývoji, nýbrž šlo naopak o důsledek vývoje, k němuž již spontánně došlo.

K tomuto příkladu existuje mnoho analogií, neboť společenská realita si sama od sebe obstará jí odpovídající jazykový výraz. A naopak: Skutečnost nezměníme tím, že ji přejmenujeme. Proto na všech těch feministických bojůvkách a výpadech proti „sexistické gramatice" lpí něco povýtce směšného.

Profesorka Luise F. Puschová by kupříkladu chtěla německou gramatiku změnit tak, aby z ní dominance mužského pohlaví vymizela.[32] A s požadavky tohoto kalibru není osamocena.

Znovu se nám tu připomíná utopie Orwellova: Ve fiktivním státě jménem Oceánie byl úředním jazykem newspeak, který měl i v běžné mluvě do roku 2050 zcela nahradit dosud běžný oldspeak (neboli standardní angličtinu). Účelem newspeaku nebylo jen nabídnout komunikační médium, které vyhovovalo vládnoucí ideologii Oceánie, nýbrž mělo vůbec *znemožnit všechny jiné způsoby myšlení*.[33] Takový byl deklarovaný cíl newspeaku a takové je obecně i jádro teroru ctnosti, pokud jde o užívání jazyka. Jestlipak si Luise F. Puschová někdy přečetla doslov k románu *1984*? Ona sama a jí podobní by si toto dílo století nejspíš přece jen měli vzít jednou do ruky a pořádně se do něj začíst.

Pohlavně spravedlivý newspeak, o nějž feministická lingvistika tolik usiluje, požaduje, aby jazyk nejen ženy implikoval, ale výslovně je pojmenovával. Důsledkem toho jsou ony girlandy slov, které mnoho pohlavně spravedlivých textů činí tak obtížně čitelnými. Norbert Dörner poukazuje

na to, že tyto dvojice názvů patrně „narazí na své ideologické meze, neboť varování před kapesními zlodějkami a zloději patrně neuslyšíme".[34]

Mám za to, že pohlavně spravedlivý jazyk můžeme bez obav ponechat přirozenému vývoji. Úsilí o něj se bude u většiny lidí tak dlouho míjet účinkem, dokud se nám jazyk bude příčit v ústech.

Nicméně na celé věci je i cosi obveselujícího: V USA se již stalo politikum z toho, má-li se říkat „he" nebo „she". Aby se nestali terčem feministických útoků, mnoho amerických autorů literatury faktu pohlaví subjektu raději pravidelně střídá. Literatuře se tak otevírají nadmíru podivné perspektivy: V nejnovějším románu Toma Wolfa vystupuje chytrý mladý reportér, který se snaží všechny věty, které pronáší, stylizovat tím způsobem, aby namísto „he" nebo „she" mohl říci „they". Je to opravdová jazyková výzva a mladý reportér ji zvládá bravurně.[35] I leckterá feministka by v tom musela najít potěšení.

Vazbu pohlavně spravedlivého jazyka na genderový mainstream zde nechávám stranou. Je však samosebou nadmíru komické, jestliže se v mnoha předškolních zařízeních vyhýbají dvěma barvám: růžové a světle modré.[36] Otázkou, zda chlapci a dívky, jakož i muži a ženy, se kromě tělesných známek svého pohlaví opravdu v ničem jiném neliší, se zabývám v kapitole šesté.

Sňatky lidí téhož pohlaví

U tohoto citlivého tématu je obzvláště důležité zdůraznit, že pojmy a slova nejsou apriorním esenciálním odrazem „podstaty" věcí, nýbrž že jde o sociální konvence. Jejich účelem je zajistit srozumitelnou a zároveň dostatečně přesnou a diferencovanou komunikaci.

Slovo *manželství* a pojem, který vyjadřuje, se od počátku doloženého písemnictví vztahovalo na sexuální svazek a životní společenství, do nějž natrvalo vstupují muž a žena. V křesťanské tradici je tento vztah monogamní. Ve všech dobách existovalo kromě manželství široké spektrum sexuálních vztahů a aktivit, které se i různě pojmenovávaly. Nezávisle na tom se vyvíjelo buď přijetí, nebo tabuizace homosexuality.

Boj za osvobození homosexuality od společenských tabu a restrikcí všeho druhu vedl od konce devadesátých let k požadavku, aby byla

připuštěna i manželství lidí téhož pohlaví, neboť omezení manželského svazku na partnery různého pohlaví se začalo pokládat za diskriminační. Aplikace slova *manželství* i na vztahy osob téhož pohlaví je na celém světě – s výjimkou světa islámu – v plném proudu.

Zajisté se tak zároveň podaří dát pojmu „manželství" jiný obsah. Nepřinese to však nic ani jazyku, ani realitě samé. Neboť toto pojmové rozpínání se zcela míjí historickým jádrem a sociologickým významem instituce, jíž jsme dosud říkali manželství: V žádné době nebylo manželství formalizováno jako vztah, v němž dominuje sexualita, nýbrž fungovalo jako sexuální životní partnerství, z nějž se rodí děti. Kolem tohoto jádrového svazku se vytvářely veškeré širší sociální svazy až na úroveň států. Manželství a na něm založená rodina pokrevního příbuzenství se staly nositeli majetku, tradice a budoucnosti, a tedy konstitutivním prvkem a nejmenší jednotkou jakéhokoli sociálně organizovaného společenství. V zásadě se na tom ani v budoucnu nic nezmění, neboť podmínky, které jsou v této organizační formě zřejmě dominující, jsou zaměřeny na zdárný vývoj potomstva.

Z historického a sociologického hlediska je tedy konstitutivním elementem manželství nikoli natrvalo ukotvený sexuální vztah sám o sobě, nýbrž trvalý vztah mezi partnery různého pohlaví, který může přinést potomstvo, jehož výchova zajistí budoucnost společenství a státu. Pro každou rozumně myslící bytost je sice samozřejmé, že své místo v manželství mají i pohlavní láska a sexuální potěšení, avšak tyto elementy nejsou ani jeho nutnou, ani jeho dostačující podmínkou.

Uzurpování pojmu manželství má homosexuálnímu vztahu dodat více legitimity. Každá společenská skupina si samozřejmě může dát jméno, jaké chce; nicméně chtít nazývat životní svazek homosexuálů „manželstvím", je aktem svévole, neboť si osobuje právo užívat jména, které již patří jinému druhu společenského svazku. To, co vyvolává nesouhlas, je nikoli legitimní přání homosexuálů vytvořit sexuální životní svazek s partnerem podle své volby, nýbrž to, že tu jde o svévolnou a neoprávněnou okupaci pojmu manželství a snahu, aby ji společnost akceptovala.

Boj, který je veden o nazývání věcí, může být dobojován jen tehdy, týká-li se věci samé. Jestliže se nová definice manželství prosadí, a o tom nelze příliš pochybovat, pak pro klasické heterosexuální manželství, které vždy zůstane zárodkem rodiny, zanedlouho sám od sebe vybují nový název, aby tak jazyk mohl i nadále plnit svůj komunikační účel. Homosexuální

partnerství pak znovu bude vnímáno jako cosi zvláštního, byť by se nazývalo manželstvím.

Neostrost, eufemismy a znásilňování pojmů

Pravda umí být zraňující: „Fiasko", „Vyhazov", „Je konec". Lze to říci i jemněji: „Desátým vítězem z deseti účastníků", „Zbývá druhý pokus", „Zůstaňme přáteli". Takt, soucit a zdvořilost jsou v životě stejně důležité jako pravda a zřetelnost. Jazyk nám slouží i k tomu, aby stavěl mosty, překonával hlubiny a ochraňoval nás před útoky emocí. S jednou jedinou podmínkou: nesmí být ohrožena jeho centrální funkce zprostředkovávat adekvátní a účelnou informaci.

Toto nebezpečí však čeká všude tam, kde je směšována analýza s morálkou. Během Evangelického církevního dne v roce 2013 v Hamburku zaznamenal Reinhard Bingener „nepříjemně rušivý matoucí jazyk. [...] Jeho nápadným znakem je zvrat někdejšího jasného oddělování sféry náboženské od sféry světské ve svůj pravý opak. Namísto srozumitelné argumentace jsou tu religiózní formule míseny s politickými pojmy a slovesy plnými emocí v amalgámy vět, jejichž smyslu se lze i v jejich písemné podobě v nejlepším případě pouze dohadovat.[37]

K problémům dochází tehdy, jestliže otázky, jimiž se zaměstnáváme, nelze adekvátně pojmenovat, neboť právě panující newspeak to znemožňuje. Pocit odsouzence ke ztrátě řeči v důsledku toho, že sociálně akceptované vyjadřovací možnosti znemožňují dotýkat se určitých problémů, exemplárně vyjevilo mé interview v *Lettre international* zároveň s vysvětlením jeho obrovské rezonance.

Následují dva příklady eufemismů a znásilňování pojmů.

O tom, jak vymizeli pomocní vědečtí pracovníci, pomocní referenti a pomocní žáci

Kdysi existovali pomocní kazatelé, pomocné sestry, pomocní dělníci, pomocní dobrovolníci atd. To vše odnesl čas. Zřejmě se nyní již ostýcháme vnucovat někomu název pracovní činnosti, z něhož je patrné, že úkolem

takového pracovníka je, aby podporoval jiné v jejich práci. Také proto již téměř dosloužil název „sekretářka" a vyklidil pozice pro „asistentku", neboť toto slovo zní jaksi profesionálněji, zejména v dobách, kdy už sotvakdo umí latinsky. Jinak by totiž věděl, že doslovným překladem tohoto cizího slova je „pomocná síla".

Za dob mých bonnských studií jsem byl zaměstnán jako pomocná síla v Ústavu pro průmyslovou a dopravní politiku. Nijak mi nevadilo, že to byl oficiální název mého zaměstnání, naopak jsem na něj byl pyšný. Mladí právníci, kteří podávali svou pomocnou ruku soudcům nejvyšších soudů, se nazývali pomocní vědečtí pracovníci a také oni byli pravděpodobně pyšní na to, že mají ve svých mladých letech tuto příležitost.

Když jsem v roce 1975 nastoupil na spolkové ministerstvo financí, stal jsem se „pomocným referentem". Ministerstvo se členilo na jednotlivé referáty, které byly vedeny referenty. Pracovníkům vyšší kategorie se v rámci referátu říkalo „administrativní pracovníci" a pracovníci nižší kategorie byli „pomocní referenti". Toto označení bylo čestným názvem a v žádném případě nijak neznevažovalo význam nebo vliv dobrého úředníka. Pochopitelně však bylo popudem ctižádosti úředníkovy stát se vedoucím referátu, a zbavit se tak přídomku „pomocný". Avšak protože ne všichni mohli udělat tuto kariéru, mnoho zasloužilých úředníků bylo „pomocnými referenty" ještě krátce před svým penzionováním.

V roce 1977 jsem po nějaký čas pracoval u Mezinárodního měnového fondu, a když jsem se koncem podzimu na ministerstvo financí vrátil, neočekávaně ze mne byl náhle referent. Jak k tomu došlo? Spolková vláda se rozhodla učinit staletému strádání adjektivem „pomocný" přítrž a jednoduše je škrtla. A tak na šest tisíc pomocných referentů v nejvyšších státních úřadech pocítilo atak hormonů štěstí, dokud nepoznali, že jejich šéfové se teď nazývají „vedoucí referátu". Název „referent" tak během pár týdnů ztratil veškerou svou tak slibnou mystiku, jakou pro mladé ctižádostivce ve službách Spolkové republiky dosud měl. Touto mystikou byl teď oděn název „vedoucí referátu".

Co se tím změnilo? Vůbec nic! Změněná jména nezmění nic na formách a obsazích byrokratických struktur, ať už jsou dobré, nebo špatné.

Všimněme si: Jakmile nějaký eufemismus nabude univerzální platnosti, nevyhnutelně zaniká i účel, pro který byl zaveden. Velmi názorně to lze pozorovat v oblasti vzdělávání.

V německém školství existovala tradičně „lidová škola". Navštěvovalo ji přes 90 procent žáků, a její jméno tak bylo oprávněné. Pro velmi malé množství dobrých či velmi dobrých žáků existovala „reálná škola" nebo „gymnázium" a rovněž velmi malý počet žáků navštěvoval „pomocnou školu".

Četné školské reformy během padesáti let vedly k tomu, že „lidová škola" přestala existovat. Novou „lidovou školou" se ve velkoměstech stala gymnázia, v Berlíně „všeobecná škola", na níž lze rovněž složit maturitu. Množství žáků, kteří se z tohoto systému úspěšně vyvázali tím, že se uchýlili do bilingválních škol, do zařízení pro obzvlášť talentované nebo na školy soukromé, se zhruba rovná počtu žáků na reálkách či gymnáziích v letech padesátých.

Pomocná škola se nazývala pomocnou proto, že žáci, kteří ji navštěvovali, vyžadovali mimořádnou péči. Říci to takto na rovinu se však začalo pokládat za jaksi diskriminační. A tak se pomocné školy staly nejprve „školami zvláštními" – a protože to stále ještě znělo příliš izolacionisticky –, proměnily se nakonec ve „školy podpůrné". Znělo to sice lépe, avšak z věcného hlediska šlo o naprostý nesmysl, neboť každá dobrá škola by měla být školou podpůrnou, a sice v tom smyslu, že existující potenciál nadání žáků co nejlépe podporuje a rozvíjí. Navíc se tím vůbec neodstranila ona principiální diskriminace spočívající v tom, že děti dělíme podle jejich nadání.

Nakonec z toho všeho povstala idea inkluze: žáci s potřebou zvláštní podpory se integrují do běžného systému a potřeba zvláštní podpory bude kompenzována „diferencovanou výukou". Všeobecná škola (dříve lidová škola) se tedy stala „inkluzivní školou". Touto operací se odstranily viditelné formy nerovnosti mezi nadanými a méně nadanými žáky a na rovině pojmenování byly veškeré rozdíly s úspěchem nivelizovány.

Výše provedená jazyková analýza pochopitelně nevypovídá nic o kvalitě reforem, které se za ní skrývají, a analyzovat tyto reformy nebylo ani cílem této kapitoly. Přesto její autor na tomto místě, jakkoli k tomu z hlediska věcného nevhodném, k těmto reformám činí toto prohlášení: V padesátých letech se žák během osmileté výuky na lidové škole naučil v průměru víc než dnes za deset až dvanáct let na škole všeobecné. A také žáci s omezenou schopností učit se se na tehdejších pomocných školách naučili v průměru víc než dnes v systému „inkluze". Homogenita výukových skupin byla obětována ideologii rovnosti a horší výsledky ve vzdělávání jsou za to mstou.

Úspěšně prosazené eufemismy snadno svedou k iluzi, že existující problém byl vyřešen. Jaká mýlka! Pokud svěže omamující účinek eufemistického opisu stojí v cestě důkladné analýze problému, je možné, že tento problém se ještě prohloubí.

Jazykové lázně, JABL a JÜL

Školský systém Berlína, již tradičně velmi špatný, dostal reformou základních škol z roku 2006 další impulz k sestupu: Tehdy byl v rámci mateřských škol zrušen jednoroční přípravný nultý ročník, v Berlíně tehdy obvyklý, jehož smyslem bylo připravit děti na školní docházku a nacvičit s nimi pro ni potřebné dovednosti. Zároveň byla zrušena možnost zařadit děti v závislosti na stupni jejich vývoje o jeden ročník níže a konečně byl snížen věk pro zahájení povinné školní docházky o jeden rok.

Na tomto základě měla být zavedena výuka s překryvem ročníků a byla pro ni vynalezena zkratka JÜL.[38] Při tomto způsobu výuky byly slučovány děti dvou až tří ročníků do jedné výukové skupiny. Rozdílný stupeň vývoje a výkonnosti měl být překlenován vnitřní diferenciací. Tato vpravdě utopická reforma – navíc provedená unáhleně a bez nutného navýšení personálních zdrojů – se stala katastrofou: testy po několika letech ukázaly, že znalosti dětí se nejen nezvýšily, ale naopak klesly.

Politici a státní správa však již do této reformy investovali příliš propagandy a své důvěryhodnosti na to, aby ji zrušili. Místo toho byl od roku 2012 školám povolen návrat k výuce podle ročníků, pokud se pro to rozhodnou. Učinila tak polovina škol.

Aby byl katastrofální dopad reformy zastřen, byl pojat záměr obě formy výuky prezentovat jako rovnocenné. Hbitě proto byla pro tradiční způsob výuky vynalezena také zkratka: JABL,[39] což mělo znamenat „výuka podle ročníků", a k této zkratce bylo zároveň vynalezeno nové sloveso: „jablovat". Tam, kde se děti vyučují v jednotlivých ročnících, jak to bylo obvyklé od zavedení povinné školní docházky všude tam, kde pokrok odstranil vesnické jednotřídky, tam se v nové dikci „jabluje". Byl tak zjevně učiněn pokus dávno potřebnou diskusi nad jednou nezodpovědnou a nezdařenou reformou odsunout do bezvýznamna a tradiční způsob výuky zesměšnit.

JÜL a JABL vznikne tehdy, jestliže cílem vzdělávací politiky je společnost egalizovat, nikoli děti něčemu naučit. Je pak zákonité, že i děti profesorů mají na berlínských školách horší výsledky než na školách mnichovských.

Berlínské školy mají ale ještě jiný problém, který školskou správu z hlediska jazykového spíše zesměšnil, místo aby přispěl k jeho řešení: V některých čtvrtích je nakupeno takové množství tureckých a arabských migrantů s deficity ovládání němčiny, že výuka mateřštiny se tu často dostává do potíží. K řešení tohoto problému, na nějž nenalézala věcnou odpověď, vymyslela školská správa výraz „jazykové lázně", jejichž hojivý účinek mají děti nalézat v předškolních zařízeních, na ulici a ve škole. Tato kúra jim kýžené znalosti jazyka přinese jaksi sama od sebe. Avšak ve čtvrtích, kde němčinu stěží uslyšíte a kde se šíří německý pidgin, je něco takového sotva možné. To integraci a školní výsledky jen dále zhoršuje. V „jazykových lázních" – tureckých a arabských – se nicméně ocitá ona stále se tenčící menšina německých dětí, které v těchto čtvrtích ještě žijí. Německé děti navíc často přejímají německý pidgin, neboť je to „cool".[40]

Sociální paslova: samoživitelství, být bez práce, hospodářské uprchlictví

Národní konference pro otázky chudoby (NAK)[41] zveřejnila v únoru 2013 „seznam sociálních paslov", jejichž třiadvacet položek sahá od výrazu „samoživitelství" po „hospodářské uprchlictví". Mluvčí tohoto sdružení Thomas Bayer k tomu řekl: „Jazyk není neutrální, jazyk je hodnoticí. Vzhledem k tomu bychom měli každý jazyk užívat tak, aby neprodukoval žádná klišé."[42] Tak tomu je i není: Pojmenování jsou, jak již bylo vyloženo, sama o sobě hodnotově zcela neutrální. Pokud vznikají klišé, nemají nic společného se slovy samými, nýbrž s hlavami těch, kteří je užívají, a těch, kdo je vnímají. Obrazy, které vznikají v našich hlavách, nemusejí být nutně klišé, jsou však pochopitelně utvářeny na základě našich zážitků, poznatků a zkušeností, jež jsou s tím či oním slovem spjaty.

Slovo „lev" má jiné emocionální konotace než slovo „lenochod". Pokud konotace pocházejí z věci samé, s ní také odcházejí. Kdyby si někdo dokázal

vynutit, že od nynějška se lvům bude říkat „lenochodi", zatímco lenochodi se naopak budou nazývat „lvi", pak by se jen v hlavách lidí obrazy obrátily. Teď by lev byl vnímán jako pomalý a lenivý, zatímco lenochod jako silný a odvážný.

Přeučovací období by si jen vyžádalo čas a „iluze pojmenování" by přinesla své plody. Jinak by ale nastoupilo to, čemu říkám „efekt Romové": konotace, jež mělo slovo „cikán", beze zbytku přešly na název „Romové" a změna názvu nepřinesla nic. Následuje analýza tří názvů ze „seznamu sociálních paslov".

Samoživitelství

Sám tento název není tím, co nese hodnotící náboj. Ve střízlivém jazyce jde spíše o sociální fakt: označuje pospolu žijící rodinu s nejméně jedním dítětem a nejvýše jedním dospělým oprávněným k jeho výchově.

Je ovšem samozřejmé, že nelze vypnout naše individuální znalosti světa, jež toto pojmenování konotuje: děti pocházející z rozvrácených rodin či od počátku žijící bez otce se v průměru vyvíjejí hůře. Dále: méně sociálně ukotvené a méně inteligentní ženy se s výrazně vyšší pravděpodobností stávají samoživitelkami atd.

Statistické průměry nic nevypovídají o jednotlivých případech a nejsou vhodné pro individuální prognózy. Sdružení NAK má zřejmě na mysli, že okolnost, zda někdo je, či není samoživitel(ka), by měla zcela vymizet ze zájmů sociologie a statistiky. Pak by nikdo nemohl odhalit nebo zkoumat, zda se statusem samoživitelství jsou, či nejsou spjaty nějaké problémy, a pokud ano, tak jaké.

Sdružení NAK se tak volně včleňuje do tradice Orwellova newspeaku.

Být bez práce

U výrazu *být bez práce* navrhuje NAK pouze změnu na výraz *být bez výdělku.* Mohlo by se totiž stát, že ten, kdo je bez práce, sice pracuje, ale nedostává mzdu. Mohli bychom také analogicky k anglickému *unemployed* říkat „bez zaměstnaneckého poměru".

A tak i zde platí: slova nerozhodují. NAK by nejraději viděla, kdyby ona okolnost, že lidé nemají žádnou placenou práci, mohla být docela vypuzena z názvoslovných možností přípustného jazyka. To však není možné, neboť na pojmu nezaměstnanosti, ať už má jakoukoli slovní formu, závisí největší díl státních finančních transferů. Snad by pomohl pohled do 19. století: Když ještě neexistovala žádná podpora v nezaměstnanosti, neexistovaly samozřejmě ani žádné nezaměstnanostní statistiky. O nezaměstnanosti nikdo nemluvil, nanejvýš se mluvilo o povstáních tkalců, hladu a nouzi.

Tam by se NAK jistě vrátit nechtěla. Vězí však v pasti: tam, kde existuje podpora v nezaměstnanosti, ať už má jakoukoli podobu, tam nutně existuje také její statistika a tam existují také lidé, jež je třeba nazývat nezaměstnanými a kteří se sami takto musejí nazývat, chtějí-li dostat od státu nějakou podporu.

Název sám je ale málo důležitý, neboť jakákoli myslitelná pojmenovací alternativa k výrazu „bez práce" bude konfrontována s tímtéž problémem: Jestliže se někdo, kdo je schopný pracovat, dozná k tomu, že nemůže získat žádnou placenou práci, ačkoli ji hledá, nepřispěje to nikdy k nárůstu jeho prestiže.

Snaha zachovat státní transfery a vše zastřít novým jazykovým hávem, jak si to představuje NAK, je aplikovaným sociálním kýčem.

Hospodářské uprchlictví

Jistě se nedotýká něčí cti, jestliže se touží dostat do země, která nabízí lepší podmínky k životu. A je-li to možné jen tehdy, předstíráme-li status uprchlíka, který nemáme, pak by sice tento podvod neměl být přehlížen, avšak zároveň by nad ním neměl být vztyčován moralizující prst.

Hospodářské uprchlictví není třeba ani idealizovat, ani zatracovat, ale z hlediska německých zájmů mu jednoduše musí být zabráněno. To je možné ale jedině tehdy, jestliže tento jev rozpoznáme, pojmenujeme a kvantifikujeme.

NAK zřejmě hodlá pojmenování tohoto problému zabránit. Její motivace k tomu je nejasná. Pravděpodobně patří k těm, kdo věří, že vlastně všichni chudí lidé na světě mají přinejmenším morální nárok na německé základní sociální zajištění (srov. šestou kapitolu).

Chtít něco takového je možné, avšak usilovat o dosažení tohoto cíle by se nemělo jazykovými zákazy, které ústí v zákazy myšlenkové.

Dekadence jazyka – dekadence myšlení

V této kapitole jsem záměrně rezignoval na obzvlášť směšné či spektakulární příklady, jaké nám jazyk teroru ctnosti poskytuje. Pokusy předlohami určitého jazyka nebo tabuizací určitých pojmenování ovládat naše myšlení a žádoucím způsobem strukturovat naše chápání společnosti jsou mnohotvárnou součástí našeho každodenního světa.

Pravděpodobně k těmto jevů docházelo odnepaměti. Nicméně v prvních čtyřech desetiletích svého života jsem si jich jako problému naší demokratické společnosti nebyl vědom. Spojoval jsem si je spíše se státy teokratickými, s diktaturami všeho druhu nebo s komunismem. Samozřejmě vždy existoval katalog urážlivých slov, jimiž jsme díky dobré výchově spíše šetřili, a vedle nich to bylo vše sexuální a erotické, co se pohybovalo po dosti obtížném terénu a jehož verbalizaci jsme se raději vyhýbali. To ale bylo vše.

Kdo je v našem současném vývoji vlastně oním zloduchem? Individuálními soudy o tom nemůžeme rozhodnout. Téměř všechny společenské jevy, a snad právě ty nejmohutnější, vznikají z neurčitosti; z ní vzešel i proces zániku antiky a vzestupu křesťanství, který se započal dlouho před zhroucením římské říše během stěhování národů.

Myslím si, že dnes jde o neformální a bez velkého plánu realizovanou vzájemnou souhru vládychtivé, ideologizované mediální třídy s třídou oportunistických a duchovně dost málo vyprofilovaných politiků. Jazyk a jazykové usměrňování jsou přitom jen pouhým nástrojem, který lze přizpůsobit jakémukoli obrazu světa. S oním obrazem světa, který pohání náš dnešní teror ctnosti, se vypořádávám v kapitole šesté.

Ve skličující podobě se vyjevila souvislost mezi jazykem a terorem ctnosti, jenž skončil genocidou, v Kambodži: „Když Rudí Khmerové uchopili moc, byla všechna slova, která konotovala sexualitu nebo občanský způsob života jako ‚manželka' nebo ‚manžel', zakázána." Obyvatelstvo bylo rozděleno na „Starý" a „Nový" lid. K Novému lidu patřili všichni, kdo vystudovali, měli vzdělání nebo žili občanským způsobem života. Ti všichni byli

povražděni. „Lidé, kteří patřili k Novému lidu, se nyní nazývali ‚nepřátelé', a proto je bylo možno zbavit lidskosti, ‚zničit', dokonce i děti, které teď byly ‚děti nepřítele' a byly zabity."[43]

Jak již bylo zmíněno na jiném místě, George Orwell v románu *1984* pro svou utopickou velkoříši Oceánii koncipoval newspeak, což byl jazyk, z nějž byla odstraněna všechna víceznačná slova a vyškrtnuta i všechna taková slova, jichž by bylo možno použít k rozvíjení vlastních myšlenkových konceptů. Například slovo „svobodný" lze užívat jen ve smyslu „neženatý" či „nevdaná", nikoli však ve smyslu „politicky svobodný" nebo „duchovně svobodný". Protože pojem svobody není pojmenován, nelze již vyjadřovat ani svou touhu po ní.

Místo aby oblast toho, o čem lze přemýšlet, rozšiřoval, newspeak ji má zužovat:

- Neortodoxní nebo heretické myšlenky nelze v newspeaku vůbec vyslovovat, neboť se pro ně nedostává náležitých slov.
- Newspeak obsahuje četná slova, která vznikla ze zkratek. Vedl k tomu náhled, že zkratka význam označovaného jevu zužuje a subtilně proměňuje, neboť je prosta všech asociací, které byly s původním slovem spojovány. Zkratkou má být dosaženo nového, politicky žádoucího vnímání. K Orwellovým příkladům patřily zkratky „agitprop" a „kominterna". Zkraty *JÜl* a *JABL* však do tohoto konceptu dost dobře zapadají.[44]
- U slov vytvořených ze zkratek je jejich zvuk důležitější než jejich přesný význam. Cílem je, aby nově utvořené slovo implikovalo celý prefabrikovaný řetězec myšlenek, jichž si v ideálním případě mluvčí vůbec není vědom, které ale musí přijmout takové, jaké jsou. Neboť k tomu, aby je mohl změnit, mu chybí potřebný slovník a flexibilita oldspeaku.
- V důsledku vzorců jazyka, který je k dispozici, lze politické výroky, ale i všechny výroky týkající se obecných konceptů, formulovat v newspeaku pouze řetězením výrazů, z nichž každý obsahuje již hotový myšlenkový prefabrikát. Formulování nových nebo pro systém nevítaných myšlenek je tak znemožněno.

Ačkoli je vyvinut na základě standardní angličtiny, je newspeak pro toho, kdo ovládá jen standardní angličtinu, prakticky nesrozumitelný. To platí ale i pro knihy z dob minulých. Významná díla literatury i vědy se proto

přepisují do newspeaku. Přitom se však ztrácejí myšlenky a popisy, které jsou v newspeaku nevyjádřitelné. Když jsou přepsána, jsou stará díla zničena, aby jejich další vydávání mohlo být možné jen v newspeaku.[45]

Potud Orwellova negativní utopie. Příklady diskutované v této kapitole ukazují, že skutečnost je utopii těsně v patách. Pro Orwella byla jeho distopie jen vyhrocením jazykového úpadku, jak ho pozoroval ve skutečnosti a jemuž se v řeči politiky obzvlášť daří.

Hlavním nepřítelem jasnosti jazyka je pro Orwella nečestnost. Ta hraje roli všude tam, kde účinek má přednost před pravdou. Tak je korumpováno naše myšlení a korumpované myšlení pak opět infikuje jazyk. Výsledkem je nabubřelý styl řeči, který se vyžívá v přibližnostech. Obzvlášť jasně se to projevuje v jazyce diktatur, avšak infikován je jím i toporný žargon politiků, úzkostlivě se střežící jakýchkoli nežádoucích asociací. Těkavý dialekt politických hesel majících vyvolat kýžený účinek proniká jazykem všude tam, kde politik, jenž hovoří, nebo novinář, který píše, sám sebe nepodrobí disciplíně. Orwellova strohá doporučení, jak dosáhnout dobrého a jasného jazyka, nemohu před čtenářem zatajit:

- Nikdy neužívej slovního obrazu nebo řečové figury, které se často objevují v tisku.
- Nikdy neužívej dlouhého slova, můžeš-li místo něj užít krátké.
- Lze-li některé slovo vypustit, vypusť ho.
- Nikdy neužívej pasiva, můžeš-li použít aktiva.
- Nikdy neužívej slov cizích jazyků nebo výrazů vědy, můžeš-li totéž říci slovy vlastního jazyka, zvláště jazyka běžně mluveného.[46]

Tak se jazyk stane srozumitelným a tam, kde je jazyk srozumitelný, se hned pozná, říká-li někdo hlouposti nebo mluví-li nejasně. Soustavně jasný jazyk politiky a médií zůstává ale nejspíš utopií, která je téměř tak nepravděpodobná, jako kdybychom očekávali, že se před námi vynoří stát Oceánie.

Poznámky

1 Pozn. překl.: Toto Sarrazinovo tvrzení platí mnohem více pro užívání němčiny německými státními občany, pro něž je němčina mateřštinou, než pro občany Česka užívající jako své mateřštiny češtinu. V Německu totiž například řemeslník mluví obvykle místním dialektem (ať pochází z jihu, středu, nebo severu Německa a ať žije na venkově, nebo ve městě), který je často nesrozumitelný nejen pro cizince ovládajícího pouze standardní němčinu, ale někdy i pro vzdělaného Němce, který pochází z jiné oblasti. Taková situace dnes v Česku není.

2 Jako historický příklad tu budiž zmíněny každodenní pokyny říšského ministra propagandy ovládanému tisku nacistického Německa. Toto často subtilní ovlivňování mělo až do posledních válečných měsíců ten účel, aby většina Němců neunikla žádoucímu pohledu na panující poměry, z velké části se s nimi vnitřně ztotožnila a až do kapitulace fungovala tak, jak to režim vyžadoval.

3 Tuto zkušenost si musel protrpět i Heinz Buschkowsky. Jeho kniha *Neukölln je všude kolem nás* byla právě tak jako *Německo páchá sebevraždu* stále znovu napadána kvůli jejímu domněle urážlivému jazyku. Dokonce i průzračnost takového Heinze Buschkowského se zdá být pro mnohé nestravitelná, neboť zavdávala stále dokola podnět k pokusům narušovat nebo znemožňovat jeho veřejná vystupování. Viz k tomu: Diskussion mit Heinz Buschkowsky am 6. März abgesagt, *Klemkes Stadtmagazin Aachen* z 1. března 2013.

4 Heinrich Popitz: *Soziale Normen*, Frankfurt 2006, s. 84.

5 Průzkum výskytu výrazu „politically correct" ve vybraných médiích ukázal pro rok 1989 15, pro rok 1990 65, pro rok 1991 1570 pro rok 1994 6985 míst s jeho výskytem, viz http://de.wikipedia.org/wiki/Politische_Korrektheit#Die_Etablierung_des_Begriff_Politically_Correct_in_den_US-Medien.

6 Srov. Robert Hughes: *Political Correctness oder die Kunst, sich selber das Denken zu verbieten*, o. c., s. 44.

7 Srov. tamtéž, s. 45.

8 Ke spíše konzervativnější kritice PC v Německu srov. Michael Behrens und Robert von Rimscha: *Politische Korrektheit in Deutschland. Eine Gefahr für die Demokratie*, Bonn 1995.

9 Matthias Dusini und Thomas Edlinger: *In Anführungszeichen. Glanz und Elend der Political Correctness*, Frankfurt 2012, s. 9.

10 Pozn. překl.: Lidovou pohádku *Zajíc ježek* převzali do své sbírky pohádek bratří Grimmové.

11 Claudius Seidl: Correct! Gibt es eine mächtige Sprachpolizei, welche das Deutsche zensiert?, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 20. ledna 2013, s. 17.

12 Pozn. překl.: česky *mouřenín*.

13 Čokoládová značka Sarotti, která vznikla v roce 1868 v Berlíně, používala mezi lety 1918–2004 název „Sarotti-Mohr" jako firemní logo. V roce 2004 byl tento název nahrazen zlatavě zbarveným názvem „Sarotti-Magier". Vztah mezi barvou čokolády a barvou kůže černochů, ve starém firemním logu dosti patrný, se zřejmě začal pociťovat jako urážlivý.

14 Srov. Andreas Groth: Politische Korrektheit à la carte, *FAZ* z 12. června 201, s. 7.

15 Srov. John Baugh: *Out of the Mouths of Slaves. African American Language and Educational Malpractice*, Austin (USA) 1999, s. 86.

16 Novinář Rolf Bauerdick podnikl v posledních 25 letech přes 100 cest do 11 zemí za tamějšími cikány. Ve svých přesných líčeních ukazuje nejen rozmanitost kultury to-

hoto národa, nýbrž i jejich pýchu na to, že jsou cikány. Ukazuje však také, jaké veliké potíže mají integrovat se a přizpůsobit se vzdělávacímu systému a pracovnímu trhu v té které zemi. Celkový obraz, který se z jeho líčení skládá, je bohatý na detaily, rozporuplný a zároveň extrémně šokující. Srov. Rolf Bauerdick: *Zigeuner. Begegnungen mit einem ungeliebten Volk.* München 2013.

17 Ein Leben in Belleville, interview s Lidijí Mirkovićovou, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 10. března 2013, s. 7.

18 Srov. Positionspapier des Deutschen Städtetages zu den Fragen der Zuwanderung aus Rumänien und Bulgarien, viz http://www.staedtetag.de/imperia/md/content/dst/positionspapier_dst_zuwanderung.pdf.

19 Podle názoru Centrální rady německých Sintů a Romů, vedené Romani Rosem, se smí mluvit o „Sintech" a „Romech" jen tehdy, stanou-li se obětí, nikoli však jsou-li pachatelem trestného činu. Kdo se jen dotkne panujících problémů, ihned dostane nálepku rasisty a nejraději by ho prohlásili rovnou nacistou. Tento model aplikoval Romani Rose, podporován německými intelektuály, poprvé začátkem osmdesátých let, když se tehdejší sociálnědemokratický starosta Darmstadtu Günther Metzger odvážil prostředky pořádkového práva zakročit proti kriminálním bandám Romů z Rumunska, kteří se v Německu usídlili jako nezvaní hosté. Důsledkem byla nesnesitelná, nactiutrhačská difamační kampaň, podpořená provoláním německých intelektuálů v týdeníku *Zeit*. V důsledku toho se dnes žádný komunální politik neodváží otevřeně se zabývat problémy cikánských band. Srov. Rolf Bauerdick: *Zigeuner*, o. c., s. 188nn.

20 Das Heil Osteuroas liegt nicht in Deutschland, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* ze 24. února 2013, s. 6.

21 Tisková zpráva koalice Bündnis 90/Die Grünen z 20. března 2013.

22 Srov. Steffen Hebestreit: Eine Entschuldigung ist überfällig, Herr Hahn!, *Frankfurter Rundschau* z 8. února 2013.

23 Hannah Pilarczyk: Die Maske des Denis Scheck, *Spiegel Online* z 30. ledna, viz: http://www.spiegel.de/kultur/literatur/denis-scheck-rassistischer-sktetch-in-ard-sendung-druckfrisch-a-880157.html.

24 Srov. Erik Voeten: Black Pete and the United Nations, *Washington Post* z 22. října 2013.

25 Srov. Holger Fritsche: Schwarzer Peter- Rassismus-Strei über Nikolaus, *Die Welt* z 28. října 2013.

26 Srov. Tilman Spreckelsen: Wir wollen vorlesen und nichts erklären müssen, *FAZ* z 10. ledna 2013, s. 25.

27 Například v Číně jsou dnes *Grimmovy pohádky* populárnější než v Německu. Srov. Matthias Matussek: Die Angst vorm bösen Wolf, *Der Spiegel* 51/2012, s. 142nn.

28 Srov. Burkhard Müller-Ullrich: Die kleine Hexe und die Negerlein, *Deutschlandfunk Online* ze 13. ledna 2013, viz: http://www. Deutschlandfunk.de/die-kleine-hexe-und-die-negerlein.720.de.html?dram:article_id=234003.

29 S podobným zdůvodnění se již v září 2012 ve Švédsku pokusil ředitel stockholmského kulturního domu odmítnout všechny komiksy belgického komiksového autora Hergého, neboť jsou prý zčásti „rasistické". Hergé byl kreslířem od dvacátých let 20. století a stal se svou komiksovou sérií *Tim a Struppi* světoznámým. Matthias Heine k tomu napsal: Až jednou opravdu začneme selektovat veškerou světovou rasistickou literaturu, pak „skončí na smetišti" nejen *Tom Sawyer* a *Pippi Dlouhá punčocha*, ale i Shakespearova *Bouře*. Matthias Heine: Tim. Der Rassist, *Die Welt* z 6. října 2012, s. 25.

30 George Orwell: *Nineteen Eighty-Four*, London 1989, s. 6. Pozn. překl.: Citováno podle českého překladu *1984*, Levné knihy KMa 2000, s. 35 (překlad Eva Šimečková).

31 Pozn. překl.: České slovo *slečna* a jeho německý lexikální ekvivalent *Fräulein* nemají analogický původ: české slovo *slečna* je původní zkomoleninou slova *šlechtična*, zatímco německé slovo *Fräulein* je původním deminutivem slova *Frau* = *žena* (vzpomeňme na *žínku* Jakuba Arbesa).

32 Srov. Luise F. Pusch: *Das Deutsche als Männersprache. Aufsätze und Glossen zur feministischen Linguistik*, Frankfurt 1984. Viz dále Stefanie Bühlchen: Die Sprache – Männersprache, *Thüringer Zeitung* ze 14. října 2010.

33 Srov. George Orwell: *Nineteen Eighty-Four*, o. c., s. 343nn. Pozn. překl.: Citováno podle českého překladu *1984*, o. c., s. 314.

34 Norbert Dörner: Zur Ausbreitung der Partizipialmonster, *FAZ* z 25. ledna 2013.

35 Srov. Tom Wolfe: Back to Blood, New York 2012, s. 101 nn.

36 Srov. Veit Rössner: Rosa und Himmelblau verboten, *Sächsische Zeitung* z 31. ledna 2013.

37 Reinhard Bingener: Evangelisches Reformhaus, *FAZ* ze 4. května 2013, s. 1.

38 Pozn. překl.: zkratka německého názvu *Jahrgangsübergreifende Lernen.*

39 Pozn. překl.: zkratka německého názvu *Jahrgangsbegleitende Lernen.*

40 Srov. Philipp Möller: *Isch geh Schulhof. Unerhörtes aus dem Alltag eines Grundschullehrers*, Köln 2012.

41 Pozn. překl.: Jde o německé sdružení založené v roce 1991 jako odnož mezinárodní nevládní organizace The European Anti-Poverty Network. Jejím heslem je „Chudoba je špatně rozdělené bohatství".

42 Nationale Armutskonferenz veröffentlicht Liste sozialen Unwörter, 25. února 2013, viz: http://nationalearmutskonferenz.de/index.php/presse/pressemitteilungen/253-25022013-liste-der-sozialen-unwoerter.

43 Johanna Adorján: Das Böse ist nicht banal, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 10. března 2013, s. 10.

44 Srov. k tomu Victor Klemperer: *LTI – Notizbuch eines Philologen*, Stuttgart 2007 (1. Auflage Berlin 1947). Pozn. překl.: V českém překladu *LTI – Jazyk Třetí říše. Poznámky filologovy*, H + H, Praha 2003.

45 Srov. George Orwell: *Nineteen Eighty-Four*, o. c., s. 344nn. Pozn. překl.: V českém překladu *1984*, o. c., s. 326n.

46 Srov. George Orwell: *Politics and the English Language*, London 2013, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Politika a anglický jazyk*. In: Uvnitř velryby a jiné eseje, Atlantis 1997.

5

Kult pravosti, dobroty a krásy: teror ctnosti v proměnách času

Charakter této knihy je určován současností Německa. Popud k tomu, abych ji napsal, vzešel z pozorování této země a z mých zkušeností s ní.

Avšak projevy teroru ctnosti jsou tak staré jako lidská společnost. Stále znovu se vynořují z bojů o politickou moc a ze snah a úsilí společnost uspořádávat, formovat a orientovat určitým směrem. Tyto snahy mohou vyústit až ve společenskou uniformitu. Terorem ctnosti se sice nestává každá věta závazných norem, nestává se jím jakýkoli tlak na konformitu a každý teror ctnosti nevede sám od sebe k násilí a zločinům. Avšak jakémukoli teroru ctnosti je vlastní sklon k totalitářství.

Náchylnost k teroru ctnosti – ať už jde o to, že se stáváme obětí názorového klimatu, nebo jsme sami jeho tvůrci – tkví zřejmě hluboko v sociální povaze člověka, hledajícího smysl a transcedenci lidské existence. Jako mladík tíhl George Orwell nejprve ke komunismu, bojoval ve španělské občanské válce, avšak zážitky a zkušenosti ho brzy dovedly k deziluzi. Svými romány *Farma zvířat* a *1984* dal jako málokdo jiný substrátu a následkům totalitního myšlení názornou a strhující formu.

A zatímco Orwell v roce 1940 psal recenzi Hitlerovy knihy *Mein Kampf*,[1] dokončoval Arthur Koestler ve francouzském internačním táboře svůj román *Tma o polednách*, v němž na základě vlastních zážitků účtoval

s totalitářstvím komunismu. Jeho románový hrdina Rubašov, který je ve zmanipulovaném procesu odsouzen k smrti, se vnitřně ztotožňuje s bezprávím na něm spáchaném, neboť toto bezpráví je součástí velkého dějinného procesu, jemuž slouží. Starému spolubojovníkovi, který ho vyslýchá, říká:

> „My jsme však sestoupali do nejspodnějších hloubek beztvaré anonymní masy, jež za všech dob tvoří substanci dějin; a jako první jsme prozkoumali její pohybové zákony. Zákon její setrvačnosti, pomaléh o přeskupování jejích molekulárních struktur, jejích náhlých erupcí. A z tohoto velkého poznání povstala naše doktrína. Jakobíni byli moralisté, my jsme však byli empirici. Vcítili jsme se do pralátky dějin a v ní jsme nalezli zákon, který určuje jejich strukturu."[2]

Jádrem jakéhokoli teroru ctnosti je víra, že nejen jsme vlastníky centrální pravdy, nýbrž že navíc patříme k oněm jejím vyvoleným agentům, kteří jsou nuceni ji prosazovat proti všemu zlu a všemu zpátečnictví celého světa. Tato víra spájí přesvědčené komunisty, křesťanské misionáře, radikální ochránce přírody, zatvrzelé feministy a ony průkopníky islámského džihádu, kteří sami sebe a kohokoli jiného kdekoli na světě bez rozpaků odpálí do vzduchu.

Ne každá víra se zvrhává v teror ctnosti, avšak každý teror ctnosti pramení z víry. Neděje se tak u všech, kdo jí podléhají, avšak u velké části těch, jež víra motivuje k jejich činům. Odměnou, již tento teror přináší těm, kteří se mu podrobují a kteří se dávají do jeho služeb, je smyslová zkušenost.

U příležitosti volby papeže Františka pronesl Reinhard Müller tato slova: „Víra není racionální. To je právě to, čím fascinuje a co je na ní zároveň nebezpečné. Jestliže se všechny formy rozplývají, pak i ti, kdo tyto formy ničí, touží po opoře a nalézají ji v rituálech, které nepocházejí z tohoto světa – a k tomu se pochopitelně nemohou doznat."[3] Víra – ať se týká čehokoli – vyplňuje smyslovou mezeru, již nám zanechaly osvícenství a moderna, když vše mytické rozdrtily v prach.

Ohlížeje se zpět na svůj život, Arthur Koestler na toto téma napsal:

> „Bylo mi dvacet šest let, když jsem vstoupil do komunistické strany, a třiatřicet let, když jsem ji opustil. Tato léta byla mými nejlepšími roky, jak díky mládí, tak díky bezpodmínečné oddanosti, jíž byly naplněny.

> Nikdy dříve a nikdy později se život nezdál tak plný smyslu jako během těchto sedmi let. Krásný omyl v nich vládl nad omšelou pravdou."[4]

Koestler cituje někdejšího sovětského generála tajné služby Waltera Krivitského, který se v roce 1939 v knize *I Was Stalin's Agent* (Byl jsem Stalinovým agentem) vyslovil také k tomu, jak se vynucovala doznání i těch vysokých funkcionářů, kteří nikdy nebyli zrádci ani kontrarevolucionáři:

> „Nakonec byli pevně přesvědčeni, že jde o poslední službu, již straně a revoluci ještě mohou prokázat. Obětovali čest a život, aby bránili nenáviděný Stalinův režim, neboť v něm spatřovali poslední slabý paprsek naděje na onen lepší svět, který si ve svém raném mládí vysnili."[5]

Výmluvná je ještě dnes zatvrzelost, s níž se západní komunisté pokoušeli šíření románu *Tma o polednách* zabránit. Komunistická strana Francie nejprve vždy skoupila všechny výtisky knihy, které se objevily v knihkupectvích, aby je zničila. Její překladatel se ze strachu skrýval za pseudonym a Koestler byl všemožně difamován. Profesoři a filozofové v čele s Jeanem-Paulem Sartrem v polemických spisech proti Koestlerovi ospravedlňovali jakékoli jednání sovětského režimu včetně Hitlerova paktu se Stalinem.[6] Když jsem o tom četl, bylo mi jasné, že to, co jsem zažíval já po zveřejnění knihy *Německo páchá sebevraždu*, bylo jen slabým odvarem těchto útoků.

Věci se zřejmě mají tak: Pokud si pyšně namlouváme, že jsme vlastníky absolutní pravdy, či že dokonce stojíme na straně dějin, pak veškeré naše přirozené morální cítění včetně lásky k pravdivosti z nás snadno vyprchá.

Tradičním zdrojem všech forem teroru ctnosti bylo náboženství. Z něj plynuly rozmanité podoby pravidel chování a nátlaku podrobit se tomu či onomu vyznání, z nichž se jednotlivec nedokázal vymanit, nechtěl-li upadnout v sociální opovržení, či dokonce vystavit riziku svůj majetek a život. Neměli bychom totiž zapomínat, že náboženskou svobodu nám přineslo teprve osvícenství. Proto všechny rozmanité podoby teroru ctnosti měly až do 18. století základ v náboženství.

Religiózní pravdy tkvěly buď v mýtech pocházejících z dávných dob před vynálezem písma, anebo pramenily ze zjevení proroka či zakladatele náboženství. Pokud tyto pravdy jednou povstaly, nebylo snadné na nich cokoli měnit. S moderními podobami teroru ctnosti, které se obvykle obejdou

bez božího zjevení, je tomu jinak. Roli boha a jeho proroků tu hraje historik a filozof. To však věc nemění k lepšímu, neboť strážci teroru ctnosti věří, že mohou něco pořídit s rozumem, jehož jádro a původ jsou předvědecké. Plody této víry byly komunismus a nacionalismus. Koneckonců všechny odrůdy všech ideologií jsou rovněž náboženské víry, s tím rozdílem, že samy tvrdí, že se obejdou bez boha a bez zjevení.

Nyní o některých historických formách teroru ctnosti pojednám blíže. Budeme-li totiž vědět, jak se teror ctnosti rodí a jaké přivodil následky, budeme vůči všem jeho dnešním podobám citlivější. Je přirozené, že míval podobu mírnou i strohou a někdy více, jindy méně násilnou. Avšak v jejich principiálním mechanismu jsou si všechny tyto formy teroru ctnosti podobné.

Teror ctnosti totiž působí vždy tak, že jednotlivec se ocitá v menšinové morální pozici – ať už skutečné, nebo jen pocitové –, nepodrobí-li se centrálním maximám právě platné ideologie nebo právě platného náboženství. To pak v základu ovlivňuje jeho myšlení: Cestou sociální nákazy přejímá a osvojuje si platné sociální maximy a články věrouky, aby sám sebe neizoloval od zbytku společnosti. Proto v době třetí říše dlouhou dobu většina národa důvěřovala národnímu socialismu a proto byla velká většina Sovětů po několik desetiletí přesvědčena, že Stalin byl velký muž a že socialismus běží svůj vítězný závod.

Kristianizace a zánik antického nebe božstev

Podle biblické tradice zjevil Bůh lidem deset přikázání ústy Mojžíšovými:

> „Já jsem Hospodin, tvůj Bůh, který tě vyvedl z Egyptské země, z domu otroctví. Neměj žádné bohy kromě mne. [...] Neklaň se jim a neslouž jim. Neboť já, tvůj pán, tvůj bůh, jsem bůh žárlivě milující. Trestám nepravost otců na synech do třetího i čtvrtého pokolení těch, kdo mě nenávidí; a prokazuji milosrdenství tisícům pokolení těch, kdo mě milují a zachovávají má přikázání."[7]

Ačkoli nejsem křesťanem, vždy jsem si své křesťanské výchovy vážil a měl ji ve vysoké úctě. Jestliže přesto pokládám židovsko-křesťanský monoteismus, z nějž vydatně čerpala i víra islámská, za původ většiny forem teroru

ctnosti, nelze to tedy sebeméně připsat nějakým protikřesťanským pohnutkám.

Židovský národ byl nejspíše vždy příliš malý na nějaké skutečné misionářství. Navíc misionářské touze u Židů odporovalo vědomí etnické sounáležitosti a společného původu. Naopak křesťanství již velmi záhy vznášelo univerzalistické nároky a misionářství tak rychle pronikalo za hranice židovského národa. Zničení Jeruzaléma Římany v roce 70 a počátek židovské diaspory vše dokonaly.

Mimořádná stabilita a dlouhá životnost římské říše byly důsledkem nejen vojenské převahy a civilizační síly Římanů, ale také jejich kulturní a náboženské tolerance: Antické nebe bohů bylo široké a velké. Bez problémů se do něj vešly i kulty egyptské a perské a byla respektována i náboženská svoboda Židů. Už příběh pašijí jasně ukazuje, že římský místodržitel Pilát Pontský vydal Ježíše k ukřižování také proto, že se nechtěl protivit převládajícímu mínění převážně židovského davu, jenž volal: „Ukřižujte ho!" Pilátova slova „Myji si ruce v nevinnosti" učinila Kristovo ukřižování také důsledkem interního židovsko-náboženského sporu, do nějž se římská státní moc nevměšovala.

Přestože byli křesťané v římské říši po tři sta let krutě pronásledováni, jejich učení se většinou nerušeně šířilo a jejich misionářství po dlouhou dobu zasahovalo do mnoha území.

Náboženská tolerance Římanů však v jednom ohledu narazila na své meze: Když se republika změnila ve vládu císařů, začala se čím dál víc vlastním zdrojem legitimní vlády stávat instituce císaře. A k němu směřovaly snahy úřednictva a římských legií. Císaři byli vybíráni buďto svými předchůdci, anebo se rekrutovali z řad římského vojska. Jejich potvrzení římským senátem bylo záležitostí ryze formální a od 2. století byla tato povinnost zrušena.

Ve stopách tradic orientálního vladařství byla legitimizace císařova posilována tím, že mu byly připisovány božské vlastnosti. Proto také měl přídomek „divus" a pravidelně mu byly přinášeny obětní dary. Stejně jako příslušníci všech ostatních náboženství, museli se tohoto obřadu účastnit i křesťané, pokud chtěli být pokládáni za loajální státní občany. Jestliže se tak zdráhali činit, budili pochybnosti o své státní loajalitě a zavdávali důvod k četným pronásledováním. Odmítání účasti na obětních obřadech však na druhé straně bylo zcela zákonitým jevem, pokud měl být monoteismus brán vážně.

Bezpodmínečná křesťanská víra v jediného žárlivého boha spolu s vírou v realitu léčivých účinků a horlivostí věřících se postaraly o to, že křesťanství se rychle šířilo. Navíc vysoká porodnost křesťanů v jinak na porodnost chudé pozdní době antické již z čistě demografických důvodů vedla k tomu, že podíl křesťanského obyvatelstva se silně zvyšoval.

Pronásledování křesťanů, k němuž opět docházelo koncem 3. století za císaře Diokleciána, bylo už jen posledním vzepětím sil proti nezadržitelně se šířícímu křesťanství. V roce 313 císař Konstantin milánským tolerančním ediktem nastolený vývoj akceptoval. Když o několik let později sám přestoupil na křesťanskou víru, stalo se křesťanství prakticky státním náboženstvím. Avšak toleranční sliby neměly dlouhého trvání. O pouhých osmdesát let později, v roce 392, císař Theodosius uzavřel nejslavnější a nejvíce uctívané chrámy, k nimž patřil i Apollonův chrám v Delfách, a zakázal veškeré veřejné i soukromé kultovní obřady pohanstva.[8] William Seston o tom píše: „Teď [...] není už jen církev sama kopií nebeské monarchie; stala se jí i říše. [...] V tomto okamžiku se poprvé rodí idea svaté války, jež byla římské tradici tak cizí."[9]

Na příštích třináct set let tak byla náboženská svoboda sprovozena ze světa. A nastává naopak věk, v němž se pro náboženství vedou války. Starověk, jistě neméně válečnický, tento důvod pro vedení válek neznal. Již během pozdní křesťanské antiky a v raném středověku vedly rozpory v otázkách víry, nejprve při střetu s Ariány, později mezi církví římsko-latinskou a řecko-ortodoxní k výrazným neshodám, které byly zčásti řešeny i násilím.

Již v době římské říše se z „božského císaře" stává „císař z boží vůle" a sedmdesát let po milánském ediktu, jímž započala proměna křesťanství ve státní náboženství, potvrzuje milánský biskup Ambrosius právo církve soudit císaře, který se tak nyní stává jen světskou rukou ve službách víry. Ze strachu před exkomunikací císař Theodosius Ambrosiovi znovu a znovu ustupuje. A tak náhle kráčejí stát a církev dějinami ruku v ruce – vedeny duchovní mocí – a církev si od státu žádá věrnost křesťanskému světskému panství. Ještě ve 20. století je tato logika patrná ve Španělsku generála Franca.

Svými důsledky tento vývoj směřoval proti svobodě myšlení. Kdo se odchyloval od víry, byl od počátku raného středověku bez jakékoli shovívavosti pronásledován, a pokud to bylo možné, i zničen. Takový byl důvod

křižáckého tažení proti albigenským v jihozápadní Francii ve 13. století. Takový byl v principu cíl křižáckých tažení ve 12. a 13. století do Palestiny. To vedlo ke křižáckým válkám proti husitům v Čechách a na Moravě v 15. století a z toho v 16. a 17. století povstal řetězec náboženských válek, rozpínající se přes jeden a půl století. Válečnické šíření islámu ve východním a jižním Středomoří, k němuž dochází od 7. století a jemuž byla učiněna přítrž teprve v roce 1683 před branami Vídně, je jen druhou stránkou téže mince.

Jak to vše souvisí s terorem ctnosti, poznáme tehdy, srovnáme-li křesťanský svět se světem antiky: Řecko-římská kultura přinesla svobodu myšlení spolu s bezpočtem náhledů světa a stylů života, které zničila spíše kristianizace než chaos stěhování národů. Ale možná že křesťanství zvítězilo právě proto, že mnohostí svých vnitřních světů se antika vyčerpala a lidé zatoužili po té jediné veliké pravdě.

Ať je tomu jakkoli: Antické dědictví duchovní svobody upadlo na nějakých devět set let do hlubokého spánku a ve velkém stylu bylo objeveno teprve na konci 14. století s nástupem renesance. Návrat reálného pozemského světa do centra zájmu umění a vědy zároveň podmínil pozvolný ústup a zánik křesťanského myšlenkového bohatství.

Teror ctnosti ale přežil. Idea existence jediné absolutní pravdy, která se dotýká člověka a jeho pozice ve světě, která tkví ve smyslu dějin, která platí pro cokoli a v jejímž zájmu je třeba bojovat proti škodlivým náhledům světa, jen změnila svou vnější podobu. Tyto sekulární formy teroru ctnosti, počínaje Výborem pro veřejné blaho v době Francouzské revoluce přes Stalinovy žaláře až k vládě násilí Rudých Khmerů, si nikterak nezadaly co do spáchaných hrůz s teroristickými činy páchanými ve jménu křesťanské víry.

Dnes čelíme teroru ctnosti v bezpočtu jeho podob, z nichž ne všechny jsou násilné. Avšak tak jako mopslík se na sto procent vyvinul z vlka a každý z popudů jeho chování pochází z vlčí DNA, tak i horlivý evangelický pastor či redaktor *Spiegelu*, který ve službách dobré věci zachází s pravdou podle své vůle, jsou dědictvím západní tradice teroru ctnosti, staré dva tisíce let.

Svatá inkvizice

V době raného křesťanství byl římský biskup jen primus inter pares. Avšak římské boží císařství a symbolický význam Říma jako centra světa postupem doby přenesly i na něj svůj lesk, a tak se jako „zástupce boží na zemi" stává pánem striktně hierarchizované duchovní mocnosti, jež si osobuje nárok sahat ve věcech víry i k nástrojům světské moci a vládnout nad císaři a králi.

K logice monoteistické víry, jež si činila nárok být tou jedinou správnou vírou, patřil i úkol kontrolovat nitro této víry, tedy myšlení všech věřících. Církev principiálně pokládala sama sebe za oprávněnou k tomu, aby zamezovala herezi a kacířství nejen cestou přesvědčování, ale také trestáním sahajícím až k vyvražďování. Možnost této interpretace poskytovala mnohá slova bible a touto cestou kráčeli i velcí církevní učenci.

Již Ježíš v Janově evangeliu říká: „Ten, kdo nezůstane se mnou spjatý, bude odhozen jako odstřižená réva a jako ona uschne. Tyto révy posbírají a hodí do ohně, aby tam shořely."[10] Pro ty, kdo brali bibli doslova, byla smrt ohněm pro kacíře jen logickým důsledkem biblických slov. Apoštol Pavel o zacházení s kacíři napsal: „Kdo šíří tato bludná učení, toho napomeň jednou i podruhé a poté vyobcuj."[11] Zde už je ve hře nástroj sociálního vyloučení jako prostředek teroru ctnosti.

Církevní otec Augustin žijící v africké římské provincii se na počátku 5. století zabýval sektou donatistů, kteří se odštěpili od římské církve. Požaduje, aby proti nim v krajním případě zakročila státní moc, a píše: „Chtěli bychom je vidět polepšené, nikoli pobité, bažíme po triumfu církevní morálky, nikoli po jejich smrti, již si zasluhují." Církevní učenec Tomáš Akvinský o osm set let později v díle *Summa theologica* v tomtéž duchu žádá pro heretiky exkomunikaci a trest smrti: „Přijetí víry je dobrovolné, zachovat jí věrnost je nutné."[12]

Prostředky, jimiž měla církev ovládat myšlení, kontrolovat víru a zakročovat proti kacířům a heretikům, byly již v rané fázi křesťanství stanovovány v četných papežských bulách. Jedním z těchto prostředků byla i exkomunikace, která vedla k ohrožení života a 25. ledna roku 1077 donutila německého císaře Jindřicha IV. k „pouti do Canossy". Docházelo ale i k vyloženým vyhlazovacím tažením proti sektám, jako byli například albigenští nebo husité. Prostředky, jimiž byla kontrolována víra a jimiž se trestali odpadlíci,

byly postupem času systematizovány a dostalo se jim zastřešujícího názvu „inkvizice". V krajním případě mělo být trestem upálení.

Od 18. století začal význam inkvizice upadat, avšak příslušný nejvyšší úřad ve Vatikánu existoval až do roku 1908. Poté jej překřtili na „Sanctum Oficium" a v roce 1965 se z této instituce stala Kongregace pro věrouku[13] („Doctrina Fidei"), které dlouho předsedal kardinál Joseph Ratzinger, pozdější papež Benedikt XVI.

Dodnes nemáme v jednom jasno: Je zmírňování teroru ctnosti, projevující se v těchto institucionálních změnách, projevem pozvolného slábnutí církve, anebo jejího rostoucího prozření? Pokud jsme si totiž zcela jisti pravdivostním jádrem své ideologie nebo svého náboženství, jež se pokládá za jedinou reprezentaci boha, pak tolerance vůči těm, kteří se svými slovy a činy této pravdě vzdalují, a dokonce se vůči ní staví na odpor, už nemá žádnou funkci, kromě té, že v časech slabosti jí ochraňujeme sami sebe.

V románu *Tma opolednách* uvádí Arthur Koestler kapitolu Druhý výslech těmito slovy Ditricha von Nieheim z roku 1411:

> „Jestliže je existence církve ohrožena, jdou zákony morálky stranou. Účel nerozbornosti světí každý prostředek. Úskoky, podvod, násilí, peněžní dary, žalář, smrt. Neboť veškerý řád je tu pro dobro celku a jedinec se musí sklonit před obecným blahem."[14]

Čarodějníci a čarodějnice

Inkvizice byla v principu terorem ctnosti centrálně řízeným organizací, která si osobovala právo rozsáhle ovládat a kontrolovat lidské myšlení. Při slídění po kacířích a hereticích si inkvizitoři nebrali servítky a sahali i k prostředkům denunciace. K sankcím patřilo i zničení pověsti a sociální izolace. Dělo se tak v naději, že tím bude zabráněno sociální nákaze, již šířili ti, kdo se odchylovali, a že šíření toho „správného" oportunního duchovního klimatu povede k nákaze opačné.

Jinou věcí bylo pronásledování čarodějnic. Jak katolická církev, tak různé odnože církve evangelické sice věřily v kouzelnictví a čarodějnictví a ani Luther s Kalvínem jako zastánci trestu smrti pro čarodějníky a čarodějnice v tomto ohledu nebyli výjimkou, avšak to samo na vysvětlení náhle

vzedmuté vlny honu na čarodějnice zhruba od roku 1450 a jejího odeznění o tři sta let později nestačí. Státní a církevní autority se během honů na čarodějnice v průměru chovaly spíše zdrženlivě. K obviněním docházelo na základě zvěstí a denunciací, které náhle nabyly subjektivní existence bez jakékoli opory v reálné skutečnosti a v prokazatelných souvislostech.[15] Silně nám to připomíná spektakulární procesy s wormskými případy zneužívání dětí v letech 1993 až 1997, v nichž bylo mnoho obviněných a jejichž důkazní situace byla zdánlivě nad slunce jasná, avšak nakonec celá kauza vyzněla naprázdno.

Vzorovou ukázkou toho, jak mohou působit denunciace a zvěsti, je hon na čarodějnice ve Skandinávii: K prvnímu procesu tu došlo v roce 1601 v norské oblasti Finnmark. K trestu smrti upálením tu byli odsouzeni dva muži za to, že údajně zabili královského pověřence škodlivými kouzly. V letech 1601 až 1678 bylo upáleno devadesát osob, většinou žen, a šlo o největší vlnu pronásledování v Norsku v době míru. V roce 1617 bylo několik žen obviněno z toho, že svým kouzelnictvím přivolaly silnou bouři, ve které během jednoho dne zahynulo čtyřicet rybářů, a byly odsouzeny k trestu upálení.[16]

Hony na čarodějnice byly zjevně nejen tolerovány velkou částí obyvatel, ale široké vrstvy obyvatelstva si je přímo žádaly, a dokonce je organizovaly. Šlo tedy bezpochyby o projevy lynčovací justice, které zůstávaly tím lépe pod kontrolou, čím lépe byl organizován soudní aparát státu.[17]

Obzvlášť známým se stal hon na čarodějnice, k němuž došlo v roce 1692 ve vesnici Salem v Nové Anglii. Zcela neprůhledná spleť zvěstí a denunciací tu uvnitř přehledného společenství puritánů vytvořila takové zdání reality, jemuž podle všech známek podlehla většina obyvatelstva. Došlo tu ke dvaceti popravám a šest dalších obviněných zemřelo ve vězení. Nakonec hrůzy ustaly a britská justice všemu učinila konec.

Jak se veřejné mínění dostává na scestí skrze sociální nákazu, bylo vždy něčím fascinujícím. O jakou zaslepenost přitom jde, ukazuje Arthur Miller v divadelní hře *Čarodějky ze Salemu* slovy zastupujícího guvernéra Danfortha, který dá zatknout jednadevadesát lidí jako „svědky", neboť svou peticí dosvědčovali nevinu několika údajných čarodějnic:

> „Ale musíte chápat, pane, že člověk buď stojí na straně tohoto soudu, nebo musí být považován za jeho odpůrce, jiná cesta není. Doba se

vyhranila a upřesnila – už nežijeme ve zšeřelém podvečeru, kdy se zlo mísilo s dobrem a mátlo tak svět. Nyní s pomocí boží svítí slunce, a ti, kdo se nebojí světla, je jistě budou velebit."[18]

Teror Francouzské revoluce

Salemské události, které dnes chápeme jako projev nejtemnějšího středověku, předcházely jen o třiaosmdesát let americké Deklaraci nezávislosti – ve své podstatě formulované Thomasem Jeffersonem –, která příslib svobody osvícenství pregnantně vtěsnala do této své patrně nejkrásnější věty: „We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with pursuit of Happiness."

„Created equal" – stvořeni sobě rovni – mají lidé svobodu jít za štěstím, každý jak chce a dokáže. Avšak za výsledek svého individuálního úsilí o štěstí je zodpovědný každý sám. Nerovnost, která z toho plyne, není pro americké myšlení ničím znepokojivým. Dodnes je naopak zdrojem dynamiky, která americkému národu dává jeho mimořádnou sílu.

Rovnost a svoboda jsou dvě velké normy západního myšlení a v americké deklaraci nezávislosti jsou obě tyto normy uměle propojeny: rovnost lidí před Bohem a před zákonem je zde východiskem ke svobodnému životu, který si člověk sám zvolí a který ho může zcela různými směry dovést ke zcela rozdílným výsledkům.

Zcela jinak pojala vztah svobody a rovnosti Francouzská revoluce. Podstatu tohoto pojetí v roce 1791 přesně vystihl mladý právník a revolucionář Louis Antoine de Saint-Just: „Jsou-li všichni lidé svobodní, jsou všichni stejní; a jsou-li stejní, jsou spravedliví."

V jádru tu šlo – na rozdíl od myšlenky rovnosti v americké Deklaraci nezávislosti, která lidem dávala prostor k vývoji – o utopický program. Neboť svobodný rozvoj člověka vede vždy k nerovnosti. Chceme-li rovnost, pak svoboda musí zemřít. Francouzská revoluce chtěla dosáhnout rovnosti požadavkem ctnosti, a aby byla nastolena ctnost, bylo nutno sáhnout k teroru. Taková byla v jádru logika Francouzské revoluce a tím se tak radikálně lišila od té americké, ač obě byly dětmi osvícenství.

Takto předznamenaná a stupňující se radikalita Francouzské revoluce z roku 1789 dospěla popravou Ludvíka XIV. a Marie Antoinetty 21. ledna

1793 ke svému prvnímu vrcholu a eskalovala v dubnu 1794 odstavením umírněných revolucionářů kolem Daltona. Od této chvíle revoluci drželi pevně v rukou dva velice nadaní muži: Maximilien de Robespierre, stár šestatřicet let, a Louis Antoine de Saint-Just, teprve osmadvacetiletý.

Tito dva muži rozjeli teror na plné obrátky: pod gilotinou skončilo na čtyřicet tisíc lidí. Nakonec však ztroskotali na tom, že čím dál víc členů Národního konventu se strachovalo o svůj vlastní život a že u svých příznivců mezi pařížským obyvatelstvem nedokázali prosadit zvýšení platů, ve které Pařížané doufali. A tak nakonec i oni se ze dne na den, 28. července 1794, ocitli pod gilotinou.

Ideou těchto radikálů byl stát ctnosti. Cílem už nebyla orientace směrem k Bohu a onomu světu jako za dob křesťanství, nýbrž nastolení dokonalého řádu na této zemi. A k tomu bylo zapotřebí, aby z preventivních důvodů všichni skuteční i jen potenciální nepřátelé takového řádu zemřeli. Ve slovech Robespierrových, pronesených před Národním konventem 15. února 1794, rozpoznáme ve zpětném pohledu boží stát svatého Augustina a v pohledu vpřed komunismus Sovětského svazu s jeho monstrprocesy: „Teror není nic jiného než bezprostřední, přísná a nepoddajná spravedlnost; teror je tudíž emancipací ctnosti. Není ani tak nějakou principiální zásadou, jako spíš důsledkem všeobecného principu demokracie uplatněného na ty nejžhavější potřeby vlasti."[19]

Právě takto v roce 1411 obhajoval Dietrich von Nieheim veškerá myslitelná opatření církve a v témže duchu říká v románu *Tma o polednách* vyslýchající důstojník Gletkin Rubašovovi:

> „Linie strany je striktně dána a její taktiku ovládá princip účelu světícího prostředky – veškeré prostředky bez výjimky. V duchu tohoto principu si prokurátor vyžádá vaši hlavu, občane Rubašove."[20]

V tomtéž duchu je Saint-Justem žádána Dantonova smrt. Ve stejnojmenném dramatu Georga Büchnera pronáší Saint-Just tato slova:

> „Revoluce je jako Peliasovy dcery; ničí lidstvo, aby je omladila. Z krvavého kotle povstane lidstvo jako z potopy světa, obdařeno prapůvodní silou, jako by bylo stvořeno poprvé."[21]

Tma o polednách

Sovětští komunisté se ze studia Francouzské revoluce viditelně poučili. S prostředky teroru dovedně zacházeli hned od počátku, zároveň však s upevňováním své moci příliš nespěchali. Navíc svou komunistickou stranu organizovali, jdouce ve stopách katolické církve, od počátku přísně hierarchicky a centralisticky, přičemž jejich vůle směřovala seshora dolů. Cokoli řeklo politbyro, jako by bylo proneseno ex cathedra, a v samotném politbyru vše vycházelo nejprve od Lenina a poté od Stalina. Ten završil teror ctnosti s takovou důsledností, jaká Robespierrovi a Saint-Justovi pro krátkou dobu jejich působení zůstala odepřena:

- V důsledku demonstrativních procesů či jen prostou vraždou přišlo ve třicátých letech 20. století o život devadesát procent předních bolševiků z roku 1917.
- Podle centrálně stanovených kvót bylo zastřelením masově popraveno 1,5 milionu lidí.
- V důsledku kolektivizace a zabavování sklizně rolníkům zemřelo hlady, zejména na Ukrajině, několik milionů lidí.
- V táborovém systému GULAG zemřelo od dvacátých do padesátých let kolem pěti milionů lidí.[22]

Tento teror nebyl zdůvodňován jinak, než jak ho zdůvodňovali Robespierre a Saint-Just: Vyhubením nejen všech těch, kdo se stavěli na odpor, ale šmahem všech, u nichž se předpokládaly byť jen stopy pochybností a zbytky samostatného myšlení, mělo být zajištěno učení ctnosti a s ním i centrální moc, která je zastupovala, proti jakémukoli myslitelnému ohrožení. Ti, kdo se myšlenkovému modu tohoto systému jednou oddali, nedokázali mu často mentálně uniknout ani tehdy, jestliže se stali jeho obětí.

Otto Kaz – jedna z mladých spřízněných duší Arthura Koestlera v Komunistické internacionále – odešel z Československa do mexického exilu a po druhé světové válce se vrátil zpět do vlasti. V roce 1952 se stal obětí velkých procesů, které v Praze probíhaly podle vzoru, který začal být o dvacet let dříve uplatňován v Sovětském svazu. Ve své závěrečné řeči před soudem Otto Katz řekl: „Nepatřím jinam než na šibenici. Jediné, co mohu

ještě vykonat, je posloužit jako varovný příklad těm, kdo se pro svůj původ nebo charakter vystavují nebezpečí, že pokráčí toutéž cestou do pekel."[23]

Opakoval tak šestnáct let po začátku procesů v Sovětském svazu téměř doslova řeč Rubašovovu ze *Tmy o polednách*; a ta byla ozvukem procesu s Bucharinem. Arthur Koestler užil tohoto citátu jako posledního volání o pomoc adresovaného světové veřejnosti. Ta však těmto procesům přihlížela nezúčastněně, a pokud šlo o komunisty západního světa, dokonce s vnitřním souhlasem.[24] V těchto kruzích bylo spíše módou číst Jeana-Paula Sartra, který – jak jsem se již zmínil výše – jakékoli jednání sovětského režimu obhajoval jako historicky nezbytné.[25]

Chruščovova statečná řeč na XX. sjezdu KSSS v roce 1957 byla sice prologem k ukončení té nejhorší odrůdy teroru ctnosti, avšak neodstranila jeho zhoubné ložisko: nárok na absolutní pravdu jednoho pohledu na svět, lidskou společnost a smysl dějin, jíž se všichni, kdo se od této pravdy odchylují, stavějí do morálního a společenského postavení mimo hru. Tento nárok je a zůstane ve své podstatě totalitní a vůči demokracii nepřátelský. Žádá si principiální nedůvěry vůči všem politickým směrům, které marxistickému učení v jakékoli z jeho odnoží neřekly své definitivní amen.

Pokleslé kulturní dědictví: teror ctnosti dnes

Z historického hlediska lze říci, že:

- totalitářská podoba křesťanské víry, která zrodila inkvizici, potlačování odlišného smýšlení a vyvražďování jeho nositelů,
- stejně jako radikální křídlo Francouzské revoluce
- a právě tak jakákoli odnož marxistické ideologie

samy sebe intelektuálně, empiricky a morálně naprosto diskvalifikovaly.

To však dnes mnozí nechtějí vzít na vědomí; týká se to i značné části aktivistů šedesátých let a jejich dnešních duchovních potomků.

Trosky archaických a historicky diskreditovaných učení plují nadále po moři duchovních dějin a znečišťují morálku jako naplavenina. Vedou k mnoha duchovním haváriím a dávají tvář leckterému televiznímu komentáři či novinovému titulku.

Ústřední roli při tom hraje rozpínání nebo nesprávná aplikace myšlenky rovnosti. Oprávněné jádro jejího historického a filozofického zrodu je tak falzifikováno a pervertováno.

Křesťanské učení postulovalo od počátku rovnost lidí před bohem – pokud ovšem byli ochotni akceptovat tuto správnou víru a nechtěli se stát kacíři či heretiky. Tato rovnost se stala základem křesťanského milosrdenství, jež doznalo své názorné podoby v podobenství o milosrdném Samaritánovi či v obrazu svatého Martina, který se dělí o svůj plášť.

Reálná nerovnost zde pod nebesy, vedoucí až k otroctví a k vyvražďování celých národů ve jménu víry, nebyla až do novověku pro křesťanskou víru problémem, jemuž by byla ochotna věnovat větší duchovní či morální úsilí. Mnohé podoby kalvinismu viděly Boží požehnání spíše v materiálním úspěchu lidí a nerovnost z toho plynoucí byla spíše teologickým vyznamenáním.

Během reformace a osvícenství se však rovnost a svoboda staly centrálními tématy filozofického a společenského myšlení. Vzhledem ke vztahu obou těchto pojmů vzešly z tohoto myšlení dva zcela rozdílné myšlenkové proudy, aniž přitom byl vztah mezi nimi vždy zcela jasný a jednoznačný:

- Anglosaský myšlenkový styl podtrhoval v křesťanské tradici rovnost lidí před Bohem, z níž byla vyvozována rovnost před zákonem a právo všech na tytéž občanské svobody. Materiální rovnost či rovnost výsledků stály mimo ohnisko tohoto myšlení.
- Francouzský myšlenkový styl – podstatnou měrou ovlivňovaný učením Jeana-Jacquese Rousseaua – mířil ideou společenské smlouvy naopak na skutečnou rovnost lidí i ve smyslu materiálním. Ve francouzské centralistické tradici přitom hrálo svou roli i státnické jednání směřující ke skutečnému zajišťování ctnosti a rovnosti (oba tyto pojmy za Francouzské revoluce téměř splynuly v jeden).

Ze ztotožnění svobody s rovností a rovnosti se spravedlností pak vyrůstal skutečný teror ctnosti, nejprve v podobě filozofické a společensko-politické, později však i v rovině reálné, a to všude tam, kde tento způsob myšlení nabyl politické moci.

Norma rovnosti (1) ve smyslu popření veškerých rozdílů tkvících v člověku samém a (2) ve smyslu morálního odsudku všech rozdílů podmíněných

vnějšími okolnostmi se dnes stala dominujícím sekulárním náboženstvím a srdcem existujícího pozemského teroru ctnosti.

Pokud má křesťanské náboženství vůbec ještě nějaký vliv, pak v praxi křesťanské víry dochází k přesunům jejích akcentů: S šířením přírodovědeckých poznatků, které odstartovala renesance, ztratily mnohé tradiční, s konkrétními představami spjaté články víry na své přesvědčivosti a na své sjednocující síle. Vzkříšení, nanebevzetí, očistec a věčný život se staly vesměs něčím, co moderní člověk přinejmenším nemohl brát doslova. Rozplynul se i pojem Boha. To vše přispělo k pokušení křesťanských věrouk hledat své poslání stále více v komentování a morálním hodnocení nepravostí, k nimž skutečně či jen domněle dochází v tomto pozemském světě, a z tohoto úhlu pohledu se čím dál více angažovat v otázkách společenskopolitických. Často jde o počínání účelné, často směšné či pochybné. Výsledkem všech těchto snah je pak spíše podpora agresivního rovnostářství.

Těmto otázkám se podrobně věnuji v šesté kapitole.

Poznámky

1 „Also he [Hitler] has grasped the falsity of the hedonistic attitude to life. Nearly all Western thought since the last war, certainly all ‚progressive' thought, has assumed tacitly that human beings desire nothing beyond ease, security and avoidance of pain [...] However they may be as economic theories, Fascism and Nazism are psychologically far sounder than any hedonistic conception of life. The same is probably true of Stalin's militarized version of Socialism." George Orwell: Review of *Mein Kampf*, *New English Weekly* z 21. března 1940, nově otištěno in: *Politics and the English Language*, o. c.

2 Arthur Koestler: *Sonnenfinsternis*, Coesfeld 2011, s. 72, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Tma o poledních*, Odeon 1992.

3 Reinhard Müller: Rauch der Geschichte, *FAZ* z 15. března 2013, s. 1.

4 Arthur Koestler: *Sonnenfinsternis*, o. c., s. 219, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Tma o poledních*, o. c.

5 Tamtéž, s. 226.

6 Tamtéž, s. 234.

7 Exodus, 20, 1–6.

8 K římským dějinám od doby císaře Konstantina srov. William Seston: *Verfall des Römischen Reiches im Westen*, in: Propyläen Weltgeschichte, Vierter Band, Frankfurt/Berlin 1963, s. 532.

9 Tamtéž, s. 503.

10 Jan, 15, 6.

11 Epištola Titovi, 3,10.
12 Citováno podle: Adalbert Kraus: *Die Realität der fünf Dimensionen des Seins.* Theologische Glaubensanmaßung und die Wirklichkeit Gottes, Münster 2013, s. 55.
13 Pozn. překl.: V češtině se obvykle užívá názvu Kongregace pro nauku víry.
14 Dietrich von Nieheim: *Über die Art, auf einem allgemeinen Konzil die Kirche zu einigen und zu reformieren*, 1411. Citováno podle: Arthur Koestler: *Sonnenfinsternis*, o. c., s. 82, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Tma o polednách*, o. c.
15 Srov. Wolfgang Behringer: *Hexen. Glaube, Verfolgung, Vermarktung*, München 2002.
16 Viz: http://de.wikipedia.org/wiki/Hexenverfolgung#.C3.9Cbriges_Europa.
17 Erik H. C. Midlefort: *Witch hunting in Southeastern Germany 1562/1684.* The Social and Intellectual Foundation, Stanford 1972.
18 Arthur Miller: *Hexenjagd*, Frankfurt am Main 2012, s. 80. Pozn. překl.: Citováno z českého překladu *Čarodějky ze Salemu*, Artur, Praha 2009, s. 97.
19 Maximilien Robespierre: *Ausgewählte Texte*, Hamburg 1971, s. 594.
20 Arthur Koestler: *Sonnenfinsternis*, o. c., s. 195, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Tma o polednách*, o. c.
21 Georg Büchner: *Dantons Tod*, Leipzig 2002, s. 48n, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Dantonova smrt*, Dilia 1983.
22 K hrůzám stalinského systému teroru viz mimo jiné Jörg Baberowski: *Verbrannte Erde. Stalins Herrschaft der Gewalt*, München 2012.
23 Citováno podle Arthur Koestler: *Nachwort zu Sonnenfinsternis*, o. c., s. 236.
24 Tamtéž.
25 Tamtéž.

Exkurz

Morálka a přesvědčení

Relativita (téměř) veškeré morálky

Známkou všech forem teroru ctnosti je to, že určité společenské normy, náhledy nebo cíle dostávají posvěcení absolutních pravd a zároveň jsou naplňovány morálním obsahem. Tím se mění otázka, zda se podrobit tomuto schématu a jednat podle něj, nikoli v otázku poznání, zvyku a záliby, nýbrž ve věc dobra a zla. Každá odrůda teroru ctnosti přitom určuje svá vlastní měřítka jako absolutně platná a vyvozuje z nich axiomatické pravidlo, že každý, kdo tato měřítka nechce akceptovat, je nepřítelem. Vězí v tom jistá dětinskost.

Jako dítě jsem vyrůstal s křesťanskou vírou a takřka axiomaticky jsem předpokládal, že platí objektivní a neotřesitelná měřítka dobra a zla a že ti, kdo činí zlo, jsou nutně i zlí lidé, či přinejmenším – a zde se ke slovu dostává křesťanské milosrdenství – lidé chybující.

Věřil jsem, že i v otázkách morálky existuje cosi jako absolutní sluch. Samozřejmě jsem se naprosto mýlil. Vždyť téměř každé velké drama, ať v próze, na jevišti, nebo v životě, je o tom, jak se lidé toužící po dobru stávají viníky a způsobují zlo. V tom přímo vězí tragické jádro dramatu.

Postupem času jsem se jako většina lidí naučil akceptovat, že zkrátka existují zlí lidé, kteří dobrý řád narušují. V pohádkách to jsou čarodějnice, zlí muži a macechy. V dobrém kriminálním románu to je neznámý vrah.

Neboť velké uspokojení, jež u čtenáře či diváka vzbuzuje jaksepatří rozluštěná kriminální příhoda, tkví právě v tom, že po třech stech stránkách či dvou hodinách nepořádku je nakonec vše opět uspořádáno a zlo je zničeno nebo alespoň účinně utlumeno.

Avšak v dějinách lidstva – a také to jsem pochopil záhy – muselo zlých lidí existovat nemálo, neboť jinak by nebyly nepřetržitým sledem pustošení, loupení a válek. Ještě obtížnější pro mě bylo smířit se s tím, že tentýž čin je jednou dobrý a podruhé zlý, podle toho, v jakém kontextu ho vnímáme a jaké vyšší cíle mu přisuzujeme: Bomby svržené na Londýn i Pearl Harbour byly zlé, neboť sloužily šíření agresivní vlády násilí. Avšak bomby svržené na Tokio nebo Drážďany byly dobré, neboť právě kvůli tomu, aby se tato vláda neujala moci, na tato města padaly – přestože v obou případech nejvíce zasáhly nezúčastněné a nevinné lidi.

Ještě později jsem pochopil, že zlo lze ve velkém stylu páchat jedině tehdy, jestliže oněm nemnoha nepolepšitelným zloduchům, kteří si uzurpují státní moc, poslušně slouží mnoho lidí nikoli zlých, možná dokonce vyloženě dobrých. Jen tak je možné zlo na pokyn rozmnožovat a agentům pověřeným jeho vykonáváním dát blažený pocit věrných služebníků.

Byl jsem snad ještě schopen pochopit, že voják, který složil přísahu, a kdyby dezertoval, byl by zastřelen, statečně bojuje – i proto, že vzpomíná na ty, jež musel opustit. Avšak co se dělo v myslích policistů a otců rodin, kteří se podíleli na masových popravách? Co se dělo v myslích ukrajinských dobrovolníků, kteří obsluhovali plynovou komoru? Co se dělo v myslích sedmi milionů členů NSDAP v Německu? Co se dělo v myslích milionů lidí, kteří pomáhali udržovat sovětský teror třicátých let? Byli to samí zlí lidé a cynici? Byli Rusové a Němci obzvláště zkažené národy, anebo se to mohlo udát kdekoli? Jen pozvolna jsem začínal chápat, že axiom absolutního sluchu pro dobro a zlo neexistuje.

V dialogu s Mefistem Bůh neshledává nic špatného na tom, že člověk je pokoušen ďáblem:

> Pokavad živ je na zemi,
> potud dle tvého nechť se děje.
> Tvor lidský bloudí, pokud za čím spěje.

Avšak zároveň věří v sílu lidského úsudku, jež je s to zvítězit nad zlem:

> Nu dobrá, to už věc je tvoje!
> Buď urván jeho duch od tvého zdroje!
> Veď, ačli jej znáš proniknout,
> v svou nízkou oblast jeho pout
> a zahanben pak vydej svědectví
> že dobrý člověk ve svém temném vření
> přec o jediné pravé cestě ví.[1]

V to musíme stále znovu doufat. Z čistě empirického hlediska jsou ale měřítka dobra a zla většiny lidí spíše značně variabilní. Podstatnou měrou je určují náhodné normy, které v době, ve které žijí a k níž se vztahují, právě platí. Ukazují to i experimentální výsledky nové behaviorální ekonomiky, o nichž pojednávám ve třetí kapitole.

A tak se dobro může stát zlem a zlo dobrem a veškerá měřítka kolísají podle sociálního kontextu, do kterého zapadají. Výhodou zjevených pravd náboženských bylo to, že byly platné celá tisíciletí a nešlo je svévolně měnit. Když ale začal pozici náboženství stále častěji obsazovat lidský „rozum" a jeho svévole, došlo ke ztrátě jakékoli opory. Avšak demokracie – přes veškerá omezení soudnosti většiny jejích subjektů – má výhodu v tom, že religiózní přikázání i šílenosti ideologií nahrazuje zaručenými občanskými právy a složitými procedurami a takto je schopna odvracet mnohé zlo.

Přesto tu zbývá problém: Většina lidí zřejmě nemá k dispozici spolehlivý kompas k jednoznačnému rozlišování dobra a zla. Jejich měřítka jsou spíše zprostředkována sociálně, odlišují se kulturně a divoce kolísají podle kontextu. Jen za tohoto předpokladu lze vysvětlit záhadu, že jakákoli forma i toho nejnelidštějšího teroru vždy nalézá tolik podporovatelů i mezi zcela normálními lidmi.[2]

Revolucionář Rubašov se upsal rozumu a – jak si říká krátce předtím, než je zastřelen – „kyselinou rozumu si z vědomí vypálil poslední zbytky staré a nelogické morálky".[3] Tím se stal vykonavatelem teroru ctnosti za sovětského komunismu: „Pravda je to, co prospívá lidstvu, lež, co mu škodí."[4] Když začne pochybovat, je zatčen a nakonec pochopí, že pro tyto své pochyby si zaslouží zkázu, neboť jenom tak může zachránit ideu, které se oddal na čtyřicet let. V posledních minutách života přemýšlí takto: „Byla

to chyba v systému, možná jde o onu větu, v jejímž jménu sám obětoval druhé a sám byl obětován – o větu, že účel světí prostředky." A doufá, že povstanou noví bojovníci: „Členové nové strany budou možná oděni v mnišské kutny a budou hlásat, že pouze čistota prostředků světí cíl."[5] Podobně jako miliony jiných i jeho pobloudilo faustovské hledání pravdy. Teror ctnosti povstal z omylu, že pravda, jíž se obětoval, je nezvratná a jistá.

„Příměrem pouhým je
pozemské dění.
Co pomíjivé – zde
v skutek se mění,"

říká Chorus Mysticus na konci faustovské tragédie.[6] Co je absolutní a dokonalé, nepochází z tohoto světa, je to vždy jenom fikce. Přesto většina lidí potřebuje mít pocit, že existují nezpochybnitelná měřítka morálního jednání, která platí i tehdy, když se ve světě přestáváme orientovat a když nelze vyloučit, že se stáváme viníky.

Úloha sociální odvahy

Ve třetí kapitole jsme si jasně ukázali, že většina lidí se jen nerada sociálně exponuje s odlišujícími se názory. Týká se to i odchylných hodnotových postojů a morálních maxim. Maximy morálky a skutečné morální jednání podléhají tedy principiálně stejné sociální nákaze jako móda, politické postoje, sexuální chování, stravovací návyky nebo oblíbené sportovní aktivity. Velmi názorně to ukazují případy neposkytnuté pomoci. Lidé se exponují tím méně, čím snáze se mohou ukrýt mezi ostatními a čím větší důvod mají k obavám, že vystoupením z davu si přivodí sociální nebo ekonomické nevýhody, či dokonce fyzickou újmu.[7] Dokonce i v demokracii právního státu projeví jen malá menšina civilní odvahu, jde-li do tuhého.

Tento sklon k sociálnímu oportunismu v nejširším slova smyslu je však různě individuálně vyhraněný. Vždy existovali lidé, kteří v nejrůznějších oblastech nenásledovali stádo, ale zachovali si vlastní hlavu. Jestliže společnost, v níž žili, byla alespoň poněkud rozvinutá a tupost a tlak ke konformitě v dané době nebyly nadměrné, pak se z těchto lidí stávali významní

vědci nebo umělci. Avšak různé epochy produkují takovéto osobnosti velmi nestejnou měrou. Z toho lze odvodit, že také originalita a tvůrčí aktivita na straně jedné a bezmyšlenkovitá konformita na straně druhé mohou být sociálně nakažlivé.

K tomu, abychom si mohli zachovat vlastní hlavu, potřebujeme odvahu odpoutat se v otázkách náboženských, filozofických, společensko-politických nebo v užším smyslu morálních od ducha doby a zastávat své vlastní názory, anebo – což nemusí být totéž – vytušit a formulovat tendence nadcházející doby nové. Faust říká Wagnerovi:

„Minulé časy, přítelíčku,
nám knihou jsou na sedm klíčků
a tenhleten ‚duch časů' váš,
to pánů vlastní duch je asi
v němž zrcadlí se zašlé časy."

Přitom ti, kdo myslí nezávisle a opouštějí mainstream, se vždy vystavují nebezpečí:

„Kdo troufá si zvát věci pravým jménem?
Těch nemnoho, co něco poznali
a, hloupě dost, svou víru, v dálku zřící,
svůj cit, své srdce lůze rozdali,
vždy přišlo na kříž nebo na hranici."[8]

Schopnost a vůli sahat jen k vlastní soudnosti, aniž přespříliš podléháme sociální nákaze, nazývám sociální odvahou. Poznatky týkající se utváření veřejného mínění a vlivů, jež působí na individuální jednání, jak jsme je prezentovali ve třetí kapitole, ukazují nejen to, že menšina lidí je méně náchylná k sociální nákaze nebo je vůči ní zcela odolná. Spíše jde o to, že tito lidé, kteří se intelektuálně a často ani sociálně nepřizpůsobili, mohou v časech historických zlomů významně ovlivňovat procesy utváření veřejného mínění, pokud k tomu mají vůli a odvahu spolu s potřebnými vůdčími vlastnostmi a schopnostmi.

V dobách historických zlomů pak tito lidé bývají ohniskem jejich zrcadlení. Martin Luther takto vyvolal reformaci. Avšak ti, kteří se nepřizpůsobili,

se také mohou srdnatě chopit náhodné příležitosti a dát tak dějinám směr, který dějinný vývoj nepředurčoval. Stalo se tak bezpochyby za listopadové revoluce v Rusku, vyvolané hrstkou radikalizovaných sektářů, jejíž úspěch byl dílem gigantické historické náhody.

K jakémukoli teroru ctnosti nemůže dojít, jestliže jistoty víry nebo přizpůsobení se těmto jistotám skrze sociální nákazu neproniknou celou společností. Fundamentalistický pohled, vlastní všem odrůdám teroru ctnosti, se během přelomových dob sice často nepozorovaně vytrácí, avšak zároveň bývá zapotřebí sociální odvahy duchovně nezávislé menšiny, aby zúžený duchovní prostor nabyl opět žádoucí šíře.

Abychom dokázali myslet nepřizpůsobivě, musíme překonat strach z izolace, jenž přirozeně vzniká, kdykoli jdeme svou vlastní duchovní cestou. Daří se to většinou tím, že se utvoří společenství jinak myslících spřízněnců, které se sice ohraničí svým způsobem myšlení, avšak o to víc jsou jeho členové odkázáni na sebe navzájem. Opora nalezená v tomto úzkém společenství a začlenění do něj kompenzují izolaci pociťovanou zvenčí. Takto se však zároveň tvoří živná půda fundamentalismu uvnitř skupiny, vedoucí až k radikalizaci.

Čistě z hlediska skupinového dynamismu lze u všech spřízněneckých společenství – prakřesťanů, bolševiků, rudé bandy RAF či dnešních radikálních salafistů – pozorovat podobné procesy. Závislost jednotlivce na sociální skupině, k níž náleží, pak může nabýt absolutních rozměrů. Stává se tak obzvlášť bezbranným a snáze podléhá konformismu uvnitř skupiny, ale je také vystaven nebezpečí zneužití. Skupinovému tlaku ke konformitě dokážou odolat jen zvlášť silné charaktery. K nim ale většinou patří ti, kteří skupinového konformistického tlaku využijí k vlastním mocenským záměrům; tak vznikají zárodky té nejhorší podoby teroru ctnosti. Tak se stává, že figury typu Stalina, Hitlera, Pol Pota nebo Usámy bin Ládina vyrostou do své velikosti a strhnou na sebe zničující moc.

Sociální odvahu být osamocen se svým přesvědčením, patřit k menšině nebo se obracet proti panujícím mravům nesmíme zaměňovat s odvahou fyzickou. Tu je třeba mít tehdy, jestliže jsme pro své přesvědčení ohroženi na těle a na životě.

Jde-li o společnou věc, ať ve válce, nebo při záchranářství v horách, prokazuje mnoho lidí velkou statečnost. Nicméně činí tak v souznění s daným společenstvím a dostává se jim za to uznání. Zcela jinak tomu je, jsou-li

vyzváni, aby se postavili na odpor a z daného společenství se vymanili či v krajním případě se mu odcizili.

Vojenská zdatnost německého wehrmachtu za druhé světové války byla také důsledkem velké osobní statečnosti milionů lidí. Osobní statečnost prokazovali i mnozí generálové a svůj železný kříž nosili z vojenského hlediska právem. Avšak u karetního stolku vůdcova hlavního stanu těmto generálům zamrzal odpor na rtech, neboť při vyslovení vojenské námitky by jim nepochybně hrozilo, že budou zbaveni velení a penzionováni. Při veškeré jejich fyzické statečnosti se jim nedostávalo sociální odvahy; také proto trvala tato válka tak dlouho.[9]

Schopnost mentálně se nepoddat sociálnímu tlaku, zachovat si nezkalenou soudnost a jednat podle vlastního uvážení je však obecně vzácným statkem. Většina lidí tuto schopnost nemá. Plyne to ze sociálního charakteru lidské přirozenosti a nejde tu o otázku intelektu ani morálky.

Zdá se, že ve věcech morálky neexistuje – bohužel – žádný absolutní sluch.

Na tomto místě se na chvíli odmlčím, abych zrekapituloval

V první kapitole jsem pojednal o mechanismech utváření veřejného mínění a o hranicích názorové svobody. Ukázalo se přitom, že ideologickým jádrem vlády veřejného mínění v Německu je koncept rovnosti, zahrnující nejrůznější oblasti života. Ve druhé kapitole jsem tyto poznatky aplikoval na mé osobní zkušenosti.

Ve třetí kapitole jsem se podrobněji věnoval některým aspektům evropských ideových dějin od doby renesance, jimiž lze vysvětlit procesy utváření veřejného mínění. Ukázalo se přitom, že centrálním fenoménem těchto procesů je sociální nakažlivost, která má jen málo společného s racionalitou a hledáním pravdy. Hlavní a vedoucí slovo v těchto procesech mají dnes média. Toto slovo je velkou většinou slyšet z levého břehu sociálního mainstreamu.

Zvláštní úlohu jazykové kontroly a jazykových předpisů jsem analyzoval v kapitole čtvrté. Odsud vede přímá cesta do epicentra jevu, který jsem s oporou o zkušenosti z Francouzské revoluce nazval „terorem ctnosti". Jádrem každého teroru ctnosti je vždy pokus získat vládu nad hlavami lidí

a jejich společenským diskurzem, nežádoucí způsoby myšlení zbavit jejich legitimity a otřást důvěryhodností těch, kteří se odchylují. Ukazuji to v páté kapitole na příkladu rozmanitých forem teroru ctnosti za posledních dva tisíce let. „Ctnost" je však záležitost morálky. V exkurzu na téma „morálka a přesvědčení" ukazuji, že také lidské představy o morálce se velkou měrou utvářejí oportunisticky cestou sociální nákazy. Neboť právě to umožňuje, aby různé podoby teroru ctnosti vůbec mohly vzniknout. Je jen málo těch, kdo se z těchto struktur dokážou vymanit. Právě tito lidé – ať k dobrému, či zlému – proměňují svět.

Křesťanství, islám, všechny odrůdy marxistické ideologie a téměř veškeré odnože těchto tří náboženství (marxismus je pro mne sekulárním náboženstvím) explicitně nebo implicitně vycházejí z předpokladu, že dějiny mají jeden smysl a jeden cíl a věřící (nebo vládci hierarchie věřících) jsou jejich vykonavateli.

Snadno si odvodíme, že k teroru ctnosti se cítí oprávněn ten, kdo tento smysl rozpoznal a sám v sobě vidí jeho mesiáše. Ideu, podle níž se historický vývoj ubírá k určitému cíli a má určitý smysl, nazývám s Karlem Popperem „historicismem". Avšak historický determinismus, jehož je tento postoj výrazem, je myšlenkově vadný.[10] V rámci hranic, které jsou vytyčeny životními podmínkami na naší Zemi a životností našeho slunečního systému, jsou dějiny lidstva naprosto otevřené. Jestliže nad vším stojí nějaká Boží moc, pak se nalézá v rovině, kterou nejsme s to ani poznat, ani pochopit.

Navzdory sklonu většiny lidí oportunisticky se podřizovat právě panujícím maximám a morálním pojmům, vedoucím až k teroru ctnosti, dějiny lidstva a dějiny států a společností nabírají znovu a nanovo směr do neznáma a neočekávana. Jakýkoli duchovní a politický determinismus proto vždy musí ztroskotat. Chceme-li přesto dějinám přiřknout nějaký mechanismus vývoje, pak jej lze přirovnat k procesům, jimiž se utvářejí oblaka, nikoli k mechanismu hodinového stroje.[11]

Při tom všem je nesporné: Ideologické koncepty vznikají a zanikají, aniž v sobě zahrnují pravdu a jejich platnost má omezené trvání. Výjimkou není ani ideologizace myšlenky rovnosti, pramenící z novodobé posedlosti ctností v dnešním Německu. Podrobněji se tomuto fenoménu věnuji v kapitole šesté, v níž zkoumám, do jaké míry je naplněn realitou a jaké z něj plynou praktické důsledky.

Poznámky

1 Johann Wolfgang von Goethe: *Faust. Der Tragödie erster Teil*, München 2010, s. 18. Pozn. překl.: Český překlad: Odeon 1982, s. 25. (Překlad Otokar Fischer).

2 Za typický příklad může posloužit genocida Rudých Khmerů na vlastním národě v Kambodži. Srov.: Johanna Adorján: *Das Böse ist nicht banal*, o. c.

3 Arthur Koestler: *Sonnenfinsternis*, Coesfeld 2011, s. 210, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Tma o polednách*, Odeon 1992.

4 Takto pregnantně formuluje vyšetřující soudce Gletkin při výslechu Rubašova.

5 Tamtéž, s. 212, překlad FŠ. Pozn. překl.: český překlad, o. c.

6 Johann Wolfgang von Goethe: *Faust*, o. c., s. 363. Pozn. překl.: český překlad, o. c., s. 474. Třetí verš z tohoto čtyřverší *Co pomíjivé – zde* je ovšem dost nepřesný a málo srozumitelný, především proto, že tu jde nikoli o „pomíjivost", ale o „nedostatečnost" či „nedokonalost" našeho světa, jak plyne i ze Sarrazinova komentáře.

7 Vor Angst erstarrt, interview s psycholožkou Veronikou Brandstätter, *Der Spiegel* 11/2013, s. 62.

8 Johann Wolfgang von Goethe: *Faust*, o. c., s. 26. Pozn. překl.: český překlad, o. c., s. 38.

9 Tuto tematiku skvěle zpracoval Ian Kershaw: *Das Ende. Kampf bis in den Untergang. NS-Deutschland 1944/45*, München 2011.

10 Historicismem Popper rozumí „onen přístup sociálních věd, [...] který vychází z předpokladu, že *historická předpověď* je jejich hlavním cílem a že tohoto cíle lze dosáhnout tím, že budou odhaleny ‚rytmy' či ‚patterns' či ‚zákony' či ‚trendy', jimiž je dějinný vývoj podmíněn".

11 Srov. Karl Popper: *Über Wolken und Uhren. Zum Problem der Vernunft und der Freiheit des Menschen*, in: tentýž: *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf*, Hamburg 1973, s. 250nn.

6

Čtrnáct axiomů posedlosti ctností v současném Německu

Ve společenských diskusích se velmi pravidelně neprosazuje pravda (ponechávám tu stranou, zda vůbec něco takového jako společenská „pravda" existuje), nýbrž dovedněji vyprávěný příběh podporovaný účinnější reklamou. „Dobré" je takové vyprávění tehdy, je-li snadno srozumitelné, dotýká se srdce, vychází vstříc našim přáním, něco sděluje, poskytuje útěchu a zdánlivě dělá svět méně záhadným. „Pravda" k těmto kritériím úspěchu společenských příběhů nepatří. „Účinná" je reklama takového vyprávění (rozuměj: propaganda) tehdy, je-li vydatně opakována a je-li dostatečně jednoduchá. Lidé věří v první řadě tomu, co často slyší a co je zdánlivě nasnadě –, leda že mohou pomocí vlastních smyslů a vlastního intelektuálního náhledu dospět k vlastnímu názoru. K tomu však většině schází čas a motivace. „Pravda" proto k předpokladům „propagandy" nepatří.

Proto jsou „společenské diskuse" často nesnesitelně ubíjející, úzkoprsé a stupidní, bezduché materiální bitky, v nichž se to jen hemží emocemi, tvrzení stíhá tvrzení a jedna falešná teze druhou. Záchranou tu může být jenom logika a empirie, avšak těch se mimo oblast matematiky, přírodních věd a techniky užívá dosti zřídka a aplikují se dosti libovolně.

Přesto je analýza fakt a jejich propojení pomocí logiky jedinou metodou, jak společenské teorie testovat a dospět tak k poznávacímu pokroku.

Avšak toho, kdo pro krásu příběhu, který je vyprávěn, věří i v jeho pravdivost, tento pokrok nepřesvědčí, nýbrž rozpoutá v něm zuřivost a hněv.

Nejstarším příběhem, který nás vede životem, je starozákonní příběh o stvoření světa. Jeho líčení původního života v ráji a vyhnání z něj je co do krásy a jednoduchosti nepřekonatelné. Zhřešení uvalilo na svět vinu a zlo, způsobilo veškeré lidské neštěstí. Kristova oběť nám ukázala cestu k vykoupení: Skrze pravou víru a dobré činy z ní plynoucí dokážeme zlo přemoci, a navrátit se tak opět v původní ráj. Ne-li dnes a zde, pak zajisté zítra či pozítří a nejpozději na onom světě.

Od počátku renesance začal pokrok přírodních věd a později filozofie osvícenství tímto křesťansko-židovským světovým příběhem mohutně otřásat. Aby se zachránila, začala teologie čím dál více směřovat do světa abstrakcí. Tím však příběh začal ztrácet na své kráse a prostotě a stával se čím dál méně atraktivním.

Šíření a intenzita křesťanské víry slábly. Avšak z kolébky osvícenství se zrodil věnec ideologií, jež křesťanský příběh vrátily z onoho světa do světa pozemského a učinily jej o to atraktivnějším. Jádro tohoto příběhu lze povědět jedinou větou: *Na místo hříchu nastoupila nerovnost, na místo vykoupení rovnost.* Takový byl základní impulz Jeana-Jacquese Rousseaua. V tom tkvěla motivace k teroru ctnosti Francouzské revoluce. To bylo jádrem komunistické ideologie. A to je ještě dnes motorem tak rozdílných společenských jevů, jako jsou progresivní daňové systémy, genderové bádání a integrační politika.

Toto konstatování nemá žádné hodnotící implikace. Neboť ve všech svých dimenzích je pohled na určitý sociální jev z hlediska rovnosti zcela legitimní. Problémy začínají tam, kde je překračována hranice, za níž se prostírá oblast mýtů, a tam, kde reálné souvislosti a fakta unikají pozornosti. Týká se to i Jeana-Jacquese Rousseaua, který v roce 1775 uveřejnil své dílo *Rozprava opůvodu a základech nerovnosti mezi lidmi.* V jeho době neexistovala evoluční teorie ani seriózní antropologický výzkum. Předpokládalo se, že člověk se všemi svými rasami existoval na světě od počátku Země v nezměněné fyzické i duševní podobě a ze svého prapůvodního stavu (který nikdo neznal, o němž se však věřilo, že se dost podobal tehdy známým takzvaným primitivním národům) se vyvíjel výlučně s rozvojem kultury.

Rousseau tento prapůvodní stav ztotožňuje s „pozemským rájem": Ve svém přirozeném stavu „lidská tělesnost nabývá robustní a téměř

nezničitelné podoby. [...] Příroda [...] dělá silnými a robustními ty, kdo mají dobrou konstituci, a všechny ostatní nechá zahynout."[1] Rodina a výchova dětí člověka v jeho přirozeném stavu nezatěžovala: když byla potřeba rozmnožování uspokojena, „obě pohlaví se o sebe přestala zajímat, a dokonce ani dítě pro matku nebylo důležité, jakmile se bez ní dokázalo obejít".[2] Lidé žili osamoceni a neměli zapotřebí politického řádu. Neboť „není nic tak mírného jako člověk ve svém prapůvodním stavu, v němž [...] mu jeho přirozený soucit brání, aby sám někomu škodil."[3]

Podle Rousseaua byl tedy člověk ve svém přirozeném stavu zdravý, silný a ušlechtilý a byl prost zátěže manželství a rodinného života. S druhými neměl sporů, neboť žil sám. Lakota mu byla cizí. A když nalezl či skolil potravu, žil v poklidu, neboť jiných potřeb neznal. Byl to pozemský ráj.

Teprve s příchodem majetku nastalo neštěstí. Neboť majetek narušil rovnost přirozeného stavu a nastolil nerovnost:

> „Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku, prohlásil: Tohle je mé a našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolika zločinů, válek, vražd, běd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat tohoto podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému."[4]

Rousseau lituje toho, „že nerovnost, která v přirozeném stavu je takřka rovna nule, čerpá sílu a růst z rozvoje lidských schopností a pokroku lidského ducha a se vznikem majetku a zákonů se stává trvalou a právoplatnou". Důsledky pro lidské vědomí jsou strašné:

> „Čest bez ctnosti, rozum bez moudrosti, radost bez štěstí. Stačí, že jsem dokázal, že to není přirozený stav člověka a že duch společnosti a nerovnost, kterou vytvořila, jen mění a zhoršují všechny naše přirozené náklonnosti."[5]

O dvě stě padesát let později by se stoupenec hnutí Occupy nemohl vyjádřit krásněji: člověk ve svém přirozeném stavu dobrý a šťastný je zkažen soutěživostí a majetkem. Rousseau byl podle všeho připraven obětovat lidský pokrok rovnosti.

Jeho omyl tkvěl v utopické vizi, že člověk je od přírody dobrý a podstatně se mění teprve vinou špatné organizace společnosti. Realističtější (a k člověku ohleduplnější) byla naproti tomu anglosaská teorie státu, která předpokládala, že lidská přirozenost je neměnná, a pokládala za úkol státu chránit jeho občany před sebou samými. Pojetí Rousseauovo vedlo do Stalinových gulagů, pojetí Johna Locka a Davida Humea k západní demokracii.

Rousseauovo zatracení nerovnosti pocházející z majetku se stalo vůdčí ideou marxistického pojetí dějin. Podle Rousseaua je útisk žen a vězení rodiny, které jsou zároveň jak výrazem, tak nástrojem nerovnosti, důsledkem soukromého vlastnictví. Friedrich Engels k tomu v roce 1884 poznamenává, že monogamie pramení z potřeby muže „odkázat své jmění jedině svým dětem a nikomu jinému". Přechod výrobních prostředků do společenského vlastnictví bude podle něj „veškeré tyto starosti o dědictví redukovat na minimum". K „osvobození ženy" je „první nezbytnou podmínkou, aby všechny ženy byly opět zapojeny do veřejného výrobního procesu, a to [...] opět vyžaduje, aby rodina přestala fungovat jako ekonomická jednotka společnosti".[6]

O čtyřicet let později se těchto myšlenek chopí Lev Trockij. Jeho apoteóza nového sovětského člověka v éře komunismu nám připomíná Rousseauova dobrého člověka v jeho přirozeném stavu: „Člověk se stane nesrovnatelně silnějším, chytřejším a jemnějším, jeho tělo bude harmoničtější a jeho hlas muzikálnější. Všechny podoby běžného života nabudou dynamické jevištní vznešenosti." Bude toho dosaženo větší rovností, jíž bude dosaženo odstraněním soukromého vlastnictví a soukromého užitku a přestavbou tradičního rodinného života.[7]

Byl to však právě reálný komunismus sovětského typu v jeho rozmanitých podobách, vedoucích až k hrůzovládě Rudých Khmerů, který jasně ukázal, že pokus o nastolení rovnosti se od jistého okamžiku dotýká svobody a poškozuje ji. Toto pnutí v zásadě postihuje každý režim, který se snaží regulovat individuální rozhodování, tedy i systémy demokratické. Mezi individuální svobodou a společenskou rovností vždy existují vzájemně působící síly, které se od jisté míry společenské intervence mění v síly protikladné. Bojové heslo „Svoboda, nebo socialismus", s nímž vyrukovala CDU/CSU ve volbách do Spolkového sněmu v roce 1972, nebylo jen čirou polemikou, nýbrž bylo také výrazem reálného problému zásadního druhu.

Hluboká a prorocká byla koncem 18. století principiální kritika rovnosti Antoina de Rivarola. Filozofové podle něj zaměňují rovnost s podobností:

„Lidé se ve skutečnosti rodí jen sobě podobní, nikoli však stejní. [...] Protože jsou tedy lidé sobě nerovní, právě tak jako stupně jejich sociálního postavení, je nerovnost základem politiky. A protože jsou si lidé podobní a trápí je tytéž neduhy, je podobnost mezi lidmi základem lidskosti. Avšak slovo *stejnost* znemožňuje jak politiku, tak lidskost. Neboť otřásá společenským řádem v jeho základech. [...] Abstraktní pojmy, které (filozofové) předhazují lidu jako žetony, se stávají nástrojem sofismat a ohlupování a projevy filantropie jsou jenom zbraněmi barbarství a fanatismu."[8]

Thomas Mann v roce 1939 v přednášce *Problém svobody* poukázal na to, že „již Platon ve své knize o státu, která není ničím jiným než socialistickou utopií, požadoval odstranění rodiny a osobního vlastnictví". Odkazoval na utopického socialistu Henryho de Saint-Simona a jeho učení, v němž požaduje odstranění dědického práva. Neboť toto právo prý činí z lidí boháče a chuďasy, vzdělance a nevzdělance, dobráky a zloduchy. Odstraní-li se, bude odepřeno náhodě, aby výrobní prostředky svěřila lenochům a neschopníkům. „Každému podle jeho schopností, každé schopnosti podle jejího díla: takový je zákon spravedlnosti; a mladý socialismus z roku 1830 je přesvědčen, že vychází z původní vůle boží."[9]

Thomas Mann před pětasedmdesáti lety vystihl konfliktnost tohoto učení výroky, které platí i dnes; stavěl se k němu neutrálně, avšak zřetelně zdůraznil, že svoboda a rovnost se vylučují: „Protiklad demokracie a socialismu je protikladem *svobody* a *rovnosti.* [...] Svoboda je požadavkem individua, rovnost je však požadavkem společenským; a společenská rovnost samozřejmě omezuje svobodu individua."[10]

Již v roce 1944, rok před koncem druhé světové války, zaujal k tomuto problému jasné stanovisko Friedrich von Hayek, když napsal, že v demokratických zemích většina občanů věří, že socialismus a svoboda jsou navzájem slučitelné, zatímco je zřejmé, že jde jen o utopii minulých generací: „Usilovat o něj [o socialismus] znamená dosáhnout něčeho zcela jiného – totiž zničení svobody. Jak bylo popravdě řečeno: to, co ze státu vždy učinilo peklo na zemi, je právě to, že se lidstvo stále pokouší udělat z něj své nebe."[11]

A zároveň hned smetl ze stolu námitku, že svobodná soutěž znemožňuje vytvořit sociální stát. Podle Hayeka je „zachování soutěživosti zcela slučitelné s možností zkracovat pracovní dobu, stanovit určité předpisy

na ochranu zdraví a vytvořit sociální zabezpečení". Obhajoval i předpisy ohledně péče o životní prostředí a boje proti monopolům. Avšak plánovité hospodářství a hospodářskou soutěž lze kombinovat jen „za účelem podpory soutěže, nikoli proti ní".[12]

Pozoruhodný je výrok filozofa Maxe Horkheimera z pozdní fáze jeho života. Horkheimer začátkem třicátých let založil marxisticky orientovanou frankfurtskou školu, jejíž učení mělo velký vliv na takzvanou generaci roku 1968, avšak ke konci života se spíše klonil k názorům Hayekovým. V roce 1970 ve svých pětasedmdesáti letech v jednom interview řekl:

„Rozvoj člověka souvisí s konkurencí, tedy s nejdůležitějším prvkem liberální ekonomiky. Hospodářská soutěž pěstuje i lidského ducha. [...] Myšlenku, že nepřítomnost konkurence ve společnosti přispívá k rozvoji lidské svobody, pokládám za omyl optimismu."

Poukázal na to, že spravedlnost a svoboda jsou dialektické pojmy. Čím více spravedlnosti, tím méně svobody: „Rovnost, volnost, bratrství – úžasné! Avšak chcete-li zachovat rovnost, pak musíte omezit svobodu, a chcete-li dát člověku svobodu, pak se rovnost vytratí."[13]

Tím se Max Horkheimer v pozdní fázi života velmi přiblížil postojům Alexise de Tocqueville, který v roce 1848 napsal: „Demokracie rozšiřuje sféru individuální svobody." Demokracie podle Tocquevilla každému jednotlivci přiznává jeho vlastní hodnotu, zatímco socialismus každého jednotlivce degraduje na funkcionáře společnosti: „Demokracie a socialismus mají společné jedno jediné slovo: rovnost. Avšak považme tento rozdíl: zatímco demokracie hledá rovnost ve svobodě, socialismus ji hledá v donucování a v zotročení."[14]

Toto Tocquevillovo proroctví, vyřčené sedmdesát let před ruskou říjnovou revolucí, se ukázalo jako výstižné právě tak jako analýza Hayekova, podle níž je socialismus se svým plánovitým hospodářstvím odsouzen k zániku. Po zániku všech odrůd komunismu sovětského typu se zdálo, že diskuse o správném ekonomickém řádu jsou u konce. Důsledkem však bylo „rozštěpení" diskusí na téma svobody a rovnosti:

- Pokud jde o ekonomický řád, ozývá se už jen málo hlasů, které tvrdí, že pro zajištění blahobytu a hospodářského růstu existuje v demokratické

společnosti nějaká nosná alternativa k tržnímu hospodářství se soukromým vlastnictvím výrobních prostředků. Každá hospodářská krize sice zrodí nové hlasy požadující „překonání kapitalismu", avšak pro nedostatek nějaké alternativy se jim nedostává sluchu.

- Pokud však jde o téměř všechna ostatní témata, která jsou pro chod společnosti rozhodující, je tomu jinak. Postulát rovnosti v jakékoli podobě zde o to neomezeněji ovládá všechny společenské diskuse a jejich účastníci jen v krajním případě takzvaného „tlaku ekonomické reality" se skřípěním zubů tomuto postulátu vytyčí meze.

Jako spasitelský mýtus, který bere jen nerad ohledy na realitu a její zákonitosti nebo jich vůbec nedbá, nabyla idea rovnosti bezprecedentních rozměrů. Protože zánikem marxismu jak v podobě ekonomické teorie, tak ve formě modelového výkladu světa byla oloupena o svůj „vědecký" základ, je opět vržena do sféry morálních kategorií.[15]

Intenzitu ideologie rovnosti bychom však bez ohledu na její marxistické kořeny nedokázali vysvětlit. Kamkoli pohlédneme, tam spatříme, jak se utopie Marxovy, Engelsovy i Trockého mají k dílu, ačkoli už dávno byly zbaveny své vědecké fundace a velkou část lidstva uvrhly do toho největšího myslitelného neštěstí. Z hlediska ideových dějin jde o zajímavý jev: běsnění v otázkách rovnosti má zčásti původ v přesměrované energii marxistického myšlení, zbaveného kořenů a oloupeného o jeho cíle.

Alexander Grau k tomu píše:

> „Protože hypermoralisté žijí s vědomím, že zastupují dobro o sobě, jejich případní kritici jsou bez milosti vystaveni veřejné záhubě: jsou ocejchováni jako neoliberálové, kapitalisté, militaristé, sexisté či přinejmenším jako lidé bez zodpovědnosti. A když nic z toho nepomůže, lze přece vždy ještě učinit pokus odhalit v jejich smýšlení ‚pravicovost'."[16]

Avšak legitimita otázky rovnosti je tím nedotčena. Problém je její ideologizace. Stanovil jsem čtrnáct oblastí, v nichž je vývoj k této ideologizaci v Německu obzvlášť virulentní. Rozlišení těchto oblastí je pragmatické a bylo by možné podat i jinou klasifikaci. Zčásti se tyto oblasti překrývají. Mezi postuláty rovnosti z různých oblastí existují překvapivé souvislosti, ale také překvapivé rozpory.

V každém z následujících úseků vždy nejprve stručně, avšak snad dostatečně precizně a v zásadě nepolemicky formuluji příslušný postulát rovnosti a poté jej konfrontuji s tíživou realitou.

Je snad téměř zbytečné zdůrazňovat, že příslušný text obsahující daný postulát není mým vlastním náhledem, nýbrž že jde o postoj, s nímž se kriticky vyrovnávám. Měl jsem však za to, že vše se lépe vyjasní, jestliže názor, proti kterému se stavím, budu nejprve co nejpregnantněji formulovat. Je to postoj vůči kritizovanému mínění zodpovědný a problém v něm obsažený se tak více ozřejmí. Každý z těchto axiomů v sobě samozřejmě skrývá správné impulzy a elementy pravdy. Jejich problémem je však přehánění, zjednostraňování a absolutizace. Zhusta jsou přitom tyto jevy spíše pravidlem než výjimkou. V boji o veřejné mínění mají tyto axiomy dvojí funkci:

Z hlediska psychologického přinášejí úlevu: Nepříjemné společenské jevy odporující stávající ideologii nás nemusejí zajímat.

Z hlediska mocenského plní funkci cenzury: Všechny, kdo se nepřikloní k víře v axiomu obsažené, lze bez rozpaků označit jako morální a politické odpadlíky.

Abych předešel nedorozumění, jsou pasáže představující kritizované mínění sázeny kurzivou. Pokud snad tyto texty mohou připomínat satiru, je to vinou mé snahy o srozumitelnost a přesnost.

1. Nerovnost je špatná, rovnost je dobrá

Postulát

Bezpředsudečný pohled na lidské dějiny nám ukazuje, že kromě smrti (která ale nemusí být pohromou, přijde-li pozdě a je-li milosrdná) neexistuje naprosto žádné lidské neštěstí, které by nemělo původ v lidské nerovnosti, a že potěšení, které jednomu přináší nerovnost, je vždy kompenzováno strastí, již tatáž nerovnost přináší druhému.

Následující příklady z oblasti náboženství, mytologie a dějin tuto tezi bravurně dokazují. Zvolil jsem je pro jejich exemplárnost. Jsou o to přesvědčivější, že velkou měrou tvoří součást naší kulturní paměti.

Vše začíná již příběhem stvoření: Bůh stvořil Evu z Adamova žebra, neboť se domníval, že není dobré býti člověku samotnému. Měl zřejmě pravdu. Ale

musela to být právě žena? Vždyť nerovností těch dvou celé neštěstí začalo. Adama samotného by ze stromu poznání jíst nenapadlo a mohl v ráji zůstat navěky. Žena by nemusela rodit děti v bolestech a svět by zůstal ušetřen hrozby přelidnění se všemi jeho neblahými následky – vymíráním druhů, klimatickými katastrofami a znečišťováním životního prostředí.

Stvořením prapůvodní nerovnosti mezi mužem a ženou se tedy Bůh dopustil opravdu těžké chyby. Představme si, že by byl z Adamova žebra namísto ženy stvořil mladého muže. Oba dva by se byli ve vší nevinnosti mohli těšit z krásy svých mladých těl a jejich sex by zůstal bez následků. Přelidněnost by se nekonala, nebylo by válek, nebylo by feminismu – nic takového! Svět by byl lepším a lidé téhož pohlaví by nemuseli bojovat o svá práva.

Avšak kvůli Evě bylo vyhnání z ráje nevyhnutelné a nerovnosti se otevřela vrátka: Ábela zřejmě rodiče milovali víc než jeho bratra Kaina. Možná byl hezčí, inteligentnější nebo prostě jen roztomilejší. Ať už jejich nerovnost pocházela z čehokoli, přivodila první vraždu v dějinách lidstva, a stala se tak nebezpečným precedentem. Když už byli bratři nestejní, neměli tomu rodiče věnovat pozornost. Měli Ábela vychovávat k tomu, aby své kvality nedával najevo, a Kaina vést k tomu, že je sice jiný, ale rozhodně ne horší. Věrni zásadám moderní vzdělávací politiky měli Ábela nechat svému osudu a o to víc se věnovat Kainovi. K bratrovraždě by tak nemuselo dojít.

Nicméně jednomu se z příběhu Kaina a Ábela můžeme přiučit: nerovnost, jež nás trápí, se dotýká našeho ega a z tohoto útoku na naši sebelásku pramení ty největší katastrofy lidstva.

Vezměme si jen příběh Josefa a jeho bratrů: Kdyby Josef nebyl mnohem chytřejší než jeho starší bratři, a otec ho proto o tolik víc nemiloval, a kdyby se ke všemu tolik nehonosil svým nádherným rouchem, jeho bratři by ho nejspíš nehodili do cisterny a neprodali do otroctví. Nedošlo by k odchodu z Egypta, nebylo by Mojžíše, deseti přikázání, židovského národa, nebylo by křesťanství, křižáckých válek a nakonec ani holocaustu. Dokonce ani Mohamed by se nestal prorokem, a nebylo by tudíž ani al-Káidy. Lidstvo by bylo ušetřeno série katastrof. Ani jeden německý voják by nikdy nemusel vkročit na půdu Afghánistánu, aby tu bojoval proti islamistům. A my bychom dnes namísto toho, kdo ví, přinášeli oběti Diovi, Wotanovi či perskému bohu slunce Mithrasovi. Avšak dosti už, vždyť na tom nesejde. Jak výstižně pravil Karel Marx, je náboženství beztak jen opiem lidstva. Tak jako tak, biblický příběh Josefův

nám jasně říká, jaké zlé následky přivozuje, je-li jeden o mnoho chytřejší druhého, a jako by to nestačilo, ještě to dává jasně najevo!

Avšak nejen nerovnost rozumu působí mnoho zla. Snad ještě nebezpečnější je nerovnost v naší kráse. Mohl bych začít vyprávět o králi Davidovi a krásné Batšebě, avšak ještě názornější je Paridův soud se všemi jeho následky.

Také zde bylo počátkem všeho neštěstí neuvážené přezírání: na svatbu Pélea a Thetis bylo pozváno veškeré nebeské božstvo, nikoli však Eris, bohyně sváru. S vypočítavostí, jež je vlastní toliko ženám, spředla svou lest mnohem rafinovaněji než kdysi Ábel. Mezi Athénu, Héru a Afroditu vhodila jablko s nápisem Té nejkrásnější – a tím mezi nimi vyvolala spor. Zeus jako šéf božstva na nebesích zůstal ve sporu stranou, a tak se nakonec ujal soudu syn trojského krále Paris. Zvolil Afroditu. A ona mu za odměnu opatřila tu nejkrásnější ženu ze všech smrtelnic Helenu. Jenže Helena byla již, bohužel, provdána za jiného. Důsledkem byla trojská válka. Vyžádala si sice mnoho obětí, avšak pravé katastrofě, totiž dobytí Tróje, by bylo bývalo zabráněno, kdyby ten nejchytřejší mezi Řeky, Odysseus, nebyl přišel na nápad s trojským koněm. Důsledkem byl zánik Tróje, útěk Aenea a založení Říma. Z čehož plyne, že nejsilnější vojenská moc antiky, po tisíc let utlačující a zotročující velkou část tehdy známého světa, se zrodila jen díky tomu, že bohyně Eris nebyla pozvána na svatbu a urazila se. Pokud tedy hodláme uchránit světový mír, pak mějme vždy na mysli: žádné škrtání v seznamu hostů a všem měřit toutéž měrou! Důsledky pocítěné nerovnosti mohou být jinak strašné.

Mimochodem: tyto příběhy ukazují, že krása a chytrost, jestliže zřetelně přesahují průměr, působí zkázu tohoto světa, a je proto třeba jim zabránit.

Římané, aby neštěstí nebralo konce, byli nejen nejzdatnějšími válečníky. Měli rovněž nad jiné vynikající správu, nejlepší právní systém, nejlepší inženýry a stavitele dopravních cest v celém tehdejším světě. Jejich říše vzkvétala. Vzrůstající životní standard vytvořil novou nerovnost a vzbudil závist barbarských národů za hranicemi říše. Znovu dala nerovnost vznik válkám. A bylo jen spravedlivé, že na konci těchto válek, během stěhování národů, se vítězi staly všechny ty nebohé kmeny, které se z hlubin východní Evropy a Asie valily k hranicím říše. Avšak další nerovnost – jaká lest dějin! – těmto nebohým národům prospěla: rodily podstatně více dětí než rozmařilé národy říše římské, a měly tak více válečníků. A tak ze dvou nerovností zvítězila jedna nad druhou.

Zničení říše západořímské Germány vedlo v otázkách rovnosti na devět set let k relativnímu klidu. I když nerovnost byla extrémní, ve stavovském středověku byla dílem božím a nikdo ji nemusel chápat osobně. Avšak od 14. století se situace začala stále rychleji měnit. Rozvoj obchodu, věd a umění byl explozivní, nadcházející věk objevů byl na dohled. Zároveň přibývalo ztroskotanců, vykořeněnců a nových životních šancí. Nadešlo století páry, nastřádalo se nezměrné bohatství a poprvé se zdálo fyzicky možné dát všem střechu nad hlavou, šat a obživu.

V této hodině se v hlavách filozofů, převratnými změnami jak fascinovaných, tak popuzených, zrodila idea socialismu. Do plodného vakua plného očekávání vtrhl marxismus se svým materialistickým výkladem dějin. Již bylo možné dokázat, že v dějinách tkví smysl a že mají konečný cíl. Že se stupňovitě vyvíjejí výše a výše, až nakonec – s odstraněním soukromého vlastnictví – se do života lidí opět navrátí vyšší rozum. Ten způsobí, že třídní protiklady budou odstraněny, obě pohlaví se stanou sobě rovna, rodina odumře, vzdělání se dostane všem a veškeré podstatné materiální rozdíly mezi lidmi přestanou existovat; a stane se tak u všech národů na zemi.

Tento vývoj směrem k úplné rovnosti je nejen žádoucí z hlediska morálky, je také rozumný a nezadržitelný. Zároveň jsou do něj vstřebány ty lepší tradice všech velkých náboženství; neboť budou-li lidé sobě rovni, pak veškerá lakota, závist, zášť, slavomam a všechny ostatní nectnosti lidské budou zbaveny své živné půdy; všechny překážky, jež si společnost vytvořila, budou odstraněny a člověk se stane v té míře jemným a dobrým a ctnostným, jaká je vlastní jeho nezkažené přirozenosti.

Ta trocha krve a teroru na cestě k tak povzneseném cíli je přece snesitelná. Že reálný socialismus ztroskotal, což bohužel nelze popřít, nemusí ještě znamenat, že tato utopie je bezcenná. Kdo ví, k čemu ještě lze dospět, jestliže ideál rovnosti nás dál povede vpřed?

Před sto třiceti lety Friedrich Engels napsal:

> *„S přechodem výrobních prostředků do společného vlastnictví přestane rodina fungovat jako ekonomická jednotka společnosti. Soukromé rodinné hospodaření se promění v hospodaření veřejné a také péče o děti a jejich výchova se stane veřejnou záležitostí. Společnost bude pečovat o všechny děti, manželské i nemanželské, stejnou měrou. Odpadnou tedy starosti o ‚následky', [...] které dnes překážejí tomu, aby se dívka oddala milovanému muži bez jakýchkoli ohledů. Cožpak to nebude sdostatek důvodů k tomu, aby byl pohlavní styk postupně zbavován jeho zábran a aby se poté i veřejné mínění stavělo svobodněji k otázce panenské cti a hanby žen?"[17]*

Svobodná láska plodem dokonaného komunismu? Ach, Friedrichu Engelsi, ty prohnaný svůdníku! Avšak již v Iliadě byli úspěšní válečníci odměňováni láskou.

Pokud jde o rovnost ve smyslu materiálním, pak rozsáhlá statistická data Richarda Wilkinsona a Kate Pickettové ukazují, že zdravotní a sociální problémy jsou v určité společnosti tím větší, čím větší je v dané společnosti materiální nerovnost. Má to, tvrdí autoři, své příčiny psychologické: „Míra příjmových rozdílů má velký vliv na to, jak se k sobě lidé navzájem chovají."[18]

Obecně platí: Nerovnost znamená nespravedlnost a nespravedlnost je nechutná věc. Jestliže se tedy nedávno jedna politička Strany zelených z Berlína vyjádřila proti soutěžím krásy, pak jednala naprosto správně, neboť z této soutěže jsou ze zásady vylučováni ti, kdo tolik krásní nejsou. A jestliže se firma Abercrombie & Fitch zdráhá nabízet své módní kousky ve velikosti XL a větší, jedná vysloveně nelidsky, neboť tak diskriminuje naše tlusté spoluobčany.[19]

Skutečnost

Kniha Richarda Wilkinsona a Kate Pickettové líčí hezký příběh a obsahuje podnětné statistické analýzy, jenže nedokazuje to, co by ráda dokazovala:

- Zvolené sociální indikátory[20] zčásti neodrážejí materiální nerovnost, nýbrž jsou odrazem kvality sociální péče státu, například v oblasti vzdělávání nebo zdravotnictví, zčásti jsou odrazem kulturních svérázností, k nimž patří například alkoholismus nebo sklon k sebevraždám (přičemž sebevražednost je vysoká právě ve velmi rovnostářských zemích, jako jsou Dánsko nebo Japonsko), zčásti jsou výrazem etnických pnutí (tresty odnětí svobody v USA).
- Pokud necháme stranou USA, Velkou Británii, Portugalsko a Řecko, pak se signifikantnost údajů prakticky vytrácí. Zejména v případě Spojených

států jsou údaje znehodnoceny neexistencí státní lékařské péče pro čtyřicet procent obyvatelstva a etnickými rozdíly. Stejnou úroveň indikace problémovosti vykazují Itálie a Dánsko, ačkoli rozdíly v příjmech jsou v Itálii mnohem větší než v Dánsku. Naproti tomu Rakousko má vyšší míru problémovosti než Švýcarsko, ačkoli rozdíly v příjmech tu tak výrazné nejsou.[21]

- Data této knihy lze číst také zcela jinak: Homogenní společnosti mají méně zdravotních a sociálních problémů, přistěhovalecké společnosti jich mají více. To je zcela zřejmé i bez pomoci statistických rozložení.

Zajímavé jsou také výsledky průzkumu provedeného dětským fondem OSN UNICEF, podle kterého životní spokojenost dětí nijak nesouvisí s nerovností v příjmech nebo s jejich materiální zajištěností. Životní spokojenost školáků v Nizozemsku je jedna z nejvyšších, zatímco v Německu je tomu naopak, ačkoli rozložení příjmů je v obou zemích prakticky identické. Dost vysoko v žebříčku spokojenosti se umístilo i Španělsko a Řecko, třebaže nerovnost v příjmech je v obou těchto zemích podstatně větší než v Německu.[22]

Nejdůležitější indikátor kvality života, kterým je jeho průměrná délka, lze dnes v průmyslových zemích téměř beze zbytku vysvětlit třemi faktory: genetickou dispozicí, nadváhou a alkoholismem. Oba poslední faktory jsou záležitostí životního stylu, který je opět závislý na úrovni vzdělání a příslušnosti k sociální vrstvě.[23] Naproti tomu souvislost mezi délkou života a výší příjmů je korelací jen zdánlivou. Ten, kdo pije přiměřeně, stravuje se střídmě a má dostatek pohybu, může se i při nízkých příjmech dožít věku Metuzaléma.[24]

Ostatně podstatný nárůst nadváhy a otylosti, který už několik desetiletí pozorujeme ve všech průmyslových zemích, nebyl provázen nárůstem příjmové nerovnosti. Navíc by bylo odvážné tvrdit, že chorobná tloušťka a alkoholismus jsou důsledkem hořkosti z nízkého postavení v příjmové pyramidě. Nicméně tato kauzalita platí, pokud někdo svou relativní příjmovou pozici pokládá za výpověď o svém sociálním postavení, která poškozuje jeho sebehodnocení.

Nerovnost, závist a ješitná pýcha

Pocit životní spokojenosti zcela zásadně ovlivňuje sociální postavení a společenská prestiž. Jakákoli nerovnost, jíž je člověk postižen, avšak nikoli zvýhodněn, nikoho nepotěší. Týká se to vlastnění majetku, moci, krásy a ducha právě tak jako společenské oblíbenosti, profesní kariéry a vědeckých či sportovních úspěchů.

Pletivo sociálních pozic s jejich nejrůznějšími sociálními vazbami je naštěstí natolik komplexní, že takřka každý si dovede zkonstruovat takovou hierarchii, v níž pohodlně zaujme středové místo:

- Na koho se nedostalo při povyšování, ten svého profesního konkurenta porazí třeba v souboji o ženy.
- Ten, kdo má nižší příjmy, se třeba raduje z toho, jaké má skvělé děti.
- Ten, kdo nikdy neuspěl ve svém povolání, se realizuje třeba v chovu holubů či v nějakém jiném koníčku.

Přesto ve věcech, které jsou pro ně důležité, pociťuje většina lidí nerovnost, jež je v jejich neprospěch, jako sílu vychylující je z jejich pohody či pocitu sebehodnoty. Přirozené reakce na takovéto vnímání nerovnosti jsou závist a nepřejícnost. Protože však jde o sociální tabu, nikdo se k nim poctivě nepřizná, nýbrž pokouší se racionalizovat je tím, že svému majetnému sousedovi, člověku budujícímu kariéru nebo šarmantnímu donchuánovi připíše negativní vlastnosti nebo rovnou zpochybní legitimitu jeho úspěchu.

Ten, koho nerovnost zvýhodní, má zase sklon k tomu, přičítat svůj profesní úspěch, své vyšší příjmy nebo úspěch u krásné ženy svým vlastním zásluhám. Pokud ztratí soudnost, pak se pochopitelná radost z vlastního štěstí či oprávněná hrdost na své úspěchy snadno promění v ješitnou pýchu a aroganci. Závist a pýcha jsou prapůvodní lidské pocity a z dobrých důvodů jsou řazeny k sedmi smrtelným hříchům katolické víry.

Avšak tím, že budeme uměle bránit nerovnosti, vymýtíme závist a pýchu právě tak málo, jako bychom pohlavní touhu (další ze smrtelných hříchů) chtěli zkrotit tím, že všechny ženy uměle oddělíme od mužů (což pochopitelně nemá nikdo v úmyslu).

Moc a zvůle

Mnohé aspekty nerovnosti souvisejí s otázkou moci. Sahají od rozdílů v individuální tělesné síle až k převaze ve sféře ekonomické a politické. Kdekoli existuje moc, tam není daleko k jejímu zneužití, a proto bylo vždy jedním z hlavních úkolů lidské společnosti užívání moci legitimizovat, regulovat, omezovat a trestat ty, kteří se těmito pravidly neřídí.

Lidská společnost nikdy nedokázala nalézt svůj řád, aniž by v ní alespoň implicitně existovaly úvahy o rovnosti a spravedlnosti. Pokud si činila nároky na spravedlnost, musel vždy někde existovat alespoň kousek rovnosti, byť šlo třeba jen o rovnost před Bohem. Nerovnost navíc musela být omezována, přinejmenším ve skupině těch, kteří vládli.

Moderní demokracie uznává jako legální normu rovnost před zákonem a jako sociální normu rovnost příležitostí. Je však přirozené a oprávněné, že neustávají politické a společenské diskuse o tom, kolik nerovnosti je ve které oblasti snesitelné a jak lze slabé ochránit před zvůlí silných.

Rovné jednání a spravedlnost

Kdekoli žijí lidé ve společenském svazku, srovnávají se navzájem. Způsob a intenzita tohoto srovnávání jsou vzhledem ke druhu svazku rozdílné, avšak rovnému jednání a spravedlnosti je vždy přisuzována důležitá role. Vše začíná v rodině a zdaleka nekončí na pracovišti. Všude, kde člověk pociťuje svou přináležitost k sociální skupině nebo tam, kde vnímá objektivní souvislosti, přál by si, aby odměny, ať v penězích, nebo přízni, a závazky, ať peněžité, nebo pracovní, byly aktem rovného jednání.

Pokud lidé cítí, že se s nimi zachází férově, pak většina z nich cítí povinnost jednat také tak. Rozsah pocitu sounáležitosti je však v různých národech a společnostech rozdílný a týká se i rozdílných entit. Některé společnosti jsou silně zaměřeny na vlastní rodinu nebo klan, u jiných hraje větší roli společenství státu.

Obecně však platí: Solidaritu a rovné jednání lidé projevují jen tam, kde si mohou být jisti, že jim bude oplaceno rovným dílem. Zajištění jisté míry rovnosti a spravedlnosti je tedy zároveň „investicí" do velkorysosti a pocitu sociální zodpovědnosti lidí.

Rovnost a štěstí

Rovnost může pocit našeho štěstí vystupňovat tehdy, cítíme-li se jí chráněni před ohrožením nebo dává-li nám pocit větší sounáležitosti a ceny. Nicméně sociální pocity plynoucí z pocitu rovnosti mají silné sociální vazby, a lidé proto v závislosti na druhu socializace a jejím původu reagují na tytéž rámcové podmínky velmi rozdílně. To je také například vysvětlením toho, že tendence k zneužívání sociálních dávek je typicky různě silná u různých sociálních skupin.

Právě otázka vztahu rovnosti a individuálního štěstí ukazuje, že rovnost má rozmanité podoby a dimenze:

- stejná občanská práva,
- stejná úcta k lidské osobnosti,
- stejné šance,
- stejné zajištění před nemocí a nouzí,

anebo:

- stejné školy,
- stejné příjmy,
- stejné bydlení,
- stejná dovolená
- a snad i stejné myšlenky?

Stručně řečeno: Jde o tytéž možnosti individuálního rozvoje, anebo o pokud možno tytéž výsledky? Tyto alternativy sice nikdy nebudou stát v typizovaně ideálně čisté podobě proti sobě, avšak ve většině střetů a sporů o otázky rovnosti jsou implicitně přítomny.

Je jisté, že aspekty vyjmenované v prvním odstavci v průměru zajišťují naše štěstí. Avšak většina z apoštolů rovnosti směřuje právě k odstavci druhému: Usilují o co možná největší rovnost výsledků a tomuto cíli jsou ochotni obětovat i vše, co je dobré a co se osvědčilo. Život je tak zbavován svého kouzla a své barevnosti. Toto úsilí však zároveň hluboce odporuje lidské přirozenosti, a kdyby uspělo, stalo by se pokusem anulovat elementární

logiku společenského vývoje a pokroku. Neboť ta tkví v produkování stále nové nerovnosti jako důsledku lidské soutěživosti.

Žití, pokrok, diferenciace: nerovnost jako princip a motor evoluce

Kdyby vše bylo stejné, podle zákonů termodynamiky by došlo k tepelné smrti vesmíru, ba spíše by svět vůbec nevznikl. Všechen pohyb a veškerý vývoj totiž vzniká diferenciací a pramení ze soutěže, která dává vznik rozdílům. Tak vznikl i život na Zemi. Tak došlo k biologické evoluci vedoucí ke vzniku člověka. A tak se stalo, že člověk způsobil evoluci sociální.

Lovec vybavený pěstním klínem byl úspěšnější než ten, který ho neměl. Kdo obdělával pole, byl úspěšnější lovce, neboť dokázal uživit více lidí. Kdo si opatřil mechanický tkalcovský stav, ten tradiční řemeslo tkalců přivedl k zániku. A ten, kdo dnes dokáže zpracovávat mimořádně lehké materiály, postaví v automobilovém průmyslu své konkurenty mimo hru. Stejně úspěšný je v oblasti módy ten, kdo trendy zítřka dokáže vytušit lépe než ostatní.

Vždy a všude porazí rychlejší pomalejšího, pilnější líného, vzdělaný nevědoucího, chytrý hloupého, kreativec otroka zvyku, šťastlivec smolaře, a tak neustále vzniká nová nerovnost. Její následky můžeme mírnit, nelze-li je sociálně akceptovat. Avšak onen prapůvodní impulz, který v ní vězí, bychom ničit neměli; z něj povstává vědění a blahobyt, totiž pokrok a naše žití.

Avšak ideolog rovnosti by lidstvo rád vedl do stojatých vod, pln obav ze vzniku nové nespravedlnosti.

2. Druhotné ctnosti nejsou důležité, výkonnostní soutěž je sporná otázka

Postulát

Již Rousseau po právu litoval toho, že různé lidské schopnosti mohou vést k nerovnosti, a sice tím více, čím více je společnost diferencována. Neustálou kompenzací proto má být omezování majetku a dědického práva. Toto přesvědčení sdílejí všichni socialisté a komunisté.

Avšak majetek a schopnosti nejsou jediným zdrojem nerovnosti, a často nejsou ani zdrojem nejdůležitějším. Pílí a snaživostí to člověk průměrně nadaný může dovést dál než ten, kdo je nadaný velmi, avšak nikoli cílevědomý. Chceme-li proto rovnost, musíme píli a ctižádostivost vykázat do příslušných mezí nebo alespoň tyto vlastnosti nepodporovat. V našem vzdělávacím systému toho již dosahujeme s rostoucím úspěchem.

Avšak ani obecně viděno není žádného důvodu povzbuzovat v jejich konání ty, kdo se obzvlášť namáhají, neboť touto snaživostí beztak slouží jen vlastní ctižádosti a vlastnímu egoismu. Vyvolávají tak jen stud a iritaci u všech ostatních, kteří snad tolik výkonní nejsou, avšak možná jsou lepšími lidmi. Tito pilní lidé poškozují onen společenský model, který je založen na poklidném životě, společenské účasti a kvalitě života a spočívá na rovnosti všech lidí.

Tím, že jsou výkonnější a úspěšnější než jiní, žijí sami v sobě nepřiměřenou povýšenost a pocit nadřazenosti. Jejich nebozí kolegové, sousedé či souputníci jsou tak zcela nespravedlivě zaháněni do morální defenzivy, ačkoli sami na ničem nenesou vinu. Ke všemu své spoluobčany iritují lepším obydlím, většími auty, nákladnými sportovními aktivitami a exotickými cestami. Touto viditelnou nerovností ve společnosti rozsévají onu nevraživost, která jako skrytý jed prosakuje společenskými vztahy a odnímá jim jejich uvolněnost, otevřenost a bezstarostnost.

Kdo je pilnější a přesnější, pracuje soustředěněji, více přemýšlí, a možná se proto stane úspěšnějším, ten snad nakonec bude povýšen a získá vládu nad ostatními, kteří (možná/pravděpodobně) jsou lepšími lidmi než tento snaživec. Ve společnosti zúženě zaměřené na výkonnost získají pak tito lidé nejspíše i postavení s hospodářskou mocí a možnostmi ovlivňování všeho druhu a nakonec budou s to tento pochybený model života vnucovat druhým.

Vlastnosti potřebné k tomu, něco takového dokázat – například dochvilnost, píle, houževnatost, výdrž, přesnost, odolnost vůči frustraci – se po právu nazývají ctnostmi sekundárními. Sám pojem ctnosti je tu však aplikován chybně, neboť ten se týká vlastností morálních.

Co však lze shledat morálního na tom, jestliže někdo časně vstává, aby si více vydělal, a mohl si tak dovolit cestu letadlem, tolik škodlivou životnímu prostředí? Anebo co je morálního na tom, jestliže se nějaký ctižádostivec hodně učí, aby měl u zkoušky dobré známky, a ostatním, kteří mají (možná/pravděpodobně) větší srdce, tak v honbě za lepšími posty vypálil rybník? Není

pak divu, že nemálo ekonomických právníků, spolkových soudců, šéflékařů či členů bankovních rad jsou takoví ničemové nebo přinejmenším lidé s omezenou schopností empatie.

Oskar Lafontaine kdysi dosti trefně na adresu Helmuta Schmidta prohlásil, že s jeho sekundárními ctnostmi lze šéfovat i koncentračnímu táboru. To opravdu sedělo a dobře zapadalo do dobových diskusí o vyzbrojování Bundeswehru. Neboť cesta od atomových raket NATO ke koncentračnímu táboru opravdu není daleká.

Thomas Mann v roce 1940, několik měsíců po začátku druhé světové války, obviňoval německý národ z toho, že „tyto mocipány podporuje" a „již šest a půl roku dává k dispozici veškerou svou zdatnost, sílu, trpělivost, disciplínu, ochotu se obětovat jejich pustému diletantismu".[25] Stěžoval si tedy na účinnost německých sekundárních ctností.

Tyto ctnosti působily po dalších pět let a přišly svět na 55 milionů mrtvých. Všechna hrůza, jíž Německo uvalilo na svět, se mohla projevit jenom proto, že Hitler se zmocnil německých ctností a využil je pro svůj záměr. Tyto ctnosti povznesly německý průmysl k jeho velikosti a ony způsobily, že německé ozbrojené síly měly tak drtivou moc. Jen o trochu méně těchto ctností, a tankům by brzy došel benzin a junkery by vůbec nevzlétly. Kdyby byl wehrmacht nedokázal porobit cizí země, nemuselo dojít ani k holocaustu. Německé sekundární ctnosti tedy na holocaustu nesou přinejmenším spoluvinu.

A vše teď začíná nanovo a právě to je důvodem dnešní eurokrize. Neboť jen vinou našich prokletých ctností je německé zboží tak dobré a tolik levné. A naši partneři v eurozóně jsou v ohrožení. Neříká snad Angela Merkelová neustále, že projekt eura je projektem míru? Ztroskotá-li euro, může ztroskotat i mír. A budou to opět naše sekundární ctnosti, které dovedou svět na okraj propasti.

Rostoucí nerovnost mezi Německem a jihem eurozóny, pro kterou nás právě znovu oprávněně káral George Soros, je tedy důsledkem našich sekundárních ctností. Působí totiž proti rovnosti. Projděme se někdy Stuttgartem a pak se projděme Palermem. Kde svítí slunce? Kde se lidé více smějí? V Palermu. Kde jezdí po ulicích porsche? Kde se lidé tváří zatvrzeleji? Kde dochází k více sebevraždám? Ve Stuttgartu, hlavním to městě sekundárních ctností.

Konstruujeme model nepřátelský k rovnosti a lidem, který jen generuje nechutný mamon, avšak ve věcech morálky nás vrhá hluboko zpět. Jsou to zejména naše sekundární ctnosti, které vedou k neustálému obnovování

a upevňování třídních protikladů. Sekundární ctnosti jsou totiž postoje a naučené způsoby chování, které jsou ve svém principu zprostředkovávány kulturně. Kdyby tomu bylo jinak, nebylo by, pokud jde o tyto ctnosti, rozdílu mezi Sicilanem a Švábem. Toto kulturní ovlivňování se děje v raném věku, kdy se člověk ještě nedovede bránit, a dokonce si vůbec nevšimne, že je mu cosi vnucováno. Německá škola však již proti sekundárním ctnostem začíná působit. Nelze to nikterak popřít, i když v Berlíně se snaží víc než například v Bavorsku.

Rozhodující je však vliv rodiny. Pokud začnou rodiče dětem záhy vštěpovat vlastnosti jako dochvilnost, vytrvalost a výkonnost, pak je škola bezmocná. Nelze jí ovšem upřít snahu působit proti těmto vlivům, například tím, že dětem zadává čím dál méně domácích úkolů. Nejsou-li domácí úkoly, nemohou rodiče ani pomáhat, čímž se rovnost mezi dětmi zvyšuje. Avšak co dělat, jestliže si děti ze středních a vyšších vrstev natolik osvojily sekundární ctnosti svých rodičů, že prostě ve škole dávají větší pozor, více se snaží a řádně vypracovávají své domácí úkoly? Pak budou i bez přičinění svých učitelů lepšími žáky, nepostihne je později numerus clausus, získají lepší práci, budou více vydělávat a celá ta patálie s nerovností v příští generaci začne nanovo.

Varujícím příkladem nechť nám jsou USA. Přemrštěná píle a ctižádostivost Asiatů jejich sociální systém obracejí naruby a černochy a Hispánce zatlačují ještě více na okraj společnosti.[26] Již samo tržní hospodářství je nespravedlivé ažaž, a tak se stát musí postarat alespoň o to, aby neprivilegovaní nebyli již ve škole lepšími výsledky ctižádostivců zostuzováni, demotivování a odstavováni na druhou kolej. Zejména v Německu patří k těmto nebožákům mnoho našich tureckých dětí, dětí z rodin na sociální podpoře Hartz IV a dětí samoživitelek z vrstev stranících se vzdělávání. V přijímacím řízení na medicínu, práva a elektrotechniku je třeba pro tyto děti zavést kvóty, jinak se nám vše vymkne z rukou. A soukromé školy by bylo třeba rovnou zakázat. Vedou jen k tomu, že střední a vyšší vrstvy přestávají být solidární. Děti z těchto vrstev, motivované ke studiu díky sekundárním ctnostem, tu nejsou nikým rušeny, výuka tu rozvíjí jejich talent, dostávají přiměřené domácí úkoly a jejich vzdělávání postupuje mnohem rychleji!

Z toho všeho jasně vidíme, kdo jsou ti, kteří již v osmnácti letech mají lepší pozici pro start do života, a kdo profituje z pevného školního řádu. A to všechno pro sekundární ctnosti!

Skutečnost

Apoštol rovnosti se nestřeží ničeho víc než osvobozujícího činu. Preferuje ctnosti orientované na duševní stavy: víru, lásku, naději, soucit, solidaritu, dobrotu srdce – duševní pocity, které neprovokují k činu. V entropii mysli, jíž takto dosáhl, se cítí v bezpečí.

Máme-li sáhnout k činům, pak jedině k těm, jejichž cílem je odstranit nerovnost. Dejme tomu tím, že ve škole zrušíme klasifikaci, zvýšíme daně z příjmů a z majetku, zavedeme kvóty pro ženy a migranty, zřídíme více bezbariérových přístupů, zintenzivníme inkluzivní výuku atd.

Rozhodný čin jako takový je pro apoštola rovnosti naopak podezřelým. Mohl by se totiž obrátit k cílům, jež nejsou cíli apoštolovými, a nelze vyloučit, že by mohly směřovat proti rovnosti. Opravdový malér nastává tehdy, druží-li se neovladatelná či nesprávná energie s osobní zdatností. Apoštol rovnosti se ohrazuje proti takzvaným občanským ctnostem, které cílevědomé jednání vedou k úspěchu, a vystavuje je generálnímu podezření, neboť tyto ctnosti mohou sloužit dobrým účelům právě tak jako účelům zlým.[27] Pojem „sekundární ctnosti" je právě odrazem těchto výhrad, jimž se též s oblibou dostává atributu „pruské".

Avšak právě mírou nebo absencí těchto ctností se liší úspěšné společnosti či individua od těch neúspěšných. Vlastnosti jako láska k pořádku, píle, čistotnost, dochvilnost, svědomitost, důkladnost jsou předpokladem většiny dovedností, ať už jde o malíře, pianistu, inženýra, nebo truhláře.

Amy Chuaová a Jed Rubenfeld prováděli v USA výzkum, který měl vysvětlit extrémně velké rozdíly ve výsledcích vzdělávání, v profesní kariéře a ve výši příjmů mezi různými náboženskými a etnickými skupinami. Podle jejich poznatků tu spolupůsobí tři faktory: (1) skupinová hrdost a pevná víra ve vlastní schopnosti převyšující schopnosti těch druhých; (2) nutkání dokázat, že je tomu tak, podávaným výkonem (který je podle autorů podněcován pocitem nejistoty); (3) extrémní vytrvalost, koncentrace, odolnost vůči frustraci a ochota dosáhnout svého cíle tvrdou prací. Chuaová a Rubenfeld tyto faktory slučují pod pojem „kontrola impulzem".[28]

Kontrolu impulzem lze chápat jako pojem překlenující úhrn všech sekundárních ctností. Tyto ctnosti existují v jistém rozsahu ve všech rozvinutých společnostech, neboť bez nich by bylo jejich fungování nemožné.

Avšak teprve tehdy, rozšíří-li se celou společností, která si je vnitřně osvojí, může být tato společnost ve velkém stylu industrializována.

Hospodářský úspěch společnosti i dnes těsně souvisí s mírou zakotvenosti a rozšířenosti sekundárních ctností. Důležité přitom je, aby tyto ctnosti byly přítomny imanentně a byly uplatňovány zvykově, nikoli jen jako mimořádný projev vzhledem k určitým osobám či určitým situacím.

Míra imanentního osvojení a praktikování sekundárních ctností velmi silně ovlivňuje úspěšnost lidského konání. Příslovečná německá důkladnost tak u mnoha průmyslových produktů vede k jejich vysoké spolehlivosti, jíž lze pak zčásti vysvětlit i německé exportní úspěchy.

Nedůvěra v sekundární ctnosti je zčásti odrazem závisti vůči všem zdatnějším, zčásti je důsledkem německé sebenenávisti. Tato nedůvěra nedokáže strávit fakt, že věcný úspěch a morální kvality se odehrávají na zcela různých rovinách. Zapomíná se přitom, že i morálně motivované jednání je o to úspěšnější, čím více je doprovázeno sekundárními ctnostmi.

3. Kdo je bohatý, nechť má pocit viny

Postulát

Stačí jen chvilku přemýšlet a přijdeme bezpochyby na to, že zdroje nadprůměrného blahobytu a bohatství jsou téměř vždy morálně pochybné.

Mnozí velcí myslitelé od Rousseaua po Marxe poukazovali na to, že naše Země původně patřila všem, a tudíž nikomu. Nikdo nikdy neměl právo přivlastňovat si půdu. Nepřišel-li kdo k bohatství pustým násilím, nabyl ho tím, že vykořisťoval pracovní sílu druhých a přivlastňoval si hodnotu, jíž vytvořili druzí. Tak povstala hmotná nerovnost a ta plodila nerovnosti další. Nic na tomto nehynoucím poznatku marxistické ideologie nemění ani fakt, že socialistické hospodářství v praxi ztroskotalo.

Stačí si uvědomit, z jakých zdrojů dnešní bohatství pramení, a rychle pochopíme, že tato vize je správná:

Nejčastějším zdrojem bohatství je dědictví a právě ono je tou největší nespravedlností. Neboť pouze náhoda zrození rozhoduje o tom, do jaké míry si kdo může bez vlastního přičinění nárokovat služby a statky, jež vytvořili druzí. Očekávání dědictví nadto kazí charakter, zbavuje energie a hospodářskou

moc dává do nesprávných rukou. Bylo by proto spravedlivé, aby všechna rozsáhlejší dědictví s úmrtím vlastníka připadla státu. Je přitom samozřejmé, že řadový domek po rodičích a částka do 50 000 eur by mohly připadnout dětem. Ale vše ostatní by mělo náležet lidské společnosti, tedy státu, neboť jen tak bude možné zajistit, aby o rozdělování těchto statků bylo rozhodováno demokraticky. Řadovým domkem je přitom třeba rozumět skutečný řadový domek, nikoli vilu v Grunewaldu.

Toto spravedlivé a převratné řešení dědického problému má bohužel jeden háček. Totiž soukromé vlastnictví výrobních prostředků, které by dříve či později vesměs musely připadnout státu. Z této otázky se však od pádu socialismu stalo bohužel společenské tabu. Alespoň banky jsou však již z velké části zestátněny a nelze vyloučit, že za pár let budeme moci opět svobodněji přemítat o socialistickém vlastnictví.

Dalším zdrojem bohatství je úspěšné hospodaření v rámci kapitalistického systému. Tento zdroj sice nelze oddělovat od zdroje dědického, avšak i když otázku dědictví necháme stranou, obchází nás hrůza, z níž nám vstávají vlasy na hlavě. Jmenujme si jen několik málo příkladů:

- *Springerův koncern položil v padesátých letech svým štvavým antisocialismem základy miliardového jmění a svými bulvárními novinami* Bild *začal ohlupovat proletariát. Jaká nehorázná nestoudnost!*
- *Koncern Volkswagen milionům pracujících po celém světě bere jejich těžce vydělané peníze a vkládá je do svých produktů, namlouvaje jim, že z golfa se jim v duchu stane porsche. A tak tito svedení nic netuše jen dále rozmnožují beztak již nestoudné bohatství rodiny Piëch a Porsche, jejichž vojenská auta před sedmdesáti lety dopravila německé agresory až k branám Stalingradu.*
- *Jinak, avšak nikoli lépe se věci mají s koncernem Aldi. Je tomu sedmdesát let, co dva bratři po rodičích zdědili malý koloniální krámek, a chopíce se příležitosti a využívajíce nouzové situace pracujících, jali se nabízet potraviny za nízkou cenu. Samozřejmě se tak dělo na úkor kvality nabízeného zboží a na bedrech jejich zaměstnanců. Ti se museli ohánět jako mourovatí, a majetek obou bratří se tak rozmnožoval. Zákazníci však přišli zkrátka: nevábné zboží z kartonů, žádné bio či farmářské potraviny. A ještě něco postihlo neprivilegované: nemít Aldi tak nízké ceny, musely by být sociální dávky mnohem vyšší! Zatím však jmění rodiny Albrechtových činí již na 31 miliard eur – vytahaných z kapes poctivých občanů.*
- *Bill Gates přišel ke svým 61 miliardám dolarů jen díky tomu, že před třiceti lety prodal svůj strašný program MS DOS firmě IBM. Později pak monopolizoval svět systémem Windows a jeho miliardové jmění povstalo z drobných částek stamilionů pracujících. A pak ještě dřív, než to začalo jít s firmou z kopce, stačil zavčas z Microsoftu odejít. A všechny ty softwarové chyby a trable, jimž je chudák uživatel vystavován, jsou mu ukradené!*
- *Warren Buffett svůj majetek 44 miliard dolarů nezískal ničím produktivním, jenom skupoval firmy, když byly levné, a počkal si, až zdraží. Proto je teď třetím nejbohatším člověkem na světě.*
- *Hasso Plattner založil v roce 1972 v Německu softwarovou firmu SAP. Z té je dávno venku a jeho majetek teď dělá zhruba 5 miliard eur. Je to nespravedlivé, neboť veškeré hodnoty vytvořili jeho spolupracovníci, zatímco on přispěl jen hrstkou nápadů.*

Teď však přijde to nejhorší. Superboháči svůj pochybně nabytý majetek dávají na dobročinné účely! Nejspíš tak chtějí uklidnit své špatné svědomí a očistit svou pověst. Bill Gates velkou část svého majetku věnoval nadaci, která nese jeho jméno a jméno jeho manželky, a tyto peníze mají zlepšit vzdělávání a pomáhat v boji proti malárii. Do téže nadace chce přispět velkou částí svého majetku také Warren Buffett.[29] A teď i Hasso Plattner oznamuje, že nadacím věnuje nejméně polovinu svého jmění. Půjde-li to tak dál, ocitnou se stovky miliard v rukou boháčů, kteří sami a bez demokratické legitimizace budou rozhodovat o tom, které rozvojové zemi pomohou, jaké programy na boj s chudobou budou podporovat a na jaký vědecký výzkum budou přispívat. Jde vskutku o uzurpaci státu kapitálem. Bylo by přece mnohem lepší tyto majetky předem zdanit, aby demokraticky zvolené parlamenty mohly stanovit priority a státy by se nemusely tolik zadlužovat.

Ale tito lidé se zřejmě domnívají, že za své chování, vedoucí k uzurpaci státu, si ještě vysloužípochvalu. Kandidát za SPD do Spolkového sněmu Christian Nürnberger na toto téma nedávno poznamenal, že Hasso Plattner si za své miliardové dary nezaslouží žádný aplaus. Neboť majetek, který mu firma SAP přinesla, není jeho zásluhou. Nepochybně tu a tam přispěl

nějakým nápadem, avšak rozhodující je přece to, že německý stát mu zaplatil dobré vzdělání, bez kterého by tyto nápady nedostal. Nürnberger říká právem: „Kdopak dnes uvěří tomu, že to, co Plattner sám vykonal, má větší váhu než šťastná souhra náhod?" Z hlediska morálního tedy Hugo Plattnerovi velká část jeho majetku nepatří. Nürnberger tedy oprávněně navrhuje, nechť se Plattner „po sedmdesáti letech plných úspěchů pěkně postaví zpátky do řady, [...] dá své miliardy demokratickému společenství, které toho pro jednotlivce tolik dělá [...], a řekne: Rozhodněte se podle demokratických pravidel, jak s nimi naložit."[30] Jaké štěstí, že lidé této myšlenkové síly se chtějí stát členy Spolkového sněmu!

Méně kritiky si rozhodně nezaslouží ani ti movití lidé, kteří si zas tak velké majetky nenastřádali:

- *Vezměme si nejprve nestydatě vysoké příjmy mnoha manažerů, které jsou v nepoměru k jejich výkonu. Většina bonusových systémů je dobrá jen k tomu, aby tyto manažery připoutaly k zájmům kapitálu a jeho zhodnocování. Proto je také nesprávné, aby o výši platů bankovního představenstva rozhodovali akcionáři. To bychom udělali kozla zahradníkem. Pokud jde o bonusy bankéřů, na toto téma bylo již vše řečeno a víc netřeba dodávat. Kapitalisti musejí být rudí až za ušima.*
- *Také mnoho řemeslnických firem tyje z nouzových situací, v nichž se občané ocitají. Vezměme si třeba instalatéra, co tuhle musel k sousedovi. Netěsnila mu hadice u pračky. Přijedou dva, doprava, materiál, DPH – a máme to za 257,58 eura. Téměř celá sociální dávka u příjemce sociálních dávek Hartz IV! Ale vlastník firmy si jezdí v nablýskaném BMW530i. Když tohle vidíte, máte celou tu šikmou plochu našeho sociálního systému rovnou před očima.*
- *Chirurg, co bydlí za rohem, si právě se všemi svými třemi dětmi vyrazil na tři týdny do Indie. To musí stát aspoň 10 000 eur. Samozřejmě že díky příjmům za všechny ty zbytečné operace si to může dovolit. A kdo to vlastně všechno zaplatí? Občánek svým zdravotním pojištěním.*
- *A co teprv takoví právníci. Jedni se živí tím, že vedou klienty do zbytečných sporů, druzí tím, že chrání pachatele hospodářských trestných činů před spravedlivým trestem, třetí vymýšlením nových skulin pro daňové úniky. Hodinová sazba 400 eur nemá přece nic společného s jejich výkonem. Celkové náklady si pak ještě klienti odečtou z daní. Sečteno a podtrženo,*

je to zas jen malý člověk, který na to zpoloviny doplatí, neboť stát, na jehož pomoc je odkázán, je o to ochuzen.
- *Anebo si vemte toho týpka s tou jeho červenou knížkou,[31] v níž se pouští do pokrývek hlavy a plození dětí a čtenářům tak jen nahání strach. Pracující ji kupovali jako diví, aniž si vůbec všimli, jakou zmiji si to hřejí na prsou svého sociálního státu. Chvála buď ve srovnání s touto knihou té někdejší rudé knížce, bibli velkého Maa, neboť ta byla alespoň všude zadarmo. Hleďme, kde sedí přátelé lidu a praví socialisté.*
- *Avšak nejhorší ze všech jsou všichni ti snaživci a ctižádostivci, kteří se hrbí před svým nadřízeným, rychlou a dobrou prací svým kolegům kazí ceny, stále vymýšlejí novoty, vše obrátí vzhůru nohama, nutí vás stále se vzdělávat a berou nejmíň dvakrát víc než vy. Upřímně řečeno, o 50 procent víc, to by se ještě sneslo, ale u dvojnásobku už jdou žerty stranou. To je třeba buď zakázat, anebo jaksepatří zdanit.*

Kdysi jsme se už dostali dál. Když byla před čtyřiceti lety Heidemarie Wieczoreková-Zeulová předsedkyní frakce mladých socialistů SPD (Jusos), tato frakce v roce 1974 navrhla, aby měsíční příjem byl omezen na 5000 německých marek. Byl to přesně dvojnásobek platu, který Heidi tehdy brala jako učitelka. Byl to dobrý návrh. Jak jinak by vypadal dnes svět, kdyby byli tehdy Junos se svým návrhem uspěli! I zeď by nejspíš ještě stála a ušetřily by se miliardy, neboť Východňáci by zůstali doma. Jaká škoda!

Jsou ovšem výjimky. Takový fotbal si žádá jenom ty nejlepší. Jak jinak by se kdy německé mužstvo dostalo do Ligy mistrů? A když takový nákup od Realu Madrid přijde na 50 milionů eur jako v případě Özila, tak ať! Nula od nuly pojde, a není to lakota, jíž německý fotbal vděčí za svou světovost.

A samosebou také Vettel si své peníze zaslouží, stejně jako dříve Schumacher. Jestli má 80 nebo 100 milionů ročně, co na tom záleží? Tyhle peníze nám stojí za to, mít zase jednou ve formuli 1 Němce šampionem.

Všichni tihle sportovní velikáni své peníze utrácejí a neohrožují naši budoucí rovnost tím, že by zakládali firmy, stávali se kapitalisty, svým dětem odkazovali moc a bohatství a prostého občana děsili, kam se jen podívá.

Ještě na jednu skupinu movitých jsme zapomněli, a ta je ze všech nejhorší: Neboť majetek jim nepřináší práce, ale pouhé úspory. Jsou to lidé sociálně nezodpovědní. Po desítky let škodí hospodářství tím, že nechodí do restaurace, k večeři pijí vodu z vodovodu, patnáct let jezdí v jednom

malém autě, stavebně si spoří a jsou životně pojištěni. To si pak jeden užívá penze v domě bez dluhů a dvakrát ročně jezdí na Mallorcu, zatímco druhý aby platil nájem, jak svobodný trh káže. A místo Mallorcy si může dovolit jen Wannsee.

Takhle to přece nejde. Nerovnost plodí závist a závist je záhubou společnosti. Ale ti, kteří závidí, na ničem vinu nenesou. Mohou-li za své pocity, jež se v nich rodí právem? Nikoli. Za tyto pocity jsou zodpovědni ti, kteří tuto závist způsobují, totiž lidé movití a bohatí. Hleďme, jaká to výzva pro politiky!

Již v bibli stojí psáno: Snáze projde velbloud uchem jehly než bohatý do Božího království (Mt 19,24). Nemuset platit církevní daň, i nevěřící by pro tuto větu rád vstoupil do církve.

Skutečnost

S církevní daní, kterou stát vybírá od bohatých, se církvi v Německu nežije špatně. Německá evangelická církev má od pěti procent církevních členů sedmdesát procent svých příjmů. Asi proto žádal předseda rady EKD[32] Nikolaus Schneider na Církevním dni 2013 v Hamburku: „Vyšší daně, více přerozdělování."[33]

Bohatství a morálka

Ve smyslu vyšší spravedlnosti by bylo velice uspokojující, kdyby ti, kteří nejsou bohatí či ne tak bohatí jako ti, s nimiž se srovnávají, mohli nalézt útěchu ve skutečnosti, že oni jsou zato lepšími lidmi.

Tomu však nenasvědčují ani empirická data, ani pro to nemáme teoretické zdůvodnění. Ani v temném dávnověku, kde takzvané původní osvojování bylo ovládáno právem silnějšího, nemusel slabší být lepším člověkem. Nebyl jen tolik silný, nic víc a nic méně. Také dnešní zdroje bohatství se nalézají za branami morálních kategorií:

- Dědic sice dědí, tím se však nestává ani lepším, ani horším než ten, jehož rodiče nebyli zámožní.

- Je možné, že ten, kdo nabyl majetku podnikatelskou činností nebo díky jinému profesnímu úspěchu, měl štěstí. Častěji se však o to postaral on sám svou vlastní prací. Jak štěstí, tak pracovitost jsou v principu nezávislé na hlediscích morálky.
- Největší podíl na rozdílech v osobním blahobytu mají rozdílné způsoby nabývání úspor. Ani tu nejde o kategorii morální: pravidelné exotické cesty či nové auto nejsou morálně ani nadřazené, ani podřazené výši splátek hypotéky vlastního domu.
- Morálně zavrženíhodným činem není ani to, uzavřeme-li sňatek s bohatým partnerem.

Lze tedy říci, že nabývání majetku, nepochází-li z kriminálního jednání, nepodléhá morálním kategoriím. Nelze ani nikterak rozpoznat, jak by samotné vlastnictví mohlo kazit charakter. Ten, kdo nikomu nic neukradl, a řádně platí daně, není ani nikomu nic dlužen. Přispívá-li nadacím či se jinak angažuje v obecně prospěšných projektech, tím lépe. Německý systém odvodů se beztak stará o to, že příspěvky majetných do společné pokladny jsou nadproporcionální: na deset procent plátců daní připadá padesát procent daňových příjmů.

Jednání daňových podvodníků je samozřejmě odsouzeníhodné. Brání se totiž proti pokusům státu něco jim odejmout nelegálními prostředky. Avšak tím se z nich ještě nestávají zloději. Kdo krade, bere si totiž něco, co mu nikdy nepatřilo. Daňoví podvodníci jsou ovšem zpronevěřitelé, neboť si ponechávají něco, co již vlastnili, avšak z hlediska práva si to ponechat neměli.

Odhalením prominentních daňových podvodníků je veřejnost právem pobouřena. Ať to byl v roce 2008 Klaus Zumwinkel, předseda představenstva Deutsche Post, nebo na jaře 2013 Uli Hoeneß, prezident klubu FC Bayern. Nejde tu však o systémovou otázku. Dnes se prostě odhaluje daňových úniků víc než dříve. Ovšem jejich skutečný počet a jejich relativní význam se právě pro vyšší pravděpodobnost odhalení snížily. A poctivých plátců daní (zčásti jistě nedobrovolných) tedy naopak přibylo.

Se světovou finanční krizí z roku 2008 nebo s dodnes nevyřešenou eurokrizí však nemá daňová poctivost nic společného; i když hluboký pocit křivdy mnoha novinářských fejetonistů, pokládajících své příjmy za nedostatečné, produkuje stále nové pokusy takové souvislosti vykonstruovat.[34]

Jak působí závist

K Peeru Steinbrückovi, někdejšímu kandidátovi na kancléře za SPD, byl tisk krutě nemilosrdný. Jeho preference se zřítily okamžitě poté, co vešlo ve známost, že během tří let po odchodu z funkce ministra si za své přednášky vydělal přes milion eur. Avšak tento výdělek nebyl ani nelegální, ani nelegitimní. Nezastával tehdy žádný veřejný úřad a ten, kdo ho pozval, mu vyplatil honorář proto, že ho chtěl poslouchat.

Strmý pokles jeho preferencí a setrvale negativní mediální zpravodajství může mít jen jediné vysvětlení: závist. To však nikdo nepřizná. Neboť závist vrhá na toho, kdo je závistivý, nedobré světlo. A tak Steinbrückova kritika vycházela z jiných argumentů, z velké míry dosti za vlasy přitažených. Byl to totiž pořád tentýž Steinbrück, který i jako kandidát na kancléře dělal stejné chyby, jaké dělal vždycky.

Steinbrück je ale všude kolem nás: devadesát procent mediálních zpráv o nespravedlnostech v příjmovém a majetkovém rozložení nebo o chybném jednání takzvaných boháčů pramení v závisti. Kde totiž není jiných důvodů, zbývá už jenom tento.

Otázka spravedlnosti

O spravedlnosti přemýšlím celý život. Uvědomil jsem si, že existují nespravedlnosti, jež volají do nebe: hlad, nemoci, vraždy, válka, útisk, smůla v lásce a mnoho jiných. Hrubou nespravedlností je už sama distribuce inteligence a krásy. Avšak nikdy jsem neshledal něco nespravedlivého v tom, že někdo jiný má více peněz než já. Vždyť mě o nic nepřipravil. Jenom závist dokáže z prostého faktu, že druzí jsou bohatší, udělat nespravedlnost.

Jiná věc by ovšem byla, kdybych se k něčemu dopracoval společně s někým jiným a on by při stejném výkonu shrábnul větší podíl. To jsem ale nikdy nezažil. Je samozřejmé, že národní důchod musí být rozdělován rozumně a pokud možno spravedlivě. Avšak stejně samozřejmé je, že placenou práci má mít co nejvíce lidí, že nemocní a penzisté mají být řádně zaopatřeni, že se má přiměřeně investovat a že ekonomika má podle možností technického pokroku stále růst.

Všeobecně platná měřítka spravedlivého rozdělování, která by přihlížela k individuálním zásluhám, nelze vědecky stanovit.[35] Dosud se to žádnému vědci nepodařilo. Při seriózním a adekvátním přístupu je proto třeba soustředit se nikoli na nastolení abstraktní spravedlnosti, ale na postupné odstraňování existujících, konkrétních a závažných nespravedlností. I tak nebude důvod k zahálce.

Postupné rozdělování příjmů a majetku

Seriózní a spolehlivé statistiky mají vždy mnoho dimenzí a jejich interpretace nutně podléhá hodnotícím soudům. Chceme-li odhalit nerovnosti a nespravedlnosti v rozdělování příjmů a majetku, poskytnou nám k tomu úřední statistiky bohatý materiál. Chce-li někdo prokázat existenci chudoby, stačí si vyhledat její vhodnou definici a hravě dokáže, že v Německu je víc chudoby než v Rumunsku.[36] Zbývá pak už jen vysvětlit, kde se v Německu berou rumunští uprchlíci před chudobou. Pokud odstavíme tuto interpretační clonu, objeví se tato podstatná fakta:

- Chudoba a bohatství se v Německu definují nahodile. Z nekritického převzetí nomenklatury OECD, podle které je hranice ohrožení chudobou šedesát procent středního příjmu a bohatství začíná s jeho dvěma sty procenty, vyplývá, že rozdíl mezi pojmy „chudý" a „bohatý" činí rovných 40 000 eur ročně.[37] Roland Tichy k tomu poznamenává: „Zvětšuje se tak jak počet těch, kteří se uměle vykazují jako chudí, tak počet těch, jejichž daně je třeba zvýšit – pole působnosti přerozdělovacích inženýrů se zvětšuje."[38]
- Rozdělování národního důchodu mezi kapitál a práci, nazývané též funkční rozdělování, zůstalo v Německu při lehkých výkyvech po mnoho desetiletí téměř nezměněné. Stejně jako před padesáti lety připadá dnes šedesát pět procent národního důchodu na mzdy a platy, třicet pět procent na úroky, příjmy podnikatelů a zisky. Z ekonomického hlediska tomu ani nemůže být jinak. Neboť kapitálové zásoby národního hospodářství rostou přibližně stejným tempem jako národní důchod a reálné zdanění kapitálu zůstává v přibližné rovnováze.

- Rozložení osobních příjmů závisí na rozpětí mezd, na rozložení majetku a na rozsahu transferů. Toto rozložení kolísá, avšak změny za posledních několik desetiletí nevykazují žádný jasný trend.[39]
- Státní přerozdělování je v Německu velmi účinné: Vedle progresivního zdanění příjmů přerozděluje i zákonné zdravotní pojištění a zákonné důchodové pojištění vysokou měrou ve prospěch skupin s nízkými příjmy.
- Podle všech statistik platí: Nehledě na lehké výkyvy zůstává podíl středních vrstev po desetiletí stabilní. Teze o tenčící se střední vrstvě nemá v německé skutečnosti oporu.[40]
- V důsledku prodlužujícího se života a nízké porodnosti v Německu silně narůstá podíl obyvatelstva penzijního věku. Tento trend bude sílit. Zároveň však roste tlak, aby se důchodové transfery zvyšovaly. Sám tento fakt by mohl způsobit, že navzdory rostoucí intenzitě státních zásahů bude rozdělování příjmů v budoucnosti ještě nerovnější.
- Vysoký německý podíl nájemného bydlení a nedůvěra v akciové investice způsobují, že podíl majetku německých domácností na celkovém věcném majetku je ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi podprůměrný. Navíc jsou Němci ušetřeni nuceného spoření v důsledku vlastnictví soukromých nemovitostí. Proto také mají německé rodiny ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi sice nadprůměrné příjmy, avšak podprůměrný majetek.[41]
- Majetkové bohatství je zčásti závislé na výši příjmů, nejvíce však na způsobech a míře spoření a na tom, jak je s úsporami nakládáno. Míra úspor obecně narůstá s mírou příjmů, z čehož bohužel jako důsledek matematické zákonitosti, a nikoli obzvláštní nespravedlnosti vyplývá, že rozložení majetku je vždy nerovnoměrnější než rozložení příjmů[42] a že tato nerovnost postupem času roste, i když je majetek zúročen jen přiměřeně.[43] K jistému vyrovnávání ovšem dochází tím, že mnohý majetek zaniká jako důsledek podnikatelského ztroskotání nebo proto, že dědicové špatně hospodaří.

V demokratické zemi jsou diskuse vedené na téma chudoby, bohatství, spravedlnosti a přerozdělování nevyhnutelné a permanentní. Avšak tyto diskuse většinou nevedou k novým poznatkům, neboť již samotná četba a interpretace tematických statistik jsou nad síly většiny zúčastněných a naštěstí mají jen zřídka praktické následky.

Zejména diskuse v Německu ovládá faktor závisti. Tento směr je vydatně podporován mediálním průmyslem vědomí,[44] představiteli odborů a levicově orientovanými politiky.[45] Svými nesmyslnými a tendenčními výroky matou a desinformují onu většinu občanů, kteří nikdy neviděli žádnou statistiku. Je tak uměle vytvářeno klima, kdy se politické strany domnívají, že u svých voličů zabodují, jestliže na „bohaté" uvalí vyšší zátěž.[46] Historik Klaus Schroeder k tomu píše:

> „Když se svých studentů zeptám, kdo je podle nich bohatý, uvedou většinou čistý rodinný příjem kolem 15 000 eur měsíčně – nikoli tedy oněch 3250 eur ze zprávy o chudobě a bohatství. [...] Jde tu o manipulaci s pojmy, které s realitou života nemají nic společného. [...] Avšak říkejme jen dosti často, že chudí jsou stále chudší a bohatí stále bohatší, a lidé dříve nebo později uvěří, že společnost, ve které žijí, není spravedlivá."[47]

Jak účinkují stimulace

Thomas Mayer zmiňuje tři mýty ideologie rovnosti:

„Mýtus č. 1: Veškerou vinu nese globální kapitalismus. Ve skutečnosti to však byl právě nástup tržního hospodářství a světového obchodu, jemuž se rozvojové země otevřely, co přispělo k boji s hladem a chudobu víc než veškerá pomoc, kterou jsme těmto zemím kdy poskytli. [...]

Mýtus č. 2: V tržním hospodářství si lze vynutit materiální rovnost prostřednictvím daňového systému. Avšak ve skutečnosti je výkonnost lidí distribuována nerovnoměrně. Proto vede tržní výměna zákonitě k nerovným příjmům. [...]

Mýtus č. 3: Vysoké příjmy a velký majetek jsou nesociální. Ve skutečnosti je však kapitál, který je tvořen příjmy a majetkem, základním pilířem našeho blahobytu."[48]

Státní přerozdělování je v zásadě legitimní, a v jistém rozsahu dokonce nutné. Pokud však nemá dojít k ohrožení tvorby blahobytu a práce, je třeba dbát jeho určitých funkcí:

- Zasahovat do podnikatelského určování cen na trzích volné hospodářské soutěže je nepřípustné. Tyto zásahy by na světových trzích beztak okamžitě vedly k úhybným manévrům.
- Zdanění kapitálových a podnikatelských příjmů musí být schopno obstát v mezinárodní konkurenci, neboť v opačném případě budou investice a pracovní místa unikat do zahraničí.
- Obstát v mezinárodní konkurenci musí rovněž individuální daň z příjmů, neboť v opačném případě všichni movití a bohatí změní bydliště a kvalifikované pracovní síly, jichž máme beztak poskrovnu, se Německu raději vyhnou. Vedlo by to k dlouhodobému odlivu firem a pracovních míst. Právě s tímto problémem se nyní potýká socialistická vláda ve Francii.
- Proti dani z majetku lze vznášet systematické námitky, jestliže jsou účinně a plošně zdaňovány již příjmy. Nezávisle na tomto argumentu Spolkový ústavní soud v Německu daň z majetku a dědickou daň zrušil, neboť různé druhy majetku se zdaňovaly nestejně. Daň z dědictví, která byla v roce 2009 reformována, ústavní soud v dohledné době opět prohlásí za odporující ústavě. Každý politický pokus zavést v Německu znovu daň z majetku ze stejných důvodů ztroskotá nejpozději u ústavního soudu.[49] Testování ústavním soudem je však prozatím zbytečné, neboť SPD a Zelení během voleb do Spolkového sněmu v roce 2013 se svým požadavkem na znovuzavedení daně z majetku politicky ztroskotaly.

Problém, který nelze vyřešit

Jistá míra nerovnosti v příjmech a majetku je nevyhnutelným důsledkem tržního hospodářství. Proto se také její korektury prostřednictvím zásahů státu vždy pohybovaly v jistých mezích. Možnosti těchto korektur často testovaly zejména skandinávské státy. Nakonec se však rozhodly do tržních procesů nijak nezasahovat a přerozdělování dosahovat výlučně individuální daní z příjmu a sociálními odvody. Protože tyto země jsou malé a relativně homogenní, je dosažení konsenzu a z něj vycházejících řešení snadnější. Tato řešení by však ani v Německu, ani ve Francii nebylo možno aplikovat, aniž by byly smeteny vlády, které jsou právě u moci.

Z hlediska většinového mediálního mínění tedy rozdělování blahobytu v rámci tržního hospodářství zůstane vždy nespravedlivé. Avšak socialistická alternativa se diskreditovala a z hektických diskusí nepřetržitě vedených od počátku světové finanční krize žádný nový obraz budování světa nevzešel. Vzniká tedy tento dojem: mediální rovnostářské běsnění je tím silnější, čím méně lze ideu rovnosti naplnit nějakým konkrétním obsahem.

4. Rozdíly v individuálních životních poměrech většinou tkvějí v okolnostech, sotvakdy v lidech samých

Postulát

Movití a úspěšní lidé rádi své svědomí uklidňují rčením „Každý je svého štěstí strůjcem". Odvádějí tak pozornost od skutečnosti, že za svůj úspěch často vděčí náhodě, či dokonce nemorálnímu jednání. Zároveň tak ostatní odsouvají na druhou kolej a vystavují je opovržení. Jsou tak nejen narušovány zásady lidskosti a vzájemného respektu, ale jde zároveň o tezi věcně nesprávnou. Jen vzácně se totiž stává, že člověk za svůj osud nese zodpovědnost skutečně jen on sám; nade vším totiž dominují okolnosti:

- *Nejprve tu máme otázku původu: Ferdinandu Piëchovi se snadno rozvíjel jeho inženýrský talent a bylo pro něj lehké stát se podnikatelem. Manželkou jeho otce byla rozená Porsche a pro jeho rodinu nebyl žádný problém poslat ho v padesátých letech na drahé soukromé školy do Švýcarska. V rodinné firmě si poté mohl pěstovat manažerské dovednosti a rodinný majetek později stačil i na zisk většinového podílu ve Volkswagenu. Co kdyby ale jeho otec byl opilec z oceláren v Linci nebo kdyby byl jako válečný sirotek musel opustit školu ve čtrnácti letech a dřít jako dělník v ocelárnách? Můžeme vědět, kolik potenciálních Ferdinandů Piëchů nikdy nedostalo svou šanci? A nebyli by třeba ještě lepší než on?*
- *Pak tu je otázka našeho okolí: Ten, kdo bydlí v lepší čtvrti, obvykle chodí i do lepší školy a najde si jiné přátele. Je to snad jeho zásluha? Druhý se*

naopak ocitne ve špatné společnosti, chodí za školu a záhy je z něj kriminálník. Je to snad jeho vina?

- *Navíc nikdo z nás nemůže za své rodiče: Pokud je rodina stabilní, dítě má dostatek lásky, je to nepochybně výhoda. Je-li však matka drogově závislá prostitutka a samoživitelka, pak dítě nemá žádnou šanci.*
- *Nadání nebo postižení také není ničí zásluha ani vina: Jestliže je někdo například kvůli tomu, že jeho matka je alkoholička, méně inteligentní, nelze mu to přece přičítat za vinu. Právě tak málo je osobní zásluhou, jestliže příroda někoho obdařila dobrou chápavostí.*
- *Konečně nikdo nemůže ani za svůj temperament. Toho, kdo vyskočí pro každou maličkost a změní se v násilníka, je pochopitelně třeba napomenout, ale je také třeba mu pomoci. Platí to i pro všechny závislé. Například alkoholismus je nemoc, nikoli morální vina, a alkoholikovi nesmíme vyčítat jeho chování.*

Stejně tak jako úspěchy úspěšných nemůžeme pokládat za jejich zásluhu, nemůžeme ani neštěstí, neúspěch a selhání pokládat bez jakýchkoli ohledů za něčí vinu. Tento fakt je třeba vzít v úvahu i při tvorbě ekonomického řádu: Ve společnosti, která je morálně na výši, je třeba usilovat o to, aby veškeré soukromé výnosy plynuly do jedné státní pokladny. Pokud to není možné, je třeba, aby nadměrné osobní příjmy (tedy více než polovina průměru) byly odebrány a použity ve prospěch všech, kteří žijí v nedostatku:

- *Namísto drahých milionářských jachet bychom tak získali více projektů na resocializaci mladistvých pachatelů trestných činů.*
- *Místo drahých soukromých škol bychom vytvořili systém bezplatného doučování pro každého.*
- *Každý drogově závislý by získal osobního státem financovaného sociálního pracovníka na tak dlouho, dokud by své strázně nebyl zbaven.*

Skutečnost

Lidské osobnostní znaky počínaje inteligencí a konče temperamentem podstatnou měrou předurčují životní cestu člověka a jeho (jakkoli měřený) životní úspěch. Variace podstatných osobnostních znaků člověka jsou

zhruba z padesáti procent vrozené.[50] Proto je osobnost adoptivních dětí vždy mnohem podobnější jejich biologickým rodičům než jejich rodičům adoptivním. Naproti tomu mezi osobností dospělých adoptivních dětí a jejich adoptivních rodičů neexistuje žádná statisticky měřitelná souvislost.[51] Zbývajících padesát procent variací podstatných osobnostních znaků nelze vysvětlit ani geneticky, ani pouze vlivem rodiny. Promítá se do nich souhrn vlivů rodiny, ostatního okolí, kultury a společnosti.[52] Genetické predispozice nepřímo působí dokonce i na politické postoje.[53]

Čistě logicky vzato je téměř nemožné podat pro osobní úspěch nebo mimořádný výkon nezpochybnitelné kauzální vysvětlení. V každé situaci existuje pro určitou událost bezpočet nutných podmínek a žádná z nich není dostačující. Kdo chce znevážit či zlehčit něčí zásluhu nebo výkon, může kdykoli vypočítat deset podmínek zodpovědných za určitý výsledek, a přitom jen jedna z nich ovlivnila dílo člověka, jehož zásluhy mají být zlehčeny:

- Dílo antického filozofa Hérakleita je nemyslitelné bez duchovního klimatu předsokratovského Řecka.
- Alexandr Veliký by byl nikdy nemohl vybudovat světovou říši, kdyby mu byl jeho otec Filip nezanechal dobře vycvičenou armádu.
- Kolumbus by byl neobjevil Ameriku bez podpory španělské koruny.
- Johann Sebastian Bach se mohl stát velkým skladatelem jen proto, že se narodil do respektované hudebnické rodiny.
- Albert Einstein dokázal vytvořit svou teorii relativity jen díky tomu, že jeho otec byl úspěšný továrník, a proto ho mohl poslat na gymnázium.

Avšak poukazem na okolnosti individuální úspěch člověka nesnižíme. Tento aspekt zato může vést k následující otázce: Proč některé kultury některých dob jsou tolik plodné, zatímco jiné po celá dlouhá období nevytvoří nic srovnatelného? Vědecké ani kulturní úspěchy se totiž napříč národy a časy nerozptylují rovnoměrně. Mnohem spíše se vyskytují v uskupeních časových, regionálních i etnických.

Pokud chce tedy někdo ve smyslu postulátu rovnosti odhlížet od individuálních výkonů, tím spíše upadne do potíží s objasňováním zásluh celých národů a etnik:

- Úhrn všeho, co vykonali antičtí Řekové a Římané a všichni Židé a čím tyto národy přispěly k dnešní světové kultuře, je v naprostém nepoměru k jejich početnosti.
- Před sto lety byla němčina dominantním jazykem vědy: kolem padesáti procent veškeré světové vědecké literatury bylo publikováno německy.

Existence mimořádných výkonů nebo zásluh mohou být buďto popřeny – v případě příkladů, jež jsem uvedl výše, to však je sotva možné –, anebo je musíme přičíst individuím a potažmo kultuře, která je zrodila. Obojí implikuje nerovnost velkého stylu.

5. Lidské schopnosti závisejí téměř výlučně na vzdělání a výchově

Postulát

V zásadě je třeba konstatovat: Kdykoli jde o podstatu člověka, o jeho vlastnosti a schopnosti, tehdy nechť přírodní vědy mlčí. Dost zlé už je, když se dnes plemenní býci vybírají podle DNA a že tento výběr funguje: jejich potomstvo je zdravější a dává více mléka.[54]

Pokud jde ale o člověka a jeho přirozenost, do ní ať přírodní vědy nemluví. Životní prostředí je to jediné, co tu rozhoduje, a je naším morálním imperativem předpokládat, že při narození je každý z nás „blank slate", nepopsaná tabulka, do níž vše podstatné vpisují podmínky života. Jaké štěstí, že většina aktérů mediálního světa nemá ani potřebné vědomosti, ani touhu tuto morálně bezchybnou jistotu jakkoli zpochybňovat.

Výzkumy, které behaviorální genetika provádí na dvojčatech se záměrem prokázat dědičnost inteligence, fatálně připomínají experimenty Josefa Mengeleho,[55] *a již jen proto jsou výsledky těchto výzkumů morálně nepřijatelné.*

Právem poukázala Hilary Putnamová na to, že již sám koncept lidské inteligence je součástí elitistické sociální teorie. Tento koncept separuje znevýhodněné sociální skupiny, ať jde o třídy, rasy, nebo ženy. Koncept inteligence, podle nějž se určuje různá míra nadání, je třeba v zásadě odmítnout. Normální lidé „mohou dělat vše, co je v jejich zájmu, jsou-li dostatečně motivováni a spolupracují".[56]

Rozdíly ve vzdělávacích úspěších přidělují v Německu do značné míry životní šance a jsou největším zdrojem nerovnosti. Tento stav je nesnesitelný. Jisté přirozené rozdíly ve schopnostech učit se sice existují, avšak omezené schopnosti se učit podmíněné geneticky, které stojí za zmínku, existují jen u docela malé skupinky dětí duševně postižených. Všechny ostatní lze naučit téměř všemu. Prakticky každý má při správném způsobu výuky na to, stát se soudcem, lékařem nebo inženýrem. To, že v těchto a podobných povoláních jsou nadprůměrně zastoupeny děti z určitých vrstev, jen dokazuje neudržitelnost celého systému. Inteligenční testy měří jen účinek privilegií na duševní schopnosti a celý systém stabilizují, místo aby ho pomáhaly změnit. Právem proto byly v Sovětském svazu a ostatních socialistických státech v opovržení.

Takzvané zvláštní nadání u dětí ze středních a vyšších vrstev je většinou třídním konstruktem. Lze ho vysvětlit tím, že tyto děti vyrůstaly v privilegovaných životních podmínkách. Tak se těmto takzvaným nositelům výkonnosti v dětství a mládí dostalo v soutěži s ostatními zvláštních výhod, které jsou z morálního hlediska nelegitimní.

Začíná to už těhotenstvím: Matky ze sociálně privilegovaných vrstev nekouří a v době těhotenství se straní alkoholu. Samy si vaří a stravují se zdravě. Naproti tomu ty druhé – například nezaměstnané samoživitelky – jsou nuceny kompenzovat si svou sociální deprivaci požitkářstvím. Na nákup biopotravin pro svůj skromný rozpočet nemohou ani pomyslit. V tom, aby dokázaly vynaložit dostatek sil k odhodlání vařit, jim brání vylučující charakter jejich sociálního postavení a vše jim ztěžuje skutečnost, že jejich matky je k něčemu takovému vůbec nevedly. Vzhledem ke všem těmto okolnostem, na nichž ony samy nenesou žádnou vinu, jsou jejich děti již v mateřském lůně vystaveny nepříznivějším podmínkám, a je proto pravděpodobné, že jsou handicapovány již s příchodem na svět.

V raném dětství se toto znevýhodnění dále prohlubuje, neboť rodiče ze sociálně privilegovaných vrstev si se svými dětmi více hrají a více s nimi mluví a vytvářejí jim prostředí bohatší na motivace, takže již od druhého či třetího roku lze u dětí z těchto vrstev pozorovat rostoucí inteligenční odstup.

Sociální egoismus privilegovaných vrstev vede tyto vrstvy k tomu, že své děti dávají pouze do kvalitních předškolních zařízení, kde i ostatní děti umějí německy a kde mají k dispozici adekvátní partnery na hraní. Nejde-li to jinak, neváhají za tato zařízení platit i velké částky. Martin Peters z Paritního

dobročinného spolku v Hamburku k tomu říká: „Vede to k sociálnímu vylučování a nakonec nás to dovede až k rozvrácení celé společnosti."[57] Nenajdou-li dobrou mateřskou školu, zůstanou matky z privilegovaných vrstev bez okolků doma a denně o své děti pečují – chodí s nimi plavat, čtou si s nimi a striktně omezují konzum televize. Aby svým dětem zajistily privilegia, uchylují se dokonce ke kompromisům ve sféře ženské emancipace a poddávají se odsouzeníhodné závislosti na příjmu svých manželů.

Nemůže to pak dopadnout jinak než tak, že zvýhodnění dětí z privilegovaných vrstev do začátku školní docházky ještě naroste: Vědomosti i jazyk těchto dětí jsou bohatší. Setrvalý dril jejich ctižádostivých rodičů způsobuje, že tyto děti jsou i sociálně přizpůsobivější, takže se často stává, že učitelé je mají raději. Protože se více hlásí, učitelé je i častěji vyvolávají. Rodiče navíc dbají o to, aby si dělaly domácí úkoly a náležitě se doma připravovaly.

Nicméně společnou výukou na základní škole lze dosáhnout toho, že z výhod dětí sociálně privilegovaných budou těžit i děti z vrstev neprivilegovaných, a tyto výhody tak budou rozdělovány rovnoměrněji a spravedlivěji, neboť děti ze sociálně znevýhodněných vrstev mohou od dětí z privilegovaných vrstev leccos odkoukat. Avšak mnoho sociálně privilegovaných se bohužel z této samozřejmé občanské povinnosti vyvléká. Přes všechny výhody, jimiž jsou jejich děti již beztak obdařeny, jsou tyto vrstvy nesolidární a neustále a všemi prostředky se snaží nalézat pro své děti útočiště v takzvaných „dobrých" školách. Jak se pak mohou děti z německých spodních vrstev či děti Turků a Arabů naučit dobré němčině či alespoň vůbec německy, jsou-li tímto způsobem ponechávány sobě napospas?

Zcela po právu vznáší filozofka a specialistka na výzkum spravedlnosti Lisa Herzogová toto obvinění: „Péče rodičů ze vzdělanostních vrstev o své potomstvo" se stává „v úhrnu ohrožením jedné z ústředních hodnot demokratického právního státu – rovnosti příležitostí".[58]

Nevyhnutelně tak dochází k tomu, že tyto rozdíly se při přechodu na střední školu ještě zvětšují. Teprve zde kulturní boj propuká ve své plné síle! Většina ze sociálně privilegovaných totiž pevně trvá na tom, že jejich dítě musí na gymnázium, ne ale na ledasjaké, ale jen na takové, kde je výuka natolik náročná, že děti sociálně znevýhodněné tu vůbec nemají šanci. Jde o třídní boj donucováním k výkonnosti a terorem známkování! Ještě že většina spolkových zemí jedna po druhé přistupuje na to, aby byla gymnázia buď zrušena, nebo přeorganizována tak, aby nakonec maturitu zvládlo i osmdesát procent

všech dětí. Nejdále jsou v tomto snažení Berlín a Brémy. Severní Porýní-Vestfálsko je ale v těsném závěsu. A také v Bádensku-Württembersku se, jak se zdá, dávají věci do pohybu. Náskok gymnázií tu už má na kahánku.[59]

Je třeba vidět i další výhody privilegovaných: Mnoho jejich dětí studuje na zahraničních školách, některé se účastní výměnných programů. Není pak divu, že někteří již v šestnácti letech mluví plynně anglicky, zatímco jiní mají problém, mají-li přeložit „I can't get no satisfaction" do němčiny. Samosebou to později vede k tomu, že v globalizovaných kapitalistických podnicích jsou tyto děti nespravedlivě znevýhodněny, pokud jde o pracovní příležitosti a vyhlídky na profesní postup, což opět upevňuje třídní rozdíly.

Vzhledem k těmto rozdílům je o to důležitější, že konečně reformujeme hlediska, jimiž je měřen úspěch ve vzdělávání. Osou těchto reforem se musí stát rovnost a spravedlnost. Tu lze nejlépe měřit počtem těch, kteří mají dokončené středoškolské vzdělání. Bude-li mít každý maturitu a prakticky nebude docházet k tomu, že někdo školu nedokončí, bude cíle dosaženo. Pokud by tomuto cíli stály v cestě přemrštěné nároky na čtenářské dovednosti, znalosti matematiky nebo ovládání cizích jazyků, pak je třeba požadavky náležitě uzpůsobit. Rovněž je třeba skoncovat se známkováním podle úrovně znalostí, neboť tu beztak jde jen o záminku k prohlubování třídních rozdílů. Protože naším cílem je maturita pro všechny, do budoucna postačí opět učitelé bez přídomků.[60] Studijním radům i učitelům základní školy se dostává v zásadě srovnatelného vzdělání, a musejí být proto i stejně odměňováni. Učitel fyziky na vyšším stupni není koneckonců něco víc než ten, kdo učí prvňáčky počítat do deseti.[61]

Rozhodně nelze výsledky školního vzdělávání měřit jakýmikoli indikátory výkonnosti, jako jsou testy TIMMS, PIRLS[62] nebo PISA, jimiž se testují čtenářské dovednosti, znalosti v matematice a v přírodních vědách. Žáci jsou tak vystavováni nárokům soutěžení, jimiž se jejich soudržnost stále více uvolňuje a rozpíná, a nerovnost se tedy ještě zvyšuje. Orientace vzdělávacího systému na výkonnost produkuje místo rovnosti jen novou nerovnost.

Každý, kdo se v systému vzdělávání orientuje přednostně na výkonnost, stává se nepřítelem společenského pokroku. V Německu totiž platí: čím méně je vzdělávací systém pokrokový, tím lepších výsledků je v testech PISA, TIMMS a PIRL dosahováno. Právě proto jsou zpátečničtí Sasové a Bavoři v čele, kdežto pokrokoví Brémané a Berlíňané na chvostu.[63] Z toho je nad slunce jasné: Buď zvolíme výkon a nerovnost, anebo rovnost a spravedlnost. V případě pochybností musíme volit rovnost a spravedlnost.

K dosažení tohoto cíle je nutné, aby vzdělávací systém tkvěl pevně v rukách státu a veškeré privatizační tendence byly již v zárodku potlačeny. Zodpovědní specialisté na výzkum vzdělávání si oprávněně kladou starostlivé otázky, jak zabránit tomu, aby z privilegovaných vrstev nevycházely stále nové vzdělávací iniciativy, které produkují novou nerovnost.[64] *Nebudeme-li sdostatek ostražití, vzdělané vrstvy nám překazí demokratizaci gymnázií tím, že jejich děti uniknou na bilingvální či soukromé školy, víc se na nich naučí, a důsledkem všeho později bude jejich větší podíl na náročných povoláních. Mějme vždy na paměti varovný příklad Anglie a Spojených států: U přijímacích testů na vysoké školy jsou absolventi soukromých škol v těchto zemích vždy vysoko nad průměrem. S každou novou generací se tak rodí nová nerovnost a nová omezení sociálního vzestupu pomocí vzdělávání. Existuje jediná cesta: pro přístup k jednotlivým studijním oborům a poté ke zkušebním komisím stanovit pevné kvóty vzhledem k sociálním vrstvám.*[65]

Extrémním působením proti ideálu rovnosti je jakékoli podporování nadaných. Jak právem soudí specialista na výzkum vzdělávání Nils Berkemeyer z univerzity v Jeně, spoluautor studie Bertelsmannovy nadace Zrcadlo příležitostí, nadaným dětem neuškodí, budou-li se učit společně s nenadanými, a vysloveně varuje před jakoukoli „podporou elit" tím, že bychom „obzvlášť talentované a mazané žáky soustředili na utajená stanoviště, aby si tam nerušeně vyhazovali z kopýtka. [...] Elitní gymnázia rozhodně nejsou cestou, kterou bych doporučoval."[66]

Budeme-li učební cíle individualizovat a odstraníme-li všechna obecná kritéria úspěšnosti, pak můžeme bez potíží dovést k maturitě i dítě mentálně postižené. Zatímco jeden bude ve své klauzurní práci řešit vektorový počet, bude druhý dokládat svou způsobilost schopností sčítat a násobit do tisíce.[67] *Tak lze ve vzdělavatelské praxi konečně dosáhnout opravdové spravedlnosti. „‚Učení diferencované podle cílů' je oním kouzelným slovem, které ostatně neznamená nic jiného než definitivní skoncování s výkonnostním principem."*[68] *Tato kritická slova z úst didaktika Hanse-Petera Kleina jsou z hlediska pokrokové vzdělávací politiky orientované na rovnost ve skutečnosti velkou chválou.*

Demokratizace školství samozřejmě nesmí skončit u maturity, nýbrž je třeba v ní pokračovat i na vysokých školách. Proto je třeba velmi uvítat, že „dobrou" nebo „velmi dobrou" díky sníženým nárokům v současnosti kupříkladu získává již devadesát procent studentů biologie. Přesto však zbývá ujít

ještě velký kus cesty, neboť u právnické státní zkoušky této klasifikace dosahuje pouhých sedm procent.[69] *Právní vědy ostatně bývaly vždy líhní reakce.*

Skutečnost

Nehodlám se zde pouštět do debaty o systému vzdělávání, neboť to jsem učinil jinde.[70] Marné je rozhořčení oldenburského profesora didaktiky Klause Zierera: „Je přece naprosto absurdní chtít slabším pomáhat tím, že silnější připravíme o jejich šance."[71] Zajímavý je však rozhodně onen zlom v logice, jejž lze v argumentaci mnoha „pokrokových" specialistů na vzdělávání pozorovat: na jedné straně má společná výuka s nadanými nenadaným prospět, na druhé straně se striktně popírá, že by společná výuka s nenadanými mohla nadané nějak znevýhodnit.

Podle této logiky by FC Bayern mohl beze všeho trénovat své mužstvo s hráči okresního přeboru a protiteroristická skupina spolkové policie by mohla zaměstnávat i lidi s nadváhou a nesportovní typy, a tréninku těchto špičkových policistů by to neuškodilo.

Proti těmto tezím spolu s Dieterem Zimmerem naopak nabízím ke zvážení, zda „by jednoduše nebylo nad síly vyučujících a školských kapacit", kdybychom:

> „zaměřovali výuku zároveň jak na ty nejnadanější, tak na ty nejméně nadané. Tento způsob výuky by přirozeně směřoval k průměru, který by pro intelektuálně nejnadanější byl nižší než v systému diferencovaném, zatímco pro nejméně nadané by byl vyšší, a tím nedosažitelný."[72]

Přesně tento efekt lze pozorovat například v Berlíně, kde kvůli obecně nižším nárokům mají i děti profesorů už na základní škole horší výsledky než v Bavorsku.[73] Na pozadí narůstajících rozdílů ve vzdělávacích úspěších uvedlo v jednom allensbašském průzkumu 42 procent učitelů, že během posledních pěti až deseti let byli nuceni své nároky snížit.[74] Téměř každý pátý mladý Němec (a každý druhý žák hlavní školy[75]) splňuje jen základní požadavky na schopnost číst jednoduché texty, a není tedy dostatečně připraven pro další odborné vzdělávání.[76] Srovnání jednotlivých spolkových

zemí navíc ukazuje, že výkon slabých žáků je obzvlášť nízký v těch zemích, kde je nízká i úroveň všeobecných nároků. Zdá se tedy, že snižování nároků škodí jak dobrým, tak slabým žákům ve stejné míře[77] a nepřispívá ani k zvýšení šancí slabých žáků na pracovním trhu.[78]

Podle aktuálních studií TIMMS a PIRLS je právě:

> „skupina špičkových žáků obsazena nedostatečně; v čtenářských schopnostech k ní patří jen 10 procent, v matematice dokonce jen pět procent našich žáků základní školy. Pro srovnání: v Anglii je tento podíl v obou případech téměř dvacet procent, v případě světové špičky, Singapuru, je to dokonce 24 a 43 procent."[79]

Pokud jde o rovnost šancí, platí obecně tato zákonitost: v rámci vzdělávacího systému, v němž mají všichni možnost optimálně rozvíjet své schopnosti, je stupnice úspěšnosti závislá na píli a nadání žáků, a tím zčásti i na jejich původu – a sice o to víc, čím „spravedlivější" tento systém je. Často vyslovovaná kritika, že úspěšnost závisí na rodině, tedy vyznívá naprázdno. Pokud je totiž školský systém propustný, působí rozdíly v motivaci, socializaci a nadanosti, které si děti přinášejí z rodiny, o to silněji.

Psycholožka a specialistka na výzkum vzdělávání Elsbeth Sternová poukazuje na to, že gymnázium není vhodné jako škola pro všechny:

> „Většina gymnazistů je jen průměrně nadaných a intelektuálně ne zcela na výši. Je to nutný důsledek normálního rozložení inteligence ve společnosti. Tito žáci nedovedou nijak zvlášť logicky myslet nebo se ponořit do určitých abstraktních témat, a proto mají být trénováni jen v jakýchsi praktických cvičeních pro výkon určitého povolání. Takto německé školství opět pervertuje samo sebe."[80]

Rozdíly v inteligenci by byly stoprocentně podmíněny geneticky, „kdyby měli všichni lidé tytéž podmínky k tomu, aby svou inteligenci mohli rozvíjet optimálně".[81]

Tento výrok lze pokládat – přinejmenším od té doby, kdy máme k dispozici výsledky z výzkumů dvojčat – za nesporně pravdivý.[82] Zřejmé je ale i to, že na výši testované inteligence má pozitivní vliv prostředí bohaté na podněty, podporující duševní rozvoj, a dobré vzdělání. A naopak: jestliže

pocházíme z prostředí stranícího se vzdělávání, chudého na podněty duševního rozvoje, jestliže se nám nedostává dobrého či jakéhokoli školního vzdělání, může to naši inteligenci ovlivnit negativně.

Rozdíly v inteligenci naměřené inteligenčními testy jsou tedy principiálně vždy tvořeny složkou podmíněnou dědičně a složkou podmíněnou sociálním prostředím. Proto se také hovoří o inteligenci genotypické a inteligenci fenotypické.

Inteligenční testy měří dnes rozdíly v inteligenčních schopnostech dosti spolehlivě a umožňují proto dobrou interpersonální srovnatelnost intelektuální výkonnosti. Průřezové statistiky také ukazují, že tato naměřená individuální výkonnost je v dospělosti značně stabilní. Teprve ve značně pokročilém věku prokazují testy její slábnutí.

Z individuálních výsledků testů inteligence pochopitelně nepoznáme, do jaké míry jsou tyto výsledky podmíněny faktory genetickými a do jaké míry jsou podmíněny faktory sociálního prostředí.

Avšak zcela bezradní zase nejsme. Kdyby dědičnost byla absolutní, musela by korelace v inteligenci u sourozenců nebo mezi rodiči a jejich dětmi být padesátiprocentní, a u jednovaječných dvojčat dokonce stoprocentní. Podíl vlivu prostředí lze studovat tak, že pokusné skupiny diferencujeme podle toho, zda testované osoby vyrůstaly, či nevyrůstaly spolu se svými rodiči a sourozenci. To umožňuje přesněji vymezit rozsah vlivu dědičnosti. Obzvláště výmluvné jsou výsledky, které přináší studium jednovaječných dvojčat, která byla po narození od sebe oddělena a vyrůstala zvlášť. Naměřená inteligence u nich koreluje z osmdesáti procent. Nepohybujeme se tedy jen ve sférách domněnek, jestliže předpokládáme, že rozdíly v inteligenci jsou z padesáti až osmdesáti procent dědičné. Spodní hranice se týká případů, kdy testované osoby pocházejí z velmi rozdílných vzdělanostních vrstev či kultur.

Při diskusích o vlivu prostředí na naměřenou inteligenci se již několik desetiletí hovoří o tzv. Flynnově efektu. Testy inteligence jsou normovány tak, že průměrný výsledek u reprezentativního vzorku činí vždy 100 bodů. Po nějaké době je však třeba testy normovat znovu, neboť průměrné výsledky během desetiletí pomalu narůstají. Tento fenomén již několik desítek let zkoumá americký psycholog James R. Flynn, po němž je pojmenován. Nárůst naměřené inteligence je zřejmě důsledkem rostoucí úrovně vzdělanosti a vyšších intelektuálních nároků moderní společnosti. Argumentem

proti principiálnímu vlivu dědičnosti však Flynnův efekt není, jak sám Flynn vždy výslovně zdůrazňuje.

Při studiu dědičnosti inteligence se neodbytně vynořují dvě otázky, při jejichž analýze se pohybujeme v minovém poli:

1. Jak vysvětlit rozdíly v naměřené inteligenci mezi různými etniky?
2. Jak vysvětlit, že na genotypickou inteligenci mají vliv důsledky rozdílných reprodukčních kvót rozdílných sociálních vrstev?

Od počátků systematického měření inteligence jsou výsledky aškenázských (čili z Evropy pocházejících) Židů stabilně o standardní odchylku (neboli o 15 IQ bodů) nad výsledky ostatních bělochů a naopak výsledky černošského obyvatelstva v USA jsou dosti stabilně o standardní odchylku pod výsledky bělochů.[83] Také výsledky východoasijských národů a potomků přistěhovalců z těchto oblastí se pohybují nad průměrnými výsledky bělochů. Naproti tomu u naměřených hodnost obyvatel Afriky, Turecka, Blízkého a Středního východu a u přistěhovalců z těchto oblastí je tomu naopak.

Tento fakt není triviální, neboť výsledky měření inteligence korelují velmi úzce s průměrnými výsledky ve vzdělávání (měřené například testy PISA nebo testem SAT při přijímacích zkouškách na vysoké školy v USA), ale také s dosaženou sociální a profesní pozicí, s výší příjmů, ba dokonce s délkou života. Potomci východoasijských přistěhovalců dosahují z 54 procent vysokoškolského vzdělání, bílí Američané naproti tomu jen ze 34 procent. Asiatští Američané se v průměru dožívají 87 let, zatímco bílí Američané 79 let a černí Američané 73 let.[84]

Evropa získává své přistěhovalce převážně z málo vzdělaných vrstev z Turecka, Afriky a Blízkého a Středního východu. V USA naproti tomu vedle přistěhovalectví ze Střední a Jižní Ameriky dominuje přistěhovalectví z Dálného východu. Totéž platí i o Austrálii a Kanadě. Zatímco v těchto zemích přistěhovalectví vzhledem ke struktuře jeho původu průměrné výsledky vzdělávání zvyšuje, v Evropě je struktura jejího přistěhovalectví snižuje.

Odpovědí na tento povážlivý evropský trend může být vedle kontroly imigrace jen snaha, abychom lepší výchovou dětí v předškolním věku a zvětšeným vzdělávacím úsilím všem dětem a dospívajícím umožnili co nejlepší rozvoj jejich inteligenčního potenciálu. V tomto ohledu lze

s Elsbeth Sternovou a všemi ostatními specialisty na výzkum vzdělávání, kteří toto požadují, jenom souhlasit.

Z rozdílných výsledků inteligenčních testů různých sociálních skupin (ať jde o etnické skupiny, nebo o různé sociální vrstvy) nelze bezprostředně získat odpověď na otázku, do jaké míry jsou tyto rozdíly podmíněny kulturně a do jaké geneticky.[85]

Neznat odpověď však nemůže znamenat nic jiného než neznat odpověď! Avšak interview časopisu *Weltwoche* ukázalo, že oportunistickému pokušení se neubrání ani taková renomovaná specialistka na výzkum inteligence a vzdělávání, jakou je Elsbeth Sternová. Na adresu obav, jež vyjadřuje například americký evoluční genetik Gerald Crabtree, že nedostatek selekčního evolučního tlaku může vést k úbytku inteligence, v tomto interview řekla:

> „To je podle mě nesmysl. Neboť selekční znaky evoluce nemají s inteligencí mnoho společného. [...] To, co dnes rozumíme pod pojmem inteligence, v prehistorických dobách vůbec neexistovalo. Rozhodující pro přežití byla tělesná síla."[86]

Kdyby šlo v evoluci především o tělesnou sílu, jak tvrdí Elsbeth Sternová, pak by náš svět dosud ovládal ještěr *Tyrannosaurus rex*, přinejmenším by ale mezi primáty musela člověka evolučně vytěsnit gorila a místo lidmi by byl dnešní svět zaplaven miliardami goril. Sternová však především pomíjí klíčový argument Crabtreeův, že úroveň našich duševních a emocionálních schopností je natolik křehká právě proto, že je závislá na takovém množství genů.[87] K otázce předávání příznivých genů díky selekci podotkla:

> „Shoda inteligence v rámci rodiny není nijak veliká a děti se v tomto ohledu podobají svým rodičům jen nevýrazně. Díky novým genovým kombinacím mohou mít i méně inteligentní rodiče vysoce nadané děti – a naopak. Neboť geny zodpovědné za rozvoj inteligence se při oplodnění nově kombinují."[88]

Že se geny při oplodnění nově kombinují, je banalita. Jinak je ovšem nesnadné uvést toto tvrzení v soulad se současným stavem vědeckého poznání:

- Při absolutní dědičnosti inteligence by musela být korelace IQ u jednovaječných dvojčat rovna 1. Podle výzkumů má však u dvojčat vyrůstajících společně hodnotu 0,86 a u dvojčat vyrůstajících odděleně 0,78. Vzhledem k tomu lze osmdesát procent naměřené inteligence přičíst dědičnosti.
- U rodičů a dětí, dvouvaječných dvojčat a u ostatních sourozenců by korelace IQ při absolutní dědičnosti inteligence musela činit 0,50. Ve skutečnosti je však u rodičů a dětí žijících v jedné rodině 0,42, u sourozenců 0,47, v případě oddělení sourozenců adopcí pak jen 0,24.[89]

Chytří rodiče mohou mít samozřejmě hloupého syna, stejně tak jako modroocí Východní Frísové mohou mít hnědookou dceru. Nic to však nemění na tom, že barva očí je zcela dědičná.

Platí-li výše citované empiricky podložené předpoklady o dědičnosti, pak nemůže zůstat bez následků, jestliže reprodukční úroveň v průběhu delšího období negativně koreluje s genotypickou inteligencí rodičů. Právě tento jev pozorujeme již několik desetiletí v Německu a nyní se již pozvolna a s rozpaky začíná tematizovat. Naznačuje to například výrok státního Spolkového institutu pro demografii: „Nízkou německou fertilitu lze zčásti vysvětlit nízkou porodností vysoce kvalifikovaných žen."[90]

Z toho totiž plyne: jestliže vysoká kvalifikovanost jen zčásti koreluje s genotypickou inteligencí, pak se trvale nízká porodnost vysoce kvalifikovaných lidí nemůže neprojevit na průměrné genotypické inteligenci obyvatelstva. Jde o ryze logickou pravdu, o jejímž rozměru a praktickém významu z krátkodobého hlediska lze vést spory. Elsbeth Sternová se tomuto problému vyhýbá tím, že se zaštiťuje tímto absurdním tvrzením: „O mírném snížení inteligence určitého obyvatelstva by bylo možno uvažovat jen tehdy, kdyby všichni lidé s IQ nad průměrnou hodnotou 100 po dlouhou dobu neměli vůbec žádné děti."[91] Nelze se zbavit dojmu, že obavy z kontroverzního argumentu vedou Elsbeth Sternovou k myšlenkové autocenzuře.

Pokud jde o rozdílné výsledky inteligenčních testů u černochů a bělochů, Elsbeth Sternová důkazní fakta obrací: „Neexistují důkazy o tom, že rasy prokazují různou inteligenci, jestliže se jim dostává téže podpory."[92]

Z této věty zmíněného interview vyšel novinářům *Weltwoche* tento titulek: Černoši nejsou hloupější. Takovému tvrzení se opatrná Elsbeth Sternová ovšem vyhnula. Neexistují přece ani důkazy o tom, a z takového

tvrzení bychom ani příliš nezmoudřeli, že evoluční přírodní výběr, který vedl nejen k různé barvě kůže, ale také k různým sportovním schopnostem, různým dědičným onemocněním, různým temperamentům a různé snášenlivosti medikamentů, se právě formování duševních schopností vyhnul širokým obloukem. Toto téma je samozřejmě zatíženo společenským tabu, a mnozí vědci proto v jistém okamžiku za svými výzkumy udělají tečku. Ve své nejnovější publikaci James R. Flynn výslovně upozorňuje, že Flynnův efekt nelze chápat jako důkaz toho, že naměřené inteligenční rozdíly mezi černochy a bělochy jsou podmíněny prostředím. Tento rozdíl tedy zůstává nevysvětlen.[93]

V jednu chvíli během interview *Weltwoche* se Alex Reichmuth na Elsbeth Sternovou obrátil s touto námitkou: „Německý publicista Thilo Sarrazin varuje, že méně inteligentní přistěhovalci z islámských zemí snižují inteligenci celé společnosti – protože plodí více dětí než ostatní."[94]

Alex Reichmuth zřejmě knihu *Německo páchá sebevraždu* vůbec nečetl, neboť jinak by si všiml, že dědičnost inteligence tu v otázkách přistěhovalectví a integrace nehraje roli. Zato se jí dostává pozornosti při analýze a hodnocení specifických rozdílů německých reprodukčních kvót v závislosti na sociálních vrstvách. Tato okolnost nemá s tématem přistěhovalectví a integrace v podstatě nic společného, i když se s ním zčásti překrývá.

Avšak Elsbeth Sternová nesprávný výrok novinářův nekoriguje, nýbrž odpovídá: „K tomu není příliš co dodat. Thilo Sarrazin vychází z naivní představy, že o inteligenci rozhoduje jeden určitý gen."[95] Něco takového jsem však nikdy netvrdil. Mou knihu tedy zřejmě nečetla ani Elsbeth Sternová. Udivuje to tím víc, že bezprostředně poté, co kniha vyšla, poskytla na toto téma několik interview. Zřejmě však nevyužila ani posledních dvou let k tomu, aby dohonila, co zameškala.

V knize *Německo páchá sebevraždu* v souladu s hlavním proudem soudobé vědy píšu toto:

> „Od doby, co Charles Darwin v roce 1859 publikoval dílo *O původu druhů* a Johann Gregor Mendel v roce 1866 uveřejnil článek ‚Versuche über Pflanzen-Hybriden', je jasné, že živá příroda – a s ní i člověk – se principiálně vyvíjí díky selekčním mechanismům a dědění vlastností. K děděným vlastnostem patří i schopnosti mozku. Jen tak je možné, že

mezi savci, jejichž základní struktura mozku je principiálně velmi podobná, se vyvíjejí rozdílné inteligenční profily a úrovně, že z hlediska inteligence mezi savci obzvlášť vynikají primáti a že člověk se od ostatních primátů liší především inteligencí."[96]

Nepadá tu ani slovo o úloze jednotlivých genů a nikde nemluvím o „genu inteligence". Genotypická inteligence stejně jako tělesná výška a bezpočet jiných lidských vlastností i ostatních živých tvorů spíše závisí na takzvaných „traits" čili dědičných vlastnostech, které jsou výsledkem velmi mnoha genetických faktorů. Odmítnutím „genu inteligence" otevírá Elsbeth Sternová iluzivní debatu, přes niž se genetický výzkum již dávno přenesl. Svědectví o tom podává právě evoluční biolog Gerald Crabtree, který předpokládá, že správné fungování našich intelektuálních schopností zajišťuje 2000 až 5000 genů.

Do těchto souvislostí dobře zapadá citát Johna Stuarta Milla, na nějž jsem narazil u Jamese R. Flynna: „When you suppress an idea, you suppress every debate it might inspire for all time."[97]

6. Mezi národy a etniky neexistují rozdíly, které přesahují čistě fyzický zjev

Postulát

Otázka rozdílů mezi národy, nebo dokonce rasami nejprve vyžaduje konstatovat: právě v Německu jsme vzhledem k naší historické vině obzvlášť zavázáni k tomu, abychom se všemožně zdržovali takového stylu myšlení, který by mohl vzbudit podezření z rasismu, či dokonce v něj vyústit.

Již samo položení otázky je reflexí určitého myšlenkového stylu a obsahuje hodnotící soud. Neboť proč bychom jinak vůbec otázku kladli? Ptáme-li se na rozdíly, ať podmíněné kulturně, nebo geneticky, pak zřejmě předpokládáme, že takové rozdíly existují. Pak ovšem odhalujeme svou vadnou mentalitu, neboť principiálně nevylučujeme možnost, že rozdíly mezi sociálními skupinami lidí mohou existovat. Z morálního hlediska se tak stáváme zrádci myšlenky rovnosti a již s počátkem svých výzkumů se etablujeme jako rasisté.

Při tomto morálně zcela scestném postoji jsou jakékoli výsledky jakéhokoli empirického výzkumu vycházejícího z takovýchto mylných předpokladů předem odsouzeny k bezvýznamnosti.

Dříve byla jedna věc jasná: pokud někdo zpochybňoval historickou úlohu dělnické třídy, pak šlo o nepřítele socialismu. Již samo položení otázky bylo zradou třídního stanoviska. Se zpochybňovači nebylo přece možné socialismus vybudovat. Sovětskému komunismu můžeme jistě mnohé vytýkat, avšak bylo absolutně správné, jestliže zrádce třídního stanoviska netoleroval. Mělo-li být učiněno zadost dějinným zákonitostem, bylo třeba pochybovačné hlasy vymýtit.

Dnes sice nelze někoho, kdo si klade otázku, zda neexistují rozdíly mezi sociálními skupinami, zavřít nebo zastřelit (a něco takového ani nechceme), avšak takového člověka lze postihnout morálním odsudkem se vší tvrdostí jeho dopadu a lze se postarat o to, aby nejen jeho odpovědi, ale především jím kladené otázky u každého, kdo je spravedlivý a ušlechtilý, vzbudily odpor, který zamezí tomu, aby se o těchto otázkách vůbec začalo diskutovat.

Je při tom třeba postupovat s rozhodným vědomím zodpovědnosti: Neboť začne-li někoho zaměstnávat nemorální otázka, vydává se napospas neznámým odpovědím. Co když odpověď potvrdí, že otázka si proráží cestu správným směrem? Pak uvízneme v pasti! A nepotvrdí-li odpověď otázku, pak toto nemorální tázání bylo beztak zbytečné.

Jak ale občany ochráníme před odpověďmi na nemorální otázky, které vůbec neměly být položeny? Mnoho z nich vypadá nevinně, a mohou snadno svést na scestí. Pokušení falešného vědomí dobře skrývá svou tvář a číhá za každým rohem. Pomůže jen jediné: Zřetelné varovné znamení všem, kdo jsou spravedliví a ušlechtilí. Nesmí být ovšem zátěží intelektu – tu bychom snadno upadli v hloubavost. Takovým znamením musí být jediné slovo: rasismus!

K tomu je ovšem zapotřebí zbavit se jedné tradice: je třeba se odpoutat od tradičního obsahu tohoto slova, které se stalo „názvem onoho postoje, kdy lidé jedné rasy pokládají příslušníky jiné rasy nebo etnické skupiny za méněcenné".[98] Tímto obsahem se pojem rasismu dotýkal pouze našeho subjektivního přesvědčení: Nikoli otázka a analýza rozdílů samých byla podstatou rasismu, k rasismu bylo zapotřebí subjektivního přesvědčení; přesvědčení o tom, že již sama příslušnost k určitému etniku nebo určité rase dělá někoho méněcenným.

Již několik let je ve veřejném úzu obsah slova rasismus úspěšně rozšířen ve dvou aspektech:

- *Nejde už jen o etnika nebo rasy samé, nýbrž o skupiny téměř libovolného druhu.*
- *Nejde už jen o depreciativní stanoviska, nýbrž obecně o všechny případy identifikace a pojmenovávání rozdílů mezi sociálními skupinami, i když jsou empiricky prokázány a nejsou nijak spojeny s jakýmkoli hodnocením.*

Tento pojmový posun je ve vědomí veřejnosti již pevně zakotven, avšak morálně zavrženíhodného, odpudivého charakteru slova „rasismus" se naštěstí nijak nedotkl. Lze proto nyní mnohem obtížněji nastolovat otázky rozdílů mezi sociálními skupinami a zcela se tím nediskreditovat. Tento pojem lze dnes aplikovat jako univerzální morální zbraň proti vadnému myšlení v bezpočtu jeho aspektů a obvinění z rasismu se tak stává univerzálním klíčovým pojmem v boji za více rovnosti.

Proto rozlišujeme:

- *Rasismus inteligence: s tímto obviněním lze podle potřeby kritizovat jakýkoli konstrukt, v jehož rámci se přikládá naměřeným rozdílům v inteligenci jakýkoli význam.*
- *Rasismus pohlaví: k němu patří jakékoli stanovisko, které je založeno na nějakých podstatných rozdílech mezi mužem a ženou.*
- *Rasismus proti homosexuálům (nazývaný rovněž homofobií): v tomto smyslu je rasistou každý heterosexuál, který má výhrady proti homosexuálním praktikám, ať už je dává, či nedává najevo.*
- *Rasismus věku: tímto druhem rasismu je vinen každý, kdo se domnívá, že stáří s sebou přináší typická znevýhodnění a podstatné změny osobnosti.*
- *Rasismus proti muslimům (nazývaný též islamofobie): k němu se počítají všechny výroky nebo postoje, jimiž se vyjadřují výhrady vůči islámu nebo které se staví kriticky k jednotlivým projevům islámské kultury.*
- *Rasismus proti Turkům: také tento pojem lze uplatňovat velmi variabilně, například pokud chceme zabránit diskusi o výsledcích testů PISA u dětí s tureckým migračním pozadím.*[99]
- *Rasismus proti Romům: tento rasismus se automaticky projevuje u všech pokusů hovořit o kriminalitě nebo prostituci u příslušníků této skupiny.*[100]

Jde samozřejmě jen o malý výběr ze všech případů, v nichž obvinění z rasismu může přinášet užitek. Lze ho aplikovat pokaždé, chceme-li zabránit analyzování rozdílů mezi sociálními skupinami a diskusím o těchto analýzách, anebo pokud již takové diskuse propukly, obviněním z rasismu je zbavit legitimity.

Rozhodující je striktně normativní hledisko: Je zcela lhostejné, zda existují, či neexistují nějaké rozdíly mezi národy a etniky, a pokud ano, tak jaké. Pokud nějaké sociální skupině přisoudíme nějaké vlastnosti,

- *ať jde, či nejde o výsledky empirického bádání*
- *a ať jsou tyto vlastnosti pozitivní, nebo negativní,*

proměníme tím jak vnímání této skupiny veřejností, tak vnímání sebe sama u příslušníků této skupiny.

Důsledkem bude jen nevraživost jedné skupiny vůči druhé, živení předsudků a vzrůstající rozkol. Podobné teze vždy začínaly nevinně a končily diskriminací, nenávistí a genocidou. Různé vlastnosti je proto vždy třeba přisuzovat jen individuím, nikdy však skupinám, národům a etnikům. Byť jde o konec sociologie jako vědy, tuto oběť je nutno přinést, chceme-li nastolit rovnost a spasit světový mír.

Skutečnost

Optické rozdíly mezi národy a etniky nejsou ve své zjevnosti popírány ani těmi největšími příznivci lidské rovnosti. Naopak zase platí, že lidský genom je u všech lidí velmi podobný. Existují nicméně i rozdíly, které se navenek neprojevují. Etnika se například odlišují snášenlivostí různých medikací. Některé léky se v USA prodávají v jiném složení bělochům a v jiném černochům. Odlišnosti jsou i ve vrozených sportovních vlohách. Například černoši z východní Afriky dokážou při stejném tréninku běhat rychleji. Důsledkem toho je, že u některých špičkových výkonů v lehké atletice jsou již běloši a východní Asiaté zcela mimo hru. Běloši mají ve srovnání s černochy v průměru horší zuby a ještě hůř jsou na tom se zuby Číňané. Ti zato vedou v počtu lidí s vrozeným absolutním sluchem. Aškenázští Židé mají sklon k určitým dědičným nemocem a odlišují se v tom od Židů sefardských. A v seznamu vrozených rozdílů mezi skupinami bychom mohli pokračovat.

Rovněž lze přirozeně pozorovat, že národy a etnika se chovají typicky odlišným způsobem. Velké rozdíly existují i v životních okolnostech, které si skupiny samy vytvořily. Tyto rozdíly však samy o sobě nic nevypovídají o kauzálních souvislostech. Vzhledem k velké kulturní variabilitě člověka není obecně možné skupinovému svérázu a způsobu chování skupiny přiřadit určitou nepochybnou příčinu. Zejména nelze cokoli říci o vztahu dispozice a prostředí.

Jak již bylo zmíněno, Amy Chuaová a Jed Rubenfeld se snažili zjistit, jaké příčiny mohou mít velké rozdíly ve vzdělání, příjmech a kariéře mezi etnickými a náboženskými skupinami v USA,[101] a nakonec tyto rozdíly přisoudili kombinaci (1) víry ve vlastní schopnosti převyšující schopnosti těch druhých; (2) vyhraněné ctižádostivosti a (3) intenzivní kontroly impulzu. Otázku vlivu inteligence na rozdíly mezi sociálními skupinami přitom nechávají otevřenou.[102]

Při analýze rozdílů mezi sociálními skupinami je otázka vztahu „nature" a „nurture" ještě obtížnější než při výzkumech inteligence; neboť při nich se lze alespoň opřít o studium dvojčat. Otázka, zda určité etnické vlastnosti, které jdou nad rámec fyziognomie, pocházejí z dispozic, nebo z prostředí, je však málo nosná také proto, že z principiálních metodických důvodů ji nelze empiricky podložit.

Začít lze u rozdílů naměřených v inteligenci různých etnik a národů a u konstatování, že existence těchto rozdílů je nesporná.[103] Stejně zřejmý je fakt, že tyto rozdíly se týkají pouze statistického rozložení inteligenčních tříd a nevypovídají nic o individuích. V důsledku Flynnova efektu však nelze stanovit, do jaké míry tyto rozdíly plynou z dispozic a do jaké z prostředí.

Vzhledem k těmto okolnostem je pragmaticky rozumné veškeré rozdíly mezi etniky a národy, které nelze zcela jednoznačně přičíst faktorům dědičnosti, vysvětlovat v nejširším smyslu vlivem prostředí, tedy v podstatě vlivy kulturními. Pozorovatelné rozdíly se tak ovšem nevytrácejí, nýbrž jsou jen jinak vysvětlovány.

Diskusím o skupinově podmíněných rozdílech se však německá média vyhýbají i tam, kde jinak kritikou nijak nešetří. [104] Vede to až k desinformacím, pro něž jsou typické následující příklady:

- V dubnu 2013 došlo v několika švédských městech k vážným nepokojům, které byly rozníceny mladými migranty z arabských zemí a vedly

k nastolení principiálních otázek švédské imigrační politiky. Rozhlasová stanice *Deutschlandfunk* tyto události komentovala tak, že v několika švédských městech došlo k vážným nepokojům vyvolaných mládeží. Pointa těchto událostí, totiž etnické a kulturní pozadí těchto nepokojů, zůstala nezmíněna.[105]
- V červenci 2013 se jeden kriminální arabský velkoklan pokusil v berlínské čtvrti Neukölln překazit nucenou dražbu jedné nemovitosti tím, že potenciálním dražitelům soustavně vyhrožoval. Vše pokračovalo i v soudní síni, kde dražba probíhala za policejního dohledu. Pachatelé byli zbaveni trestní odpovědnosti, neboť postižení ze strachu vypovídali jen pod krycími jmény. Z mediálních zpravodajství bylo možné získat informace o skutečných souvislostech jen nepřímo.[106]
- Tabuizace etnicity a původu vedla konsekventně k požadavku Německého institutu pro lidská práva zrušit velmi úspěšnou kontrolu osob, kterou spolková policie provádí v příhraničních oblastech nezávisle na podezření z trestné činnosti,[107] s odůvodněním, že tyto kontroly jsou „rasistické". Tyto kontroly se totiž prováděly na základě rozmanitých zkušeností, k nimž patří i etnický původ.[108]

7. Všechny kultury jsou rovnocenné: hodnotám a životním formám křesťanského Západu a západním průmyslovým zemím nenáležejí žádné preference

Postulát

Vrozené rozdíly mezi etniky a národy, jak již bylo dovozeno, neexistují. Ani rozdíly v kultuře a způsobech života různých společností nejsou trvale a pevně stanoveny, ale jde spíše o výsledek historického vývoje. Tyto rozdíly nevytvářejí ani hodnotovou hierarchii, ani nás neopravňují k tomu, abychom z perspektivy západního světa na ostatní kultury hleděli spatra. Pokud se spolu setkají, jsou rozdílné kultury navíc schopny vzájemně se prostupovat a obohacovat a společně dát vzniknout novým hodnotám. Identita každého z nás má mnoho rozměrů – bydliště, sociální vrstvu, povolání, původ,

náboženství atd. – a tyto rozměry nelze převést na jediného společného jmenovatele.[109] *Veškeré obavy před možnou „válkou kultur" nejsou ničím jiným než obsesí všeználků a úzkoprsých strašpytlů.*

Všechny kultury tvoří ve své podstatě zcela rozdílná individua. To, co platí o různých společnostech a skupinách, platí i o různých kulturách: S paušálními pohledy na lidské kolektivy se daleko nedostaneme. Je nám třeba tolerance a porozumění. Nesmíme se domnívat, že jedině náš pohled na daný jev je pohledem správným.

Chudoba, nerovnost a útisk, které bezpochyby na světě existují, jsou často důsledkem feudálních systémů, které jsou již historicky překonány. Navíc se stále široce potýkáme s vykořisťováním koloniálními mocnostmi, trvajícím již celá staletí. Je třeba rozlišovat:

- *Nevinné lokální obyčeje se rovnocennosti kultur v zásadě nijak nedotýkají, jakkoli cize se nám mohou jevit: tradiční obřízka žen v rozsáhlých oblastech Afriky, nošení burky, krevní msta, atentáty Tálibanu, dětské a příbuzenské sňatky, sexuální obtěžování nezahalených žen v arabských velkoměstech a samozřejmě také pronásledování křesťanů v Pákistánu a Indonésii.*
- *Zcela jinak je tomu v případě skutečných zločinů proti lidskosti, které nelze ospravedlňovat poukazem na kulturní rozdíly: izraelská osidlovací politika na západním břehu Jordánu, útoky amerických dronů na cíle v Pákistánu nebo mýcení tropických deštných pralesů.*

Samozřejmě je třeba se pokoušet prosazovat ve světě parlamentní demokracii, avšak je třeba tak činit s trpělivostí a respektovat přitom místní obyčeje.

Rozhodně se nesmíme oddávat vlastní aroganci a mít za to, že naše západní civilizace a její průmyslové státy jsou něco lepšího. Neboť nadále diskriminujeme ženy, homosexuály a přistěhovalce. Bohatí dále bohatnou. Školáci jsou podrobováni výkonnostnímu tlaku a učitelé propadají syndromu vyhoření. Obrovská ekologická zátěž, jíž vystavujeme naši Zemi, zároveň ohrožuje 35 milionů dětí, které se za rok narodí v Africe. A v této situaci nám není nic platné, že náš západní ekonomický model převzala celá východní Asie s Čínou v čele.

Řeči o kulturních rozdílech je však také třeba nepřehánět. Často jsou totiž jen zástěrkou k tomu, abychom odvedli pozornost od své vlastní morální

zodpovědnosti. Každému rozumnému a spravedlivému člověku musí být například zcela jasné, že to je egoismus německého ekonomického úsilí, spojeného se zdrženlivostí ve mzdových požadavcích a příliš nízkou státní zadlužeností, co způsobilo eurokrizi, ohrožující existenci jižních zemí eurozóny, a že je to tedy Německo, kdo je hlavním viníkem této krize.

Za této situace se rovná zesměšňování Řeků, Kypřanů či Italů, jestliže někdo mudruje nad kulturními rozdíly mezi severní a jižní Evropou a nešťastníkům ještě jejich neštěstí dává za vinu, jak se často děje v Německu. Avšak jedovaté ovzduší této destruktivní propagandy ze severu bohužel zapůsobilo. V dubnu 2013 dokonce prezident Evropské komise José Manuel Barroso mluvil veřejně o tom, že mezi severními a jižními zeměmi eurozóny existují „rozdíly ve finanční kultuře". Je neuvěřitelné, jak tento jižan dokáže mluvit po větru, který fouká do pláště Angely Merkelové.

I kdyby německá píle a německá zdatnost naši kulturu odlišovaly od jiných, nezavdávalo by to důvodu k pýše. Neboť světu by prospělo mnohem víc, kdybychom se více podobali obyvatelům severní Afriky. Avšak tohoto vývoje se ještě můžeme dočkat.

Skutečnost

Je apriorním požadavkem, aby veškeré otázky týkající se kulturních rozdílů byly prosty hodnotících soudů. Tento požadavek by však na druhé straně neměl vést k tomu, abychom zavírali oči před důsledky těchto rozdílů.

Jestliže například v určité kultuře hrají velkou roli vědomosti a vzdělanost, pak se příslušníci této kultury budou ve světě založeném na technice a vědomostech lépe orientovat a v průměru budou také úspěšnější. Z tohoto hlediska by nám mnohem lepší výsledky školního vzdělávání v zemích východní Asie neměly být lhostejné. Jejich úspěchy se netýkají jen průměru, ale především mnohem vyššího podílu žáků podávajících špičkové výkony.[110] Znamená to i odpovídající vyšší potenciál mimořádně schopných vědců a inženýrů.

Výzkumy kognitivní vědy ukazují, že již kauzální myšlení je podmíněno kulturně. Avšak kauzalita je „jednou ze základních kategorií vnímání světa. Dává mu smysl a formuje naše přesvědčení, úmysly a emoce." Předpoklad,

že „lidé všech kultur si kladou tytéž otázky a očekávají na ně tytéž odpovědi",[111] je neudržitelný. Rozdíly v lidském myšlení tkvějí již v rozdílech lidských jazyků. Jde také o to, že „v nezápadních kulturách hraje mnohem menší roli předpoklad mentálního způsobování, totiž toho, že příčiny lidského jednání je třeba hledat v lidských hlavách".[112]

Jak již bylo zmíněno, vycházím pro zjednodušení v této podkapitole z předpokladu, že rozdíly, které lze v mentalitě, temperamentu a jednání různých sociálních skupin pozorovat, mají kulturní příčiny. Existujícím rozdílům to nicméně neubírá na váze. Navíc se praktický rozdíl mezi kulturou a dědivostí stává tím bezvýznamnějším, čím stabilnější jsou kulturní specifika a čím zřetelněji jsou předávána z generace na generaci. Hovoří se proto o kulturní dědičnosti. Také nová behaviorální ekonomie (srov. třetí kapitolu) ukazuje, že v sociálních skupinách se mohou vyvinout rozdíly ve způsobech jednání bez reálných příčin.

Tyto rozdíly přitom stále znovu podmiňují rozdíly ve schopnostech, dovednostech a v ekonomickém úspěchu. Putování z místa na místo a migrační vlny, které tyto rozdíly vyvolávají, je sice mohou zpětně vyrovnávat, avšak mohou je naopak i zvětšovat, jestliže úspěšní a zdatní jednu oblast opustí a soustředí se do oblasti jiné.

Skupinově podmíněné rozdíly se promítají – nikoli vždy, avšak přece jen dosti často – také do rozdílů v ekonomickém úspěchu a mívají vliv na společenskou stabilitu. Ptáme-li se pak, kdo je za takto podmíněnou nerovnost zodpovědný či kdo na ní nese vinu, nebývá tato otázka příliš smysluplná. Pokud ji však přesto položíme, pak zodpovědnost za slabší úspěch některé sociální skupiny můžeme v prvé řadě sotva přiřknout něčemu jinému než jejímu kulturnímu svérázu.

Následující výčet prezentuje široké a v plném rozsahu klouzavé spektrum kulturně podmíněných rozdílů mezi sociálními skupinami:

- Já sám jsem vyrostl v západním Vestfálsku a čtyřiadvacet let poté jsem žil v Porýní. Nikdy by mě však nenapadlo pokládat se za Porýňana. Podobné sdružování mi bylo vždy cizí. Nicméně jsem měl dostatek příležitosti rozpoznat, že už v samém Porýní je velký rozdíl mezi mentalitou Kolíňana a mentalitou Düsseldorfana. O rozdílech v mentalitě Porýňanů a Vestfálců by se dala napsat kniha. V ní by se psalo také o tom, že Vestfálec si obyčejně postaví hezčí dům, lépe o něj pečuje a větší pozornost věnuje své zahradě. Podobné rozdíly pozorujeme i mezi Švábы a Bádeňany. Šváb právem platí za důkladnějšího, pedantičtějšího, ale také za všeználkovějšího.
- Součástí prohlídek pro uschopnění branců Bundeswehru byly také inteligenční testy. Tyto testy ukázaly nikoli nevýraznou závislost míry inteligence na regionálním původu. Nejvyšší inteligence byla naměřena brancům z jižních oblastí Německa a nejnižší z oblasti Uckermark. Obecným trendem bylo snižování IQ z jihu na sever a ze západu na východ. Protože naměřená inteligence kolísá podle vzdělanosti a kvalifikace, dá se předpokládat, že tyto inteligenční výkyvy jsou kumulovaným efektem vnitřních přesunů obyvatelstva. Stejně zřejmé je i to, že tyto přesuny přispívají ke zvyšování ekonomické nerovnosti.
- Švýcarsko samo sebe ve své ústavě z roku 1848 označuje jako „národ vůle", neboť jeho obyvatelstvo je složeno ze čtyř národností. Důraz je kladen na týž postoj ke všem Švýcarům a ke všem regionálním jazykům. Přesto se napříč Švýcarskem táhne takzvaný „bramborákový příkop". V alemanském německém Švýcarsku, právě tam, kde se „Rösti" jí, je mnohem větší koncentrace průmyslu, bank a těch nejkvalitnějších služeb, než jaká by odpovídala podílu obyvatelstva této oblasti na celkovém počtu obyvatel Švýcarska. Tomu také odpovídá vnitrostátní rozloženost daňového zatížení a poskytovaných subvencí: Německý sever podporuje italský jih a francouzský západ. Tyto rozdíly nelze vysvětlit ani klimatem, ani dopravní infrastrukturou, ani přírodním bohatstvím země. Jsou zřejmě podmíněny kulturou a vězí hluboko v dějinách. Zároveň jsou i nadmíru stabilní.

  Tento rozdíl mezi severem a jihem je obecný fenomén:
  - V Belgii se vlámská a valonská část země od sebe čím dál víc vzdalují. Ta druhá je bezplatným podnájemníkem té první.
  - Ve Francii je jih, opatřený jen několika umělými průmyslovými ostrůvky, financován industrializovaným severem.
  - Ve Španělsku je průmyslový potenciál koncentrován v Katalánsku a Baskicku. Jih je podnájemníkem severu a byl by na svého nájemce odkázán ještě více, kdyby nebylo turistiky.
  - V Itálii se od jejího sjednocení před sto padesáti lety rozdíl mezi severem a jihem nezmenšil, nýbrž prohloubil. Stát na jihu země je slabý a koruptní a hospodářskému životu zde dominuje organizovaná

kriminalita. Talent a činorodost kontinuálně putují z jihu na sever, a disparita se tak dále prohlubuje.
    - Jižní části Evropy jsou na tom ovšem v každém ohledu nesrovnatelně lépe než jejich sousedé na severu Afriky, ať srovnáme Andalusii s Marokem, nebo Sicílii s Tuniskem či Libyí.
    - Těmto severoafrickým zemím se opět daří – přes rebelie Arabů – mnohem lépe než zemím na jih od Sahary.
- Na jih od Středozemního moře se začíná prostírat oblast islámské kultury, která – sahajíc od arabských zemí přes Turecko, Persii, Pákistán až k Indonésii – objímá zcela rozdílné národy a kultury, jež se však sobě podobají zaostalostí, netolerancí a útiskem žen (srov. následující kapitolu).
- Ke zcela podstatným kulturním rozdílům mezi etniky a náboženstvími patří rozdíly ve vzdělanosti, měřené testy PISA, TIMMS, PIRLS nebo americkými testy SAT. Jde o důležitý fakt, neboť úroveň vzdělanosti velmi vysoce koreluje s výší příjmů, úrovní vědy a inovativnosti, sociálním úspěchem a délkou života.
- V USA existuje v úrovni vzdělanosti od počátku odpovídajících měření před devadesáti lety stabilní etnické pořadí: Žebříček vedou Američané, jejichž původ má kořeny na Dálném východě včetně Indie; na druhém místě jsou běloši; je následují Američané pocházející z Mexika a ze Střední a Jižní Ameriky. A pak následují černoši. Odpovídající je i pořadí ve vědě, ekonomice, v příjmech a v délce života.
- Naměřená úroveň vzdělanosti dětí přistěhovalců všude na světě odpovídá úrovni vzdělanosti naměřené v zemích jejich původu. Předpoklad, že špatné výsledky vzdělávání u některých přistěhovaleckých skupin jsou důsledkem jejich přistěhovalecké situace, empirické výzkumy nepotvrzují. Je tomu spíše naopak. Specifika původní kultury jsou zřejmě po dlouhé generace stabilní.
- V celosvětovém měřítku vedou z hlediska naměřené úrovně vzdělanosti země Dálného východu; z ostatního světa jim může konkurovat jen Kanada a Finsko. Naproti tomu islámské země, pokud se takového srovnávání účastní, obsazují v tomto vzdělanostním žebříčku jeho nejnižší stupeň.[113]

Je možné, že všechny kultury jsou sobě rovny, a každé hodnocení těchto okolností je naší subjektivní volbou. Avšak kulturní rozdíly jsou zdaleka nejdůležitější příčinou nerovnosti existující na našem světě, a sice toho

druhu nerovnosti, na němž je s to něco změnit jen dotčená skupina sama. Veškeré poukazy na negativní jevy, které mají přesunout zodpovědnost za takto podmíněnou nerovnost na sociální okolnosti či chování vnějšího světa, mohou snad přinést příslušníkům dotčené skupiny jistou úlevu. Nevedou však k žádnému cíli a nic podstatného neobjasňují.

Kulturní zázemí je důležité, má-li být dosaženo ekonomických úspěchů. Mnohé nám snad napoví, když nahlédneme do evropské patentové statistiky. V roce 2011 byl u Evropského patentového úřadu na milion obyvatel přihlášen následující počet patentů:[114]

Švýcarsko	371
Německo	272
Švédsko	260
Finsko	243
Nizozemsko	194
Rakousko	194
Francie	132
Velká Británie	80
Itálie	64
Španělsko	35
Portugalsko	7
Řecko	7
Turecko	6

Z těchto údajů je patrná extrémní nerovnost. Nerovnost, za niž může každý činit zodpovědným jenom sám sebe. Neboť vše je nepochybně jen otázkou kultury. Tato patentová statistika nám však načrtává i onen „bramborákový příkop", oddělující země severu od zemí jihu. Dá se očekávat, že tyto kulturní rozdíly přečkají jakoukoli evropskou měnu.[115]

8. Islám je kulturou míru. Pro Německo a celou Evropu je obohacením

Postulát

Ještě před čtvrtstoletím západní svět rozděloval konflikt mezi Západem a Východem. Zhroucení východního bloku před pětadvaceti lety roztrhlo železnou oponu a odstranilo největší důvod strachu o mír. Zdá se však, jako bychom bez hysterie a obav nedokázali žít. Sotva se východní blok rozplyne a Francis Fukuyama vyhlásí „konec dějin" (což bylo ovšem poněkud přehnané), hned je tu Samuel Huntington a varuje před „válkou kultur". Má přitom na mysli zejména „posílený islám", jehož protizápadní postoje se vyhrocují.[116]

Jistě, v Íránu bychom si byli po šáhově pádu v roce 1979 bývali přáli jiný režim než režim ajatolláhů. Ani v Afghánistánu to po odchodu Sovětů nevypadalo dobře a islámský Pákistán určitě není neposkvrněnou demokracií. Avšak z druhé strany viděno, irácký diktátor Husajn rozhodně nebyl fundamentalista, a když v Turecku starou gardu kemalistů vystřídala Islámská strana dobročinnosti, situace v zemi se mnohem zlepšila. Jinak je ovšem pravda, že v arabském prostoru to vře a nikdo neví, co z toho může vzejít. Avšak co to má společného speciálně s islámem?

Za napjatý vztah k islámským zemím si Západ může sám. Již šedesát let selhává v pokusech o stabilní mírové řešení v Palestině a dopouští, aby společná antipatie vůči Izraeli vznítila celý islámský svět. Teroristický útok na Světové obchodní centrum byla samozřejmě zlá věc, avšak široká podpora, které se mu od islámského světa dostalo, ukazuje, že tu něco není v pořádku.

S islámem jako náboženstvím tyto věci nemají vůbec nic společného. Islám je nejmladší ze tří velkých monoteistických náboženství a není daleko doba, kdy toto náboženství bude mít nejvíce přívrženců. Na tom není nic špatného. Křesťanství má svou velkou dobu již za sebou a z většiny křesťanů na Západě se stali duchovní pohané. Nestačí totiž jen uctívat konzum, a to je také důvodem, že to, co lidem nabízí islám, se pro mnohé stává čím dál atraktivnějším. Jestliže trváme na náboženské svobodě, pak musí platit i pro všechny muslimy.

Atraktivním se islám stává bezpochyby i díky své jisté zaostalosti, kterou nikdo nepopírá. Muž je tu stále pánem domácnosti a s emancipací žen, pokud

k ní vůbec dochází, se to nepřehání. Proto je také v islámských zemích více dětí. I naši islámští spoluobčané mají výrazně více dětí než Němci nebo nemuslimští migranti. Šátek kolem hlavy, o který se můžeme přít, je také ochranou ženiny role; větší zdrženlivost při navazování kontaktů s muži jistě nemá jen nevýhody.

V Německu již před sebou vidíme dobu, kdy se do rodiny především našich muslimských spoluobčanů navrátí její tradiční hodnoty. A je rozhodně lépe, jestliže si na našich školních hřištích hrají muslimští chlapci a dívky, než aby zela prázdnotou. Měli bychom za to být vděčni, neboť to budou právě tito lidé, kdo o nás za čtyřicet let bude pečovat v nemocnicích a domovech důchodců.

Dobře víme, že mezi našimi muslimskými spoluobčany je v průměru mnohem větší nezaměstnanost a také ve školství jim mnohé dlužíme. Avšak až se za pár let náš pracovní trh zcela vyprázdní, mnohé se dá samo od sebe do pořádku.

Radikální salafisté nám sice dělají trochu starostí, avšak k nim se často dávají sami Němci. I z toho je dobře vidět, jak silně kontrastuje atraktivita spirituálního islámu s naší duchovní prázdnotou.

Co to vše z dlouhodobého hlediska znamená? To se teprve uvidí. Ale to já už tu nebudu. Pro mě je důležité, abych na příštích třicet let měl před sebou stabilní perspektivu a aby se o mě jednou, až přijde má hodina, postaraly milé turecké a arabské sestry. Ale ono to tak jistě dopadne.

Německá kultura? Z Fausta *umím nazpaměť rovnejch pět řádků a moje děti ani jeden. Ve škole se to už nebere. Beztak se tu neztrácí nic, co už se dávno neztratilo. Ale tenhle tureckej historickej film, co jsem nedávno viděl, to byl opravdu napínák. Člověku to až vzalo dech, jak nemožně dekadentní ty řecký císaři byli. Vždyť oni si nic lepšího ani nezasloužili. Tak to holt na světě chodí. Vždycky přijde nějaká novota.*

Skutečnost

Moje argumentace na téma „rovnocennosti kultur", jak jsem ji prezentoval v předcházející kapitole, se týkala nepopiratelného vlivu kulturních rozdílů na rozdílnou ekonomickou výkonnost, aniž jsem se věnoval otázce kauzálních souvislostí. Vyšlo zřetelně najevo, že kulturní tradice východní Asie produkují pilnost v učení a motivují a vybavují schopnostmi ty, které tyto

tradice formovaly, k mimořádným úspěchům. Ukazují to Vietnamci v USA nebo v Německu, Indové v USA nebo v Anglii, Číňané a Japonci v USA nebo v Kanadě.

Na druhé straně je zřejmé, že kulturní a náboženské pozadí islámu úspěchům ve vzdělávání, v ekonomice a v sociálním rozvoji islámských zemí neprospívá. Viníky své zaostalosti přitom tyto země vždy hledaly a hledají vně islámu: středověké nájezdy Mongolů, evropský kolonialismus, židovský stát Izrael, zkaženost západního myšlení – argument střídal argument a účelem bylo vždy jen odvrátit pozornost od faktu, že mnoho z problémů, které jsou pro země islámského kulturního prostoru typické a separují je od zbytku světa, tkví v islámu samém a že se zrodily s jeho vznikem a šířením.[117]

Napětí mezi směřováním k sekulární demokracii, k němuž se odhodlalo Turecko reformami Atatürkovými před devadesáti lety, a fundamentalistickým návratem k domnělým kořenům, charakteristickým pro režim ajatolláhů v Íránu, dosud zdaleka nepovolilo. Výrazem tohoto napětí jsou nejrůznější formy násilí a terorismu.[118] Stejně málo jako v křesťanství existuje v islámu cosi jako „jeho podstata", nýbrž mnohem více jde o rozmanité odnože a sekty, které zčásti bojují jedna proti druhé, zčásti po staletí pokojně koexistují vedle sebe. Islamistická radikalizace však v současnosti iniciuje trend prosazovat jednotný islám, který znamená hrozbu, že úzký prostor náboženské svobody v islámských zemích bude ještě více omezen.[119] Naproti tomu islámská teologie se dodnes poctivě nevyrovnala s moderními náboženskými a duchovními vědami.[120] Německý politolog Hamed Abdel-Samad, narozený v Egyptě, se domnívá, že islám jako politická a společenská idea i jako životní kultura musí zaniknout, aby v islámských zemích mohla nastoupit modernizace.[121] Jeho život je teď ohrožován fundamentalistickými islamisty a v Egyptě bylo slyšet hlasy salafistů, blízkých muslimským bratřím, vyzývajících k jeho zavraždění.[122]

Nápadný je negativní kulturní vliv islámu, srovnáme-li odlišný vývoj následnických států britské indické kolonie: Dnešní Indie, v níž dominuje hinduismus, se od doby nezávislosti na Anglii vyvíjí mnohem lépe než oba následnické státy islámské, Pákistán a Bangladéš. Etnické příčiny je možno vyloučit, neboť oblasti u hranic s Indií obývají tytéž národy: Indoárijci hovořící jazykem Urdu v Pandžábu, který byl rozdělen mezi Indii a Pákistán, a bengálsky hovořící Indoárijci v Bengálsku, které bylo rozděleno mezi Indii a Bangladéš.

Od čtyřicátých let 20. století žije ve Velké Británii mnoho přistěhovalců z někdejší indické kolonie a jejich potomků. Úspěch hinduistů jak v britském školství, tak na britském pracovním trhu je nadprůměrný a nadprůměrné jsou i jejich platy. Naopak někdejší indičtí muslimové, ať z nynějšího Pákistánu, či Bangladéše, jsou ve vzdělávacích i ekonomických výsledcích pod britským průměrem. Podprůměrná je i jejich integrace.

Je příznačné, že tomuto jevu věnovali pozornost právě dva britští spisovatelé indického původu a napsali o něm dvě velmi názorné, hluboce fundované knihy:

V. S. Naipaul, nositel Nobelovy ceny za literaturu z roku 2001, který jako syn indických přistěhovalců vyrůstal v britské kolonii Trinidadu, publikoval v roce 1981 zprávu o své šestiměsíční cestě,[123] která ho v letech 1979 až 1980 vedla islámským světem od Íránu přes Pákistán do Malajsie a Indonésie. Ve své knize líčí:

- sílící fundamentalismus,
- rezistenci vůči osvícenému myšlení, lhostejnost ke vzdělání, pokud nejde o korán,
- duchovní nesamostatnost, k níž islám vede své věřící,
- a jako logický důsledek těchto jevů podřazenost muslimů ve vzdělání, vědě a ekonomice – jednoduše ve všem, oč nám v moderním světě jde.[124]

O osmadvacet let později publikoval Aatish Taseer, mladý novinář magazínu *Time*, opět zprávu o jedné islámské cestě.[125] Taseer vyrostl v Indii jako syn pákistánského otce a indické matky. Jeho putování ho vedlo z Istanbulu přes Sýrii, Saúdskou Arábii a Jemen do Pákistánu. V magazínu *Time* uveřejnil před svou islámskou cestou reportáž o takzvaných sheffieldských vrazích. Tito mladí muži, kteří se narodili a vyrostli v Anglii, byli potomky pákistánských přistěhovalců. Radikalizace fundamentalistickým islámem je v červnu 2005 dovedla k spáchání sebevražedného atentátu v londýnském metru, kde přišlo o život 58 lidí a 700 jich bylo zraněno.

Taseer ve svém článku osvětloval islamistické pozadí atentátníků a uvedl je v souvislost s jejich činem. Vysloužil si tím ostrou kritiku od svého muslimského otce, který ho obviňoval z urážky islámu a dal Taseerovi důvod k tomu, aby se vydal na cestu napříč islámským světem. Jeho vyprávění je

skličující. Za osmadvacet let, které uplynuly od cesty Naipaulovy, se Pákistán proměnil z právního státu britského ražení ve fundamentalistický stát boží, v němž kdokoli jiné víry již nedokázal žít.

V tradičně mnohonáboženské a liberální Indonésii je již několik desetiletí na postupu fundamentalistický islám, k jehož projevům mimo jiné patří i zahalování šátkem, které se lavinovitě šíří. „Bezmocně a zkoprněle přihlíží mainstream zbožných nadšenců všem důsledkům ideologizovaného náboženství – islamistickému terorismu, diskriminací žen uplatňováním práva šaría v některých oblastech Indonésie a enormnímu tlaku na konformně zbožné chování."[126] Násilí páchané na křesťanech a jejich pronásledování v Indonésii dramaticky roste.

Pákistánský atomový fyzik Perver Hoodbhoy vzpomíná, jak začátkem sedmdesátých let v kampusu jeho univerzity v Islámábádu nosila burku jen jediná studentka. Dnes chodí kompletně zahaleno sedmdesát procent žen. Islámská identita je těsně spjata s pocitem, že muslim je dějinnou obětí: „V hloubi své duše muslimové cítí, že ztroskotali. [...] Na světě existuje 1,5 miliardy muslimů – avšak v žádné oblasti se nemohou prokázat nějakou vymožeností. [...] Vše, co dokážou s velkou oddaností dělat, je modlit a postit se. Avšak žádné úsilí zlepšit v rámci svých islámských společností své životní podmínky neexistuje. [...] Mentalita inšalláhu, činící za vše odpovědným Boha, je protikladem vědeckého myšlení."[127]

Frustrace islámu, jež je charakterizovaná Naipaulem, Taseerem nebo Hoodbhoyem, vede patrně i k oné pro islám typické kultuře urážlivosti, která i zcela bezvýznamné události povyšuje na důvod k aktům násilí. Spisovatel Salman Rushdie, který je již několik desetiletí vystaven hrozbě smrti uvalené na něj perskými ajatolláhy, k tomu píše:

> „Nikdy se nesmíme před ničím sklonit. Tuto lekci dostáváme již na školním hřišti [...] Neustále se nám radí respektovat nějaká cítění a mít nějaké ohledy, [...] jde o slova strachu. Jen v málo zemích světa se nám dostává privilegia říkat to, co chceme, [...] nepřipusťme, abychom se chovali tak, jako bychom to nepotřebovali."[128]

Sabatina Jamesová, narozená v Pákistánu, se v Rakousku vymanila z vlivu své rodiny, když odmítla vdát se za bratrance, kterého jí ve vlasti vyhledali, a přestoupila na křesťanskou víru. Od té doby jí vlastní otec a vlastní

sourozenci, kteří všichni žijí jako rakouští státní občané v Rakousku, vyhrožují smrtí. Právě ona mne upozornila na téma rostoucího pronásledování křesťanů v arabském světě, které se dnes již prostírá od Sýrie k Indonésii.[129]

Specialistka na výzkum islámu Rita Breuterová kritizuje jeho „dominanci na úkor křesťanů. Tento vývoj je v posledních letech dramatický. [...] Represe jsou stále perfidnější a stále brutálnější." Poukazuje na to, že zatímco salafisté v Německu mohou šířit korán, v Íránu je zakázáno i jen vlastnit perskou bibli. Kriticky dále namítá, že „obě velké církve mají dnes stejně jako v minulosti principiální tendenci podsouvat názor, že islám má stejné hodnoty a tytéž nosné ideje jako křesťanství. Je to dobře míněno, jenže islám se nebere vážně."[130] Wolfgang Günter Lerch k tomu píše: „Dodnes Západ nevzal dostatečně na vědomí, do jaké míry islám není jen náboženstvím, nýbrž také životním řádem a kulturou."[131] Saúdský autor Hamsa Kashgari putoval do vězení a dodnes v něm pobývá jen proto, že v únoru 2012 rozeslal po internetu tři kritické texty o Mohamedovi.[132] Když se guvernér pákistánské provincie Pandžáb, Salman Taseer, postavil za křesťanku odsouzenou k smrti kvůli údajné blasfemii, aby ji ochránil, jeho vlastní tělesný strážce ho zastřelil. Vrah byl oslavován jako národní hrdina a v soudní síni mu byla provolávána sláva a byl zasypáván růžovými květy.[133]

Ani arabské vzpoury se nepostaraly o více liberality, nýbrž roli islamistů naopak posílily. V Egyptě jsou nyní „práva žen zašlapávána do země" a „sexuálním obtěžováním a znásilňováním mají být vypuzeny z politiky". Explicitní zákaz diskriminace, obsažený ve staré ústavě, byl z nové ústavy vyškrtnut.[134] Od července 2013, kdy byli muslimští bratři svrženi egyptským vládním vojskem, není dosud žádný nový stabilní řád na obzoru a budoucnost politického islámu je tu nejistá.

Za vlády ajatolláhů byla ženám v Íránu v oblasti vzdělávání přiznávána jistá rovnoprávnost. Ty využívaly svých šancí a staly se úspěšnějšími než muži. Důsledkem byla nižší porodnost a rostoucí nároky žen na zaměstnanost. V současnosti mají být obory MINT[135] spolu s ekonomickými vědami a jazykovědou opět vyhrazeny pouze mužům.[136]

Principiálně je třeba se s ohledem na všechny islámské země tázat:

> „Do jaké míry tolerantně a pluralisticky dokáže jednat islámská vláda, která se cítí být politicky, kulturně i v soukromém životě zavázána

zjeveným pravdám Alláhovým? A kdo zajistí těm, kteří jsou jiného smýšlení a jiné víry dostatek prostoru pro jejich styl života, jejich představy o ženách a jejich rodinné ideály? [...] Nikde na zemi není ve vězení víc novinářů než v Turecku a Íránu; ani v tolik kritizované Číně."[137]

Ani jediná islámská země nevybudovala dosud demokracii, která by odpovídala západním měřítkům. Ani Turecko ne. V této údajné vzorové zemi islámské demokracie je liberalita na ústupu a společenské vření vyvolané nepokoji z června 2013 dosud nedává tušit, jakým směrem se politický vývoj bude ubírat.[138] Prezident Erdogan prohlašuje, že „na rovnost mužů a žen nevěří", a na statistiku, podle níž vraždy cti v Turecku za sedm let vzrostly na čtrnáctinásobek, namítá, že jen více těchto činů je hlášeno, zatímco ve skutečnosti násilí ubývá.[139] Do tohoto obrazu dobře zapadá aktuální průzkum veřejného mínění, jehož se v Turecku zúčastnilo 3500 mužů: 28 procent z nich pokládá násilí páchané na ženách za nezbytné, 34 procent za příležitostně nutné; 62 procent tureckých mužů tedy násilí páchané na ženách obhajuje.[140]

Turecká vláda, podporována společenským klimatem, těm nemnoha křesťanům, kteří ještě v Turecku žijí, hází klacky pod nohy, kdekoli je to možné. Omezuje vzdělávání jejich teologů, zakazuje misionářství, bez skrupulí se pokouší vyvlastňovat kláštery[141] a zakazuje výuku aramejštiny,[142] jíž za Kristova narození hovořil palestinský lid a která dodnes přežívá jako jazyk asyrských křesťanů na Blízkém východě.

Nicméně Turecko patří spolu s Indonésií a Marokem k oněm nemnoha islámským zemím, které nemají ropu, a přesto hospodářsky fungují. Od hospodářských reforem devadesátých let se dokonce vyznačují trvalým a silným ekonomickým růstem. Avšak demokracií v západním smyslu Turecko není. Kritici jeho režimu jsou pronásledováni justicí ohýbající právo podle svých potřeb a musejí prchat do zahraničí.[143] Nositel Nobelovy ceny V. S. Naipaul měl v roce 2010 hovořit v Istanbulu na Kongresu evropských spisovatelů, avšak islamisté tomu zabránili, neboť prý svou knihou, o níž jsem hovořil výše, „urazil muslimský svět".[144] Turecko si pěstuje muslimskou kulturu urážlivosti obzvláštní měrou i péčí státu a tuto péči spíná s nacionalismem, který nemálo lidí pokládá za domýšlivost:

- Jejím projevem jsou neustálé pokusy ovlivňovat záležitosti migrantů tureckého původu v Německu.

- Projevuje se také stále masivnějším omezováním práce německých archeologů v Turecku. Hermann Parzinger v této souvislosti hovoří o „intelektuálním sebemrzačení". Turecko se nikdy nezajímalo o antickou a křesťanskou kulturu, na jejíchž troskách leží. Nikdy ji nepřijalo za své dědictví, byť turisté ve velkém počtu navštěvující antické památky jsou pro něj důležití. Rádo nebere na vědomí, že německý archeolog Carl Humann před sto padesáti lety zachránil zbytky pergamského oltáře, když právě měly skončit ve vápenkách vesnice Bergama.[145]
- Povýšenecké byly i šikany, jichž se dopouštěla turecká armáda vůči německé jednotce obsluhující rakety Patriot u syrských hranic, a vedly až k potyčkám tureckého generála s německou vojačkou u polních mysliveců. Přímo celebrována byla dotčenost Turků německou kritikou sanitárního stavu ubytovacích kapacit, které byly německým vojákům dány k dispozici. Sigmar Gabriel tyto rozepře přičetl rozdílům v německé a turecké kultuře a na adresu turecké strany omluvně dodal: „Střetávají se tu dvě zcela rozdílné kultury."[146] Toto prohlášení předsedy SPD je obzvláště povzbudivé. Neboť v Německu se právě on rád staví do čela těch, kdo jakékoli zdůvodňování problémů muslimských migrantů poukazem na jejich kulturní odlišnost striktně odmítají.
- Až fraškovitý ráz měla turecko-muslimská uraženost při sporech o stavebnici Lega „Jabbův palác". Jabba je zavalitý obchodník se zbraněmi z třetí části trilogie *Hvězdné války* a palác z lega se prý podobal chrámu Hagia Sophia v Istanbulu, který byl 900 let křesťanským kostelem a posledních 550 let je mešitou. Již samo tvrzení o této podobnosti je komické, srovnáme-li stavebnici s mešitou. Nicméně turecká obec v Rakousku v tom spatřovala „rozeštvávání lidu". Stažení stavebnice ze sortimentu firmy Lego naplánované na konec roku 2013 turecká obec oslavovala jako „vítězství" a prohlásila: „V této stavebnicové hře je Jabba zlým skřítkem kouřícím orientální vodní dýmku a držícím princeznu jako břišní tanečnici zajatou v okovech." „Al-Jabbar" je navíc v arabštině jedním z 99 názvů, jimiž je v koránu nazýván Alláh. Tato hračka byla prý tudíž „projevem kulturního rasismu".[147]

Poslední z těchto příkladů názorně ukazuje, jaké zásadní potíže má islámská kultura se sekulární názorovou svobodou. Do důsledku vzato, bylo by nyní třeba zakázat třetí díl *Hvězdných válek*. Vysoké napětí ve vztahu islámské

kultury k názorové svobodě se tedy projevuje v mnoha aspektech všedního života, a nikoli jen v případě Westergaardových karikatur Mohameda nebo „satanských veršů" Salmana Rushdieho.

Pákistánský spisovatel Mohsin Hamid k tomu kriticky poznamenává: „Všichni chtějí uchovat domnělou čistotu a z této touhy pochází extremismus. Máme-li nepřítele, pak náš postoj k němu je extrémní. Je to postoj nelidský a proti naší přirozenosti."[148] Tato slova pronesl v souvislosti s atentátem čečenských bratrů Carnajevových v Bostonu.

Integrační problémy části muslimských migrantů začínají u názorové svobody, avšak zdaleka u ní nekončí. Tyto problémy – ať jde o vzdělávání, pracovní trh, jazyk, kriminalitu,[149] násilí, roli žen, nucené sňatky atd. – se u muslimů projevují podobným způsobem ve všech evropských zemích, kde jich žije větší množství. Tomuto jevu jsem se podrobněji věnoval jinde.[150] Dotknu se zde jen tří problémových okruhů:

- **Zločiny cti**, které muslimské ženy nezřídka stávají život, se v Německu s oblibou tabuizují. Ahmad Mansour k tomu píše:
  „Pokud se k tomuto faktu zřetelně vyjádříte, například jako v Německu žijící Arab, a poukážete na kontext těchto činů, narazíte okamžitě na masivní odpor. [...] Hrozivé množství lidí se brání osvícení. V hrubých rysech viděno jde o levicové popírače reality, pravicové rasisty, lhostejnou většinu a muslimské svazy."

Posledně jmenovaní se zdráhají jak příčiny pojmenovat, tak s nimi bojovat a zasazovat se o to, aby ženy měly tatáž práva jako muži. „Neboť v této oblasti jsou ve hře všemocná tabu. [...] Přitom ‚vraždy cti' a nucené sňatky jsou jen špičkou ledovce, pokud vůbec alespoň ta vyčnívá na povrch. [...] Je nejvyšší čas, aby se naše společnost vyslovila konkrétně, jasně a zbavena všech tabu k panujícím představám o odlišné roli obou pohlaví, k obrazu mužství a k právům žen v muslimské společnosti. Nestane-li se tak, staneme se my sami komplici pachatelů."[151]

- V celé Evropě je mezi muslimy mimořádně rozšířený **antisemitismus**:
  - Ve švédském Malmö přistěhovalí Arabové (70 tisíc z 600 tisíc obyvatel) svým násilným antisemitismem zapudili většinu z Židů zde usazených. Virulentní antisemitismus Arabů, stále znovu sahající k násilí, je přítomen v celém Švédsku. Švédská politika a švédská média jsou k tomuto druhu antisemitismu do velké míry netečné, patrně proto, že se jim nedostává vhodného ideologického filtru.[152]
  - Ve Francii spáchal v březnu 2012 Mohamed Merah, potomek alžírských přistěhovalců, teroristický útok v židovské škole, při němž zemřely tři děti. Tento čin obrátil pozornost na velmi rozšířený antisemitismus mezi francouzskými muslimy.[153] Ve Francii citelně narůstá násilí motivované antisemitismem a ve známých případech téměř vždy vychází od pachatelů s muslimským pozadím. Při průzkumu veřejného mínění, jehož se účastnili muslimové ve věku od 21 do 25 let, 39 procent z nich prohlásilo, že „Židé mají ve Francii příliš moci".[154]
  - V Berlíně v srpnu 2012 vzrušila veřejnost událost, při níž čtyři mladíci arabského původu přepadli rabína.[155] A 15,7 procenta muslimů, kteří vyrostli v Německu, souhlasí s názorem, že „lidé židovské víry jsou povýšení a chamtiví". Z Němců bez migračního pozadí s tímto názorem souhlasilo jen 5,4 procenta dotázaných.[156]

Je možné, že rostoucí antisemitismus mezi evropskými muslimy je také odrazem přetrvávajících konfliktů kolem Izraele a Palestiny. Tento antisemitismus je však zároveň hluboce spjatý se šířením islamismu a fundamentalismu v islámských zemích. Francouzský specialista na výzkum islámu Olivier Roy k tomu říká: „Dnešní teroristé jsou produktem globalizace. Odloučili se od rodičů a od vlasti a po kouskách si skládají obraz svého radikálního islámu, jako si jiní v mládí hráli s auty." Poukazuje na to, že v západních aglomeračních centrech dochází k perverzi islámu, podporované a urychlované internetem.[157]

- **Rostoucí radikalizace** mnoha evropských muslimů se nepochybně stává tématem, jehož aktuálnost ve veřejnosti stoupá a do obecného povědomí silněji proniká poznatek, že přechody mezi různými formami islámu jsou plynulé. Nebezpečí islamistického salafismu se čím dál více mění v realitu a zdá se, že mezi muslimskou mládeží se stává jednou ze složek jejich mládežnické kultury.[158] Prevence tohoto nebezpečí je již brána vážněji, avšak nesmí nahrazovat jeho potlačování.[159] Vazby na národní a mezinárodní terorismus a džihádismus jsou nyní sledovány pozorněji a více se o nich diskutuje. Bez společenské odezvy totiž nezůstává fakt,

že v syrské občanské válce bojovalo na straně povstalců odhadem pět set džihádistů pocházejících z Evropy.[160]

Otevřenou zůstává otázka, zda nenásilný, pluralistický, demokratický islám vůbec může existovat, aniž by toto náboženství, stavící na jednotě víry a společnosti, bylo zbaveno své duše. Proto se nad námi vznášejí oprávněné pochybnosti, co se stane se západní společností, až v ní muslimové získají většinu nebo se jí jen přiblíží.[161] Avšak my ve své blahosklonné mírnosti to ani raději nechceme do detailů vědět. Michael Kleeberg si klade otázku, proč je německý stát ochotný péct muslimům „extrabuřty", a odpovídá:

> „Obávám se, že ze strachu, aby onu menšinu muslimského obyvatelstva, která není ochotna dodržovat platné zákony, neprovokoval. A obávám se, že má tento strach proto, že si není jist tím, jak by na tuto provokaci reagovala většina tohoto obyvatelstva. [...] Kdo po nás může chtít, abychom měnili poměry, když je o tolik pohodlnější je popřít."[162]

Sledujíc tuto linii, Rada expertů německých nadací pro integraci a migraci si v březnu 2013 stěžuje na to, že mediální zpravodajství o muslimech a islámu jsou příliš negativní. Kritizuje „hromadění negativních zpráv a nedostatek zpráv o všednodenních integračních úspěších přistěhovalecké společnosti".[163] Tyto řádky nám tedy praví, že ten, kdo je kritický, má předsudky.[164] Žádoucí je naopak dívat se stranou. Kdo tak nečiní, ten je tím pravým rušitelem pořádků. Z téhož důvodu bylo již spolkové ministryni mládeže Kristině Schröderové předhazováno, že „přilévá oleje do ohně rostoucí nesnášenlivosti vůči muslimům". Čím se prohřešila? Seznámila veřejnost se dvěma vědeckými studiemi vypracovanými z pověření jejího ministerstva a pojednávajícími o násilnických sklonech mladých muslimů a o jejich příčinách.[165]

V březnu 2012 byla publikována studie spolkového ministerstva vnitra na téma „Čím žijí mladí muslimové v Německu". Podle této studie z roku 2010 je mezi mladými muslimy 25 procent radikálů nebo islamistů. Tato studie vyvolala diskusi, v níž tehdejší pověřenkyně spolkové vlády pro integraci Maria Böhmeová, tehdejší spolková ministryně spravedlnosti Sabine Leutheusserová-Schnarrenbergerová a pověřenkyně pro integraci frakce SPD Aydan Özoguzová řekly různými slovy zhruba totéž, a sice toto: Je chyba takovouto studii vůbec realizovat a poté ji ještě publikovat.[166]

V několika čtvrtích Londýna se pohybují gangy muslimů jako „patroly práva šaría" se záměrem prohlásit své obytné čtvrti za „očištěné" ode všech „káfirů" – nevěřících.[167] V Belgii se vůdce organizace Šaría4Belgium Imran již těší, až nadejde den, kdy muslimové budou mít v Belgii většinu. Má tomu tak být někdy v roce 2030: „Půjde to bez problémů, protože tady v Antverpách tvoří už čtyřicet procent všech školáků muslimové."[168]

Do tohoto obrazu zapadají výsledky průzkumu z roku 2012 provedeného mezi tureckými migranty v Německu:[169]

- 46 procent dotázaných by si přálo, aby v Německu jednou žilo více muslimů než křesťanů (v roce 2010 to bylo 33 procent),
- 62 procent vypovědělo, že nejraději jsou jen ve společnosti Turků,[170]
- 25 procent pokládá ateisty za méněcenné,
- 18 procent pokládá Židy za méněcenné,
- mezi mládeží je 62 procent nábožensky založených nebo přísně religiózních, mezi dospělými je to 60 procent.

V úhrnu jsou mladí lidé radikálnější a nábožnější než lidé starší, avšak tendence ke společenské separaci sílí v celé skupině.

Nejaktuálnější monitoring religiozity Bertelsmannovy nadace, zveřejněný v dubnu 2013 obsahuje mimo jiné následující poznatky:

- 9 procent v Německu žijících muslimů označuje své vlastní náboženství za hrozbu, 18 procent nepovažuje za možné sloučit své náboženství s německou společností.
- 80 procent v Německu žijících muslimů sice pokládá demokracii za dobrou formu vlády, avšak mnozí z nich mají patrně o demokracii jinou představu, neboť každý třetí muslim se domnívá, že vedoucí představitelé náboženství by měli mít vliv na rozhodování vlády, a každý pátý muslim věří, že pro veřejný úřad se hodí jenom ti politikové, kteří věří v Boha.
- 50 procent Němců pokládá islám za hrozbu a věří, že do západního světa se islám nehodí. V mezinárodním srovnání tu Němci obsazují průměr, neboť téhož názoru je 65 procent Španělů, 60 procent Izraelců, 55 procent Francouzů, 48 procent Švédů, 46 procent Britů a 44 procent Američanů.[171]

V reakci na tuto studii předseda Evangelické církve v Německu biskup Schneider požaduje „agitování za diferenciaci a přirozené povzbuzování německých muslimů, kteří z velké většiny chtějí mezi námi žít v míru".[172] Thomas Mann v roce 1939 v Americe řekl k „problému svobody", že snadno padne za „oběť luxusu humanity, totiž snášenlivosti, která obejme cokoli".[173] Požadavek biskupa Schneidera je z morálního a analytického hlediska zcela správný. Jenže na existující problémy nijak nereaguje. Současný stav je výsledkem kontinuálního vývoje posledních čtyřiceti let, provázeného týmiž blahosklonnými prohlášeními, a jejich rozhojňováním se tento stav zcela jistě nezmění.

Ceynep Celiková, sociální pracovnice ve čtvrti Berlín-Neukölln, u svých mladých muslimských svěřenců pozoruje vzrůstající radikalizaci, ať jde o protižidovské resentimenty, nenávist, nebo násilí. Za svého mládí si sama vymohla, že nebude nosit šátek, dnes je však, jak říká, trend obrácený: „Máme mnoho příliš mladých matek. Ve dvaceti mají již pět dětí a všechny nosí šátek."[174] K rozšířeným zbožným přáním týkajícím se islámu patří i tvrzení, že v důsledku kulturního přizpůsobení budou mít muslimové v Německu zakrátko stejně nízkou porodnost, jakou mají Němci sami.

9. Chudobu a zaostalost ve světě mají v prvé řadě na svědomí západní průmyslové státy

Postulát

Západní průmyslové státy nesou odpovědnost nejen za sociální a ekologické problémy ve svých vlastních zemích, ale také za většinu příčin bídy takzvaného třetího světa, zvláště v Africe.

Teprve s industrializací, jež vyšla z Evropy, se vyvinul kapitalistický výrobní způsob a rozmarný životní styl vedoucí ke stále větší spotřebě surovin a ke spalování čím dál více fosilních zásob energie. Západ a jeho životní styl, který šíří po světě, má vinu na oteplování Země a nese odpovědnost za to, že generacím, jež přijdou po nás, se vší pravděpodobností zanecháme zplundrovanou a pro život nevhodnou planetu.

Západní koloniální panství ve většině kolonií zničilo jejich tradiční struktury a začalo zasahovat do rovnováhy mezi člověkem a přírodou, která tu v té či oné formě přetrvávala celá tisíciletí. Důsledkem svévolného vytyčování hranic jsou strašlivé občanské války.

Země třetího světa chudé na suroviny jsou Západem buď hanebně opomíjeny, nebo využívány k vykořisťování levné pracovní síly, například v textilním průmyslu. Naopak v zemích na suroviny bohatých Západ podporuje jejich zkorumpované vlády, aby se dostal levně k surovinám.

Navíc Západ třetí svět vykořisťuje také intelektuálně, neboť skromnou úrodu jeho elit ještě vysává tím, že atraktivními nabídkami pracovních míst je láká k emigraci. Není pak divu, že mnoho z těchto zemí je stále zaostalých.

Blahobyt západních průmyslových států a také „blahobyt německý funguje jen na účet druhých". Právem se proto Sidney Gennies v deníku Berliner Tagesspiegel *raduje, že uprchlíci držící v Berlíně hladovku:*

> *„turistům kazí dojem ze všech těch kýčovitých obrázků. Tím vším jsou vyvolávány nesváry a nepohoda. Konečně. Neboť vychází najevo: Toto je cena za náš blahobyt. Platí za něj druzí. Svým životem, svou důstojností. Také Berlínu se daří dobře proto, že druhým se vede o tolik hůř. Vše je záměrem politiků, protože ti vědí, že na voliče to zabírá."*[175]

Západ nadále brání tomu, aby se tyto země hospodářsky vzmohly, neboť je – nyní ve spojení s Čínou – zaplavuje levným průmyslovým zbožím. Pokud se tyto země mohou samy stát dodavateli, většinou jen jednoduchého spotřebního zboží, jako jsou textilie, pak síla poptávky a cenotvorby v průmyslových státech diktuje těmto zemím vykořisťovatelsky nízké mzdy a zničující pracovní podmínky.

Když se koncem dubna 2013 v bangladéšské Dháce zřítila textilní továrna a pohřbila pod sebou 400 lidí, z nichž většina byly ženy, zapůsobila sice tato událost jako poplašné znamení, jemuž na krátkou dobu západní média věnovala pozornost, avšak jak právem poznamenal Lennart Laberenz, „fundamenty, na nichž tato industrie spočívá, zůstaly nedotčeny. Vykořisťování, princip chudoby, ničení životního prostředí jsou totiž ony mechanismy, na jejichž základě funguje, jsou jejím základním principem."[176]

Výše citovaná slova charakterizují trvalé nedorozumění, k němuž vede posedlost ctností. O tom, zda nějaký vývoj je požehaným, nerozhodují intence samy, ale jejich reálné účinky. Světové soutěžení o nízké ceny se stalo teprve podmínkou toho, aby v Bangladéši vůbec nějaký textilní průmysl mohl vzniknout. Toto soutěžení je legitimní.[177]

Příběh Bangladéše je exemplární: V roce 1947, ke konci britského koloniálního panství, žilo v oblasti dnešního Bangladéše, zhruba dvakrát tak velkého jako Bavorsko, 35 milionů lidí. Do roku 1975 se jejich počet zdvojnásobil na 70 milionů a v současné době má tato země 153 milionů obyvatel.[178] Tento růst obyvatelstva je vlastním zdrojem hospodářské bídy a rostoucího ničení životního prostředí Bangladéše. Jde o důsledek střetu tradiční společnosti s moderní medicínou a technickým pokrokem moderního zemědělství.

Industrializace Bangladéše poháněná textilním průmyslem je pro tuto zemi znamením naděje, přestože má rysy vykořisťování: Osmdesát procent exportních příjmů pochází z textilií a na textilních továrnách, nabízejících práci především ženám, je závislých dvacet milionů lidí.[179] Zejména díky této práci žen klesla v této tradiční společnosti porodnost ze šesti dětí na 2,4 dětí na ženu.[180] Ekonomicky se tak Bangladéš dostal podstatně dál než Pákistán, Afghánistán nebo většina afrických zemí, v nichž vinou chybějící modernizace zůstává porodnost hrozivě vysoká. Cenou za tento vývoj jsou nízké mzdy: Bangladéš je sice po Číně druhým největším vývozcem textilií, mzda tu však obnáší pouhých 23 centů proti jednomu dolaru v Číně. Kde by ale byl Bangladéš bez svého textilního průmyslu? Teď má reálnou šanci jít podobnou cestou jako ostatní země jihovýchodní Asie.

Až do konce 15. století bylo možno psát dějiny světa v zásadě jako lokální dějiny velkých oblastí, které byly čas od času ovlivněny vnějšími událostmi, například stěhováním národů. Objevením Ameriky a plavbou Vasco da Gamy do Indie na konci 15. století vzal tento vývoj zasvé. Technická a vědecká revoluce vycházející z Evropy změnila celý svět a obstarala Evropě spolu s jejími koloniálními odnožemi na pět set let kulturní, hospodářskou, technickou a vojenskou převahu. Tento vývoj v pozitivním smyslu od základů proměnil celý svět, byť byl provázen jevy většinou nikoli vznešenými.

Dominantní nebyly mocenské prostředky, nýbrž změna myšlení, z něhož teprve tyto prostředky povstaly: Tentýž duch, který hnal objevitele po mořích, vedl k objevům Keplerovým a Galileovým, uvedl do chodu první parní stroj, oslabil moc církve a krok za krokem zaváděl demokratické formy vládnutí. Právě tomuto duchu vděčí lidstvo za:

- téměř veškerý vědecko-technický pokrok počínaje hodinovým strojem a konče sekvenátorem lidského genomu,
- rapidní růst životního standardu a délky života,
- pokroky medicíny
- a nárůst světové populace ze 450 milionů na 7,1 miliardy, tedy na šestnáctinásobek za pouhých pět set let.

Evropská civilizace a evropská věda a technika dramaticky snížily úmrtnost ve světě a zároveň umožnily velké zmnožení obyvatelstva mohutným zvýšením výnosů sklizní.

V současné době platí toto pravidlo: Ty nejzaostalejší společnosti mají tu nejvyšší porodnost. Růst jejich obyvatelstva zatěžuje nejen špatně spravované zdroje jejich vlastní země, nýbrž po celém světě uvádí do pohybu migraci obyvatelstva, která vytváří nová napětí.

Většina katastrof nedávné minulosti a dnešní přítomnosti, charakteristických:

- útiskem,
- genocidou,
- vykořisťováním,
- ničením životního prostředí,

stejně jako většina hladu a chudoby ve světě plynou z kombinace předmoderní porodnosti a civilizačně podmíněného poklesu úmrtnosti.[181]

Veškerý svět je dnes takový, jaký je, jak ve zlém, tak v dobrém, jen proto, že existovala Evropa. Teprve technický pokrok vzešlý z Evropy, ať jde o pěstební metody, stroje, hnojiva, nebo rostliny, vytvořil subsistenční bázi dnešní populační exploze. Již z tohoto důvodu nemá smysl se ptát, zda západní průmyslové země zbytku světa více uškodily, nebo prospěly.

Jakkoli bylo koloniální panství západních zemí v rozsáhlých oblastech světa nástrojem vykořisťování, na konci koloniálních časů je vesměs:

- obyvatelstvo početnější,
- úmrtnost nižší
- a životní standard vyšší,

než tomu bylo na počátku. Koloniální panství Evropanů, které obsáhlo široké části světa, skočilo mezi roky 1945 až 1965. V současnosti již lze jen stěží podstatné rozdíly ve vývoji světa vykládat jako důsledek tohoto panství. Britské kolonie v Africe měly v době nabytí nezávislosti vesměs fungující právní systém, fungující státní správu, funkční infrastrukturu a HDP na hlavu vyšší, než měla Jižní Korea. Úspěchy a neúspěchy jednotlivých zemí, které kdysi byly koloniemi, by vydaly na historické pojednání.[182] Koloniálním mocnostem tu po uplynulém půlstoletí již nelze připsat žádnou odpovědnost, ať ve smyslu pozitivním, nebo negativním. Neboť vývoj někdejších kolonií se jak hospodářsky, tak společensky ubíral zcela různým směrem.[183]

Státy, národy a kultury světa se k výzvě evropského vlivu posledních pět set let stavějí velmi rozdílně: Státy východní Asie díky své ctižádosti vzdělávat se a díky své píli pravděpodobně na dlouho předstihnou průmyslové země Západu a udeří vlastními zbraněmi. O méně příznivých poměrech světa islámu a jejich kulturních příčinách již byla řeč. Nejisté jsou perspektivy velkých částí Afriky.

Ochota pomáhat je nutná, avšak nikoli ze špatného svědomí, nýbrž proto, že světu prospěje, budou-li vlády co nejvíce zemí vládnout zodpovědně a jejich státní správa bude kvalifikovaná. K tomu je také zapotřebí, aby v každé zemi byly pracovní podmínky spolu s ekonomickými a finančními záležitostmi regulovány tak, jak to odpovídá jejich zájmu a jejich finančním poměrům. Usilovat o to musí jednotlivé země samy. Miliardy eur, které za poslední půlstoletí do rozvojových zemí plynuly, posloužily více koruptním elitám než rozvoji země. Lze dokonce říci, že čím méně peněz přitékalo, tím lépe se zemi vedlo.[184]

Stávat se méně nerovnými s ohledem na rozvinutý svět je pravlastní úlohou zemí třetího světa, již mohou zvládnout jen s pomocí dobré vlády a jedině tehdy, souzní-li s touto úlohou kulturní orientace obyvatelstva. Za kladný příklad lze uvést velký vzestup Vietnamu, když se nejprve vymanil

z panství kolonialismu a poté z komunistického plánování. Negativními příklady jsou bezprecedentní zhroucení Zimbabwe pod vládou koruptních elit a bohužel také vývoj v Jihoafrické republice. Obě tyto země mají takové přírodní bohatství, že za dobré vlády by se musely stát vzorovými státy pro celou Afriku.

10. Muži a ženy se kromě svých fyzických pohlavních znaků neliší žádnými jinými vrozenými vlastnostmi

Postulát

Vztah pohlaví je třeba vidět jako jednu z velkých otázek nerovnosti: Mnozí obhájci nerovnosti se snaží z domnělých rozdílů odvozovat privilegia a nároky na ovládání druhých a skutečným rozdílům přikládat takové významy, které jim nepřísluší. Existující privilegia tak mají být zajištěna nebo mají být vytvořena nová. Proto nám ideologové nerovnosti tak rádi vysvětlují, že:

- *rozdíly v blahobytu vznikají z píle a zdatnosti,*
- *rozdíly ve výkonnosti vznikají z rozdílů v nadání,*
- *rozdíly mezi národy jsou důsledkem rozdílů mezi rasami nebo etnického původu,*
- *rozdíly mezi kulturami tkvějí v náboženství*
- *a rozdíly mezi muži a ženami jsou založeny v jejich pohlaví.*

V boji mezi nerovností a rovností se mezi obránci stávajících nerovností nakonec vše točí kolem toho, aby byla zachována nebo ještě více posílena vláda heterosexuálních bílých mužů. Pokud jde o rodinu a vztah pohlaví, vládnoucím systémem těchto ideologů nerovnosti je patriarchát. Avšak toto rodinné uspořádání jako předstupeň kapitalistického systému rozhodně není přirozenou organizační formou společnosti; bylo spíše důsledkem soukromého vlastnictví.

Boj za odstranění patriarchálních struktur je však příliš krátkozraký, omezuje-li se jen na rovnoprávnost postavení mužů a žen. Jde totiž spíše o to,

abychom obecně dekonstruovali koncepci pohlaví jako sociální fikci sloužící sociálnímu útisku.

Samozřejmě nikdo nemůže popírat, že muži a ženy se liší rozdílnými primárními a sekundárními pohlavními znaky. Nepopiratelné je také to, že lidský život vzniká spojením semene s vajíčkem, že pouze ženy mohou otěhotnět a že jenom ony mohou kojit novorozence. Dále také platí, že muži a ženy mají rozdílnou tělesnou sílu a že muži běhají rychleji a skáčou a házejí dále než ženy. Ale tím také veškeré rozdíly končí. Ty jsou navíc v moderním životě beztak bez praktického významu. Už pokud jde o delší život žen, je třeba pochybovat o tom, zda tu jde o podmíněnost genetickou, anebo zda nelze tento rozdíl přičíst spíše nerozumnému sociálnímu chování mužů.

Moderní reprodukční medicína nám umožní stále více se vymaňovat z vlivu nahodilostí a nespravedlností přírody: náhradní matky, zásahy do zárodečného vývoje, vbrzku jistě také těhotenství mimo mateřské tělo – a tak to půjde dál. Jednou jistě nebude zapotřebí ani mužského semene. Pokud nebude výchova dětí cele svěřena do veřejné péče, což by bylo zajisté to nejlepší, nebude nejmenšího důvodu k tomu, aby ženy péči o děti věnovaly jen o zlomeček více sil a času, než činí muži.

Sexualita se pak stane jen soukromým potěšením, plně vyvázaným ze všech sociálních souvislostí. Lidské pohlaví se změní ve vnější ornament podobný architektuře gründerské doby, jejíž stavitelé své cihlové domy opatřovali tu fasádou barokní, a tu zas z období klasicismu, zcela podle vkusu majitele, avšak bez jakékoli funkce pro obývání domu.

Vždyť podobně je tomu s Venuší mélskou *a* Davidem *Michelangelovým: obě sochy jsou z mramoru a jediný rozdíl mezi nimi, zcela povrchní a naprosto vnější, je několik křivek a jeden pindík.*

Pro naši sociální realitu z toho musíme vyvodit jediný závěr: Patriarchát nebude překonán a rovnosti pohlaví nebude dosaženo, dokud budeme trpět, či dokonce požadovat, aby chlapci a dívky a z nich později dospělí muži a ženy projevovali rozdílný temperament, měli rozdílné sklony, vybírali si rozdílná povolání, měli různý sklon k násilí nebo se různou měrou zajímali o módu.

Nehledě k tomu, že auta jako hračky pro chlapce jsou z hlediska pedagogického vůbec špatná, neboť jsou propagací individualistického, životní prostředí ohrožujícího životního stylu – tedy nehledě k této okolnosti je třeba bez okolků říci, že něco zásadně špatného se děje již v mateřské škole, kde tříletí chlapci si v jednom koutě jezdí s autíčky, zatímco tříleté holčičky si

v druhém koutě hrají s panenkami. Zde se nám utužují patriarchální struktury v lidském věku, kdy se ještě děti vůbec nedovedou samy bránit! Růžovou barvu pro dívky je třeba beztak zatrhnout a panenky Barbie je třeba na indexu umístit až úplně nahoru.[185] *Jak se pak můžeme divit, že chlapci si ve škole oblibují matematiku a fyziku, zatímco dívky se zajímají spíše o angličtinu a sociologii.*

To se musí změnit: U personálu mateřských škol je třeba stanovit kvótu padesáti procent pro muže a u absolventů oborů strojírenských a elektrotechnických potřebujeme kvótu padesáti procent pro ženy. V krajním případě je nutno nechat u zkoušek muže propadávat do té doby, než bude kvóta pro ženy naplněna.

Skutečnost

Každý duševně zdravý člověk má takové bytí, jaké sám vnímá, a takovou identitu, jakou sám sobě přisuzuje, a nikdo – ani stát, ani společnost, ani náboženství či ideologie – nemá právo mu do toho mluvit.

To vytyčuje meze všem esencialistickým hrátkám při úvahách o „podstatě" muže a ženy, zároveň však jsou tím vytyčeny i meze jejich opaku, totiž tvrzení, že lidské pohlaví je pouhou sociální fikcí. Vnímání vlastní identity zároveň implikuje právo mužů a žen být podle své volby nebo svých potřeb buď rozdílní, nebo stejní. To nám zajišťuje rovnost před zákonem.

Budiž mi zde dovolena jedna odbočka: Pojetí rovnosti mužů a žen odlišuje západní svět elementárním způsobem od velké části světa islámu, včetně velké části muslimských přistěhovalců do západních zemí. Tento rozpor mezi postulovanou rovností (či rovnocenností) světových náboženství na straně jedné a rovností mužů a žen na straně druhé se ale často pomíjí mlčením. Necla Keleková v této souvislosti odkazuje na slova poslankyně Strany zelených a někdejší pověřenkyně pro integraci Marieluise Beckové o „právu na diferenci", které podle Kelekové zároveň znamená „bez obalu řečeno akceptaci muslimského apartheidu žen, neboť ten patří k náboženským podmínkám jejich života".[186]

Přinejmenším v tomto ohledu jde v diskusích o rovnosti především o otázky ideologie:

- Postulovaná rovnost islámu mezi ostatními věroukami je pro mnohé velmi vítanou okolností, neboť vliv křesťanské víry na západní kulturu tak lze dále omezovat. Nad zaostalostí islámu v ženské otázce pak jako nad podružnou újmou rádi přimhouříme oko.
- Popírání jakýchkoli přirozených rozdílů mezi muži a ženami v intencích genderové ideologie je však vítané neméně, neboť se tak podřezává jeden z tradičních pilířů instituce rodiny.

Ve smyslu univerzální ideje rovnosti se přitom zdá být nepodstatné, že nikdo, kdo má zdravý rozum, nemůže být zároveň stoupencem rovnosti žen a rovnocennosti islámu s ostatními náboženstvími. Potud tento exkurz.

Rovnost před zákonem může být prakticky prožívána jen tehdy, jestliže společenské role jsou oběma pohlavím přisuzovány dostatečně liberálně, aby nikdo neměl pocit, že je někým zvnějšku poručníkován. Součástí této liberálnosti je ale i právo mužů a žen zvolit si svou roli přesně podle panujícího klišé, anebo se naopak tomuto klišé vzdálit až k jeho pravému opaku.[187] V tomto společenském konceptu zůstává otevřenou otázkou, jak sobě rovni se muži a ženy cítí nebo jako sobě rovní jednají. Jsou to pouze oni/-y sami/-y, kdo o tom má rozhodovat.

Já sám si osobně myslím, že určité rozdíly existují, a některé z nich tu vyjmenuji. Tyto rozdíly se pochopitelně týkají vždy jen průměru a nedovolují jakoukoli prognózu ohledně jednotlivce. Zda tyto rozdíly skutečně existují, bude z hlediska sociální reality irelevantní, pokud bude zajištěno, aby se muži a ženy mohli svobodně rozhodovat podle své volby. Následuje výběr rozdílů:

- Muži se v průměru dožívají o šest let kratšího věku a po celý svůj život mají každým rokem vyšší úmrtnost než ženy.
- Muži jsou tělesně silnější a rychleji běhají. Proto ve všech sportovních soutěžích závodí muži a ženy odděleně.
- Muži a ženy mají stejnou průměrnou inteligenci. Avšak mezi muži je více extrémně nadaných a více podprůměrně inteligentních.[188]
- Ženy jsou v průměru lepší ve verbálně projevované inteligenci, muži ve schopnostech matematicko-analytických.
- Vzhledem k rozdílnému hormonálnímu vybavení inklinují muži silněji k agresivnímu jednání. Proto také v Německu jako všude na světě jde osmdesát pět procent všech vražd, zabití a těžkých ublížení na těle na jejich konto.[189]
- Muži a ženy se liší v těžiscích svých zájmů. U dětí je to vidět například na tom, jaké hračky si volí pro své hry a na způsobu jejich her, u dospělých na tom, jaké si volí povolání.
- Muži a ženy mají rozdílná kritéria pro volbu svého sexuálního partnera a liší se i v sexuálním chování. Tyto rozdíly jsou důsledkem různé úspěšnosti při rozmnožování v průběhu biologické evoluce.
- Ve velké většině kultur je péče o děti ženskou záležitostí, a sice nezávisle na tom, zda je společnost organizována patriarchálně, nebo matriarchálně.[190]

Jestliže zájmy, a tím i životní cesty mužů a žen jsou ve statistickém průměru rozdílné, pak je zřejmé, že rozdíly ve volbě povolání, zaměstnanosti a průběhu kariéry nutně neznamenají nespravedlivou nerovnost.

Volba studijních oborů při vstupu na vysokou školu ukazuje, že preference mužů a žen jsou stabilně rozdílné, a nelze pozorovat prakticky žádné vývojové výkyvy:

- Na německých vysokých školách si v roce 2000 zvolilo za studijní obor jazykovědu nebo jiný humanitní obor 73,5 procenta žen, v roce 2010 to bylo 74 procent.
- V technických oborech byl v roce 2000 podíl žen 22 procent, v roce 2010 rovněž 22 procent.
- V medicíně činil v roce 2000 podíl žen 62 procent, v roce 2010 potom 63 procent.[191]

Co z toho plyne z hlediska budoucí kariérní spravedlnosti? Spravedlivé je, jestliže nezávisle na pohlaví a po odpočtu práce na zkrácený úvazek a prodlevy ve výkonu povolání má žena téže ročníkové kohorty a téže skupiny povolání stejné kariérní šance jako muž téže kohorty a téže profesní skupiny:

- Protože se většina studentů humanitních oborů stává učiteli, bude i spravedlivé, jestliže za několik desetiletí bude většina ředitelů škol ženského pohlaví. Vzhledem k tomu, že většina učitelů jsou již dnes ženy, a vzhledem k veřejnému služebnímu právu se tento stav rýsuje již dnes.

- V lékařských oborech podíl mužů a žen mezi studenty a mezi lékaři nekoreluje. Ačkoli zhruba dvě třetiny studentů a absolventů lékařských fakult jsou ženy, je podíl žen mezi lékaři jen 43 procent.[192] Bylo by proto spravedlivé, aby ve funkci primáře bylo zhruba 40 procent žen.
- Z absolventů technických oborů, kteří nastoupí do průmyslu, se v průběhu desetiletí postupně stanou vedoucí skupiny, vedoucí oddělení, vedoucí oboru a nakonec obchodní či finanční ředitelé a členové představenstev. Spravedlivý podíl žen na těchto vedoucích pozicích by byl kolem 20 procent.

U absolventů práv lze pozorovat, že muži s velmi dobrými studijními výsledky preferují renomované právnické kanceláře, které při vysokém pracovním nasazení nabízejí velmi dobré vyhlídky na postup v kariéře a na vysoké příjmy, zatímco ženy s týmiž studijními výsledky dávají přednost veřejné službě; to má za následek, že podíl právniček narůstá i v nejvyšší sféře státní služby. Naproti tomu právníci se skutečně vysokými příjmy ve státních službách nepracují a jsou to převážně muži.[193]

Ze situace, jaká je dnes na počátku studia, můžeme odvodit budoucí podíly mužů a žen v různých povoláních, kariérách a příjmových třídách. Statisticky neočištěná mzdová mezera mezi muži a ženami na pracovním trhu je kolem dvaadvaceti procent. Již dnes ovšem platí: pokud výši platů mužů a žen statisticky očistíme vzhledem k pracovní době a struktuře povolání, pak se neustále kritizovaný rozdíl ve výši mezd mezi muži a ženami prakticky rozplyne – bude obnášet již pouhá dvě procenta.[194]

Podle feministického postoje spočívá „diskriminace" žen v jejich „segregaci" na pracovním trhu, která je právě příčinou oné „mzdové mezery".[195] Podsouvá se tím, že skutečná volba povolání a skutečná profesní kariéra žen neodpovídají jejich „vlastním" přáním. Jde nesporně o ideologický postoj, neboť „vlastní" a „nevlastní" přání nedokážeme odlišit.

Fakt, že muži v průměru vydělávají více a mají i více ekonomické moci, je podstatnou měrou dán již volbou oboru jejich studia: Kdo si za předmět studia zvolí němčinu a zeměpis, neměl by se divit, že jeho šance proniknout do představenstva velkého podniku nebo prostě jen jednou přijít k slušnému výdělku jsou nepatrné. Zato však pracuje v oboru, který si sám zvolil, a má zajištěno místo ve veřejné službě.

Rozdílná volba povolání a rozdílné životní preference nejsou ničím proti rovnosti, leda bychom rovnost definovali jako stejnost chování a v důsledku toho i stejnost výsledků. Neboť možnosti volby jsou pro obě pohlaví stejné.

Diskuse o rovnosti mužů a žen kulhají právě v tomto bodě. Pro některé ideology rovnosti je totiž již sama myšlenka, že rozdílné způsoby jednání a rozdílné preference by mohly být mužům a ženám v jistém rozsahu vrozeny nebo by se mohly vyvinout v rané fázi jejich života, zcela nesnesitelná.

Veškeré známky takových rozdílů by nejraději vymazali z povrchu zemského a neustanou dřív, dokud každý druhý vychovatel nebude muž a každý druhý člen představenstva podniků DAX nebude žena.

Ideology libovolné provenience spojuje nutkavá potřeba regulovat lidské jednání podle vlastních fixních idejí a vynucovat si odpovídající „výsledky" i tam, kde jsou škodlivé a nesmyslné nebo kde si je postižení jednoduše nepřejí.[196] Studentské kvóty pro dělnické děti v NDR a ženské kvóty v dozorčích radách patří svým ideovým záměrem do téže kategorie: nastolování rovnosti pomocí mentálního a administrativního buldozeru.

11. Klasický obraz rodiny je přežitek. Děti nepotřebují otce i matku

Postulát

Konstrukt heterosexuálního monogamního manželství a jemu odpovídající rodiny sloužil patriarchátu jako ideologická nadstavba. Neprávem se tak jeden historický svéráz, který – a to nechceme zastírat – ovlivňoval dějiny západu po dva tisíce let, povyšuje na leitmotiv společenského vývoje.

Tento vůdčí ideál však ve čtverém smyslu odporoval ideálu rovnosti:

- *byl nástrojem utužování nerovnosti prostřednictvím soukromého vlastnictví, neboť starosti o rodinu stupňovaly úsilí o hromadění majetku a tento akumulovaný majetek dědilo potomstvo, jež se díky nabytému majetku řadilo mezi privilegované,*

- *stimuloval růst nerovnosti mezi mužem a ženou, neboť muži přednostně uděloval roli živitele a ženu stavěl do role pečovatelky o domácnost a vychovatelky dětí,*
- *znevýhodňoval všechny ženy, které měly děti, ale neměly manžela, a omezoval životní vyhlídky těchto dětí,*
- *nepočítal s partnerskými svazky lidí téhož pohlaví a jejich potřebou založení rodiny.*

Je proto třeba uvítat, že v současné době jsou ve většině zemí kdysi křesťanského Západu tradiční privilegia heterosexuálního manželství a na nich založené rodiny postupně odbourávány.[197] *Tento proces se sice neobejde bez politických sporů a mnoha diskusí, avšak podle všech známek jej již nelze zvrátit.*

Rozhodující roli v tomto procesu hraje boj o homo manželství. Avšak také dosažení úplné rovnosti mezi mužem a ženou vyžaduje rozluku s tradičním chápáním manželství a rodiny. Konečně ani poznatky o tom, že již sama koncepce pohlaví je sociální fikcí, nemohou pro naše chápání rodiny zůstat bez konsekvencí.

Zastánci tradičního pojetí manželství a rodiny ve svých zpátečnických výpadech neustále opakují, že pro děti je nejprospěšnější, jestliže vyrůstají ve společné domácnosti se svým vlastním otcem a svou vlastní matkou. Avšak jde o pustou ideologii. Strašidlem údajných nevýhod, do nichž se prý budou děti rodit, má být jen zadržen společenský pokrok.

Tato argumentace ostatně zcela zkresluje situaci: Účelem lidské civilizace není rozmnožování a výchova budoucích generací. Účelem civilizace je zajistit štěstí a seberealizaci těm, kteří právě žijí. Kdo se při tom narodí, ten se narodí, a ten ať se později sám postará o své štěstí a o svou seberealizaci. Současníci se mohou, pokud jde o budoucnost lidské společnosti, nanejvýš věnovat péči o životní prostředí.

Je nicméně třeba dbát o to, aby rodiny stojící na tradičních základech svým dětem nezajišťovaly neoprávněné výhody ve společenské soutěži tím, že jim uchystají obzvlášť příznivé podmínky pro jejich rozvoj. Cesta, jíž se v boji proti tradičnímu manželství a tradiční rodině ubíráme, tedy ještě není u konce:

- *Čl. 6, odst. 1 Ústavy, v němž se říká, že „manželství a rodina jsou pod zvláštní ochranou státního zřízení", by sice bylo možno jednoduchými právními kroky s pomocí ústavního soudu zbavit jeho výpovědní síly,*

- *to však bohužel není možné u čl. 6, odst. 2, věty 1, která říká, že „péče o děti a jejich výchova jsou přirozeným právem a výlučnou povinností rodičů".*

Pouze silnějším zespolečenštěním výchovy totiž můžeme zabránit pokračující a sílící nerovnosti vznikající tím, že v rámci tradičních rodinných vztahů se dětem dostává lepší výchovy a vyvíjejí se harmoničtěji. Rovnosti a spravedlnosti bude proto nejlépe dosaženo tím, že rodina bude co nejvíce zbavena svých výchovných úkolů. Empirické výzkumy však bohužel ukazují, že děti, které ve věku do tří let nebyly v cizí péči, se v pozdějších letech lépe učí a lépe vyvíjejí.[198] *Tak se opět zakládá na privilegia, jimž lze učinit přítrž jedině tak, že svěření dětí do cizí péče pokud možno hned po narození bude zákonně nařízeno. Je jedině správné, jestliže je vůle rodičů, kteří svým dětem věnují přehnanou péči, podlamována a snižována tím, že jsou zesměšňováni, když například dostávají nálepku „vrtulníkových rodičů".*[199]

Je také třeba udělat vše pro to, aby nedocházelo k nesprávným podnětům vedoucím k tomu, že tradičně orientované heterosexuální manželské páry budou mít více dětí než ostatní. Na pováženou jsou zejména veškeré motivace pro rodiny s vyššími příjmy. Mohli bychom se ještě dočkat toho, že ženy z těchto rodin přestanou pracovat, aby se mohly ještě více věnovat svým dětem a zajistit jim tak co nejlepší podmínky pro jejich rozvoj. Nejlépe by proto bylo zrušit společné zdanění manželů, rodinám s dětmi škrtnout veškeré daňové úlevy a příspěvky na děti vyplácet pouze sociálně slabým vrstvám, přednostně matkám samoživitelkám.

Ještě štěstí, že SPD a Zelení se vydávají tímto správným směrem!

Skutečnost

Všechny kultury světa regulují v té či oné formě svou sexualitu a přístup k ní byl vždy důležitou součástí seberealizace individuí dané kultury. Avšak z tohoto faktu samého ještě potřeba regulace neplyne. Ta spolu se sexuálními tabu existovala a existuje jedině proto (nehledíme-li na sankcionování násilí), že sexuální chování a sexuální volba partnera mají co činit s rozmnožováním a tím i s budoucími osudy rodiny, tlupy, kmene nebo státního společenství.

Z historického hlediska lze říci, že úspěšné rozmnožovací strategie přispívaly nejen k ekonomickému zajištění vlastního stáří, ale relativní silou

a mládím vlastní společnosti poskytovaly také ochranu před vnějším nebezpečím a byly základnou pro mocenský vzestup vlastní skupiny. Úspěšné rozmnožování zahrnovalo vždy také účinnou dlouhodobou ochranu matky a malých dětí a podmiňovalo vazbu mužů jako ochránců a živitelů na rodinný svaz.

Tento vývoj nastolil všechny podoby formálních i neformálních manželských vazeb, ať polygamních, nebo monogamních, matriarchálních, nebo patriarchálních. Sexuální sepětí muže a ženy bylo vždy tím či oním způsobem regulováno, aby byl muž svázán s rodinou, matkám a dětem se dostalo ochrany a byla zajištěna jejich obživa. Takový je historický původ manželství a jedině tento jeho účel ospravedlňuje zásahy státu do sexuálního partnerství muže a ženy.

Jako monogamní a trvalé sexuální sepětí muže a ženy se v zemích křesťanského Západu stalo manželství zárodkem organizace společnosti a jako takové bylo včleněno i do občanského právního rámce všech křesťanských zemí. Vzhledem k rozmanitosti sexuálního chování a sexuálních potřeb nebylo pochopitelně nikdy možné omezovat veškerý sexuální život na manželský svazek. Avšak potřeba regulovat sexuální chování se vždy týkala jen tohoto svazku, neboť ten měl být jako místo, kde jsou rozeny a vychovávány děti, svazkem privilegovanějším a chráněnějším. Privilegizace manželství se týkala i těch vztahů, které ať dobrovolně, či nedobrovolně zůstaly bezdětné. Nicméně postoj církve k rušení těchto svazků byl dlouhou dobu poměrně velkorysý, neboť bezdětnost z hlediska státu a církve zcela zřetelně neodpovídala účelu manželství.

Povýšení manželského svazku na sociální formu sloužící individuální seberealizaci je produktem 19. století. Avšak mnozí již tehdy rozpoznali, že milostný vztah, který není určen k plození dětí, nemá tohoto svazku zapotřebí, a podle toho i žili.

Po celé dějiny lidstva od počátků až do nedávné doby před několika desítkami let se pojem manželství svou vnitřní logikou vztahoval pouze na sexuální vztah partnerů různého pohlaví, neboť jenom ten mohl dát vzniknout potomkům. Nehledě na hermafrodity, postarala se tedy příroda čistě anatomicky vzato pouze o sexuální spojení muže a ženy.

Z historického hlediska je „homo manželství" umělým produktem nejnovější doby, vzniklým z přání homosexuálů obojího pohlaví, aby jejich sexuální sklony byly nejen společensky akceptovány, ale aby také nabyly legitimity. Této legitimity má být dosaženo transferem slova „manželství".

Tímto transferem je však tradiční pojem manželství zbaven hranic, jimiž byl vytyčen, a oloupen o svůj historický obsah. Tato válka o smysl jednoho slova je však sama beze smyslu, neboť slova skutečnost nevytvářejí, nejsou víc než konvence pro její popis.

Boj za rovná práva homosexuálů může každý, kdo uvažuje rozumně, jedině podporovat, neboť svou sexuální orientaci si nikdo sám nevolí. Tento boj by však zároveň neměl být neúměrně vyvyšován a využíván: v každé generaci je podíl lidí stejnopohlavní orientace zhruba pět procent a praktikování této orientace zůstává pro budoucnost společnosti bez následků, a proto také – nehledě na aspekty individuální seberealizace – bez jakýchkoli nadřazených společenských zájmů.

Samozřejmě nic nemluví proti tomu, aby homosexuálové měli právo na adopci, splňují-li tatáž kritéria jako ostatní. Avšak pro každé adoptované dítě by bylo lepším řešením, kdyby mohlo žít – s výjimkou případů, kdy jsou děti zneužívány a zanedbávány – u svých rodičů.

Jazyk si již sám najde cesty, jak trvalý heterosexuální vztah, z nějž se rodí děti, odpoutat od nyní již vyprázdněného pojmu manželství. Neboť elementární rozdíl zůstane zachován: Ze vztahu heterosexuálního se mohou rodit děti, ze vztahu homosexuálního nikoli. Z příčin biologických se tento vztah neúčastní rozmnožování společnosti a vzniku budoucích generací a v tomto smyslu zůstane jen formou soukromého pojetí života.

Od Rousseaua přes marxismus až do dnešních dnů se vinou společenské snahy heterosexuální manželství a na něm založenou pokrevní rodinu delegitimizovat, vypálit jí cejch měšťáctví a jako zárodek společnosti ji pokud možno úplně eliminovat. Tím se vysvětluje část onoho agilního rozruchu kolem homo manželství a zároveň onen kult, který je mnohde pěstován kolem samoživitelek. Jejich úděl často není lehký, a proto si zasluhují náš respekt. Neměli bychom ale nikdy zapomínat na to, že taková rodina je ve srovnání s fungujícím partnerstvím vlastního otce a vlastní matky jen druhým z nejlepších řešení. V obecném povědomí by mělo zůstat, že status samoživitele zdárnému růstu dítěte neprospívá, a neměl by proto být lehkovážně preferován.

Společnost má eminentní zájem na tom, aby děti žily v pokud možno stabilních poměrech, které jim prospívají. Takové podmínky nejsnáze splňují rodinné svazky, v nichž děti žijí se svým vlastním otcem a se svou vlastní matkou. Odolnost většiny dětí je sice velká a většina dětí z rodin

žijících ze sociálních transferů, z rodin stranících se vzdělávání nebo z rodin samoživitelů v dospělosti, doufejme, vyzraje ve zdatné a laskavé občany.

Nejlepší podmínky pro výchovu a růst dětí však poskytuje tradiční manželství a rodina. Proto to budou její plody, které ve svém úhrnu dojdou ve společnosti nejdále. Budoucím ideologům rovnosti se tak dostane nové příležitosti k nářkům nad společenskou nespravedlností.

To, v jakých společenských strukturách děti vyrůstají, je také otázkou sociálního kapitálu. Empirické výzkumy totiž ukazují, „že vyrůstání v neúplné rodině vede k signifikantnímu úbytku občanské angažovanosti v dospělém věku".[200]

Peter Graf von Kielmannsegg poukazuje na to, „že – mimo jakoukoli rozumnou pochybnost – existují legitimní, dobře odůvodnitelné nerovnosti. [...] Společenství muže a ženy je jedinečné. Jenom z něj může povstat nový lidský život a jenom ono jako trvalý svazek matky a otce dítěti poskytuje příznivé podmínky jeho vývoje."[201]

Na necelých 700 000 porodů ročně připadá v Německu 1500 adopcí. Problémy s ní spojené se většinou podceňují, neboť se nebere na vědomí, jakou roli hraje původ a předcházející okolnosti.[202]

Z přibližně patnácti milionů dětí jich v současné době v Německu vyrůstá 16 000 až 19 000 v partnerstvích téhož pohlaví, většinou u lesbických párů. Většina z nich jsou nejspíš děti dárcovských nebo náhradních matek nebo děti z předchozích vztahů heterosexuálních. Jak zde tyto děti prospívají, nám řeknou především jejich rodiče.[203] Avšak přání těchto adoptivních a dárcovských dětí poznat své biologické rodiče lze zřejmě často jen obtížně potlačovat.[204] Tvrzení „vztah přebije původ" je vyvráceno nejen pátráním mnoha adoptovaných dětí po jejich biologickém původu, ale již mnoho desetiletí také odpovídajícím výzkumem: Adoptivní děti jsou v dospělosti, jak již bylo zmíněno, v každém ohledu – nejen svou vnější podobou, ale i svou osobitou podstatou – mnohem podobnější svým biologickým rodičům než svým rodičům adoptivním.[205]

Rázná Ursula von der Leyen, někdejší ministryně pro rodinu, však sebejistě tvrdí opak a na stanici Deutschlandfunk prohlašuje: „Neznám žádnou studii, v níž se říká, že dětem vyrůstajícím v partnerstvích téhož pohlaví se vede jinak než dětem, které vyrůstají v manželstvích heterosexuálních."[206] Popírá tím nejen význam rozdílného pohlaví rodičů, nýbrž i význam genetického příbuzenství ve vztahu mezi rodiči a dětmi. Vzato do důsledku,

popírá tím i úlohu lidské přirozenosti ve vztahu mezi pohlavími a mezi rodiči a dětmi. Povoláním lékařka a matka sedmi dětí měla by se ostatně v těchto věcech sama vyznat lépe. Avšak svůj zasvěcený vhled patrně ráda obětuje – takticky chytře a poněkud oportunisticky – té okolnosti, že role homosexuálů v politice a médiích je v naší době mnohem větší, než by bylo přiměřené jejich pětiprocentnímu podílu v populaci.

Německé diskuse o homosexuálních manželstvích se naplno rozběhly teprve tehdy, když ústavní soud vynesl svůj ortel, jímž v zásadě přiznal právo na daňové zvýhodnění manželského splittingu také registrovaným homosexuálním partnerstvím. Tím však soud téměř zcela pustil ze zřetele původní smysl, který toto daňové zvýhodnění mělo v rámci rodinné politiky. Při tomto rozhodnutí šlo nikoli o rodinnou politiku nebo ochranu manželství, ale o to, jak napsal Reinhard Müller, aby „‚sexuální orientace' nabyla větší sociální váhy" a aby „všechny (přirozené) rozdíly byly odbourány".[207] Avšak naštěstí i ústavní soud má jen omezené možnosti: ideologie rovnosti totiž může zasahovat do čehokoli, jenom ne do lidské přirozenosti.

Učiním nyní malý exkurz, abych vysvětlil, jak funguje manželský splitting německého daňového práva: Při společném manželském zdanění se příjmy manželů sečtou, vydělí dvěma a na výsledek se aplikuje progresivní daňová sazba. Ve výsledku to znamená, že manželské páry jsou zdaňovány podle výše svého celkového příjmu. Tentýž společný příjem znamená tutéž daňovou zátěž nezávisle na tom, kdo se na tomto společném příjmu podílí jakou částkou.

O subvenci přitom nejde. Progresivní daňová sazba podléhá principu zdaňování podle výkonnosti: Ten, kdo je výkonnější, platí i vyšší daně. Závazek navzájem se podporovat plynoucí z manželského svazku pak znamená, že společné výši příjmů odpovídá i společné zdanění. Pro ideology rovnosti je však tento splitting jejím trojnásobným nepřítelem:

- Až do maximálního daňového zatížení je výhoda splittingu tím větší, čím vyšší je příjem. To je pokládáno za nespravedlivé, přitom je však tento efekt logickým důsledkem progresivní daňové sazby.
- Efekt splittingu je tím větší, čím nerovnější jsou příjmy manželů, a nejvyšší je tehdy, jestliže jeden z nich nemá příjem žádný. To je pokládáno za sociálně nespravedlivé, protože žena v domácnosti, jejíž manžel vydělává více než jiný, je tak subvencována. Avšak ze stejně dobrých

důvodů můžeme efekt splittingu pokládat za sociálně spravedlivý, neboť stejné rodinné příjmy jsou zdaňovány stejně, nezávisle na tom, kolik kdo z manželů vydělává.
- Manželský splitting je pokládán za nepřítele rovnosti, neboť může posilovat sklon manželek a matek vzdát se zčásti nebo zcela ve prospěch svých dětí a své domácnosti výdělečné činnosti.

Zejména tento poslední důvod zavdává silnou příčinu k feministickému běsnění a excitaci všech, kdo mají za to, že kompletní člověk a kompletní rovnost muže a ženy začínají teprve při kompletní zaměstnanosti. Nejlépe nepřipustit volbu a všechny ženy a matky bez rozdílu přinutit k výdělečnému životu. A pak všechny jen trochu vyšší příjmy jaksepatří zdanit. A z těchto peněz pak subvencovat co nejvíce státních zařízení, která se ujmou oné péče o děti, jaká dříve příslušela rodinám. Ideologie odporu vůči společnému zdanění manželů směřuje ke zrušení tradiční rodiny a k zestátnění výchovy všech dětí, které již byly „odkojeny".

Ve svém volebním programu před volbami do Spolkového sněmu v roce 2013 to také Zelení formulovali jasně: „Místo manželství chceme podporovat děti." Zrušení manželského splittingu povede k „zesílené motivaci žen k výdělečné činnosti". Větší příjmy, které toto zrušení přinese, „chceme [...] využít k financování dobrých předškolních zařízení, celodenních škol a k zavedení základního zajištění pro děti".[208] Státní výchovný monopol má být tedy doplněn financováním materiálního zabezpečení dětí.

Poněkud vyhroceně by se daly tyto představy o uspořádání světa shrnout do následujících tezí:

- Rozsáhlé zestátnění dětské výchovy bude financováno přerozdělováním a vyšším zdaněním bohatých.
- Budoucnost dětí bude zbavena závislosti na společenské existenci jejich rodičů. Těch bude sice stále zapotřebí k plození a porodu, avšak o ostatní se postará pokud možno stát. Tak se také konečně podaří odstranit rozdíly podmíněné příslušností k různým sociálním vrstvám.
- Z hlediska této perspektivy se Jean-Jacques Rousseau vydal tou správnou cestou, když dal své děti do nalezince. Jakkoli marxismus ztroskotal, Marxův a Engelsův požadavek na odstranění rodiny je cílem i pro ideologii rovnosti.

12. Národní stát je přežitek. Budoucnost patří světové společnosti

Postulát

Údajná specifika jednotlivých národů, etnik a kultur nejsou v podstatě víc než sociální fikce či výplod předsudků. Totéž platí o kulturním vlivu různých náboženství. Pokud takové rozdíly existují, jsou jen historicky podmíněným a povrchním jevem. Jádra lidského bytí se nedotýkají, a jakmile se vnější životní okolnosti vyrovnají, samy od sebe rychle vymizí.

S překonáním těchto rozdílů odstraníme ze světa i podstatné příčiny válek a záštiplných nesvárů. Abychom urychlili jejich zánik, je třeba rozsah a význam rozdílů mezi národy, pokud vůbec existují, nebrat příliš vážně a konsekventně je ignorovat. Národní svéráz a národní cítění mohou hrát nanejvýš roli jako lokální kolorit, jde-li například o architektonický styl daného regionu či o typickou národní stravu. Také během vrcholných sportovních klání jsou projevy národního cítění namístě, a fungují-li jako ventil zaostalého vědomí, je třeba je uvítat.

Veškerá ostatní specifika jak národní, tak etnická musejí však v budoucnu vymizet. Jednou musí přijít a přijde doba, kdy všichni v Římě, v Kongu nebo v Pekingu budeme podobně myslet, podobně jednat a podobně vyhlížet. Mísení lidí se musí postarat a postará se o to, že vnější etnické rozdíly se budou čím dál více stírat. Globalizace světa a dalekosáhlé snahy čím dál více jej podrobovat zákonům trhu jsou sice hodny našeho odporu, avšak zároveň nelze nevidět, že tyto procesy značně přispívají ke stírání národních rozdílů a osobitostí.

V tomto procesu musí Německo zaujmout pozici předvoje, neboť naše historická vina, již jsme na sebe uvrhli národním socialismem a holocaustem, nás k tomu zavazuje. Je velice dobré, že demografie nám k tomu dopomáhá. Neboť čím více dětí se v Německu narodí imigrantům, především těm, co pocházejí z Turecka, Afriky a Blízkého či Středního východu, a čím méně dětí se bude rodit Němcům, tím snáze budeme moci předcházet budoucí pravicové radikalizaci. Neboť k ní, jak známo, jsou Němci obzvláště náchylní.

Pro jednotu Evropy proto Němci musejí udělat vše. Rozpuštění států a národů v jediné sjednocené Evropě musí být jeho dlouhodobým politickým

cílem. A až bude Evropa sjednocena, ona sama se rozplyne ve světové společnosti. Kdo má skeptické pochybnosti o euru, je implicitně skeptickým i k překonání národního státu v Evropě a dává jen impulzy pravicovým populistům.[209]

Všechny podstatné politické úkoly budoucnosti mají tak jako tak nadnárodní charakter: ať jde o boj s chudobou, uzavření všech atomových elektráren, ekologické hospodaření, nebo omezování hospodářského růstu škodícího životnímu prostředí.

Skutečnost

Vývoj klimatu, demografie, hospodářství a techniky neustále proměňuje celkovou konstrukci světa, v níž lidé žijí. Před sto tisíci lety tomu nebylo jinak než dnes. Zesílily jen rychlost a intenzita, s níž k těmto změnám dochází.

Technizace světa, zejména prostředků dopravy a komunikace, zvýšila výskyt a intenzitu současně probíhajících událostí a tempo veškerých změn. Důležité a zvětšující se oblasti hospodářství, kultury a celé společnosti mají dnes jen globální platnost a mnoho problémů, například klimatickou zátěž, lze řešit rovněž jen globálně.

Tím jsme se dotkli jedné stránky světa. Na straně druhé jsou to však vlivy regionální, národní, etnické, kulturní a náboženské, co elementárním způsobem utváří lidskou mentalitu dnes právě tak jako v dobách minulých. Podstatnou roli v cítění lidí a vnímání jejich vlastního života hrají i takové rozdíly, které na dálku, nebo jsou-li nám vnitřně cizí, nepociťujeme jako hodny pozoru. Pokud na tuto skutečnost nedbáme, nebo ji dokonce potlačujeme, riskujeme tím nespokojenost, nepokoje, povstání a nakonec možná i trvalý nepořádek a mnoho krve.

Etnické, národní, kulturní a náboženské rozdíly budou proto i v budoucnosti patřit k podstatným znakům lidské identity a budou utvářet strukturu a vědomí všech lidských společností. Suverénnímu národnímu státu při tom stejně jako v minulosti připadne hlavní role. Zároveň však bude doplňován strukturami nižšího i vyššího řádu:

- na nižší úrovni dílčími státy nebo správními jednotkami až do úrovně správy obecní,
- na vyšší úrovni mezinárodními smlouvami, zastupováním v mezinárodních organizacích, vojenskými svazky, celními uniemi, hospodářskými společenstvími a v případě Evropy také měnovou unií.

O tom, co z rozdílných identit nebo vnímaných rozdílů budoucnost odstraní, co přetrvá, co se možná stane ještě důležitějším nebo co teprve nově vznikne, nebudou rozhodovat filozofové, sociologové ani politici. Spíše vše půjde svou prapůvodní silou společenského vývoje.

Před čtyřiceti lety by byl nikdo nepředvídal, že se zhroutí Sovětský svaz nebo že se Čína vyvine v systém kapitalistického tržního hospodářství. Nikdo by byl nepředpokládal, že se Československo nebo Jugoslávie rozdělí podél svých etnických hranic. A nikdo netušil, jaký význam pro svět bude mít intenzifikace islámské víry a všechny konflikty, které z ní pramení.

Sociální a politickou realitu našeho světa určují dnes stejně jako dřív nejprve vazby lokální a poté národní, etnické a náboženské. V jejich rámci se z pětadevadesáti procent rozhoduje o tom, jak dobře se lidem vede a zda se jejich úděl lepší. Již v Evropě samé to ukazují rozdíly mezi Švédskem a Portugalskem či mezi Švýcarskem a jižní Itálií.

Řeči o „jediném světě" dovedou příliš snadno smazávat odpovědnost a existující kompetence: Situaci ve Rwandě, Somálsku, Pákistánu nebo Afghánistánu mohou napravit jen lidé v těchto zemích sami. Blahobytu v Německu nebo Švédsku nebylo dosaženo na úkor těchto zemí. Ještě za sto let budou existovat národní státy a citelné etnické, kulturní a náboženské rozdíly.

Zejména v Německu je řečnění o „jediném světě" a zániku národních států poháněno přáním, aby vše „německé" bylo tak či onak překonáno a rozplynulo se ve světovém občanském společenství, přinejmenším v jednotné Evropě. Avšak od našich sousedů se tím respektu nedočkáme. Ti totiž rádi zůstanou Poláky, Čechy, Dány, Francouzi nebo Italy.

13. Všichni lidé na celém světě mají nejen stejná práva, nýbrž jsou si také rovni, a měli by tedy všichni mít nárok na základní sociální zajištění německého sociálního státu

Postulát

Nikdo není sám zodpovědný za náhodu svého zrození. Rozdíly v životních okolnostech, do nichž se lidé rodí, jsou zdrojem většiny nespravedlností, ať uvnitř státu, nebo v měřítku světovém.

Nicméně v rámci moderního sociálního státu evropského ražení přece jen dochází k jistému, byť nedostatečnému, vyrovnávání: příjmy se přerozdělují, v rukách státu je školství, zdravotní pojištění je dostupné všem a všichni mají zaručenou minimální mzdu ve výši základního sociálního zajištění. To vešlo v Německu ve známost jako Hartz IV. Je to sice žalostně málo, avšak pro miliony neprivilegovaných pořád lepší než nic.

Kapitalistické průmyslové státy si neprávem přivlastnily velkou část světového bohatství, z něhož jejich majetní mocipáni svým chudým odevzdávají hotovou almužnu. Té se v Německu říká základní státní zajištění.

Je naším morálním přikázáním, aby se této almužny dostalo všem lidem celého světa trpícím nouzí. Dosáhnout toho lze pochopitelně jen postupně. Je samozřejmé, že není možné, abychom v Bolívii nebo ve Středoafrické republice naráz otevřeli pobočky německých sociálních úřadů.

Nicméně všechny ty, kdo nám klepou na dveře, takto zaopatřit můžeme. Kdokoli se dokáže dostat do Německa, z jakýchkoli důvodů a po jakékoli cestě, nechť má tytéž požitky, jaké z německého sociálního státu plynou všem. Alespoň zčásti tak napravíme ono bezpráví, jež náš vykořisťovatelský a rozhazovačný ekonomický systém páchá ve světě. Není nutné zdůrazňovat, že právě my Němci tu vězíme v hluboké morální vině. Katastrofa uprchlíků nedaleko italského ostrova Lampedusa v říjnu 2013 by pro německou politiku měla být poslední výzvou k tomu, aby se opravdu zamyslela a hranice Německa otevřela všem lidem v nouzi bez rozdílu. Co potřebujeme, je „transnacionální demokracie, v níž si právo na svobodomyslnost může osobovat

i slabší a méně majetná část světové populace".[210] Bohatství hromaděné v bohatých průmyslových zemích musí být v zásadě přístupné všem lidem na Zemi. V tomto smyslu stále platí, že soukromé vlastnictví je krádež.

Mnozí říkají, že čím atraktivnější budou služby našeho sociálního státu, tím více lidí k nám bude přicházet, a s despektem imigranty chudoby nazývají hospodářskými uprchlíky. Je možné, že náš sociální stát vábí a přitahuje mnoho z těch, kdo pro sebe a pro svou rodinu hledají lepší osud. Avšak lze na tom shledat něco špatného? Tak otestujme už konečně, co náš systém opravdu unese. A pokud jde o náklady – imigrace chudoby už sama donutí bohaté, aby platili vyšší daně.

Kulturní a demografická proměna Německa, beztak nutná a nevyhnutelná, tak bude navíc urychlena a ocitneme se blíže okamžiku, kdy ono bezduché řečnění o německé identitě a osobitosti konečně utichne.

Skutečnost

Všichni lidé se narodili sobě rovni v tom smyslu, v němž rovnost pojímá americká Deklarace nezávislosti („born equal"). Neznamená to, že jsou „stejní". Spíše jsou od narození v té míře rozdílní, v jaké je stvořila příroda, a ve svém dalším životě v té míře rozdílní, v níž jsou formováni svým původem, svou kulturou a svým náboženstvím. Tedy rozdílní spíše dost.

Náhoda, ve které době, ve kterém státě a jakým rodičům se narodíme, je po náhodě našich vrozených vlastností tou největší nespravedlností, kterou nám nachystal osud. Z povahy této nespravedlnosti plyne, že je nezrušitelná. Pokud jednotlivec sám není schopen vytvořit pro sebe i pro své nejbližší důstojné životní podmínky, musí se tohoto úkolu ujmout společnost nebo stát.

Mezinárodní solidarity je zapotřebí v případě velkých katastrof, snad i v případě válečného ohrožení nebo vpádu. Zároveň je přirozeným požadavkem jeden od druhého se co nejvíce naučit. To je také smyslem mezinárodní pomoci rozvojovým zemím nebo takové instituce, jakou je světová banka.

Každá země má však principiální právo usměrňovat přistěhovalectví podle svých vlastních potřeb. Pokud je zcela odmítá, jako Japonsko nebo Čína, je to rovněž jen v její kompetenci. Směrnice umožňující politický azyl jsou v zásadě humánním a potěšitelným jevem, avšak jen tehdy, jde-li

o někoho, kdo je pro svou politickou aktivitu ve své vlastní zemi pronásledován a ohrožován. Život v diktatuře sám o sobě může být důvodem azylu právě tak málo jako chudoba sama.

K lidem, kteří stanou před hranicemi Německa nebo Evropy a dožadují se přijetí, je proto třeba stavět se v zásadě stejně jako k miliardám lidí celého světa, kteří těchto hranic nedosáhli nebo se takovou cestu ani nerozhodli podniknout.

Příjem imigrantů, kteří do Německa či do jiné evropské země chtějí z hospodářských důvodů, by měl primárně vycházet z ekonomických potřeb přijímající země. Beztak totiž není možné, aby Německo a ostatní Evropa přijímáním hospodářských uprchlíků nouzi ve vystěhovaleckých zemích citelně zmírnily.

Jen v samotné Africe se každým rokem narodí pětkrát více lidí než v celé Evropě a porodnost je tu třikrát vyšší. Kdyby z nich Evropa přijala každého pátého, za několik málo let by se stala převážně africkou, aniž by se tím poměry v Africe podstatněji zlepšily.

Vystěhovalecký tlak je totiž pravidelně a téměř výlučně způsobován nadměrnou porodností ve vystěhovaleckých zemích. Odsud tedy musí vycházet každá imigrační politika, pokud se chce zabývat příčinami stěhování chudoby.

Individuální nároky na poskytnutí pomoci se již vůbec nemohou řídit tím, co je v Německu nebo jinde v Evropě sociálním standardem. Německé základní zajištění financuje takovou materiální životní úroveň, která je skromná jen na pozadí aktuální německé ekonomické síly. Na jih od středomoří jde však o pohádkové bohatství daleko přesahující průměrný životní standard všech afrických zemí. Lidé těchto zemí by měli vynakládat energii na to, aby poměry svých zemí zlepšili. Přirozeného bohatství země, klimatu a surovin k tomu mají dost. Není-li jich využíváno, nebo jsou dokonce ohroženy zneužitím, pak je třeba nedostatky odstraňovat tam, kde skutečně existují.

Uwe Simon tento problém shrnuje v následujících větách:

> „Zdaleka největší část světové populace by přesídlením do průmyslových zemí svou situaci dramaticky zlepšila a stále více lidí v tom rozeznává královskou cestu k rychlému překonání chudoby. [...] Musíme se vyrovnat s tím, že dvě třetiny lidstva se podle našich měřítek nemohou spokojit s životem ve vlastní zemi a že na tom nedokážeme nic změnit."[211]

Morální nárok na přerozdělování z dobře fungujících rozvinutých společností do společností špatně fungujících a nerozvinutých neexistuje.

14. Děti jsou svobodnou volbou, všechny podstatné demografické problémy vyřeší přistěhovalectví

Postulát

Diskuse o demografii v Německu je třeba postavit z hlavy na nohy:[212]

- *Lidé měli tradičně děti proto, že se jim rodily jako nevyhnutelný důsledek jejich sexuálních praktik. Tento stav je již naštěstí překonán. Sex a počet dětí spolu již nijak nesouvisejí. Jde o velký pokrok naší civilizace a kultury!*
- *Kromě toho měli lidé děti proto, aby se o ně měl kdo postarat, až onemocní nebo zestárnou. Také tento důvod již dnes neexistuje. Náš sociální stát, jakkoli nedokonalý, dosáhl toho, že se již nikdo nemusí strachovat stáří a chudoby jen proto, že nemá děti. Naopak. Nemá-li děti, může si na stáří ušetřit více a být tak lépe materiálně zajištěn.*
- *Lidé mívali děti také proto, že císař nebo vůdce potřeboval vojsko. Mít velkou armádu bylo v době soupeření jednoho národního státu s druhým nevyhnutelnou nutností. Také tento důvod mít děti dnes pominul: za prvé se právě chystáme národní stát překonat a za druhé v době raket a dronů není masové armády zapotřebí.*
- *Dnes by nám někteří rádi namluvili, že nezvýší-li se v Německu porodnost, bude existence německého lidu ohrožena, a tím bude ohrožen i náš blahobyt. První z těchto dvou důvodů je čirý rasismus; neboť německý lid není žádnou zvláštní hodnotou a blonďaté vlásky z Fríska jsou stejně malým důvodem k obzvláštní radosti, jako jsou černé lokýnky ze Zimbabwe důvodem k obzvláštním obavám! Druhý z těchto důvodů je pak nesmyslný. K zachování blahobytu totiž vůbec nepotřebujeme německé děti, vždyť máme přistěhovalce.*

Existuje-li totiž na světě něco, oč není nouze, pak je to množství rozených dětí. Nechme tedy mít děti ty, kteří je buď mít chtějí, anebo neužívají ochranu, a uchraňme před nimi ty, jejichž životní cíle jsou jiné. Pokud tedy my Němci máme jiné životní cíle než vlastní rozmnožování, uchraňme samy sebe před touto starostí. Proto je zcela správné, že německé spory o rodinnou politiku „se točí především kolem modelů soužití a méně kolem otázek, co je třeba dělat pro porodnost a pro výchovu dětí". Ať si konzervativci bědují, že v Německu, v němž je „velký blahobyt, avšak málo skutečných hodnot, se děti stávají pouhým symbolem tohoto blahobytu".[213] Sebereализace těch, kdo právě žijí, je jediným legitimním cílem činnosti státu, čirým rasismem je naopak jakákoli starost o zachování stavu vlastního národa. Legitimními dlouhodobými cíli státní politiky jsou jedině tyto cíle: sprovodit ze světa nerovnost, vyhlásit válku atomové energii a zabránit klimatické katastrofě.

Je tedy jedině správné, jestliže cíle zvyšovat porodnost v naší zemi se německá rodinná politika již dávno vzdala.[214] Zvlášť málo dětí mají ostatně novináři a politikové.[215] To je třeba uvítat a jde o známku toho, že tyto vrstvy jsou v mnohém ohledu přece jen předvojem obecného společenského vědomí a v tomto smyslu společenskou elitou.

Každým rokem se na světě narodí 140 milionů lidí, 40 milionů z nich jen v Africe a západní Asii. Z hlediska morálního – ve smyslu rovnosti tváří v tvář přírodě nebo Bohu – má každý z nich týž nárok na blahobyt naší země, jaký má 670 tisíc novorozenců, co každým rokem náhodně přijdou na svět v Německu.

Není třeba víc než dostatek liberálnosti v otázkách imigrace, a nebude problém náš roční demografický deficit v počtu 300 tisíc až 500 tisíc lidí vyvážit přistěhovalci. Rozmanitosti země to jedině prospěje a rozmanitost je hodnotou o sobě. Takto vznikající budoucí Německo bude o mnoho zajímavější a budoucnosti se přizpůsobí mnohem lépe, než kdyby u nás žili jen samí „bio Němci". Potom by Rostock byl všude kolem nás. Jak děsivá představa! Není třeba mít strach z pestré demografické budoucnosti, neboť její šance jsou větší než její rizika!

Skutečnost

Pokud jsme po nějaký čas sledovali diskuse k otázkám demografie a vzdělávání, musíme dospět k tomuto závěru:

- Počet rozených dětí nehraje žádnou roli a slouží jen jako záminka k panice, že Německo vymírá.
- Původ dětí vlastně také nerozhoduje, neboť v principu může téměř každý nabýt nezbytných schopností a dovedností téměř ke všemu.
- Starosti dělá jedině to, že děti z vrstev více dbajících na vzdělanost to ve škole a později v zaměstnání dotáhnou dále. To je sociálně nespravedlivé a je třeba tomu zabránit. Tomuto cíli poslouží, jestliže snížíme nároky a zvýšíme inflaci známek.

Ve skutečnosti však v nejbližších letech a desetiletích uvidíme, že zaplňovat kvantitativní i kvalitativní mezeru mezi nabídkou a poptávkou se bude dařit stále méně a méně: nepůjde jen o to, že každý rok odejde na odpočinek zhruba o třetinu více lidí, než kolik jich nově začne pracovat, ale také o to, že u nově nastoupivších klesne průměrná kvalifikační úroveň a absolutní počet lidí s vysokou kvalifikací, zatímco podíl těch, kdo nebudou ovládat ani ty nejzákladnější dovednosti, se zvýší.

Chceme-li spatřit německé školství minulosti, pohleďme do srovnávacích statistik z roku 2011 na výsledky, jež žáci čtvrtého ročníku dosáhli v matematice a němčině ve špičkových zemích Bavorsku a Sasku, chceme-li vidět jeho budoucnost, věnujme pozornost Berlínu nebo Brémám. Spatříme dramatický rozdíl: v Brémách i v Berlíně jsou nejen slabí žáci ještě mnohem slabší než ve špičkových zemích, ale i ti nejlepší jsou v Brémách a Berlíně výrazně horší než ti nejlepší v Sasku a Bavorsku.[216] Úsilí čelit zhoršování výsledků školního vzdělávání snižováním nároků postihuje všechny bez rozdílu – ty nejlepší žáky nevyjímaje.

Díky eurokrizi k nám sice přichází mnoho pracovních sil z krizových zemí, avšak jde jen o krátkodobé vydechnutí, neboť tyto země mají podobný demografický problém a proud přistěhovalců se otočí zpět, až se těmto zemím opět povede lépe. Pak nám už zbude jen přistěhovalectví z Turecka, Afriky a Blízkého a Středního východu, avšak to vzhledem ke kulturním disparitám problém kvalifikace ještě zvětší, místo aby jej redukovalo.

Imigrace, s níž lze v dohledné době počítat, nám přinese jen nepatrným dílem kvalifikované síly a navíc půjde největší měrou o přistěhovalce z těch oblastí, které jsou jak etnicky, tak nábožensky a kulturně Německu velmi vzdálené.

Už nyní můžeme pozorovat, že německý vzdělávací systém se dostatečně nenamáhá učinit opatření nutná k tomu, aby deficity spjaté s touto situací byly skutečně kompenzovány. Nelze však vyloučit, že dospěl k hranicím svých objektivních možností. Avšak v budoucnu se nám bude stále více nedostávat těch, jichž bude třeba pro obsazování míst vyžadujících vysokou kvalifikaci. Úspěšný model německého hospodářství tak bude v příštích desetiletích oslabován ze svého vlastního středu a mezinárodní konkurence, především z Dálného východu, bude vždy ochotna zbavit Německo jeho zahraničních trhů.

Při současné politice lze již zahlédnout dobu, vzdálenou maximálně pětadvacet let, kdy Německo nebude schopno navzdory rostoucím odvodům udržet úroveň ani svého sociálního zajištění, ani své výše důchodů. To však již naše bio Němce postihne jen v míře minimální, neboť jejich počet se bude rapidně tenčit.

Trochu to bude připomínat germánské státy kolem roku 600 jako následníky říše západořímské: Staré právo a latinské obyvatelstvo zaplavily nové národy a nové mravy a z nich se nakonec vytvořil nový amalgám. Tak se před jedním a půl tisíciletím odehrál vznik národů dnešní Evropy.

Je možná nevyhnutelné, že podobný vývoj se bude opakovat, a náš přítel rovnosti opáčí: No a co? Vždyť všechno, co dnes v Německu překáží rovnosti, bude konečně odstraněno.

Poznámky

1 Jean-Jacques Rousseau: *Abhandlungen über den Ursprung und die Grundlagen der Ungleichheit unter den Menschen*, Stuttgart 2010, s. 36n. Pozn. překl.: V českém překladu *Rozpravy*, Svoboda, Praha 1978.

2 Tamtéž, s. 74n. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 88n.

3 Tamtéž, s. 82. Pozn. překl.: český překlad o. c.

4 Tamtéž, s. 74. Pozn. překl.: český překlad o. c., s. 88.

5 Tamtéž, s. 113. Pozn. překl.: český překlad, o. c., s. 119.

6 Friedrich Engels: *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, unveränderter Nachdruck der vierten Auflage von 1891*, Leipzig 2013, s. 60n.

7 Ze spisu Lva Trockého *Literatur und Revolution*, citováno podle Jörg Baberowski: Verbrannte Erde. Stalins Herrschaft der Gewalt, München 2012, s. 132n.

8 Antoine de Rivarol: *Vom Menschen*, o. c., s. 94n.

9 Thomas Mann: *Das Problem der Freiheit*, in: An die gesittete Welt. Politische Schriften und Reden im Exil, Frankfurt 1986, s. 334n.

10 Tamtéž, s. 337.

11 Friedrich August von Hayek: *Der Weg zur Knechtschaft, Deutsche Erstausgabe der Reader's Digest Condensed Version*, Wien 2006, s. 21, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Cesta do otroctví*. Barrister & Principal 2004.

12 Tamtéž, s. 337.

13 „Was wir ‚Sinn' nennen, wird verschwinden", interview s Maxem Horkheimerem, *Der Spiegel* 1–2/1970, s. 80.

14 Citováno podle Friedrich August von Hayek: *Der Weg zur Knechtschaft*, o. c., s. 23. Pozn. překl.: český překlad o. c.

15 Běs rovnosti se obrací i proti veškerým poznatkům biologie a genetiky ohledně lidské nerovnosti a rád by jim dal ideologický punc pravicovosti. Steven Pinker v této souvislosti mluví ironicky o „left pole, the mythical place from which all directions are right". Steven Pinker: *The Blank Slate*, o. c., s. 284.

16 Alexander Grau: An die Stelle der Religion ist die Moral getreten, *Die Achse des Guten* ze 17. dubna 2013, viz http://www.achgut.com/dadgdx/index.php./dadgd/article/an_die_stelle_der_religion_ist_die_moral_getreten.

17 Friedrich Engels: *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates*, o. c., s. 61.

18 Richard Wilkinson und Kate Pickett: *Gleichheit ist Glück. Warum gerechte Gesellschaften für alle besser sind*, Berlin 2010, s. 19.

19 Srov. Friederike Haupt: Gleichgewichtsstörungen, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 19. května 2013, s. 10.

20 Richard Wilkinson und Kate Pickett: *Gleichheit ist Glück*, o. c., s. 33.

21 Srov. tamtéž, grafika na s. 34.

22 Srov. Lernen, lernen, lernen, interview s Hansem Bertramem ke studii UNICEF, *Der Spiegel* 16/2013, s. 117. Viz zde i tabulky k životní spokojenosti a životnímu prostředí.

23 Mezi berlínskými obvody Friedrichshain-Kreuzberg a Steglitz-Zehlendorf je rozdíl v délce života sedm let a tento rozdíl není podmíněn rozdíly v lékařské péči, ve výši příjmů nebo v kvalitě bydlení a ani rozdílnou délkou života mužů a žen.

24 Rozhodující je přitom – nezávisle na povolání a příjmech – životní styl. Uvedu jediný příklad: Mezi řidiči berlínských dopravních podniků jsou také takoví, kteří si tu nejprve začali přivydělávat jako studenti a později přestali studovat a stali se řidiči. Tato skupina řidičů, která patří k jiné sociální a vzdělanostní vrstvě, je ve věku nad padesát let podstatně méně nemocná či neschopná práce než ostatní: je mezi nimi méně lidí s nadváhou, s vysokým tlakem, s bolestmi zad atd. Rozhodující je tedy zřejmě jiný styl života.

25 Thomas Mann: *Dieser Krieg*, in: An die gesittete Welt, Politische Reden und Schriften im Exil, o. c., s. 347.

26 K tomu příklad: Městská Stuyvesant Highschool v New Yorku si své žáky vybírá výlučně na základě výsledků testů. Tato škola je otevřena všem a úspěch jejích absolventů je velký. Až 25 procent z nich se dostává na ty nejlepší americké univerzity. V roce 2013 bylo mezi přijatými žáky 9 černochů, 24 Hispánců, 177 bělochů a 620 Asiatů. Většina z těchto asijských dětí pochází z chudých přistěhovaleckých rodin, z nichž mnozí si často museli utrhnout sousto od úst, aby si mohli zaplatit drahé přípravné kurzy. Třídní privilegia tedy jistě nejsou příčinou tohoto nepoměru (jaký nacházíme po celých USA), nýbrž jde o výsledek extrémně tvrdé práce rodičů a dětí. V roce 2012 bylo město New York zažalováno Fondem právní ochrany organizace NAACP (National Association for the Advancement of Colored People) za to, že přijímání na tuto školu výlučně podle výsledků testů diskriminuje černochy a Hispánce. Z tohoto stanoviska v zásadě plyne, že přidělování šancí podle výkonu je principiálně diskriminační, pokud způsobuje nestejné výsledky různých sociálních skupin. K datům a žalobě NAACP srov. Amy Chua and Jed Rubenfeld: *The Triple Package. How Three Unlikely Traits Explain the Rise and Fall of Cultural Groups*, New York 2014, kapitola 7.

27 Diskuse o sekundárních ctnostech byla výsledkem reflexe německých zkušeností s národním socialismem a námitka zněla, že klasickou německou zdatnost lze využít i ke zlým účelům. Podnět k této diskusi vzešel od Carla Ameryho. Srov. Carl Amery: *Die Kapitulation oder Deutscher Katholizismus heute*, Reinbek 1963.

28 Srov. Amy Chua und Jed Rubenfeld: *The Triple Package*, o. c.

29 Srov. Carstev Knop: Bill Gates und Warren Buffet. Die großen Stifter, *FAZ Online* z 5. srpna 2010, viz http//www..faz.net/aktuell/wirtschaft/bill-gates-und-warren-buffet-die-grossen-stifter-11028354.html.

30 Christian Nürnberger: Verdient Hasso Plattner für seine Milliardenspende Applaus?, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 24. února 2013, s. 27.

31 Pozn. překl.: Sarrazin tu naráží na svou knihu *Německo páchá sebevraždu*, největší poválečný bestseller německé literatury faktu, která v Německu vyšla v rudé obálce.

32 Pozn. překl.: Evangelische Kirche in Deutschland, tedy Evangelická církev v Německu.

33 Srov. Georg Meck: Das Kreuz mit der Kirche, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 5. května 2013, s. 23.

34 Typicky to ukazuje komentář Nilse Minkmara ve *FAZ* k případu daňových úniků Uliho Hoenße: „Stát by měl být slabý a jeho hranice porézní, aby se peníze mohly pohybovat a rozmnožovat bez větších překážek. A v tomto slabém státě by se mělo dařit dobrým hráčům." Minkmar si dále stěžuje na to, „že výkon a odměna spolu už dávno nesouvisejí, že spravedlnost nahradil dutý patos a že demokracie se stala počítačovou hrou, na niž doplácejí všichni". Nils Minkmar: Das Spielgeldsystem, *FAZ* z 24. dubna 2013, s. 25.

35 Obyvatelstvo pojímá spravedlnost méně s ohledem na rozdíly v příjmech a více vzhledem k tomu, že z plného pracovního úvazku lze žít, že existují příležitosti k sociálnímu vzestupu a že existuje sociální zajištění pro případy nouze. Srov. Renate Köcher: Was wir wollen, *Wirtschaftwoche Global* z 24. června 2013, s. 50n.

36 Vyplývá to z konceptu relativní chudoby vyvinutého OECD, který je aplikován v mezinárodním měřítku. Podle tohoto konceptu je „bohatý" ten, jehož čistý výdělek činí více než 200 procent mediánového příjmu. Takto stanovený práh bohatství činil v roce 2008 v Německu 3543 euro měsíčně. Nad touto hranicí se nacházelo 8,4 procenta Němců, kteří se tedy považují za „bohaté". Za „ohroženého chudobou" je pokládán každý, jehož příjmy jsou nižší než 60 procent mediánu. Do této skupiny v roce 2008 patřilo 16 procent obyvatelstva. Pokud mzdy rostou, aniž se mění jejich rozložení, pak podíl „bohatých" a „chudých" zůstává stejný. Jestliže mzdy rostou, avšak nerovnost jejich rozložení se prohlubuje, pak se může stát, že podíl „chudých" se zvyšuje, ačkoli příjmy těchto „chudých" ve skutečnosti rostou. K údajům viz Bundesministerium für Arbeit und Soziales: Lebenslagen in Deutschland. *Der Vierte Armuts- und Reichtumsbericht der Bundesregierung*, Berlin 2013, s. 461, 464.

37 Ekonomický a sociální statistik Walter Krämer z univerzity v Dortmundu k tomu z metodického hlediska říká: „Každý pojem chudoby pevně vázaný na průměrný příjem neměří chudobu, nýbrž nerovnost." Fast jeder Fünfte fühlt sich arm, *FAZ* z 24. října 2012, s. 13.

38 Roland Tichy: Der Wert der Reichen, *Wirtschaftswoche* z 25. března 2013, s. 3.

39 Gini koeficient – statistická veličina míry příjmové nerovnosti – ukazuje, že čistý ekvivalenční příjem (což je úhrn čistých příjmů ze všech příjmových zdrojů včetně sociálních služeb státu, očištěný o hodnotu státního rozpočtu) mezi roky 2000 až 2005 mírně rostl a poté opět mírně klesal. Srov. *Der Vierte Armuts- und Reichtumsbericht*, o. c., s. 325.

40 V závislosti na vymezení pojmu střední třídy její podíl v obyvatelstvu kolísá mezi 58 a 74 procenty. K datům a otázkám definice srov. tamtéž, o. c., s. 326n.

41 Ukazuje to srovnání hodnoty rodinných majetků v eurozóně, které provedla ECB. Srov. Deutsche sind die Ärmsten in Europa, *FAZ* z 10. dubna 2013, s. 9.

42 V souladu s tím je v Německu Gini koeficient příjmů 0,28, u majetku ale 0,75. Navíc vzrůstá nerovnost v rozložení majetku: Podíl dolních 50 procent rodinných rozpočtů na celkovém majetku klesl od roku 1998 do roku 2008 z 2,9 procenta na 1,2 procenta. Srov. *Der Vierte Armuts- und Reichtumsbericht*, o. c., s. 325 a 465.

43 Má-li jeden příjem 100 a ušetří z něj 10 procent, zatímco druhý má příjem 200 a ušetří z něj 20 procent, pak příjmovému poměru 1 : 2 odpovídá poměr naspořeného majetku 1 : 4. Jestliže pak ten, kdo má vyšší příjem, navíc část svého majetku investuje a získá tak vyšší úroky – což je běžný případ – pak se díky úrokům z úroků rozdíl v majetku ještě zvětší. Příčinou tohoto jevu nejsou nějaké nespravedlnosti, nýbrž rozdíly v příjmech, úsporách a investičních strategiích. Ten, kdo se takto časem stává bohatším, však toho, kdo je relativně chudší, nikdy o nic neochuzuje.

44 Exemplárním projevem tohoto mediálního chování byl triumfální prvostránkový článek v *Süddeutsche Zeitung* z 18. září 2012, když vešel ve známost vládní koncept Čtvrté zprávy o chudobě a bohatství: „Bohatí vzdor finanční krizi ještě bohatší." Obzvláštní absurdita tohoto titulku byla v tom, že čísla vládní zprávy se vztahovala na rok 2008, tedy na poslední rok před začátkem krize. Výrok obsažený v podtitulku, že stát zato chudne, byl pochopitelně rovněž nesmyslný, neboť růst státního dluhu není nikdy objektivně nutný, ale je vždy podmíněn politicky. Dobře je to vidět u států

jako Švýcarsko nebo Švédsko, jejichž zadlužení navzdory obecnému trendu neroste, nýbrž klesá.

45 Mimořádným případem je v tomto ohledu výkonný ředitel Paritního dobročinného spolku Ulrich Schneider. Srov. Ralph Bollmann: Der allgegenwärtige Ulrich Schneider, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* ze 14. října 2012, s. 36. S Ulrichem Schneiderem jsem se setkal poprvé během jednoho našeho společného televizního pořadu stanice RBB v únoru 2008. Šlo tehdy o mnou sestavený jídelníček, který jsem představil veřejnosti se záměrem ukázat, že se zákonnými sociálními dávkami na potraviny, které jsou součástí základního sociálního zajištění, si lze dobře obstarat čerstvé potraviny a uživit se jimi, pokud si sami vaříme. Můj exemplární propočet tohoto jídelníčku byl v médiích nazván „Hartz IV menu" a vyvolal vlnu pobouření. Ulrich Schneider v našem společném pořadu namítal, že při této stravě by nezaměstnaný příjemce transferů musel hladovět. Nato mi uklouzla věta „Podváha přece není hlavním problémem příjemců Hartz IV", načež Ulrich Schneider zcela propadl emocionálnímu pobouření a věcná výměna názorů byla od této chvíle nemožná. O několik dní později kázal jeden nutriční specialista v *Berliner Zeitung*, že můj stravovací plán je sice postačující, avšak obsahuje příliš tuku, masa a kalorií. Běs Ulricha Schneidera a jemu podobných zřejmě pramení z toho, že jsem si dovolil dotknout se obrazu „chudého", jemuž jsou oni vděčni za svou profesní kariéru. Mé propočty zbavily nejrůznější „vývařovny pro chudé" všemožných „tabulí" jejich legitimity založené na postulátu, že tyto dobročinné spolky jsou nutné pro to, aby zmírnily materiální nouzi.

46 Srov. exemplární postoj Jürgena Trittina: Ein fairer Anteil, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* ze 23. září 2012, s. 9. Trittin se tu odvažuje tvrdit: „Velká část obyvatelstva je nucena se zadlužovat, menší část stále více peněz investuje stále riskantněji. Výsledku se říká finanční krize." Není nic nesmyslnějšího než tento výrok. Peněžní investice německých vlastníků majetku nemají nic společného ani se světovou finanční krizí z let 2009/2010, ani s krizí eura od roku 2010 a počet vysoce zadlužených domácností se za poslední roky prakticky nezměnil. Srov. *Der Vierte Armuts- und Reichtumsbericht*, o. c., s. 463.

47 Armustsforschung ist weitgehend politisch motiviert. Interview s Klausem Schroederem, *FAZ* z 21. prosince 2012, s. 13.

48 Thomas Mayer: Wider den Neid, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* ze 14. října 2012, s. 42.

49 Nejprve by bylo nutné zrušit jednotné daňové sazby u nemovitého majetku a nahradit je sazbami aktuálními. I když by to bylo z hlediska daňového systému správné, nikdy se to nepodaří, stejně jako se to nedaří už padesát let.

50 Osobnostní rozdíly lze v podstatě redukovat na pět znaků: introvertní nebo extrovertní, neurotický nebo stabilní, bez zájmu nebo se zájmem o nové zkušenosti, orientovaný na harmonii nebo vyhledávající spor, svědomitý nebo nesvědomitý. Tyto znaky se mohou libovolně kombinovat. Z velké části jsou dědičné a lze jimi vysvětlit skutečné lidské chování. Osobnostní rysy, které se obvykle přisuzují vlivu rodiny, například

násilnictví, lze připsat spíše genetickému než pedagogickému odkazu rodičů. Srov. Steven Pinker: *The Blank Slate*, o. c., s. 50n.

51 Tamtéž, s. 376, 378nn.

52 Pinker po vyhodnocení současných vědeckých poznatků soudí, že diskuse „Nature – Nurture" by vlastně již měla být ukončena, neboť suma nashromážděných empirických dat je enormní. Pinker formuluje „three laws of behavioral genetics":
„The First Law: All human behavioral traits are heritable.
The Second Law: The effect of being raised in the same family is smaller than the effect of the genes.
The Third Law: A substantial portion of the variation in complex human behavioral traits is not accounted by the effects of genes or families." Tamtéž, s. 370nn.

53 Jonathan Haidt rozeznává pět základních morálních vlastností: starostlivost, rovné jednání, loajalitu, autoritativnost a čistotnost. Tyto vlastnosti se vyvinuly v procesu evoluce a jsou v různé míře a v různém vzájemném poměru vrozené. U koho převládá starostlivost a rovné jednání, je ve svých politických názorech naladěn spíše sociálněmokraticky nebo levicově. Kdo přikládá zvláštní cenu loajalitě a autoritativnosti, je orientován spíše konzervativně a pravicově. Srov. Jonathan Haidt: *The Righteous Mind. Why Good People are Divided by Politics and Religion*, London 2012. Viz také Kai Kupferschmidt: Erbgut. Die politische Einstellung steckt in den Genen. *Tagespiegel Online* ze 3. listopadu 2012, viz: http://www.tagesspiegel.de/wissen/erbgut-die-politische-einstellung-steckt-in-den-genen/733916.html.

54 Srov. Michael Schlag: Damit es ein Prachtkerl wird, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 16. června 2013, s. 60.

55 Takto argumentují specialista na výzkum médií Michael Haller a novinář Martin Niggeschmidt v jimi vydaném sborníku: *Der Mythos vom Niedergang der Intelligenz. Von Galton zu Sarrazin. Die Denkmuster und Denkfehler der Eugenik*, Wiesbaden 2012, s. 23, 56. Citováno podle recenze Heinera Rindermanna, *Zeitschrift für Pädagogische Psychologie*, 27 (4) 2013, s. 295nn.

56 Citováno podle Steven Pinker: *The Blank Slate*, o. c., s. 149. Autor se zde také na různých místech vypořádává s názory Stephena Jay Gouda, který v roce 1981 ve svém bestselleru *The Mismeasure of Man* principiálně napadl koncept lidské inteligence a metody jejího měření.

57 Srov. Katharina Miklis: Schatz, wir kommen heute später, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 25. listopadu 2012, s. 69.

58 Lisa Herzog: Gleiche Chancen?, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* ze 4. srpna 2013, s. 24.

59 Srov. Heike Schmoll: Auf dem Weg zur Einheitsschule, *FAZ* z 25. října 2012, s. 10.

60 Pozn. překl.: Učitelé v Německu mají dosud různá služební označení, odpovídající čtyřem stupňům zařazení ve státní službě; např. studijní rada, vrchní studijní rada.

61 K reformě vzdělávání učitelů v Berlíně srov. Heike Schmoll: Von Alleskönnern und Luftnummern, *FAZ* z 18. září 2013, s. 1.

62 Pozn. překl.: TIMMS = Trends in International Mathematics and Science Study, PIRLS = Progress in International Reading Literacy Study.

63 Srov. Kulturministerkonferenz: IQB-Ländervergleich 2012 a dále: Im Osten rechnen Schüler besser als im Westen, *FAZ* z 12. října 2013, s. 1.

64 Nápravu má přinést dvoustupňový školský systém, v němž vedle gymnázií bude existovat již jen jediná forma školy, a maturitu bude možno skládat na obou těchto typech škol. Specialista na výzkum vzdělávání Ulrich Trautwein tu ale „vidí nebezpečí, že dětem z lepších rodin se bude jak ve škole, tak mimo ni dostávat větší podpory než ostatním". Chtěl by tomu zabránit „zárukou podpory" pro každého žáka. Existující předsudek o žácích z dobrých rodin podle jeho teorie tyto žáky zvýhodňuje: „Pokud budeme nějakého žáka charakterizovat jako mimořádně talentovaného a pocházejícího z dobré rodiny, postoj mnoha učitelů k tomuto žákovi se změní. Bude dostávat náročnější úkoly a bude mu věnováno více motivující pozornosti, čímž bude opět motivován k většímu úsilí učit se."

65 Pokud se někdo upne na otázku rovnosti, což je patrně případ většiny badatelů v oblasti vzdělávání, nebude nejspíš spokojen dřív, dokud např. na právnických či lékařských fakultách nebudou zastoupeni rovným dílem studenti ze všech sociálních vrstev. Hans-Peter Blossfeld si např. na jedné konferenci stěžoval, že „děti elit se silně orientují na tradiční privilegované profese, jako jsou medicína nebo práva. Pokud mnoho z nich vystuduje vysokou školu, pak bude oblast vysokého školství ještě více diferencována. Ti zezdola jsou sice také nahoře, avšak ukončují studium méně často než privilegovaní." Nepomůže tu ale ani změna školského systému: „Pokud se vývoj bude ubírat směrem, s nímž horní vrstvy nebudou spokojeni, pak si najdou jiné cesty – budou děti posílat na soukromé školy nebo do zahraničí." Lisa Becker k tomu suše podotýká: „Rodiče chtějí zkrátka pro své děti vždy jen to nejlepší." Srov. Die Oberschicht fördert die Oberschicht, *FAZ* z 23. dubna 2013. K tomu sám poznamenávám: Ke studiu medicíny nestačí jen mít maturitu, je třeba zvládnout i *numerus clausus* a po něm ještě *physikum*. Práva mohou sice studovat všichni, kdo mají maturitu, avšak kdo nemá na to, aby u stání zkoušky získal alespoň devět bodů, neměl by se o to raději pokoušet, neboť jako absolvent odborné vysoké školy technického směru si vydělá víc než právník bez zakázek.

66 Welcher Abschluss darf es denn sein? Interview s Nilsem Berkemeyerem, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 30. června 2013, s. 57.

67 Velký pokrok na této cestě už udělal Hamburk. Umožnilo to výrazné zvýšení maturitních kvót na hamburských městských školách, avšak ve veřejných prohlášeních se to zastírá. „Abiturienti městských škol zaostávají za abiturienty gymnázií, především v matematice a přírodních vědách, nejméně o tři roky. Ocitají se tak maximálně na úrovni středního stupně." Hans Peter Klein: Hamburgs wundersame Abiturientenvermehrung, *FAZ* z 11. října 2013, s. 7.

68 Hans Peter Klein: Der Bluff der individuellen Förderung, *FAZ* z 5. července 2013, s. 7.

69 Srov. Kritik an Benotung von Studenten, *FAZ* ze 13. listopadu 2012, s. 4.

70 Srov. Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 187nn. Pozn. překl.: V českém překladu *Německo páchá sebevraždu*. Academia, Praha 2011, s. 167nn.

71 Klaus Zierer: Die missverstandene Bildungsgerechtigkeit, *FAZ* ze 16. srpna 2013, s. 7.

72 Dieter E. Zimmer: *Ist Intelligenz erblich?*, o. c., s. 253.

73 Srov. Petra Stanat, Hans Nand Pant, Katrin Böhme, Dirk Richter (Hrsg.): *Kompetenzen von Schülerinnen und Schülern am Ende der vierten Jahrgangsstufe in den Fächern Deutsch und Mathematik, Ergebnisse des IQB-Ländervergleichs 2011*, Münster 2012.

74 Srov. Elternhaus bedingt Schulerfolg, *FAZ* z 25. dubna 2013, s.4.

75 Pozn. překl.: Jde o doslovný překlad jednoho z druhů německých škol předgymnaziální úrovně – Hauptschule.

76 Srov. Georg Cremer: Armut als Folge verpasster Teilhabe, *FAZ* ze 16. srpna 2013, s. 12.

77 Srov. Thomas Vitzthum: Schulvergleich 2012. Osten rechnet besser als der Westen, *Berliner Morgenpost* z 12. října 2013, s. 3.

78 Význam školních známek při zaměstnávání učňů klesá, neboť na vysvědčení se lze čím dál méně spoléhat. Firmy si proto stanovují odlišná kritéria výběru, při nichž, podle slov personálního ředitele německých drah Ulricha Webera, „nerozhodují známky, ale sociální a kognitivní kompetence". Srov. Deutsche Bahn wählt Lehrlinge nicht mehr nach Schulnoten aus, *Berliner Morgenpost* z 16. července 2013.

79 Hans Anad Pant, Petra Sanat: Was können deutsche Grundschüler eigentlich? *FAZ* z 20. prosince 2012, s. 8.

80 Intelligenz von Schülern: Die meisten Gymnasiasten sind intellektuell nicht auf der Höhe, *Spiegel Online* z 8. května 2013.

81 Schwarze sind nicht dümmer, interview s Elsbeth Stern, *Die Weltwoche* 51/52 2012, s. 92n.

82 Srov. Martin E. P. Seligman; *What You Can Change and What You Can't*, o. c., s. 42nn.

83 V celých USA dělal tento rozdíl v roce 1966 u dvanáctiletých černochů 13 bodů a u osmnáctiletých 18 bodů. V roce 2008 byl tento rozdíl u třináctiletých 15 bodů, v případě sedmnáctiletých 23 bodů. Srov. James R. Flynn: *Are We Getting Smarter?*, New York 2012, s. 140.

84 Srov. David Brooks: *Das soziale Tier*, o. c., s. 237.

85 Pokud se tyto rozdíly v průběhu řady generací ukazují jako stabilní, ztrácí ostatně tato otázka na praktické důležitosti, neboť extrémně stabilní kulturní faktory mají tytéž praktické účinky jako genetické rozdíly.

86 Schwarze sind nicht dümmer, o. c.

87 Srov. Gerald R. Crabtree: Our Fragile Intellect, viz: bmi205.stanford.edu/_media/crabtree-2.pdf.

88 Schwarze sind nicht dümmer, o. c.

89 Srov. Detlef H. Rost: *Intelligenz, Fakten und Mythen*, Basel 2009, s. 230nn.

90 Citováno podle Melanie Amann: Das Jahr der Frau, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 30. prosince 2010, s. 30.

91 Schwarze sind nicht dümmer, o. c.

92 Tamtéž.

93 Srov. James R. Flynn: *Are We Getting Smarter?*, o. c., s. 136nn.

94 Schwarze sind nicht dümmer, o. c.

95 Tamtéž.

96 Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c., s. 92. Pozn. překl.: V českém překladu *Německo páchá sebevraždu*, o. c., s. 85n.

97 James R. Flynn: *Are We Getting Smarter?*, o. c., s. 189.

98 *Encyklopedie Brockhaus* 17., zcela přepracované vydání encyklopedie *Das Grosse Brockhaus*, sv. 15, Wiesbaden 1972, s. 421.

99 Sám Helmut Kohl se v létě 2013 dostal do podezření z rasismu, když vyšlo najevo, že v roce 1982 plánoval odsun tureckých migrantů zpět do Turecka a hovořil o tomto svém záměru s Margaret Thatcherovou. Srov. interview Karlheinze Schindlera s Klausem Badem v Deutschlandradio 3. srpna 2013.

100 Když magazín *Weltwoche*, vycházející ve Švýcarsku, v jednom ze svých hlavních článků hovořil o „romských loupeživých nájezdech", vysloužil si pokárání od švýcarské tiskové rady. Martin Volker k tomu poznamenává: „Ačkoli veškeré indicie svědčí o tom, že trestný čin spáchal romský klan, v západoevropských oficiálních prohlášeních se o etnické příslušnosti pravděpodobného pachatele zpravidla nemluví." Roma? Sinti? Zigeuner?. *NZZ* z 8. října 2013. Neslavně dopadl také Rolf Bauerdick se svou pozoruhodnou knihou *Zigeuner: Begegnungen mit einem unbeliebten Volk*, v níž se s odborným rozhledem, respektem a sympatiemi vyrovnává se svérázným životem a problémy Cikánů. Centrální rada německých Sintů a Romů ho promptně obvinila ze sympatií s rasismem a pravicovým radikalismem. Bauerdick k tomu napsal: „Když romští pasáci posílají tisíce mladých žen na chodník, jediný funkcionář se těchto žen nezastane. Pro Centrální radu za romskou kriminalitu zodpovídají pouze jednotlivci. Kolektivní je jedině rasismus dominantní společnosti." Rolf Bauerdick: Mitten im Shitstorm, *Die Welt* z 21. listopadu 2013.

101 Uvedu zde několik dat z jejich analýz:

Náboženská skupina mormonů tvoří jen 1,7 procenta obyvatelstva USA, avšak příslušníci této skupiny mají nadprůměrné příjmy a nadprůměrné je rovněž jejich zastoupení mezi úspěšnými obchodníky.

Kubánci z první exilové vlny po převzetí moci Fidelem Castrem, většinou bílí a pocházející z tehdejších vedoucích kubánských vrstev, jsou v průměru nejen mnohem úspěšnější než všichni ostatní Hispánci, ale předčí i americké bělochy.

Černošští přistěhovalci tvoří jen 8 procent černošského obyvatelstva USA, avšak připadá na ně 40 procent akademických titulů získaných na špičkových univerzitách všemi americkými černochy. Tito imigranti také nejsou zdaleka tak postiženi vzdělanostní a příjmovou zaostalostí ostatního černošského obyvatelstva. Imigranti z Nigérie dosahují dokonce příjmů, které se pohybují lehce nad průměrnou příjmovou úrovní v USA.

Ve všech oblastech duševní produkce je extrémní náskok Asiatů (v dikci USA na východ od Indie): Studenti „highschools" pocházející z této oblasti za posledních pět let získali 23 z 50 prestižních cen celoamerické přírodovědecké soutěže organizované společností Intel. Tvoří 30 až 50 procent studentů prestižních hudebních škol. S pětiprocentním podílem na celkovém počtu obyvatel studentského věku činí jejich podíl na špičkových univerzitách 17 procent (Harvard) až 21 procent (Stanford).

Podíl Židů na celkovém počtu obyvatel USA je 1,7 procenta, avšak z deseti nejlépe placených obchodních ředitelů v USA (CEO) jsou čtyři Židé. V roce 2010 zastával ve třech ze čtyř největších investičních bank funkci CEO (Chief Executive Officer) Žid a ve všech těchto čtyřech bankách zastával Žid pozici CFO (Chief Financial Officer). Podle seznamu nejbohatších lidí v USA z roku 2009 magazínu *Forbes* bylo z 50 nejbohatších Američanů 20 Židů, ze 400 nejbohatších bylo 129 Židů. 29 procent všech psychiatrů a 14 procent všech lékařů v USA jsou Židé. Průměrný příjem židovské rodiny činí třiapůlnásobek příjmů amerických protestantů nebo katolíků. Téměř 40 procent všech nositelů Nobelovy ceny v USA od jejího založení jsou Židé. Všichni čtyři „otcové atomové bomby" byli Židé (Albert Einstein, Robert Oppenheimer, Edward Teller, John von Neumann). Srov. Amy Chua and Jed Rubenfeld: *The Triple Package*, o. c., s. 3–33.

102 Srov. tamtéž, s. 6nn.

103 Srov. Dieter E. Zimmer: *Ist Intelligenz erblich?*, o. c., s. 206nn.

104 Např. Jasper von Altenbockum vznesl ve *FAZ* dosti kritické námitky k návrhu „zákona o účastenství migrantů", který v květnu 2013 předložila Turecká obec v Německu během summitu o integraci úřadu kancléřky. V této kritice však chyběla jakákoli zmínka o velkých rozdílech v integračních úspěších mezi různými migrantními skupinami. Srov. Die integrierte Gesellschaft, *FAZ* z 1. června 2013, s. 1.

105 Stanice *Deutschlandfunk* 23. května 2013 v 8 hodin informovala doslova takto: „Ve Švédsku došlo minulou noc k dalším nepokojům. Jak oznámila místní média, v několika čtvrtích hlavního města Stockholmu zapalovala mládež auta a plameny pohltily i vůz policejní hlídky. Nejméně jeden policista byl zraněn. Podobné události jsou hlášeny i z Malmö. Nepokoje začaly minulou neděli. Podnět k nim údajně byla smrt devětašedesátiletého muže, kterého podle oficiálních údajů policie zastřelila v sebeobraně."

106 Srov. Polizei muss Zwangsversteigerung von Berliner Haus schützen. *Berliner Morgenpost* z 10. července 2013.

107 Policie je oprávněna ve vzdálenosti do třiceti kilometrů od německých hranic kdykoli zastavit jakoukoli osobu a jakékoli vozidlo, prohledat je, zatknout a zabavit jakýkoli předmět s cílem „zabránit nedovolenému přicestování cizinců, bojovat proti přeshraniční pašerácké kriminalitě a jiným deliktům souvisejícím s přeshraniční kriminalitou, jako je obchod s lidmi, nedovolený převoz osobních automobilů, drogová kriminalita a padělání dokladů". Grenzpolizeiliche Aufgaben, Die Bundespolizei, viz: http//www.bundespolizei.de/DE/06Die-Bundespolizei/Aufgaben-Verwendungen/Grenzschutz/grenzschutz_node.html. Aby mohl být tento úkol účinně plněn, jsou tato opatření prováděna cíleně u těch osob a vozidel, která jsou svým zevnějškem a svým chováním obzvláště podezřelá. Je tedy podstatou těchto kontrol, že jsou prováděny selektivně. Pozn. překl.: Tomuto druhu policejní kontroly se německy říká „bildlageabhängig", tedy doslova: „závislý na obrazu situace".

108 Srov. Pressemitteilung der Deutschen Polizeigewerkschaft z 27. června 2013.

109 Srov. Amartya Sen: *Die Identitätsfalle. Warum es keinen Kampf der Kulturen gibt*, München, 2007. Senova chytrá kniha demonstruje mnohovrstevnost, proměnnost a kul-

turní zprostředkovanost lidské identity. Popřením knihy Samuela Huntingtona *Střet civilizací* nicméně není. Spíše jde o to, že jeden o sklenici řekne, že je poloplná a druhý, že je poloprázdná. Sen popisuje poloplnou sklenici, když píše: „Za prvé kultura při veškerém svém významu není jediným faktorem určujícím náš život a naši identitu. [...] Za druhé kultura není nějakým homogenním atributem. [...] Za třetí kultura není nehybná. [...] Za čtvrté mezi kulturou a ostatními determinantami společenského vnímání a jednání existuje vzájemný vztah." Tamtéž, s. 122n.

110 V testech PISA z roku 2009 byl celkový podíl skupiny špičkových výkonů v matematice 2,8 procent. Avšak mezi jednotlivými zeměmi tu byly obrovské rozdíly; procentní zastoupení jednotlivých zemí v této skupině bylo následující: Tunisko – 0,0 procent, Turecko – 1,3 procenta, Anglie – 1,8 procenta, Německo – 4,6 procenta, Japonsko – 6,2 procenta, Korea – 7,2 procenta, Tchajwan – 11,1 procenta, Singapur – 15,7 procenta a Šanghaj – 26,6 procenta. Podobné rozložení měly i přírodní vědy a čtenářské schopnosti. Srov. OECD (2010) PISA 2009 Results: *What Students Know and Can Do– Student Performances in Reading, Mathematics and Science (Volume I)*, s. 155, a Annex B1: *Results for Countries and Economies*, s. 194nn., viz zejména tabulky na s. 194, 221 a 225.

111 Manuel Lenzen: Schwierige Kausalität. Bericht über eine Tagung zur kulturellen Prägung des kausalen Denkens im Bielefelder Zentrum für interdisziplinäre Forschung, *FAZ* z 24. dubna 2013, s. N4.

112 Tamtéž.

113 Ukazuje to srovnání testů PISA z roku 2009, jak pokud jde o průměrné počty bodů, tak o podíly skupiny nejhorších a skupiny velmi dobrých výsledků. Srov. OECD (2010) PISA 2009 Results, o. c.

114 Patent Application to the European Patent Office, Eurostat, viz http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsc00032;Zahlen, čísla jsou zaokrouhlena.

115 Islámský svět se v současné patentové statistice téměř nevyskytuje. Je to důsledek dlouhé tradice: I v době rozkvětu islámských říší mezi roky 800 a 1300 po Kr. byla muslimská kultura v podstatě pouhým správcem zděděných kultur na dobytých územích, ať už šlo o dědictví evropské antiky, řecko-byzantského světa, nebo kultur předislámského Íránu. I v době křižáckých výprav byly arabské a turecké říše proti západoevropským kulturám technicky zaostalé a nemálo jejich nejslavnějších astronomů, lékařů a matematiků byli křesťané nebo Židé. Srov. Peter Keller: Ruhm im Himmelsreich, *Die Weltwoche* 23/2013, s. 46nn.

116 Srov. Samuel P. Huntington: *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Weltpolitik im 21. Jahrhund*ert, München, Wien 1996, s. 344n, překlad FŠ. Pozn. překl.: V českém překladu *Střet civilizací*, Rybka Publishers 2001.

117 Srov. Peter Keller, *Ruhm im Himmelsreich*, o. c.

118 Srov. pozoruhodný nárys Bernarda Lewise: *Der Untergang des Morgenlandes. Warum die islamische Welt die Vormacht verlor*, Köln 2002.

119 Srov. velmi diferencovaný historický přehled různých směrů a sekt v islámu od Wolfganga Günthera Lercha: Übertreiber und Abweichler, *FAZ* z 29. dubna 2013, s. 7.

120 Pravděpodobně to do velké míry platí i pro různé islámské instituty na německých univerzitách. Srov. Hans-Thomas Tillschneider: Fragwürdiges Plädoyer für eine infantile Theologie, *FAZ* ze 7. června 2013, s. 7.

121 Srov. Hamed Abdel-Samad: *Der Untergang der islamischen Welt. Eine Prognose*, München 2010.

122 Srov. Markus Bickel: Er darf nicht leben, *FAZ* z 13. června 201, s. 31.

123 Srov. V. S. Naipaul: *Eine islamische Reise: Unter den Gläubigen*, Berlin 2002.

124 Naipaul žije ve Velké Británii a dvaatřicet let poté, co vyšla jeho kniha *Islámská cesta*, říká o muslimském přistěhovalectví do Británie: „Nemyslím, že to je pro zemi dobré. Nikdy se to nemělo dovolit. [...] Jestliže se někdo přistěhuje do cizí země, měl by být ochoten akceptovat pravidla a zákony a vládu této země. Nelze mít oboje zároveň, nelze říkat: Nechte mne sem přijít, ale já zůstanu, jaký jsem. Zní to férově, ale nefunguje to." Jochen Buchsteiner: Ein Haus für Mr. Naipul, *FAZ* z 31. srpna 2013, s. 3.

125 Aatish Taseer: *Terra Islamica. Auf der Suche nach der Welt meines Vaters*, München 2010.

126 Bettina David: Du bist Muslim, aber lebst du auch als Muslim? *FAZ* z 24. listopadu 2011, s. Z4.

127 Muslimische Gesellschaften sind kollektiv gescheitert, interview s Pervezem Hoodbhoyem, *Spiegel Online* z 28. ledna 2013, viz: http://www..spiegel.de/politik/ausland/interview-mit-dem-pakistanischen-atomphysiker-pervez-hoodbho-a-879319.html.

128 Es geht nur um eines: Wer kontrolliert die Erzählung?, interview se Salmanem Rushdiem, *FAZ* z 5. října 2012, s. 31.

129 Srov. Sabatina James: *Nur die Wahrheit macht uns frei. Mein Leben zwischen Islam und Christentum*, München 2011.

130 Die Repressionen werden perfider und brutaler, interview s Ritou Breuer, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 1. července 2012, s. 11.

131 Wolfgang Günter Lech: Die Wende, *FAZ* z 24. července 2012, s. 6.

132 Pozn. překl.: Média přinesla zprávu, že tento novinář byl po dvaceti měsících vazby propuštěn na svobodu.

133 Srov. Salman Rushdie: Wir müssen unsere Stimme erheben, *FAZ* z 2. května 2013, s. 27.

134 Markus Bickel: Begrapscht und vergewaltigt, *FAZ* z 8. února 2013, s. 6.

135 Pozn. překl.: Zkratka MINT znamená: matematika, informatika, přírodní vědy (německy *Naturwissenschaften*) a technika.

136 Srov. Christiane Hoffmann: Sie wollen nicht mehr so leben wie ihre Mütter, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 2. září 2012, s. 8.

137 Martin Zehlen: Religion in jedem Winkel, *Der Tagesspiegel* ze 14. června 2013, s. 1.

138 Zřetelně se to ukázalo na omezování a usměrňování mediálního komentování nepokojů vyvolaných událostmi kolem parku Gezi. Srov. k tomu příklady u Karen Krüger: Den Mund verbieten. In der Türkei nimmt die Zensur absurde Formen an, *FAZ* z 16. července 2013, s. 31.

139 Srov. Daniel Steinvorth: Einfach frauenfeindlich, *Der Spiegel* 25/2012, s. 86.

140 Srov. Boris Kálnoky: Türkischen Frauen droht Gewalt, *Berliner Morgenpost* z 20. dubna 2013, s. 10.

141 O tom podává svědectví Karin Krügerová, uvádějíc příklad syrsko-ortodoxního kláštera Mor Gabriel, jednoho z nejstarších klášterů na světě. Srov. Karen Krüger: Bedrohte Zuflucht im Land der Knechte Gottes, *FAZ* z 26. listopadu 2011, s. Z3.

142 Srov. Sprachloses Volk, *Der Spiegel* 51/2012, s. 99.

143 Např. k případu feministky a aktivistky Pinar Selekové viz zprávu Karen Krüger: Gefoltert, verhört, schuldig gesprochen, *FAZ* z 26. ledna, s. 35, nebo viz případ spisovatelky a fyzičky Asli Erdoganové – Rainer Hermann: Eine türkische Winterreise, *FAZ* z 28. prosince 2012, s. 29.

144 Srov. Der Sieg der Islamisten, *Der Spiegel* 48/2010, s. 159.

145 Srov. Hermann Parzinger: Die Piraten von Pergamon, *FAZ* z 15. prosince 2012, s. 31.

146 Bundeswehr in der Türkei: „Zwei völlig verschiedene Kulturen", *taz online* z 2. března 2013, viz: http//taz.de/!112094.

147 Lego lässt „Jabbas Palast" verschwinden, *Die Welt online* z 1. dubna 2013, viz: http//www.welt.de/kultur/article114916435/Lego-laesst-Jabbas-Palast-verschwinden.html.

148 Der Krieg gegen sich selbst, interview s *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 28. dubna 2013, s. 43.

149 Výmluvným indikátorem jsou příjmení obžalovaných v kriminálních případech. V týdnu (libovolně vybraném) od 26. do 30. srpna 2013 mělo u Berlínského kriminálního soudu ve čtvrti Moabit z 55 obžalovaných 32 obžalovaných turecké nebo arabské příjmení, 16 obžalovaných mělo německé příjmení, 5 obžalovaných mělo slovanské příjmení a dva obžalovaní měli příjmení francouzské.

150 Srov. Thilo Sarrazin: *Deutschland schafft sich ab*, o. c. Pozn. překl.: V českém překladu *Německo páchá sebevraždu*, Academia 2011.

151 Ahmad Mansour: Wir machen uns zum Komplizen der Täter, *FAZ* z 2. února 2013, s. 34.

152 Srov. Hannes Gamillscheg: Antisemitismus unter Jugendlichen arabischer Herkunft in Schweden, *Frankfurter Rundschau* z 22. října 2003.

153 Srov. Nils Minkmar: Das Kalifat im Badezimmer, *FAZ* z 23. března 2012, s. 31.

154 Srov. Michael Wiegel: Das verhasste Gegenbild, *FAZ* z 2. února 2013, s. 8.

155 Srov. Regina Köhler, Steffen Pletl: Jüdische Gemeinde in Berlin warnt: Wer Kippa trägt, ist nicht mehr sicher. *Berliner Morgenpost* z 31. srpna 2012, s. 31.

156 Srov. Timo Stein: Antisemitismus unter Muslimen, *Cicero Online* z 11. září 2012, viz: http://www.cicero.de/berliner-republik/antisemitismus-unter-muslimen/51791.

157 Cituje Michaela Wiegel: Viele Wege in den Dschihad, *FAZ* ze 13. března 2013, s. 6.

158 Srov. Für mehr Salafismus-Prävention. Fachleute fordern bessere Jugendarbeit der Moscheen, *FAZ* z 29. ledna 2013, s. 4.

159 Srov. Magdalena Ebertz: Es führt immer ein Weg zurück. Wie lässt sich der radikale Islamismus eindämmen?, *FAZ* z 9. února 2013, s. 36.

160 Srov. Klaus-Dieter Frankenberger: Einzeltäter und Al-Qaida-Filialen, *FAZ* z 26. dubna 2013, s. 1.

161 Srov. k tomu spor mezi kritikem islámu Hansem-Peterem Raddatzem a německým zástupcem muslimů Naademem Elyasem, *Focus* 36/2002, s. 57. Elyas tu říká: „Části práva šaría, k nimž patří tělesné tresty jako kamenování po cizoložství, předpokládají existenci islámského státu. [...] Dobrozdání islámských učenců dosvědčují, že muslimové, kteří tvoří menšinu, nejsou zavázáni k tomu, aby zřídili islámský stát." To na druhé straně znamená, že taková povinnost u muslimů nastává, jakmile budou mít ve státě většinu.

162 Michael Kleeberg: Das Gesetz ist für alle gleich. Auch für den radikalen Islam in diesem Land, *Der Spiegel* 39/2012, s. 159.

163 Srov. Deutsche kritisieren Vorurteile gegenüber Muslimen, *FAZ* ze 13. března 2013, s. 4.

164 Rozporuplnost těchto postojů velmi dobře vyplývá ze způsobu, jímž Thomas Petersen z allensbašského institutu komentuje průzkum postojů německé veřejnosti k islámu provedený jeho vlastním pracovištěm: Průzkum předestírá, počínaje „znevýhodněním žen" a konče „sklonem k násilnictví", zničující image islámu v německé společnosti. Nelibost vůči ženám s šátkem na hlavě projevuje v západním Německu (kde je podíl muslimských migrantů citelně vyšší) 48 procent obyvatel, ve východním Německu 45 procent. Petersen z toho zcela správně vyvozuje: „Zdá se tedy, že není otázkou zvyku, zda pohled na zahalenou ženu někoho irituje." Výmluvné je i to, že 64 procent obyvatel nesouhlasí s následujícím výrokem bývalého prezidenta Christiana Wulffa: „Islám patří k Německu." Od roku 2004 vzrostl v Německu počet lidí, kteří do okruhu svých známých řadí někoho muslimské víry, z 24 procent na 38 procent. V návaznosti na prezentaci těchto čísel začne Petersen zcela neočekávaně hovořit o „předsudcích" a doufá, že tyto předsudky lze odstranit, pokud bude více Němců znát své muslimské spoluobčany osobně. Viz Thomas Petersen: Die Furcht vor dem Morgenland im Abendland, *FAZ* z 22. listopadu 2012.

165 Srov. Schröder sieht erhöhte Gewaltbereitschaft unter Muslimen, *AFP Deutschsprachiger Basisdienst* z 26. listopadu 2012.

166 Srov. Torsten Krauel, Freia Peters: Viele junge Muslime stehen abseits, *Berliner Morgenpost* z 2. března 2012, s. 2.

167 Srov. Thomas Kielinger: Die Scharia-Patrouille von London, *Berliner Morgenpost* z 23. ledna 2013, s. 8.

168 Přeloženo z video interview CBN-TV s Imramem: Belgistan? Sharia Showdown looms in Brussels.

169 Srov. Info Markt- und Meinungsforschung GmbH: Deutsch-Türkische Lebens- und Wertewelten, srpen 2012.

170 Ministr pro integraci spolkové země Severní Porýní-Vestfálsko Schneider se sice ohradil proti tvrzení starosty berlínské čtvrti Neukölln Buschkowského, že „Neukölln je všude kolem nás", avšak ze studie o integraci vzešlé z ministrova pověření kromě řady pozitiv také vyplývá, že 28 procent migrantů tureckého původu v Severním Porýní-Vestfálsku žije v „etnicky zahuštěných" čtvrtích. Podle této studie také 34 procent sňatkových migrantů, kteří tvoří téměř třetinu dospělého obyvatelstva tureckého původu v Německu, nemá dokončené žádné školní vzdělání, 70 procent z těchto migrantů nemá žádné odborné vzdělání a 70 procent z nich podle vlastního hodnocení neumí dobře německy. Srov. Reiner Burger: Neukölln ist nicht überall. Eine Studie aus

Nordrhein-Westfalen zeigt Licht und Schatten der Integration Türkischstämmiger, *FAZ* z 10. listopadu 2012, s. 12.

171 K aktuálním datům monitoru religiozity srov. Miriam Hollstein, Freia Peters: Gehört der Islam zu Deutschland?, *Berliner Morgenpost* z 28. dubna 2013, s. 4.

172 Srov. Matthias Kamann und Thomas Vitzhum: Deutsche sollen sich mehr mit Islam beschäftigen. Politiker und Kirchenvertreter beklagen „verzerrtes Bild", *Berliner Morgenpost* z 29. dubna 2013, s. 4.

173 Thomas Mann: *Das Problem der Freiheit*, o. c., s. 344.

174 Srov. Miriam Hollstein, Freia Peters: Gehört der Islam zu Deutschland?, o. c.

175 Sydney Gennies: In Berlin zeigt der Wohlstand seine hässliche Franze, *Tagesspiegel Online* z 10. října 2013, viz http://www.tagespiegel-de/meinung/fluechtlinge-im-hungerstreik-in-berlin-zeigt-der-wohlstand-seine-haessliche-fratze/8910536.html.

176 Lennart Laberenz: Der Stoff, aus dem die Armut ist, *FAZ* ze 3. května 2013, s. 33.

177 Avšak i při nízkých mzdách je samozřejmě třeba zaručit ochranu před život ohrožujícími pracovními podmínkami a v krajním případě je třeba ji zajistit omezením exportu.

178 United Nations Population Division, viz http://esa.un.org/wpp/unpp/panel-population.htm (počet obyvatel je odhadem podle stavu z roku 2010).

179 Srov. Christoph Hein: Im Würgegriff der Textilindustrie, *FAZ* ze 3. května 2013, s. 11.

180 Srov. United Nations Population Division, o. c.

181 V roce 1900 žilo v Africe kolem 130 milionů lidí, v roce 2010 to byla již zhruba miliarda. Podle prognózy OSN má v roce 2050 žít v Africe 2,2 miliardy lidí a v roce 2100 3,6 miliard. Příčinou této populační exploze není rostoucí porodnost žen dosahujících věku plodnosti, ale klesající úmrtnost dětí a nastávajících matek, která pomalé snižování porodnosti nadměrně kompenzuje.

182 K tomu jediný příklad: Když se v roce 1957 stala britská kolonie Ghana nezávislým státem, neměla žádné dluhy, její vzdělávací systém byl na úrovni školství britského, v zemi byla dobrá infrastruktura a příjem na hlavu byl jako ve Španělsku. Životní standard tu byl mnohem vyšší než např. v Číně nebo v Jižní Koreji. Dnes je v zemi 43 procent analfabetů a polovina obyvatelstva žije v chudobě. Více než polovina akademické elity (lékaři, inženýři) pracuje v Evropě a v Americe.

183 Zatímco někdejší kolonie ve východní Asii – například Singapur nebo Vietnam – se vyvíjely více či méně příznivě, vývoj kolonií v Africe byl spíše nepříznivý. Svou roli zřejmě hraje to, zda kolonie získající nezávislost se může vrátit ke kořenům své národní kultury, anebo nemůže.

184 Srov. k tomu Peter T. Bauer: *Equality, the Third World and Economic Delusion*, Harvard 1981. V tomto průkopnickém díle Bauer ukazuje, že peněžní transfery jejich příjemcům nejen nepřinášejí žádný užitek, ale dokonce jejich rozvoji škodí a jsou překážkou dobrého vládnutí. Názorný příklad poskytuje srovnání zemí Somálsko a Somaliland: Somaliland vznikl odštěpením části Somálska, a protože nebyl mezinárodně uznán jako samostatný stát, nedostává se mu ani rozvojové pomoci. Nemá ale ani žádné dluhy, neboť není schopen soutěže na mezinárodních kapitálových trzích. Protože do tohoto odštěpku nepřitékají žádné peníze ze zahraničí, je nucen zapojovat všechny

různé kmeny této země do všech rozhodování o výběru daní a o státních výdajích. Menší množství peněz tak přispělo k většímu množství demokracie. Ekonomický vývoj je tu pozitivní a politická situace je stabilní. Naproti tomu Somálsko jako „failed state" dostávalo neustále pomoc zvenčí, přivydělává si pirátstvím a je hlavním oblastním zdrojem uprchlíků před chudobou do Evropy. Srov. Pierre Hermann: Weniger Geld ist bessere Entwicklungshilfe, *Die Weltwoche* 41/2013, s. 15.

185 Carolin Wiedemann si stěžuje na „pinkifikaci dětského světa" a cituje britskou autorku Natashu Walter, která tvrdí, že formální rovnoprávnosti nikdy nedosáhneme, jestliže obraz ženy jako objektu, který se musí líbit mužům, se nezmění. Naopak to prý povede k ještě výraznější sexualizaci společnosti ve jménu rovnoprávnosti. Srov. Carolin Wiedemann: Rosa Rollback, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 25. listopadu 2012. Tento přístup zcela pomíjí navýsost biologický charakter lidského pohlaví: atraktivní žena má v soutěži o nejzdatnější muže lepší vyhlídky a svou atraktivitou zvyšuje nejen své šance rozmnožovat se, nýbrž také své vyhlídky na přežití a také reprodukční šance svého potomstva.

186 Srov. Necla Kelek: Akt der Unterwerfung, *Der Spiegel* 51/2012, s. 75.

187 U mužů a žen můžeme rozlišit množství pro ně typických rolí. Pro muže je však obvykle rodina důležitá o něco méně a povolání o něco více než pro ženy. Avšak jen docela málo lidí by si rádo svou roli se svým partnerem vyměnilo: 6 procent mužů by v budoucím životě bylo raději ženou a 12 procent žen by bylo raději mužem. Srov. Miriam Hollstein, Marcel Leubecher: Männer fühlen sich überfordert. Studie: Erwartungen an modernes Geschlechterverhalten überfordert viele. Dabei verlangen die meisten Frauen weit weniger, als ihre Partner glauben, *Die Welt* z 1. října 2013. s. 6.

188 K empirické evidenci srov. Detlef H. Rost: *Intelligenz. Fakten und Mythen*, Weinheim/Basel 2009, Kasten 5.2, s. 183.

189 Předpokládá se však, že ženy jsou mnohem častěji než muži pachateli vražd otrávením. Tento předpoklad však není empiricky doložen.

190 Srov.: Ich warne vor Kulturrassismus, interview s etnologem Christophem Antweilerem, *Spiegel Online* z 31. října 2009, viz: http://www.spiegel.de/wissenschaft/mensch/globalisierung-ich-warne-vor-kulutr-rassismus-a-657602.html.

191 Studierende und Studienanfänger/-innen im I. Hochschulsemester nach Fächergruppen, Hochschularten und Geschlecht, Statistisches Bundesamt, viz: http://www.datenportal.bmbf.de/portal/Tabelle-2.5.21html#A2.

192 Berufstätige Ärztinnen und Ärzte nach Berufsgruppen, Statistisches Bundesamt, viz: http://www. Bundesaerztekammer.de/spezial-downloads/Stat10Abb03.pdf.

193 Skutečnost, že veřejná služba z absolventů práv přitahuje spíše ženy, zatímco muži jako špičkoví právníci veřejnou službu tolik nepreferují, jsem si poprvé uvědomil, když jsem byl v letech 1991 až 1997 finančním státním sekretářem v Porýní-Vestfálsku. Později jsem se přesvědčil o tom, že jde o obecný trend ve všech oblastech státní správy, kde jsou zaměstnáváni právníci.

194 Srov. Weniger Alleinverdiener, *FAZ* z 21. března 2013, s. 10.

195 Srov. k tomu Friederike Maier: Geschlechterunterschiede am Arbeitsmarkt sind eine zentrale Ursache der Lohnlücke, *Ifo-Schnelldienst* 7/2013, s. 3nn.

196 Srov. Miriam Hollstein, Marcel Leubecher: *Männer fühlen sich überfordert*, o. c.

197 Spolkový ústavní soud například 19. února 2013 rozhodl, že registrovaní partneři, kteří žijí s vlastním nebo osvojeným dítětem jednoho z partnerů v sociálním rodinném svazku, jsou podle článku 6, odst. 1 základního zákona ústavně chráněnou rodinou. Viz http://www.bundesverfassungsgericht.de.

198 Srov. Marianne Leuzinger-Bohleber: Sicher gebundene Kinder haben beim Lernen Vorteile, *FAZ* z 21. června 2013, s. 7.

199 Inge Kloepferová k tomu píše: „Chuť pořídit si rodinu takové veřejné diskuse opravdu nepovzbudí – naopak. Mohli bychom se zamyslet nad tím, zda v Německu již etablovaná kultura bezdětnosti, která zvyk zakládat rodinu zbavila puncu samozřejmosti, nesouvisí také s tím, jak se u nás už po několik desetiletí diskutuje o dětech a rodičích." *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 18. srpna 2013, s. 24. Pozn. překl.: Výrazem „vrtulníkoví rodiče" překládám doslovně německý název „Helikopter-Eltern", který je opět převzat z anglického názvu „helicopter parents".

200 Helmut Rainer, Timo Hener, Thomas Siedler, Anita Fichtl: Politische Sozialisation im Wandel? Zusammenhang von Familienstruktur und bürgerschaftlichem Engagement. *Ifo-Schnelldienst* 17/2013, s. 30nn. Autoři konstatují: „Ukazuje se signifikantní negativní vztah mezi nikoli intaktní rodinou strukturou a čtyřmi zkoumanými veličinami občanské angažovanosti: politický zájem, stranická identifikace, aktivní účast v organizacích, dobrovolná činnost a činnost v čestných úřadech." Tamtéž, s. 37.

201 Peter Graf Kielmannsegg: Der Gleichheitsfuror, *FAZ* z 14. června 2013, s. 7.

202 K výzvě, kterou představují adoptivní děti, a k problémům s nimi srov. Kinder sind nicht bösartig, interview s lékařkou a vychovatelkou Bettinou Bonusovou, *Die Zeit* z 26. června 2013, s. 35.

203 Srov. Susanne Kusicke: Immer anders als die anderen, *FAZ* z 11. června 2013, s. 3.

204 Srov. čtenářský dopis Martiny Welcheringové k případu Sary P., která se jako darované dítě pro sebe a pro darované děti z její svépomocné skupiny před vrchním zemským soudem v Hammu domáhala práva dozvědět se jméno svého skutečného otce, *FAZ* z 10. června 2013, s. 8.

205 Srov. Martin E. P. Seligman: *What You Can Change and What You Can't*, o,c., s. 41nn.

206 Union streitet über Adoptionsrecht, *FAZ* z 10. 2013, s. 4.

207 Reinhard Müller: Ein revolutionärer Akt, *FAZ* ze 7. června 2013, s. 1.

208 Zeit für den grünen Wandel schaffen, Antrag des Bundesvorstandes von Bündnis 90/Die Grünen für das Bundestagswahlprogramm 2013, BTW-H-01, s. 6n.

209 Wolfgang Bok k tomu píše: „Euroskeptici jsou odpůrci Evropy, a proto jsou nacionalisté, jejich orientace je pravicová, a lze je tedy odsoudit jako pravicově radikální rasisty. Tak je vše jednoduché. „Alternativu pro Německo" (AfD) lze tedy velmi dobře zařadit mezi pravici. A kdo si jednou vydobyl toto místo, je v politickém diskurzu vyřízený." Die AfD ist vogelfrei, *Cicero Online* z 26. srpna 2013, viz: http://www.cicero.de/salon/linker-mainstream-die-afd-ist-vogelfrei/55537.

210 Jde o formulaci Franka Deckera v recenzi knihy Miltiadise Ouliose *Blackbox Abschiebung. Geschichten und Bilder von Leuten, die gerne geblieben wären*, Andere Seite der Mobilität, *FAZ* z 12. srpna 2013, s. 9.

211 Uwe Simon: *Feststellungen zu Migration, Ethnizität, Integration*, Merkur, 65. Jahrgang 2011, s. 1160n.

212 Pozn. překl.: Pro mladší generaci, která neprošla kurzy marxismu-leninismu, poznamenávám, že tu jde patrně o narážku neboli aluzi na Marxovu snahu postavit z hlavy na nohy filozofii Hegelovu.

213 Reinhard Müller: Kein Kinderklima, *FAZ* z 21. června 2013, s. 1.

214 Srov. Holger Bonin, Anita Fichtl, Helmut Rainer, C. Katharina Spieß, Holger Stichnoth, Katharina Wrohlich: Lehren für die Familienpolitik – zentrale Resultate der Gesamtevaluation familienbezogener Leistungen, *Ifo-Schnelldienst* 18/2013, s. 22nn. V tomto souhrnu „celkové evaluace manželské a rodinné politiky", jehož zpracování si vyžádala spolková vláda, se mezi cíli politiky neobjevuje ani zvyšování počtu dětí, ani zvyšování podílu dětí z vrstev dbajících o vzdělávání.

215 Srov. Markus Wehner: Kinder in Raten, *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung* z 11. listopadu 2012, s. 9.

216 Při celoněmeckém průměru 500 indexových bodů, měl index výsledků testů z němčiny v Bavorsku hodnotu 515 a v Sasku 513 bodů, v Berlíně naproti tomu pouze 467 a v Brémách 463 bodů. Rozdíl 50 bodů odpovídá odstupu dvou školních let a tento odstup byl i u obzvlášť slabých žáků. Ale i velmi dobří žáci získali v Bavorsku a Sasku o 40 bodů více než v Brémách a Berlíně. Z hlediska vzdělávací politiky je výmluvné, že rezignace na špičkové výkony nevede k podpoře slabých žáků. Ještě větší byly rozdíly v matematice: V Bavorsku a Sasku žáci dosáhli v průměru o 65 až 70 bodů více než v Berlíně a Brémách. Stejný rozdíl mezi těmito spolkovými zeměmi byl u slabých žáků a u špičkových žáků dělal rozdíl 40 až 50 bodů. Špičkových matematických výkonů 600 bodů a více dosahuje v Bavorsku a Sasku více než dvojnásobek žáků z Brém a Berlína. Srov. Petra Stanat u.a. (Hrsg.): *Kompetenz von Schülerinnen und Schülern am Ende der vierten Jahrgangsstufe in den Fächern Deutsch und Mathematik*, Ergebnisse des IQB-Ländervergleichs 2011, o. c., obrázky 5.1 a 5.5, s. 106, 119.

Úvaha na závěr

Ideologie, skutečnost a budoucnost lidské společnosti

Je principiálně velmi motivující pozorovat, jak názorové proudy vznikají, formují se, na nějaký čas se upevňují a poté se opět vytratí. Neméně fascinující je sledovat, jak epochy relativní zatuchlosti střídají údobí, v nichž explodují věda a umění, a zdá se, že géniové vyrůstají ze všech koutů země jak houby po dešti.

Pro většinu lidí je to obvykle zcela bez významu. Narodí se do určité kultury, po jejímž smyslu se neptají, naleznou si v ní svou roli a svůj úkol, někdy snad i trochu štěstí, a tuto zemi zas opustí.

Ten, kdo pozoruje společnost a její pohyby, činí tak ze zvědavosti. Je zábavné pozorovat či historicky vysvětlovat, jak se věci vyvíjejí jedna z druhé. Je příjemné, dovedeme-li něco z toho chápat a nalézat kauzality, a ještě příjemnější je, dovedeme-li určitému vývoji přisoudit jeho zdánlivý smysl. Neboť pak jsme se možná ocitli na stopě zákonitosti historického vývoje.

Lidé potřebují životní smysl a tuto potřebu stupňuje vědomí smrti. Proto vynalezli náboženství a zjevení jeho pravd. Pokrok přírodních věd západní civilizace donutil náboženství unikat do světa abstrakcí a pro mnoho lidí ho tak zbavil jeho smyslu. Hledání smyslu se nyní již nesoustředilo na onen svět či boha, nýbrž na lidskou společnost. To od pozdního 17. století dalo impulz rozvoji filozofie a vzniku rozmanitých teorií společnosti. Novým smyslem se stalo hledání, jak společnost zlepšovat, a mnoha hledačům smyslu se tento smysl stal náhražkou náboženství. Tímto způsobem se zároveň s kapitalismem zrodily ideje socialismu. Staly se novým náboženstvím, avšak spektakulárně ztroskotaly a cestou k tomuto ztroskotání stály většinou mnoho krve.

A zanechaly po sobě jednu myšlenku: rovnost vytvoří spravedlnost. Míněna byla stejnost výsledků, nikoli rovnost šancí. Avšak ten, kdo chce dobro, dává raději přednost méně ostrému myšlení. Mnoho myšlenek má dobré jádro, jenže neplatí všude a v každém ohledu. Pokud to s nimi přeženeme, mohou být zkázonosné. Vzpomeňme jen na „hodnotu držitele akcií" v konceptu Nové ekonomiky.

Stejné je to s ideou rovnosti. Jestliže si klestí cestu vpřed, působí v náhledu na společnost jako zkreslující brýle. Při kladení otázek vede

k moralizaci a při jejich zodpovídání určuje meze přípustných odpovědí. Náš mozek se tak snadno zamlží.

Fixace na ideu rovnosti nám uzavírá cestu ke zdrojům našeho poznání. Neboť každý impulz ve fyzické realitě i v lidské společnosti je projevem napětí, jež produkují diference: Spalovací motor funguje jenom tak, že v něm dochází k přetlaku a podtlaku, a témuž principu podléhá i každý vzdušný vánek. Princip života a zákon evoluce vždy spočívají v tom, že rozdílná úroveň jako důsledek nerovnosti se vždy určitým způsobem zužitkuje. Proto se také Darwinovým pěnkavám tak rychle změnil zobák a proto smartphone za pouhé dva roky od základu změnil trh s mobilními telefony.

Když všemožné utopie ztroskotaly, idea rovnosti na světě osiřela, avšak pole její působnosti se začíná rozšiřovat: Formuje sociální učení katolické, dává vznik feminismu a hnutí homosexuálů, plní katedry teologů, filozofů a sociologů a ujímá se všech domova zbavených socialistů, marxistů a jejich duchovních dědiců. A pochopitelně se především usazuje v hlavách našich většinově levicových, zelených a sociálně založených mediálních zástupců.

Má kniha *Německo páchá sebevraždu* pojednává o opaku rovnosti, totiž o rozdílech a jejich účincích. Stala se obrovskou urážkou ideje rovnosti právě proto, že vycházejíc z transparentních předpokladů argumentuje v přehledném vztahovém rámci pomocí prosté trojčlenkové logiky.

Impérium rovnosti sáhlo k tvrdému protiúderu, na který jsem nebyl připraven. Otázka rovnosti mne totiž v souvislosti s otázkami, jimž jsem se věnoval, nijak nezajímala. Začal jsem se jí zabývat teprve později. Když jsem si kladl otázku, jak vůbec mohlo dojít k tomu, že ideologie rovnosti nabyla takové dominance, dospěl jsem k mechanismům, jimiž se utváří veřejné mínění, a k rámcovým podmínkám názorové svobody.

To je páteří této knihy: Začíná principiálním pohledem na příčinné okolnosti a hranice názorové svobody a na tento pohled bezprostředně navazuje analýza mých konkrétních zážitků s těmi, kdo veřejné mínění ovládají. V následujících kapitolách vede linie od otázky, jaké sociální mechanismy vedou k utváření veřejného mínění a co z toho plyne pro názorovou svobodu, k tématu jazyka, dějinám teroru ctnosti a konečně k axiomatice té specifické formy tohoto teroru, pod jehož jařmem dnes trpíme, totiž posedlosti rovností.

V této poslední a nejdelší části mé knihy jsem si nic neusnadňoval. Nechtěl jsem si jen stěžovat a hubovat na něco, co se mi nelíbí. Jsem diskutér

veterán. Jako školák jsem byl členem dosti levicově zaměřené skupiny skautů, a když mi bylo třináct let, náš vedoucí oddílu nám dával lekci o rozdílu mezi historickým a dialektickým materialismem a vysvětloval nám, proč tržní hospodářství nemůže fungovat. Mně jedinému připadla úloha obhajovat zároveň NATO i kapitalismus, neboť všichni ostatní byli levičáci. Můj oddílový vedoucí později studoval teologii a stal se evangelickým pastorem.

Takový byl začátek mé celoživotní diskuse s přesvědčenými hledači pravdy a tato diskuse zahrnovala široké spektrum levicových témat. I proto jsem v rudozeleném berlínském Senátu tak dobře vycházel se zástupci strany demokratického socialismu. Znal jsem jejich myšlení, vystupoval vždy proti němu a své názory jsem dovedl vždy obhájit.

Každý ze čtrnácti axiomů ideologie rovnosti vždy formuluji nejprve z pozice těch, kdo tento axiom propagují, a sice s takovou jasností a vyhroceností, jaké by jeho stoupenci jen byli schopni. Proti této pozici pak stavím její opak. Soud nechávám na čtenáři. Nechť se rozhodne sám, která z těchto pozic je pro něj přesvědčivější.

Je samozřejmé, že těchto čtrnáct axiomů spolu vzájemně souvisí. Je to tak trochu jako u Amazonu: „Kdo čte knihu X, zajímá se i o knihu Y." Těchto axiomů by mohlo být i o něco více, nebo o něco méně, v tomto úhrnu však podávají relativně uzavřený obraz světa. Přinejmenším Claudia Rothová by vlastně měla jásat. Svých čtrnáct základních předpokladů jsem nazval axiomy proto, že v sobě ukrývají takové hodnotové postoje nebo ideologie, jejichž jádro nelze racionálně zpochybňovat. Tímto jádrem je norma rovnosti. O rovnost příležitostí tu však jde jen minimálně, nejde o tytéž šance pro rozdílné lidi. Rovnost je zde míněna jako skutečná lidská stejnost. Co není stejné, je popřeno, zlehčeno či pominuto jako bezvýznamné. Příčinou všeho nestejného je buď nespravedlnost, anebo vnější okolnosti, za něž nenese nikdo odpovědnost. Pokud konkurence vede k nerovnosti, je nelegitimní. Každá vnější známka nerovnosti má být odstraněna. Proto se má na školách skoncovat s propadáváním a známkování má být odstraněno a proto se na vysokých školách, alespoň v oborech humanitních, tak šíří udělování jedniček všem bez rozdílu.

Mnohý požadavek vzešlý z ideologie rovnosti se zpočátku zdá být logický a přesvědčivý – dokud nedomyslíme jeho konsekvence: V Maďarsku byly po první světové válce na univerzitách zavedeny kvóty pro přijímání

židovských studentů a pro židovské absolventy byly zavedeny kvóty jejich zaměstnávání v úřadech a podnicích. Takto se chtělo dosáhnout více rovnosti pro Maďary, neboť Židé měli nejlepší studijní výsledky a jejich pozice v akademických oborech byla dominantní. Toto řešení tehdy mnozí pokládali za projev skutečné rovnosti. Dnes bude chtít sotva kdo popírat, že toto pojetí rovnosti bylo chybné.

Posedlost rovností se stala dominantním ideovým proudem naší společnosti a zejména našich médií. Nejde však o proud jediný. Zcela zestejněni tudíž ještě nejsme. Avšak zdá se, že tato posedlost má lokty stejně agilní, jaké v pozdní říši římské mělo křesťanství.

Protože posedlost ideou rovnosti a její axiomatika, jež nesnese odporu, nabývá již kvazireligiózního zabarvení, sahá mnohdy až k samým hranicím teroru ctnosti, ba tyto hranice dokonce překračuje.

Posedlost rovností je nové náboženství. Jako všechna náboženství nijak nepřispívá k objasňování reality a jako všechna náboženství se stává nebezpečnou, jestliže náboženské pravdy jsou konfrontovány s pozorovatelnou realitou a jejími rozporuplnými souvislostmi.

Tuto posedlost živí přemíra utopických vizí mediální třídy, jejíž velká část hledí na komplexní realitu, již téměř nezná a z níž chápe jen malý zlomek, jen z jednoho hlediska a brýlemi určitého morálního zabarvení. V celých lidských dějinách páchali největší zlo vždy ti, kdo z částečného pochopení reality spřádali neudržitelné teorie a vyvozovali z nich „poznatky", podle nichž chtěli přetvářet svět.

Kéž bychom naši vášeň obraceli na žitou skutečnost a její křehké kauzální souvislosti. Kéž bychom své morální pohnutky obraceli více proti zlu a méně k tomu, abychom bděli nad konáním dobra. Kéž bychom se naučili brát lidi takové, jací jsou: Jako bytosti zrozené se stejnými právy, avšak s nestejnou vnitřní motivací a s nestejnými vlastnostmi, jejichž pouť za štěstím je dovádí na nestejnou cestu. Stát a společnost vykonají mnoho, jestliže co nejvíce lidem tuto cestu usnadní.

Rejstřík

A
adoptivní 239, 292, 320
Afghánistán 212, 264, 278, 297
African Americans 123, 155
Afroameričané 155
Afričané 155
Afrika 54, 155, 248, 255, 258, 259, 262, 276, 280, 281, 295, 300, 302, 303, 318
Aldi 226
al-Káida 81, 212
Anglie viz Velká Británie
antika 115, 124, 172, 183, 184, 213, 314
antisemitismus 39, 58, 60, 73, 102, 123, 160, 272, 273, 316
Arabové 46, 72, 83, 242, 262, 272
Asiaté 156, 158, 223, 255, 306, 312
Asie 213, 258, 259, 265, 278, 280, 302, 318
Austrálie 108, 248
azyl 11, 299, 300

B
Bádensko-Württembersko 45
Bangladéš 266, 267, 278
bankovní krize 132
Bavorsko 223, 245, 278, 303, 321
behaviorální ekonomie 143
  nová behaviorální ekonomie 10, 125, 135, 260
Belgie 261, 275
Berlín 80, 96, 97, 111, 112, 167, 168, 175, 215, 223, 243, 245, 273, 276, 277, 303, 309, 316, 318, 321
biologismus 9, 85–87
bohatství 11, 119, 177, 214, 225, 226, 229, 230, 233–235, 298–300, 307
  myšlenkové 184
  přírodní 261, 281
Bolívie 298
boží stát 189
bramborákový příkop 261, 263
Brémy 243, 303, 321
Britové 33, 275
Bulharsko 157, 158
Bundeswehr 222, 261, 316

C
cenzura 22, 34, 44, 88, 96, 153, 211
cikáni 10, 123, 143, 156–158, 170, 175, 176, 312
církevní daň 230
civilní odvaha 198
cizinci 27, 31, 37, 39, 40, 43, 56, 58, 69, 72–74, 77, 82, 174, 313

Č
černoši 10, 46, 155, 223
Čína 258, 277

D
daň 143, 228, 231, 233, 293, 299, 319
  církevní 230
  z majetku 224, 236
  z příjmu 224, 236
daňové
  úlevy 289
  úniky 228, 231, 306
  zatížení 261, 293
Dánsko 108, 215, 216
dědictví 191, 225, 226
dědičnost 240, 9, 84, 240
Deklarace nezávislosti 188, 299
Delfy 183
demografický 12, 38, 54, 70, 71, 79, 183, 299, 302
demografie 56, 70, 105, 250, 295, 296, 301, 303
demokracie 14–16, 23, 28, 43, 51, 59, 79, 102, 114, 118, 119, 145, 189, 191, 197, 198, 207–209, 218, 258, 264, 266, 270, 275, 298, 306, 319
demoskopie 25, 28
determinismus 202
difamace 17, 29
diktatura 22, 23, 48, 51, 120, 130, 141, 142, 172, 174
diskriminace 29, 40, 58, 77, 107, 152, 160, 167, 255, 268, 269, 286
dvojčata 240
džihád 179, 273

E
Egypt 181, 212, 266, 269
eufemismus 46, 165, 166
eugenika 9, 52, 61, 85, 86
eurokrize 222, 231, 259, 303
evoluce 11, 35, 220, 249, 285, 309, 323
Evropská komise 259
Evropský patentový úřad 263

F
Finsko 262, 263
Flynnův efekt 248, 251
formování veřejného mínění 10, 114, 115, 144
framing 138–139, 149
Francie 103, 156, 180, 184, 236, 261, 263, 264, 273
Francouzi 64, 115, 275, 297
Francouzská revoluce 10, 16, 36, 184, 188–192, 201, 205
frankfurtská škola 209
fundamentalismus 200, 267, 273

G
genderový mainstream 163
genetika 9, 35, 59, 73, 85, 86, 240, 305
globalizace 67, 273, 295
gymnázium 58, 167, 239, 242–244, 246, 310

H
Halberstadt 98, 99, 105
Hamburk 27, 165, 230, 242, 310
Hartz IV 223, 228, 298, 308
hereze 185
heterosexuál 40, 254
heterosexuální 164, 281, 287–289, 291, 292
hinduismus 266
Hispánci 156, 223, 306, 312
historicismus 202, 203
hnutí Occupy 206
hodnotový systém 17
holocaust 39, 63, 64, 212, 222, 295
homo manželství 288, 290, 291
homofobie 39, 254
homosexuál 29, 40, 134, 164, 254, 258, 290, 291, 293, 323
homosexualita 29, 163
homosexuální 164, 254, 291, 293
hospodářské uprchlictví 10, 171, 299, 300
hrdost 45, 80, 81, 217, 224
husité 184, 185

CH
chudoba 12, 38, 56, 143, 156–158, 169, 177, 227, 233–235, 258, 276, 277, 279, 296, 299–301, 306, 318, 319

I
IBM 227
ideologie rovnosti 36, 37, 119, 210, 235, 293, 323, 324
iluze pojmenování 170
Indie 228, 262, 266, 278, 312
Indonésie 267, 268
Indové 40, 266
inkluze 167
inkluzivní 167, 224
inkvizice 10, 14, 30, 54, 185, 186, 191
integrace 9, 34, 42, 43, 48, 57, 58, 66, 73, 75, 77, 81–83, 89, 158, 169, 251, 267, 274, 283, 313, 317
inteligence 9, 16, 37, 42, 45, 51, 53, 56, 59–62, 65, 70–73, 84, 85, 105, 152, 232, 238, 240, 246–252, 254, 256, 261, 284, 309
intolerance 25, 44
irácký 264
Írán 264, 266, 267, 269, 270, 314
Irsko 132
irský 132
islám 12, 31, 33, 38–40, 58–60, 80–83, 164, 184, 202, 254, 264–269, 273–276, 280, 283, 284, 314, 316, 317
islamismus 273
islamisté 89, 212, 266, 270, 274
islamistický 81, 88, 266–268, 273
islamofob 31
islamofobie 38, 254
Islámské kulturní centrum 66
islámský 24, 42, 56, 59, 179, 181, 251, 262, 264–271, 273, 297, 314, 315, 317
Itálie 115, 216, 261, 263, 297
Italové 64, 259, 297
izolace 39, 95, 101, 115, 120, 125, 142, 186, 200
Izrael 31, 60, 80, 264, 266, 273
izraelský 60, 258

J
Japonsko 23, 215, 299, 314
jazyk 9, 10, 19, 56, 69, 80–82, 88, 90, 115, 123, 149–155, 158, 159, 161–165, 169, 171–175, 177, 240, 242, 243, 260, 261, 266, 270, 272, 291, 323
jazykové lázně 168, 169
Jemen 267
Jeruzalém 182
Jihoafrická republika 281
Jižní Korea 280
Jugoslávie 18, 297

K
kalvinismus 192
Kambodža 16, 36, 172, 203
Kanada 248, 262, 266
kapitalismus 210, 235, 324
kapitalistický 226, 243, 276, 281, 297, 298, 322
klimatická 296
  katastrofa 212, 302
  politika 31
kód 37
  hermetický 33
  jazykový 57
  počítačový 152
  politické korektnosti 42

  společenský 17, 22
  teroru ctnosti 37
kognitivní věda 259
kolonialismus 266, 281
komunismus 18, 56, 172, 178, 179, 181, 189, 197, 207, 209, 215, 253
komunisté 179, 180, 190, 191, 220
Komunistická internacionála 190
komunistická strana 179, 180, 190
komunistický 36, 84, 205, 281
konformismus 143, 200
konzervatismus 56, 141
Korea 314
kriminalita 58, 98, 156, 157, 254, 262, 272, 312, 313
kristianizace 10, 181, 184
křesťanský 9, 98, 257, 288
křesťanství 212, 264
kulturní dědictví 191
kvóty pro ženy 224, 283
Kypřané 259

L
Lampedusa 298
Lego (firma) 271, 316
levicově liberální 17, 32, 43, 50, 68, 81, 82, 90, 91, 98, 107
levicově-pravicové schéma 133
levicové tendence 134, 135
levicoví intelektuálové 64
levicový 66, 97, 235, 272, 323
  radikál 129
liberalismus 97
Libye 262
lidové hlasování 27
Londýn 196, 275

M
Mainz 57, 92, 96
Malajsie 267
manažeři 25, 228, 237
manželský splitting 293, 294
manželství 29, 41, 162–165, 206, 287, 288, 290–294
Maroko 262, 270
marxismus 33, 36, 202, 210, 214, 291, 294, 321
mateřská škola 242, 282, 283
maturita 167, 242–244, 310
média 9, 15, 18, 25–33, 37, 38, 41, 42, 44, 47, 50, 51, 53, 55, 57, 58, 60, 67–69, 72–74, 76–78, 82, 91, 92, 95, 97, 99–101, 107, 110, 111, 114, 115, 119, 123, 125, 127, 128, 131–137, 139, 144, 145, 162, 174, 175, 201, 256, 273, 277, 293, 308, 309, 313, 315, 325
Mexiko 80, 262
Microsoft 227
migranti 41, 55, 58, 62, 71, 73–75, 77, 79, 80, 83, 91, 93, 169, 224, 256, 265, 270–272, 275, 313, 317
militarista 210
misionář 179
misionářství 182, 270
Mnichov 57, 109
mnichovský 74, 75, 159, 169
moc 15, 24, 26, 27, 32, 36, 49, 66, 67, 84, 88, 95, 108, 114, 115, 118, 131, 141, 172, 178, 182, 183, 185, 190, 193, 200, 202, 213, 217, 221, 222, 226, 236, 273, 279, 286, 312
móda 25, 33, 70, 80, 125, 134, 154, 191, 198, 220
módní 26, 44, 125, 215

monogamie 207
monogamní 163, 287, 290
morálka 10, 11, 19, 20, 22, 35, 36, 60, 61, 117, 162, 165, 185, 186, 192, 195, 197, 198, 201, 202, 214, 222, 230, 231
multikulti 62, 89, 90, 98
multikulturalismus 43, 44
muslimové 37, 40, 58, 59, 73, 78, 83, 89, 143, 254, 264, 267, 268, 272–276, 316, 317
muslimští bratři 266, 269
muslimští imigranti/migranti/přistěhovalci 41, 55, 58, 62, 63, 71, 74, 77, 79, 93, 108, 271, 283, 315, 317
mzdová mezera 286

N
náboženství 9, 20, 30, 34, 36, 58, 65, 70, 73, 80–82, 180–183, 186, 193, 197, 202, 211, 212, 214, 258, 262, 264, 268, 269, 274, 275, 281, 283, 284, 295, 299, 322, 325
nadání 42, 45, 70, 71, 85, 167, 189, 238, 240, 241, 246, 281
nadváha 216, 245, 305
národní charakter 63, 296
Národní konference pro otázky chudoby 169
národní socialismus 32, 141
národní státy 12, 38, 295, 297, 301
názorová svoboda 5, í, 19, 21–25, 29, 31, 38, 43, 51, 57, 59, 89, 102, 11, 114, 118, 201, 271, 272, 323
názorové klima 17, 77, 127
NDR 31, 48, 87, 94, 98, 130, 161, 287
negr 10, 155
Německý institut pro lidská práva 257
nerovnost 11, 35, 36, 38, 65, 167, 188, 192, 205–207, 211, 212, 214–216, 218, 220–225, 230, 233, 234, 236, 240, 241, 243, 244, 260–263, 281, 285, 287–289, 292, 302, 305, 307, 323, 324
netolerance 21, 25, 29, 262
neuroimaging 140
neuróza 121
newspeak 88, 162, 165, 170, 173, 174
nezaměstnaní 241
nezaměstnanost 265
Nizozemí 108
normy 10, 23, 149–151, 178, 188, 195
Norsko 16, 187
NSU 81, 109

O
OECD 233, 306
oportunismus 16, 60, 97, 140, 141, 198
oportunistický 172, 249, 293
OSN 52, 80, 107, 108, 159, 216, 318
osobnostní znaky 238
osvícenství 20, 21, 55, 78, 111, 179, 180, 188, 192, 205

P
Pákistán 258, 262, 264, 266–269, 272, 278, 297
Palestina 184, 264, 273
paslova 10, 169
paternalismus 139
patriarchát 281, 282, 287
Persie 262
PISA 37, 68, 243, 248, 254, 262, 314
Planning Fallacy 139
pojištění
důchodové 234
zdravotní 228, 234
životní 230, 298

politika 9, 18, 19, 26, 27, 28, 38, 42, 47, 48, 50, 67, 69, 75, 77, 114, 116, 126, 133, 139, 143–145, 174, 177, 208, 269
berlínská zemská 27
EU 157
evropská 31
imigrační 257, 300
integrační 205
německá 298
osidlovací 258
porodnosti 62
redakční 160
rodinná 293, 302, 321
státní 302
švédská 273
vzdělávací 169, 212, 244, 321
politická korektnost 9, 28, 33, 34, 38, 39, 42, 43, 51, 68, 90, 108, 115, 150–152
pomocná škola 167
pomocný referent 10, 165, 166
porodnost 35, 40, 54, 61–63, 79, 85, 103, 183, 234, 250, 269, 276, 278, 279, 300, 302, 318
Portugalsko 215, 263
pravicový populismus 9, 77
priming 138, 139, 143, 149
projekce 62, 74, 77, 123, 158
pronásledování křesťanů 258
propaganda 26, 157, 168, 175, 204, 259
průmyslové státy 12, 38, 258, 276, 298
předsudky 255, 295
přistěhovalectví 301
pseudorealita 133
psychoanalýza 10, 120

R
racionalita 29, 115, 136, 143, 144
Rakousko 155, 216, 263, 268, 269, 271
rasismus 9, 13, 33, 36, 37, 39, 57, 58, 66, 75, 77–80, 84, 85, 109, 124, 158–160, 252–255, 271, 301, 312
reformace 112, 192, 199
renesance 24, 43, 114, 184, 193, 201, 205
rodina 12, 38, 53, 54, 101, 125, 164, 170, 196, 206–208, 214, 218, 223, 226, 234, 238, 239, 246, 249, 250, 265, 268, 281, 287–294, 299, 306, 308, 310, 319, 320
Romové 10, 156–158, 170, 176, 254, 312
rovné jednání 11, 218, 309
rovnost 11, 33, 35–37, 65, 118, 119, 167, 188, 192, 201, 202, 205–211, 214, 215, 218–224, 229, 235, 237, 239, 242–244, 252, 254, 255, 270, 282–284, 287–289, 292–294, 299, 302, 304, 305, 310, 322–325
šancí/příležitostí 35, 36, 242, 246, 322, 324
rozdělování příjmů a majetku 11, 226, 233
rozdíly
mezi sociálními skupinami 37, 252, 253, 256
pohlaví 25
rozeštvávání lidu 57, 94, 271
rozhodování 102, 115, 131, 136–140, 143, 151, 207, 275, 319
Rudí Khmerové 172
Rumunsko 94, 157, 176, 233
rumunský 10, 156, 157
Rusko 16
ruský 18, 107, 108, 200, 209
Rwanda 16, 297

Ř
Řekové 213, 259
Řím 213, 295

S
salafismus 273, 316
Salem 187
samoživitel(ka) 170, 223, 238, 241, 289, 291, 292
samoživitelství 10, 169, 170
SAP 227
Sasko 321
SAT 248, 262
Saúdská Arábie 267
sekundární ctnosti 37, 222–225
selekce 61, 131, 249
Severní Porýní-Vestfálsko 243, 317
sexismus 33, 39, 132
Singapur 246, 314, 318
Sinti 10, 156, 312
skandalizace 73, 100–102
skupinový tlak 141, 145, 150, 200
socialismus 18, 94, 207–209, 214, 226, 253, 322, 324
  národní 32, 99, 130, 141, 181
sociální darwinismus 9, 85, 86
sociální odvaha 10, 198–201
sociální služby 307
sociální stát 12, 38, 54, 56, 62, 157, 208, 229, 298, 299, 301
Somálsko 297, 318, 319
soukromé školy 167, 223, 237, 238, 244, 310
soutěže krásy 215
Sovětský svaz 241
spirála mlčení 10, 115, 124, 126, 128, 135, 141
Spolková banka 49, 95
spor historiků 39
sporáková prémie 29
spravedlnost 11, 35–37, 189, 192, 208, 209, 218, 230, 232–234, 242–244, 274, 285, 289, 306, 322
Springer 226
status quo 139
stěhování národů 213
stejnost 208, 287, 322, 324
stereotypy 129–131
Středoafrická republika 298
středověk 214
Stuttgart 28, 44, 132
světová finanční krize 231, 237, 308
světová společnost 295
svoboda tisku 22
Sýrie 267, 269

Š
štěstí 11, 219, 237, 288
Švábové 153, 223, 261
Švédové 275
Švédsko 23, 108, 143, 176, 263, 273, 297, 308, 313
švédský 256, 257, 272, 273
Švýcarsko 27, 216, 237, 261, 263, 297, 308, 312

T
tabu 9, 23, 25, 28, 29, 34, 46, 55–57, 61, 64, 69, 70, 78, 80, 88, 109, 115, 120, 121–124, 145, 154, 158, 163, 217, 226, 251, 272, 289
tabuické národy 122
temperament 238, 251, 260, 282
terorismus 80, 266, 273
textilní průmysl 277, 278
TIMMS 243, 246, 262, 310
Trinidad 267
trojská válka 213

tržní hospodářství 210, 223, 235–237, 297, 324
třetí svět 276, 277
Tunisko 262, 314
Turci 37, 59, 72, 82, 109, 153, 159, 160, 242, 254, 275
Turecko 54, 109, 248, 262–264, 266, 270, 271, 295, 303, 312, 314
turecký 58, 59, 66, 72, 73, 76, 80–82, 107–109, 169, 223, 265, 270, 271, 275, 312–314, 316, 317

U
Uckermark 261
upalování čarodějnic 15
uprchlíci před chudobou 10, 156–158, 169, 171, 233, 319
USA 33, 52, 118, 123, 142, 146, 150, 151, 155, 161, 163, 215, 223, 224, 248, 255, 256, 262, 266, 306, 311–313
útisk 207, 232, 258, 262, 279, 282

V
Velká Británie 215, 263, 267, 315
veřejná služba 22, 129, 286, 319
Vestfálsko 260
Vídeň 184
Vietnam 280, 318
Vietnamci 40, 58, 158, 266
volba povolání 286, 287
Volkswagen 226, 237
vraždy cti 270, 272
výchova 11, 35, 37, 164, 170, 172, 181, 206, 214, 240, 248, 282, 288, 289, 292, 294, 302
výkonnostní
  princip 244
  soutěž 11, 220
  tlak 258
vysoké školy 244, 248, 310
výuka podle ročníků (JABL) 10, 168, 169, 173
výuka s překryvem ročníků (JÜL) 10, 168, 169, 173
výzkum veřejného mínění 25, 27, 102, 124, 125, 128
vzdělání 214, 228, 240, 243
vzdělávání 223, 227, 243, 244

W
wormský 187

Z
základní škola 25, 96, 97, 99, 168, 242, 243, 245, 246
základní (sociální) zajištění 12, 38, 294, 298, 300, 308
závist 9, 11, 35, 65, 1 , 234, 298
zdravotnictví 147, 215
Zimbabwe 281, 301

Ž
ženské kvóty (viz též kvóty pro ženy) 287
ženy 12, 14, 22, 29, 38, 40, 41, 43, 46, 53, 62, 66, 79, 82, 85, 86, 101, 159, 162, 163, 170, 187, 207, 212, 213, 215, 217, 224, 240, 250, 254, 258, 268–270, 272, 277, 278, 281–290, 292–294, 312, 317–319
Židé 40, 60, 84, 85, 102, 123, 156, 182, 240, 248, 255, 272, 273, 275, 313, 314, 325
židé (ve významu náboženském) 56
židovství 64
životní prostředí 240, 282, 288
životní spokojenost 216, 217, 305
žurnalismus 134

Edice XXI. STOLETÍ
SV. 35

Thilo Sarrazin
Teror ctnosti
O hranicích názorové svobody v Německu

Z německého originálu *Der neue Tugendterror. Über die Grenzen der Meinungsfreiheit in Deutschland*, vydaného roku 2014 nakladatelstvím Deutsche Verlags-Austalt v Mnichově, přeložil František Štícha

Vydalo Nakladatelství Academia,
Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.,
Vodičkova 40, 110 00 Praha 1

Grafická úprava a obálka Jakub Troják
Odpovědná redaktorka Alena Sojková
Technická redaktorka Monika Chomiaková

Vydání 1., Praha 2015
Ediční číslo 11709

Sazba Cadis Praha
Tisk Těšínská tiskárna, a. s., Štefánikova 1828/2, 737 01 Český Těšín

ISBN 978-80-200-2468-8

Knihy Nakladatelství Academia zakoupíte také na
www.academiaknihy.cz
www.academiabooks.com
www.eknihy.academia.cz

21.

Thilo Sarrazin Terror ctnosti

c